

เกียรติภูมิของกองทัพไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2411-2475

ปริญญานิพนธ์
ของ
ฐิติมา สุวรรณชาติ

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย

มีนาคม 2544

ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

355.0330593

✓ 3517

ร.3

เกียรติภูมิของกองทัพไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2411-2475

บทคัดย่อ

ของ

ฐิติมา สุวรรณชาติ

27 เม.ย. 2544

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย

มีนาคม 2544

149146

จิตติมา สุวรรณชาติ. (2544). เกียรติภูมิของกองทัพไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2411-2475. ปรินูญานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ , ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาศริต ชุ่มวัฒนะ.

จากการศึกษา เรื่อง “เกียรติภูมิของกองทัพไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2411-2475” พบว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับปัญหาทั้งภายในและภายนอกประเทศ พระองค์ทรงต้องการกองทัพสำหรับเป็นฐานอำนาจส่วนพระองค์ไว้ภายในประเทศ ขณะเดียวกันก็เพื่อป้องกันศัตรูจากภายนอกด้วย แต่ปัญหาที่พระองค์ประสบก็คือ บรรดาผู้คนต่างไม่นิยมที่จะเป็นทหาร ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องสร้างแรงจูงใจในการเป็นทหาร เพื่อให้ผู้คนเห็นประโยชน์ที่จะได้รับเมื่อเข้ามาเป็นทหาร กล่าวคือ เริ่มด้วยการมอบความเป็นอยู่ที่ดีให้ รวมทั้งสร้างความสำเร็จในหน้าที่ของทหารเพื่อให้ทหารสำนึกในหน้าที่อันยิ่งใหญ่และสำคัญยิ่งของตน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสริมสร้างเกียรติภูมิของทหารในกองทัพด้วยการมอบผลประโยชน์ต่าง ๆ หลายประการ อาทิเช่น มีอาหารเลี้ยง มีเครื่องแบบ ที่อยู่อาศัย เงินเดือน และที่สำคัญให้ยกเลิกความผิดของไพร่ที่หนีราชการ เพื่อให้ผู้คนสนใจที่จะเป็นทหารกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเครื่องหมายที่เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับกองทัพอีก คือ คทาจอมพลซึ่งหมายถึงความยิ่งใหญ่แห่งองค์จอมทัพไทยในฐานะที่ทรงเป็นทหาร และธงชัยเฉลิมพลเป็นสัญลักษณ์แห่งความสามัคคี เพื่อให้ทหารรู้สึกถึงหน้าที่ที่มีต่อประเทศชาติ ซึ่งทำให้เกียรติภูมิในกองทัพมีมากขึ้น และทำให้ทหารเกิดความภาคภูมิใจในหน้าที่อันสำคัญยิ่งของทหาร

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าจะเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้พระองค์ทรงสนพระทัยสนับสนุนกองเสือป่ามากกว่ากองทหาร ทำให้ทหารรู้สึกว่าไม่ได้รับความเอาใจใส่เท่าที่ควร แต่การตัดสินใจเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็ทำให้ทหารรู้สึกว่าเกียรติภูมิของกองทัพได้เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะทหารไทยได้เข้าร่วมเดินสวนสนามในฐานะประเทศผู้ชนะสงคราม และยังเป็นการสร้างชื่อเสียงให้ประเทศชาติได้เป็นที่รู้จักในยุโรปอีกด้วย เท่ากับว่ากองทัพไทยเริ่มมีความทัดเทียมกับนานาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศมหาอำนาจอย่างอังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น และที่ทำให้ทหารรู้สึกถึงความมีเกียรติภูมิก็คือสำนึกในหน้าที่โดยตรงของทหาร นั่นก็คือ การรบ

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สืบเนื่องจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้เศรษฐกิจทั่วโลกตกต่ำ ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศไทยอย่างหนัก ทำให้พระองค์ต้องทรงลดภาพข้าราชการทหารออกบ้าง ตัดงบประมาณทหารบ้าง แต่พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริที่จะสร้างเกียรติภูมิให้ทหารด้วยเหมือนกันแม้จะไม่กว้างขวางเท่าในสมัยรัช

กาลที่ 5 เช่น ในระยะแรกที่ทรงขึ้นครองราชย์ พระองค์ไม่ทรงคิดที่จะตั้งงบประมาณทหาร ซึ่งในระยะหลังพระองค์ก็ไม่ทรงสามารถหลีกเลี่ยงได้ อย่างไรก็ตามพระองค์ได้ทรงพยายามสร้างเครื่องหมายเพื่อจะแสดงให้เห็นถึงความเป็นเกียรติ เช่น เข็มเสนาธิปไตย หรือแม้แต่ขยายวิชาการทหารลงไปสู่โรงเรียนเพื่อปลูกฝังให้นักเรียนรักวิชาการทหาร เป็นต้น

สรุปได้ว่าแนวพระราชดำริของพระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นับแต่มีการปรับปรุงด้านการทหารให้เป็นแบบอย่างตะวันตกเป็นต้นมา ได้เน้นถึงความสำคัญของศักดิ์และเกียรติแห่งความเป็นทหารจนเป็นที่ยอมรับของทหารในกองทัพ แต่ภายหลังรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เกียรติภูมิของกองทัพเริ่มได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐบาล ทำให้กองทัพเริ่มรักษาเกียรติภูมิของตนเอง และน่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้ทหารก้าวเข้ามามีบทบาทที่สำคัญทางการเมืองของประเทศไทยในระยะเวลาต่อมา

THAI MILITARY DIGNITY
UNDER ABSOLUTE MONARCHY, 1868-1932

AN ABSTRACT
BY
THITIMA SUWANNACHAT

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts degree in Thai History
at Srinakharinwirot University
March 2001

Thitima Suwannachat. (2001). *Thai Military Dignity under Absolute Monarchy, 1868-1932*. Master thesis, M.A. (Thai History). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Assoc. Prof. Narong Puangpis, Asst. Prof. Dr. Chakrit Choomwattana.

From the study of "Thai Military Dignity under Absolute monarchy, 1868-1932", it is found that during the reign of King Chulalongkorn (King Rama V) Thailand had to face the problems from within and outside the country. The king really wanted the military to support the kingship and to become more strengthened to fend off the enemies. But people then hardly wanted to become a soldier. So it was necessary to give them some motivations by making them realize the advantages of being soldier. Therefore, he started with offering them basic need to earn a decent and thus made them to so their duty.

Besides glorifying the dignity of Thai soldier by fulfilling their needs of food, uniforms, accommodations and salary, King Rama V also acquitted the citizens who escaped from serving as 'phrai'. So people will become more interested in becoming soldiers. Moreover, some items were invented to symbolize the dignity of the military. They were a field marshal's baton which meant the royal greatness of being the commander-in-chief of Thai military and the flag of victory which was the sign of unity so that soldiers would realize their duty for the sake of their nation and become proud of their great duty.

Later, in the reign of King Mongkutklao (King Rama VI), although there were some events that made him feel more interested in setting up supporting a scout division than the military and that made some soldiers felt neglected, his decision to enter the First World War somehow boosted up the dignity of being Thai soldiers. Thai soldiers had chance to participate in a ceremonial parade of troops as the victor of the war and this enhanced Thailand's prestige in Europe and the western powers more realize of the integrity of Thai military.

In the reign of King Poklao (King Rama VII), World War I, affected the world economy drastically and Thai economy was badly hit consequently. So the king had to reduce the number of soldiers in office and trimmed down the nation budget for the military even though all necessary measures were against his will of supporting soldiers. However, he tried to create something to show the military dignity like 'a Senathipat Pin'

and extend military education to high-school level in order to draw young people's interest to military career.

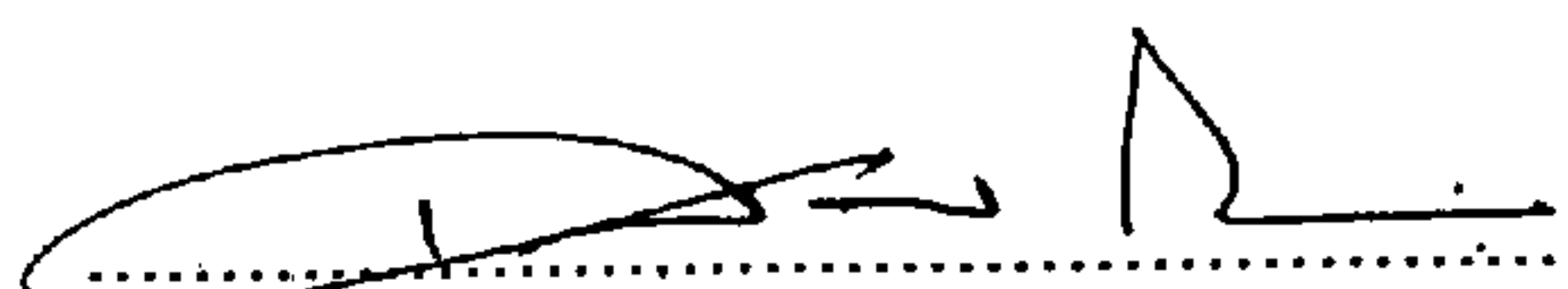
In short, the kings under Absolute monarchy tried to westernize the military and to realize their status in Thai society. However after the reign of King Chulalongkorn, the dignity of Thai military has been affected by certain measures of the government. This led to the alienation of the military from the crown to a certain degree while the feeling of unity among themselves did not waver. When certain groups of soldiers wanted to maintain their respectable social status of being soldiers in the Thai society, they could not help getting involved in politics afterwards.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

เกียรติภูมิของกองทัพไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ.2411 – 2475

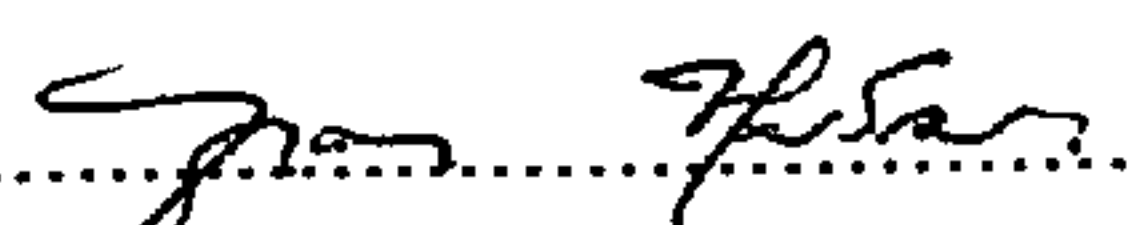
ของ
นางสาวจิตติมา สุวรรณชาติ

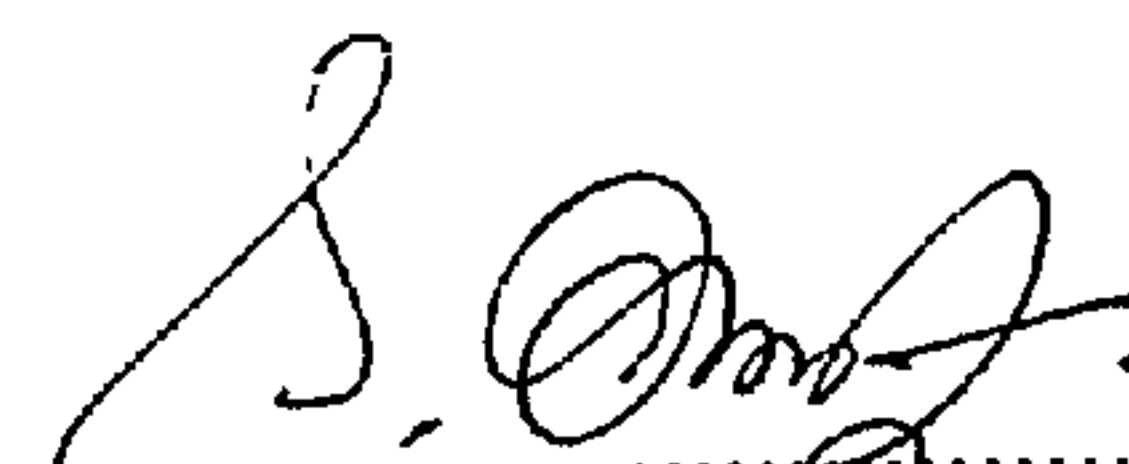
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

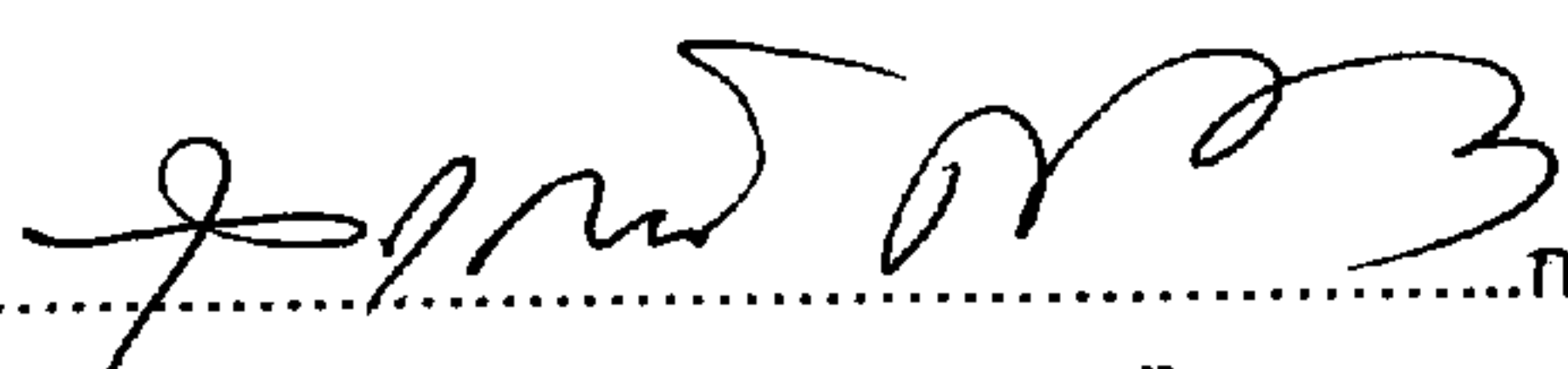
.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)
วันที่ ๘ เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2544

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

.....ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ถนอม อานามวัฒน์)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง)

ประกาศคุณูปการ

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ณรงค์ พ่วงพิศ เป็นอย่างสูงที่กรุณาได้รับเป็นประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งท่านได้เสียสละเวลาในการให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์กับผู้เขียนตั้งแต่ต้นจนจบ ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ ที่ได้กรุณาได้รับเป็นกรรมการควบคุมการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และตรวจทานให้มีความเป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์ขึ้น นอกจากนี้ผู้เขียนต้องขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ถนอม อานามวัฒน์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรุจณี ปัดไธสง ที่กรุณาได้รับเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ทำให้เกิดความชัดเจนขึ้นในรายละเอียด

ผู้เขียนขอขอบคุณกำลังใจทั้งหมดที่ เพื่อนๆ พี่ๆ และน้องๆ ร่วมชั้นเรียนมีให้แก่กันเสมอ ในยามที่ทุกคนก็ต้องการกำลังใจนั้นเช่นเดียวกัน

เหนือสิ่งอื่นใดคือกำลังใจที่ผู้เขียนได้รับจากคุณพ่อ ซึ่งมีส่วนผลักดันให้สามารถเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี นอกจากนี้ยังมีแรงใจจากพี่และน้องของผู้เขียนที่ทุกคนมีส่วนช่วยให้ผู้เขียนประสบความสำเร็จในที่สุด

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	ก
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ช
จุดมุ่งหมายของการวิจัย	ช
ความสำคัญของการวิจัย	ฅ
ขอบเขตของการวิจัย	ฅ
วิธีดำเนินการวิจัย	ฅ
นิยามศัพท์เฉพาะ	ฅ
แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า	ฅ
1 สถานภาพของกองทัพไทยก่อน พ.ศ.2411	1
สถานภาพการเกณฑ์กำลังไพร่พล	1
ลักษณะการเกณฑ์กำลังตามระบบไพร่.....	2
ประเภทของไพร่	6
ไพร่หลวง	6
ไพร่สม	8
ไพร่ส่วย	10
ลักษณะการปกครอง	10
ลักษณะการฝึกทหารรูปแบบเดิม	12
ลักษณะการฝึกทหารตามแบบอย่างตะวันตก	15
เกียรติภูมิของกองทัพไทยก่อน พ.ศ.2411	17
2 สาเหตุและปัจจัยสำคัญที่เกิดการสร้างเกียรติภูมิของกองทัพไทย	
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	22
การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก	22
การขาดประสิทธิภาพของกองทัพไทย	29
ความไม่มั่นคงในราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ...	32
การไม่มีฐานอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์	32
วิกฤตการณ์วังหน้า	35
ลักษณะการบังคับบัญชาไพร่พล	36

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ) การสนับสนุนของบรรดาเจ้านายในรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	38
ความไม่ชอบเข้ารับราชการในระยะแรกของไพร่ทั้งหลาย	40
3 การสร้างเกียรติภูมิของกองทัพไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	44
การปรับปรุงกองทัพไทยให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก	44
การปรับปรุงด้านกำลังพล	44
การปรับปรุงด้านผู้นำการรบ	48
การปรับปรุงด้านอาวุธยุทโธปกรณ์	52
การจัดระเบียบส่วนราชการในกองทัพ	53
การสร้างเกียรติภูมิของกองทัพไทย	57
การเลี้ยงอาหารประจำวัน	57
เครื่องแบบ	59
ที่อยู่อาศัย	60
เงินตอบแทนรายเดือน	61
คทาจอมพล	62
ธงชัยเฉลิมพล	64
ความสามัคคี	65
การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา	66
ความเป็นทหารที่ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์	68
ผลของการสร้างเกียรติภูมิในกองทัพไทย	70
4 การสร้างเกียรติภูมิของกองทัพไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	72
การปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัย	72
การปรับปรุงด้านกำลังพล	72
การปรับปรุงด้านผู้นำของกองทัพ	75
การปรับปรุงด้านอาวุธยุทโธปกรณ์	75

สารบัญ (ต่อ)

บทที่		หน้า
4 (ต่อ)	การจัดระเบียบส่วนราชการในกองทัพ	77
	การสร้างเกียรติภูมิของกองทัพไทย	79
	คทาจอมพล.....	80
	เครื่องแบบ	81
	ธงชัยเฉลิมพล	81
	การยกเลิกอญาโปย	82
	การสร้างความรู้สึกราชาตินิยม	83
	การนับเวลาราชการ	85
	การส่งทหารเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1.....	85
	ผลของการสร้างเกียรติภูมิในกองทัพไทย.....	87
5	การสร้างเกียรติภูมิของกองทัพไทย	
	ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว	90
	การปรับปรุงกองทัพ	90
	การปรับปรุงส่วนราชการในกองทัพ	90
	การขยายวิชาการทหารออกไปสู่โรงเรียน	92
	การพัฒนาบุคคลด้านการใช้อาวุธ	93
	การพัฒนาผู้นำกองทัพ	93
	เกียรติภูมิของกองทัพ	94
	คทาจอมพล	94
	ธงชัยเฉลิมพล	95
	เครื่องแบบ – เครื่องหมาย	97
	ที่อยู่อาศัย	98
	การเรียกอาวุธคืน	99
	การเปลี่ยนแปลงผู้ดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก	100
	การดูแลภาพทหารในกองทัพ	102
	ผลของการสร้างเกียรติภูมิในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ..	104

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
6 บทสรุป	105
บรรณานุกรม	110
ภาคผนวก	123
ประวัติย่อผู้วิจัย	182

บทนำ

กองทัพไทยก่อนที่จะมีการปรับปรุงให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกนั้น คนไทยส่วนใหญ่ไม่มีความต้องการที่จะเป็นทหาร สาเหตุสำคัญมาจากการที่แรงงานส่วนใหญ่ต้องเข้าไปในต่างประเทศกรรมของครอบครัว และการถูกเกณฑ์ไปรับราชการเป็นทหารจำต้องจัดหาเสื้อผ้าอาหารมาเอง¹ ทำให้ประชาชนหนีการเกณฑ์แรงงาน มีไพร่ไม่สังกัดมูลนายเป็นไพร่ข้อมือขาวจำนวนมาก นอกจากนี้ประชาชนยังไม่เห็นความสำคัญในอาชีพทหาร แต่หลังจากที่มีการปรับปรุงโครงสร้างกองทัพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากมีกองทัพที่ทันสมัยยังได้เกิดการสร้างเกียรติภูมิขึ้นควบคู่ไปในกองทัพด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเผชิญหน้ากับลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกทวีความรุนแรงขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินนโยบายที่เน้นทางด้านการทูต เพราะทรงเล็งเห็นว่ากองทัพไทยไม่แข็งแกร่งพอที่จะต้านทานประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้ แม้จะให้ทหารได้รับการฝึกตามแบบอย่างตะวันตกโดยจ้างครูฝึกชาวตะวันตกแล้วก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเพียงการฝึกเบื้องต้นให้รู้วิธีจัดแถว เดินแถว และทำถืออาวุธเพื่อให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเท่านั้น รูปแบบการเกณฑ์กำลังพลยังคงเป็นแบบเดิม และไม่เป็นที่พึงพอใจเพียงพอ นั่นคือกองกำลังยังไม่เป็นระเบียบไม่สามารถเรียกกำลังพลได้ในทันที ลักษณะเช่นนี้ดำเนินมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเกณฑ์คนเข้ารับราชการในระบบไพร่ที่เรียกกำลังคนแบบเข้าสามเดือนออกเก้าเดือนบ้าง เข้าสองเดือนออกสิบเดือนบ้าง ทำให้การฝึกหัดและบังคับบัญชาบุคคลเหล่านี้เป็นไปได้ยาก ทหารที่มีประจำอยู่ในขณะนั้น แม้แต่ทำจับอาวุธยังฝึกหัดได้ไม่เรียบร้อยก็ต้องออกเดือนไปทำไร่ไถนาตามภูมิลำเนา เมื่อกลับเข้ามาใหม่ก็ต้องตั้งต้นฝึกหัดกันใหม่² การฝึกทหารที่ยังต้องติดอยู่กับระบบไพร่เช่นนี้ทำให้กองทัพขาดประสิทธิภาพ ในขณะที่ประเทศต้องการกำลังทหารที่เข้มแข็งเป็นการเร่งด่วนเพื่อป้องกันภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยม

ด้วยความจำเป็นทางด้านสถานการณ์ของประเทศดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ประชาชนเกิดความนิยมในอาชีพทหาร ระบบไพร่ได้ถูกยกเลิกด้วยพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124 (พ.ศ.2448) ส่งผลให้ไพร่ได้เป็นอิสระจากการสังกัดมูลนาย สามารถรับใช้ชาติได้ด้วยการเป็นทหาร และเสียภาษี³ ในส่วนของโครงสร้างก็ได้มีการปรับปรุงกองทหารให้มีภาพลักษณ์ใหม่ กล่าวคือจัดรูปกองทัพให้ทันสมัย

¹ ขจร สุขพานิช. (2519). *ฐานันดรไพร่*. หน้า 53.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.109-112). *เรื่องจัดระเบียบกองทหารต่าง ๆ*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 กม่วนที่ 36.

³ ขจร สุขพานิช. *เล่มเดิม*. หน้า 91.

สมัยตามแบบตะวันตก ปรับปรุงอาวุธยุทธโศปกรณ์ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และบุคคลที่เป็นทหารก็ได้รับการฝึกฝนให้เป็นทหารอาชีพ ได้รับการทำนุบำรุงเป็นอย่างดี เพื่อให้รู้สึกถึงเกียรติภูมิของการเป็นทหาร จนในชั้นแรกกลายเป็นอาชีพที่นิยมในหมู่เจ้านายและขุนนาง ผู้อยู่ในกลุ่มวิชาชีพนี้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วและประสบความสำเร็จมากที่สุดในสังคมไทย¹

ทหารในรูปแบบใหม่ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีความรู้สึกภาคภูมิใจในความเป็นทหาร เห็นว่าอาชีพทหารเป็นอาชีพที่มีเกียรติ ดังที่ได้มีพระบรมราโชวาทไว้ว่า

... แท้จริงทุกประเทศทั่วโลกแต่โบราณมา ย่อมยกย่องทหารเป็นจำพวกที่มีเกียรติยศสูงเกียรติยศใหญ่จนคำว่าชาติหรือกษัตริย์ ซึ่งเป็นคำหมายชาติของคนพวกหนึ่งซึ่งเป็นทหารได้ใช้เป็นคำเรียกพระเจ้าแผ่นดินทั่วไปว่าพระมหากษัตริย์ คือ ท่านผู้เป็นทหารใหญ่ เช่นนี้ถือว่าเป็นค่ายก่อกองอย่างสูง ซึ่งจะพึงยกย่องได้ ซึ่งทหารเป็นผู้แปลกจากโจรก็เพราะเป็นผู้มีความสัตย์ถื่อมั่นในธรรมของทหาร คือใช้ศัสตราวุธในการที่ตั้งใจไว้ เช่น รักษาชาติ ศาสนาและบ้านเมือง เป็นต้น มีความกล้าหาญไม่คิดแก่ความยาก ไม่คิดแก่ชีวิต ในการที่จะรักษาธรรม ...²

กองทหารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในยุคแรกๆ นั้น มีพระเจ้าน้องยาเธอประจําการอยู่หลายพระองค์ ต่อมาในระยะหลังเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอจบการศึกษาจากต่างประเทศมาแล้วส่วนใหญ่ก็ได้รับตำแหน่งในกองทหาร ซึ่งเป็นไปตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า “บรรดาลูกที่เป็นเจ้าฟ้าควรจะต้องเป็นทหาร”³ ดังนั้นเจ้านายผู้ใกล้ชิดพระองค์จึงเป็นทหารกันมาก พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัยด้วย

¹ ภากรดี มหาพันธ์. (2523). “การก่อกำเนิดและบทบาทของกลุ่มวิชาชีพทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” ใน *ทหารกับการเมือง:วิเคราะห์เปรียบเทียบ*. หน้า 15.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2458). พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ.2417 ถึง พ.ศ.2453). ใน *กรมศิลปากรให้ประไพ และพระยาราชพินิจชัย (อุไทยวรรณ อมาตยกุล) พิมพ์แจกในการศพ ยำพัน มารดา*. หน้า 192-193.

³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2533). พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์กรมพระนครสวรรค์ วรพินิต. ใน *พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และพระโอรสธิดาพระหัตถ์ สมเด็จพระปิตุจฉาสุขุมารมครี พระอัครราชเทวี และพระประวติฯ พิมพ์เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ พันเอก หม่อมราชวงศ์ถวัลย์มงคล โสณกุล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดีที่ 20 กันยายนพุทธศักราช 2533*. หน้า 18-19.

ว่าในรัชสมัยของพระองค์นั้นพระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายเป็นไมตรีต่อกันดีกว่าในอดีตที่ผ่านมา¹ กองทหารที่มีสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ นั้นได้กลายเป็นฐานอำนาจของพระมหากษัตริย์มากกว่าที่จะเป็นผู้คิดการกบฏ อาจกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างกองทหารขึ้นมาเพื่อเป็นกองทหารของพระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง

เมื่อทหารเป็นผู้สนับสนุนพระราชอำนาจ กองทหารจึงได้กลายเป็นกลไกหนึ่งในการปกครองประเทศของพระมหากษัตริย์ ดังนั้นการขยายฐานอำนาจจึงเกิดขึ้น โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร พ.ศ.2448 ทำให้กองทหารของพระมหากษัตริย์ขยายลงไปสู่ระดับประชาชน มิได้เป็นทหารของมูลนายอีกต่อไป แต่ได้กลายเป็นกองทหารประจำการที่มีศูนย์กลางอยู่ที่พระมหากษัตริย์แต่เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น² ความรู้สึกภูมิใจและมีเกียรติภายในกองทัพได้เริ่มก่อตัวขึ้นพร้อมกับการพัฒนากองทัพ เพราะสังคมไทยเกิดทุนสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันการปกครองสูงสุดตามความเชื่อที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทพ ดังนั้นการได้รับใช้พระมหากษัตริย์จึงนับเป็นเกียรติประวัติแก่ตนเองและวงศ์ตระกูลอย่างสูงสุด ในขณะเดียวกันพระมหากษัตริย์ก็ทรงเอาพระทัยใส่ในกองทหารอย่างยิ่ง ด้วยการกำหนดให้ทหาร ได้รับเบี้ยเลี้ยง เงินเดือน เครื่องแบบ ตลอดจนอาหารการกิน ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นสิ่งจูงใจและช่วยเหลือกำลังทหาร³

เครื่องหมายที่แสดงถึงเกียรติยศแห่งกองทัพประการหนึ่งคือ ธงชัยเฉลิมพล ซึ่งทหารทุกคนต้องรักษาไว้มิ่งกว่าชีวิต เพราะธงชัยเฉลิมพลเป็นเครื่องชักนำความองอาจมาสู่หมู่ทหาร ทั้งปวงให้มุ่งมั่นต่อสู้กับศัตรูจนได้ชัยชนะ และเป็นเครื่องหมายแห่งความสามัคคีภายในกองทัพ⁴ ต่อมาได้มีการสร้างคทาจอมพลสำหรับตำแหน่งจอมทัพ อันแสดงให้เห็นถึงเกียรติยศสูงสุดใน

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2533). พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์ วรพินิต. ใน พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และพระโอรสธิดาพระหัตถ์ สมเด็จพระปิยะดิลก สุนทรามารศรี พระอัครราชเทวี และพระประวดีฯ พิมพ์เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ พันเอก หม่อมราชวงศ์ถวัลย์มงคล โสณกุล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดีที่ 20 กันยายนพุทธศักราช 2533. หน้า 18-19.

² อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. (2528). “คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยด้านการทหาร,” ใน คณะราษฎรในประวัติศาสตร์ไทย. หน้า 7-10.

³ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ. 106-111). เรื่องอาหารสำหรับเลี้ยงทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 34.

⁴ เทวีกร (นามแฝง). (2539, 30 ก.ย.). “ความสำคัญของธงชัยเฉลิมพล,” เสนาสนเทศ. 25(4) : 8-10.

กองทัพเพื่อถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระองค์แรกด้วย¹ และยังมีพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่กระตุ้นให้ทหารมีความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์² เครื่องหมายและพิธีเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นมาเพื่อเสริมสร้างความมีเกียรติภูมิในความเป็นทหารอย่างเป็นรูปธรรม แต่ขณะเดียวกันก็มีสิ่งที่เป็นนามธรรมปรากฏอยู่ด้วย เช่น ในการจัดการทหารราชองครักษ์คราวหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานุพันธ์วรเดช ตอนหนึ่งว่า

... เห็นว่าตำแหน่งทหารราชองครักษ์เป็นตำแหน่งที่ควรจะนับว่าสำคัญ แลเป็นตำแหน่งสำคัญจริง ด้วยแต่เป็นตำแหน่งที่ไม่มีเงินเดือนจึงเป็นตำแหน่งที่ปราศจาก “ลาโม” อันชนทั้งปวงย่อมมีความปรารถนาคงจะมีอยู่แต่ “ยะโส” ซึ่งเป็นที่ปรารถนาอีกอย่างหนึ่งเหมือนกันจำเป็นจะต้องให้เหน่ว่า การที่ได้เป็นราชองครักษ์เป็นเกียรติยศใหญ่ ...³

ข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงวิธีการสร้างเกียรติภูมิในหมู่ทหารได้เป็นอย่างดีว่าทรงใช้เครื่องมือที่เป็นทั้งรูปธรรมคือ เงินเดือน เบี้ยเลี้ยงต่างๆ และเครื่องมือที่เป็นนามธรรมคือ ความทะนงในเกียรติแห่งความเป็นทหาร และพระองค์ก็ประสบความสำเร็จในระดับสูง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทหารยังคงมีสถานะเป็น “ทหารของพระมหากษัตริย์” อยู่เช่นเดิม พระมหากษัตริย์ทรงเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้างเกียรติภูมิในกองทัพอยู่เสมอ ได้มีการส่งทหารไปรวมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ.2461 และในปีเดียวกันนี้ได้พระราชนิพนธ์แปลโคลงภาษิตนักรบโบราณของยุโรป ที่แม้จะพระราชทานให้กองเสือป่าแต่ก็แสดงให้เห็นว่าทรงประทับใจในความเป็นนักรบของยุโรป ความว่า

มะโนมอบพระผู้	เสวยสวรรค
แขนมอบถวายทรงธรรม	เทอดหล้า
ดวงใจมอบเมื่อยขวัญ	และแม่
เกียรติศักดิ์รักของข้า	มอบไว้แก่ตัว ⁴

¹ เสรี ไชยสุต. (2505, ตุลาคม). “ถาจอมพลแห่งกองทัพไทย,” *ยุทธโศภ*. 70(5) : 89-92.

² แก้วแก้ว (นามแฝง). (2506, พฤษภาคม). “โองการแข่งน้ำ,” *ยุทธโศภ*. 70(12) : 5-10.

³ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.111). *เรื่องจัดการทหารบกเรือ*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2461, มกราคม). “โคลงสุภาษิตนักรบโบราณ,” *ดุสิตสมิต*. (ไมโครฟิล์ม). 7: 97.

อย่างไรก็ตามการเอาพระทัยใส่ในกองทัพไม่อาจจะเทียบเท่ากับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ ทั้งนี้ก็คงจะเป็นเพราะทรงมีกองเสือป่าอยู่ใกล้ชิดพระองค์ ความสนใจและงบประมาณในกองทหารจึงถูกแบ่งไปที่กองเสือป่าด้วย เช่น มีการสั่งซื้อรถจักรยานยนต์และปืนกลเข้าใช้ในราชการเสือป่า¹ นอกจากนี้ผู้ที่ได้รับการฝึกจากโรงเรียนฝึกหัดผู้กำกับลูกเสือจนได้รับประกาศนียบัตรและเข็มเครื่องหมายแล้ว จะได้รับสิทธิพิเศษยกเว้นการเกณฑ์ทหารตลอดเวลาที่ยังคงทำหน้าที่ผู้กำกับ รองผู้กำกับ และครูฝึกสอนลูกเสืออีกด้วย² เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงหันไปสนพระทัยในกองเสือป่าที่ทรงจัดตั้งขึ้นให้มีฐานะเกือบเทียบเท่ากองทหาร ก็ทำให้ทหารบางส่วนในกองทัพเกิดความรู้สึกไม่พอใจถึงกับกล่าวหากองเสือป่าว่า

... เป็นกิจกรรมอีกประเภทหนึ่งของประเทศที่ดัดจริตกับการทหาร และทำงานแข่งดีกันกับการทหารแห่งชาติเสียด้วย ย่อมทำให้ความมั่นคงของชาติเสื่อมสลายลงเป็นอย่างมากทั้งเป็นการแน่นอนที่จะต้องกระทบกระเทือนต่อบประมาณแผ่นดินอย่างมีต้องสงสัย เป็นชนวนให้เศรษฐกิจการคลังของประเทศตกอยู่ในภาวะอันน่าวิตก ...³

หลังเหตุการณ์กบฏ ร.ศ.130 ที่ทหารส่วนหนึ่งร่วมมือกันวางแผนเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยมีสาเหตุมาจากความไม่พอใจในกองเสือป่า และการที่ทหารถูกเขียนหลังในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีแนวโน้มว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการใช้กองเสือป่าเป็นกำลังรักษาพระราชอำนาจมากยิ่งขึ้น เช่น มีการเรียกรับเงินเพื่อซื้ออาวุธ ช้อมรบ และมีการบำรุงกิจการเสือป่าเพิ่มขึ้น แม้ว่าสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ จะทรงขอให้ปรับปรุงแก้ไขกิจการเสือป่าจากจุดบกพร่องต่างๆ เช่น มีการแบ่งสมาชิกเสือป่าออกเป็นหลายพวก คือ กองร้อยหลวงบ้าง กองมณฑลบ้าง การช้อมรบก็ไม่จริงจัง และกองร้อยหลวงเป็นต้องชนะเสมอ เป็นต้น⁴ อย่างไรก็ตามแม้จะดูเหมือนว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดกองเสือป่ามากกว่ากองทหารจนทำให้ทหารส่วนหนึ่งสะเทือนใจ และไม่พอใจกองเสือป่า แต่การที่ทหารได้ไปราชการสงครามใน

¹ กระทรวงกลาโหม. (2467). *ซื้อปืนกลเข้ามาใช้ราชการเสือป่า*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.

² กระทรวงกลาโหม. (2458). *ยกเว้นผู้กำกับและรองผู้กำกับลูกเสือจากการเกณฑ์ทหาร*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.

³ เจริญ ศรีจันทร์ และ เนตร พูนวิวัฒน์. (2517). *กบฏ ร.ศ.130*. หน้า 48-49.

⁴ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ. (ร.ศ.130). *ลายพระหัตถ์ทูลกระหม่อมเล็กกับพระราชหัตถเลขาที่มีไปมาเรื่องทหารกำเริบ*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 บ/69.

ยุโรป เมื่อคราวสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็ทำให้ทหารได้รับความภาคภูมิใจและได้รับเกียรติยศอย่าง ยิ่งใหญ่ เพราะครั้งนี้เป็นการแสดงเกียรติยศให้ปรากฏแก่สายตาชาวโลก ทหารที่ไปราชการ สงครามได้รับบำเหน็จให้บำเหน็จราชการทวิคูณ และได้รับพระราชทานเหรียญจักรมาลา รวมทั้งเครื่องหมายถูกอาวุธ และเครื่องหมายว่าได้รับราชการสงครามมาแล้วก็ครั้งติดที่แขนเสื้อเป็น พิเศษอีกด้วย¹ เกียรติภูมิที่ทหารได้รับในครั้งนี้เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือไม่ก็ตาม แต่ก็ทำให้ทหารเกิดความภาคภูมิใจเป็นอย่างมาก

สำหรับภายในกองทัพหลังเหตุการณ์ ร.ศ.130 ทำให้ทหารเกิดความหยิ่งในศักดิ์ศรีขึ้น เกียรติภูมิในความหมายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เริ่มแปรเปลี่ยนไปจาก จุดมุ่งหมายเดิมบ้าง คือ แม้จะมีความจงรักภักดีต่อความผูกพันอันเหนียวแน่นกับสถาบันพระ มหากษัตริย์เริ่มคลายลง อย่างไรก็ตามกองทัพยังคงความเป็นเอกภาพอยู่ ภาพรวมของทหารมี ความสามัคคีในหมู่คณะ และที่สำคัญรักพวกพ้อง รักเกียรติของตนเองและกองทัพ สิ่งนี้เองที่ทำให้ ทหารรู้สึกว่ามีสิ่งใดมากระทบต่อเกียรติภูมิของตนในทางลบ การกอบกู้เกียรติภูมิตามวิธี การของทหารจะเกิดขึ้นอย่างทันทีทันใด แม้ว่าการกระทำนั้นจะทำลายอำนาจของสถาบันพระ มหากษัตริย์ก็ตาม ซึ่งเห็นได้ชัดจากกรณีกบฏ ร.ศ.130 ที่ทหารส่วนหนึ่งต้องการลดพระราช อำนาจของพระมหากษัตริย์ให้อยู่ในกรอบรัฐธรรมนูญ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีรับสั่งกับพระเจ้าวรวงศ์เธอพระ องค์เจ้าจุลจักรพงษ์ถึงความสำคัญของกองทัพบกและบทบาทสำคัญสองประการของกองทัพคือ ประการแรกแม้ประชาชนส่วนมากจะซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ แต่ถึงกระนั้นก็ต้องมี คนหมุ่น้อยเสมอที่ไม่พอใจหรือมีความโลภอยากเป็นใหญ่คิดก่อการกำเริบ ถ้ามีกองทัพบกที่ซื่อ สัตย์คอยหนุนพระราชบัลลังก์อยู่แล้ว อันตรายเช่นนั้นก็จะไม่มี ดังนั้นเจ้านายควรจะเป็นทหาร ให้มากที่สุด อีกข้อหนึ่งก็คือ กองทัพบกย่อมช่วยป้องกันเอกราชของชาติ แม้ว่ามหาอำนาจใดจะ รุกรานเข้าจริง ๆ คนไทยก็คงสู้ไม่ได้ แต่การมีกองทัพย่อม ๆ ที่เข้มแข็งก็เท่ากับมีกุญแจสำหรับ ป้องกันประตูบ้าน² พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริที่สอดคล้องเป็นแนวทางเดียวกับ พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในข้อที่ว่า “เจ้านายควรเป็นทหารให้มากที่สุด” เพราะทหาร เป็นเครื่องค้ำจุนอำนาจและราชบัลลังก์ รวมไปถึงป้องกันเอกราชของชาติ เกียรติภูมิทหารก็เป็น เรื่องที่ทรงมุ่งมั่นจะทำนุบำรุง แต่อาจจะเป็นเพราะสถานการณ์ที่ไม่เอื้ออำนวย ทั้งทัศนคติของ ทหารที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ได้แปรเปลี่ยนไป และปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก จึงเกิด ความแตกต่างขึ้นระหว่างสมัยของพระองค์กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกียรติ ภูมิของการเป็นทหารจึงแตกต่างกันไปด้วย

¹ กระทรวงกลาโหม. (2461). ประกาศกระแสพระบรมราชโองการให้บำเหน็จราชการทวิคูณ สำหรับผู้ซึ่งไปรับราชการสงคราม. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/2.

² พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. (2522). เกิดวังปารุสก. หน้า 271-272.

เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกได้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทย จนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้นโยบายการดลยภาพข้าราชการออก ข้าราชการที่ถูกปลดออกมากที่สุดก็คือข้าราชการทหาร ทั้งยังต้องนำเงินส่วนหนึ่งซึ่งเป็นสวัสดิการของทหารเข้าทอ้งพระคลัง¹ เสนาบดีกระทรวงกลาโหมขณะนั้นถึงกับลาออกจากตำแหน่งด้วยเหตุผลที่ว่าไม่สามารถปกป้องผู้ใต้บังคับบัญชาได้ จึงเป็นเรื่องราวที่ก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ทหารโดยทั่วไป จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้นในที่สุดและเป็นการสิ้นสุดการทรงไว้ซึ่งอำนาจอย่างเด็ดขาดของพระมหากษัตริย์ แล้วทหารก็ได้เป็นสถาบันที่ทรงอำนาจสูงสุดในระบอบการปกครองแบบใหม่

จากการวิจัยในเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่าการสร้างสำนึกในเกียรติภูมิของทหารในกองทัพไทยโดยเริ่มในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ความรู้สึกในเกียรติภูมิของทหารได้แปรเปลี่ยนไปตามภาวะแวดล้อมแห่งกาลสมัยในสองรัชกาลต่อมา ผู้วิจัยจึงมีความสนใจใคร่จะศึกษาในรายละเอียดให้ลึกซึ้งเพื่อความเข้าใจวิธีการสร้างความสำคัญของสถาบันทหารในสังคมไทยมากขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในเรื่องเกียรติภูมิทหารระหว่าง พ.ศ.2411-2475 ยังไม่มีผู้ใดทำวิจัยไว้ แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

จิตรภรณ์ ไชยกันทา. (2520). การจัดการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2468-2477). ปรินญานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการจัดการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สืบเนื่องมาจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ ประกอบกับแนวพระราชดำริทางการเมืองทหาร และรัฐประศาสนนโยบายการปกครองแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีผลให้หน่วยงานต่างๆ ในกระทรวงการทหารเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม และขยายวงเข้าไปเกี่ยวข้องกับผลทางการเมืองด้วย

แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ. (2519). การปรับปรุงกองทัพบกของไทยตามแบบตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ.2394-2475. ปรินญานิพนธ์ อ.ม.(ประวัติศาสตร์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ผลการวิจัยพบว่า กองทัพบกของประเทศไทยมีความจำเป็นต้องปรับปรุงให้ทันสมัยแบบตะวันตก เพื่อที่จะรักษาเอกราชอธิปไตยและสันติสุขของประเทศ ในเวลาที่ฝรั่งเศสและอังกฤษกำลังคุกคามเอกราชอธิปไตยของไทย และยังแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจที่มีต่อ

¹ กระทรวงกลาโหม. (2472). เงินค่าเศษอาหารของกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/6.

การปรับปรุงกองทัพบก รวมทั้งอุปสรรคในการดำเนินงาน ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึง การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475

การดี มหาชน. (2518). การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ผลการวิจัยพบว่า ก่อนการปฏิรูปการทหารประเทศไทยไม่มีกองทัพประจำการ ราษฎรหรือไพร่ทำหน้าที่เป็นทหารในเวลาสงคราม โดยมีได้รับการฝึกหัดให้มีความรู้ความชำนาญ ไม่มีระเบียบวินัยและเอกลักษณ์ที่แตกต่างไปจากพลเรือน ผลของการปฏิรูปนอกจากจะสามารถสร้างความมั่นคงให้แก่ราชบัลลังก์แล้วยังสามารถสร้างกองทัพแห่งชาติที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น และได้ก่อให้เกิดกลุ่มวิชาชีพทหารขึ้นในประเทศไทยรวมทั้งยกเลิกพันธะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างไพร่กับมูลนายตามระบบไพร่

ศิริพันธ์ บุญศิริ. (2523). บทบาททางการเมืองและการเมืองของ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ. ปริญญาณิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ผลการวิจัยพบว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงมีบทบาททางการเมืองอย่างเด่นชัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับหน้าที่ผลิตทหารอาชีพที่มีประสิทธิภาพ ทรงเป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาโรงเรียนนายร้อยทหารบกให้เจริญก้าวหน้า ทรงเป็นผู้ที่มีอำนาจเด็ดขาดแท้จริงและอยู่เบื้องหลังการบริหารงานภายในกองทัพบก พระองค์ทรงเป็นผู้ตัดสินใจในปัญหาบ้านเมืองต่างๆ ที่สำคัญยิ่งพระองค์หนึ่ง

อัจฉราพร กมฺพพิศมัย. (2523). กบฏ ร.ศ.130: ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการเมืองการปกครอง และกลุ่ม"ทหารใหม่". ปริญญาณิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ผลการวิจัยพบว่า ทหารอาชีพเป็นองค์กรใหม่ที่เกิดขึ้นหลังการปฏิรูปประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 และเป็นองค์กรที่ได้รับการพัฒนามากที่สุดทั้งในรูปแบบและความคิด ได้รับการอบรมและปลูกฝังให้ตระหนักถึงภาระสำคัญในการเป็นกลุ่มผู้ปกป้องรักษา และสร้างความเจริญให้กับประเทศชาติ ทหารแบบใหม่จำเป็นสำหรับประเทศในยุคของการรวมชาติ ทหารกับชาติเป็นของคู่กัน ดังนั้นผลประโยชน์ของชาติกับผลประโยชน์ของกองทัพจึงเป็นเรื่องที่แยกกันไม่ออก ด้วยเหตุนี้ทำให้ทหารสรุปว่า การพัฒนาประเทศต้องมุ่งที่การพัฒนากองทัพเป็นลำดับแรก หากผู้ปกครองยุคใดมีนโยบายที่ขัดกับหลักการดังกล่าว ทหารจะทำการต่อต้านทันที

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาเกียรติภูมิของทหารในกองทัพไทยสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในช่วง พ.ศ.2411-2475
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดการสร้างเกียรติภูมิขึ้นภายในกองทัพ
3. เพื่อศึกษาถึงวิธีการสร้างเกียรติภูมิให้กับกองทัพ
4. เพื่อศึกษาอุปสรรคและปัญหาในการสร้างเกียรติภูมิในกองทัพ

5. ศึกษาผลกระทบจากการสร้างเกียรติภูมิในกองทัพ

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้เกิดความเข้าใจเกียรติภูมิของทหารในกองทัพไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 - รัชกาลที่ 7
2. ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดการสร้างเกียรติภูมิในกองทัพ
3. ทำให้ทราบถึงวิธีการสร้างเกียรติภูมิขึ้นในกองทัพ
4. ทำให้ทราบว่าในการสร้างเกียรติภูมินั้นมีปัญหาและอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นบ้าง
5. ทำให้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้างเกียรติภูมิในกองทัพ

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ถึงการสร้างเกียรติภูมิและศักดิ์ศรีในกองทัพ รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยจะเริ่มศึกษาตั้งแต่ พ.ศ.2411 อันเป็นปีที่แรกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ จนถึง พ.ศ.2475 ซึ่งเป็นปีสิ้นสุดระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้จะศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรองด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ แล้วนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์เป็นสำคัญ

นิยามศัพท์เฉพาะ

คำว่า “เกียรติภูมิ” หมายถึง ความสำนึกในศักดิ์ศรี ความภูมิใจที่ได้รับการยกย่องนับถืออันเนื่องมาจากค่านิยมในสังคมไทย ซึ่งในงานวิจัยนี้รวมถึงความมีเกียรติยศศักดิ์ศรี และความภาคภูมิใจในวิชาชีพทหาร ซึ่งจะก่อให้เกิดสง่าราศีทั้งแก่ตนเองและกองทัพโดยส่วนรวม

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

- หอสมุดแห่งชาติ (ท่าवासกรี กรุงเทพฯ)
- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ (ท่าवासกรี)
- หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
- หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์
- สำนักวิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- หอสมุด โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าฯ

ห้องสมุดกระทรวงกลาโหม
ห้องสมุดกองบัญชาการกองทัพบก

บทที่ 1

สภาพภาพของกองทัพไทยก่อน พ.ศ. 2411

จากประวัติศาสตร์อันยาวนานของไทย อาจถือได้ว่ากิจการทหารมีกำเนิดควบคู่มากับชนชาติไทยโดยตลอด สืบเนื่องจากสังคมไทยเมื่อแรกตั้งมีพื้นฐานมาจากสังคมเกษตรกรรม อันมีปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือ ที่ดิน และแรงงาน ซึ่งนอกจากจะใช้ในการผลิตแล้ว แรงงานยังมีไว้เพื่อรักษาถิ่นที่อยู่อาศัย และสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในสังคมไทยด้วย ต่อมาแรงงานดังกล่าวได้มีบทบาททางด้านการเมือง คือ เป็นฐานอำนาจในการปกครองให้กับหัวหน้ากลุ่มหรือผู้ควบคุม มีการแบ่งที่ดินทำกินในลักษณะผูกขาดการครอบครองที่ดินขึ้นโดยประมุขของกลุ่มคนนั้น ร่องรอยการผูกขาดที่ดินเห็นได้จากพระนามว่า “พระเจ้าแผ่นดิน” หรือ “กษัตริย์” ซึ่งหมายถึงการเป็นเจ้าของแผ่นดิน จึงกลายเป็นหน้าที่ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในที่ดินต้องจ่ายค่าตอบแทนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ได้อาศัยทำมาหากิน¹ และค่าตอบแทนดังกล่าวนั้นก็ถือเป็นการที่พลเมืองต้องถูกเกณฑ์แรงงานมาใช้ในราชการแผนกต่าง ๆ

1. สภาพภาพการเกณฑ์กำลังไพร่พล

ในสังคมโบราณของไทย กำลังคนหรือแรงงานไพร่มีความสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ถือว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งในการดำรงอยู่ของอาณาจักร² บรรดารัฐต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่งคือ การขาดกำลังไพร่พล ซึ่งจะเห็นได้จากสงครามระหว่างไทยกับรัฐเพื่อนบ้าน แต่ครั้งเมื่อสิ้นสุดสงครามแล้ว ฝ่ายชนะมักกวาดต้อนผู้คนจากฝ่ายแพ้อีกไปด้วยเป็นจำนวนมาก หมู่บ้านทั้งหลายมักถูกยึดรวมเข้าไปอยู่ในเขตแดนของฝ่ายชนะ และในที่สุดพลเมืองเหล่านั้นก็จะถูกกลืนหายกลายเป็นพลเมืองของรัฐที่เป็นฝ่ายชนะด้วย³ นอกจากนี้ยังมีเหตุผลอื่นประกอบอีกคือ ประการแรก ในการสงคราม แม้จะเป็นฝ่ายชนะก็ต้องมีการสูญเสียจำนวนผู้คนพลเมืองทุกครั้งไป การกวาดต้อนผู้คนก็เพื่อเพิ่มเติมทดแทนมิให้กำลังไพร่พลเมืองลดน้อยถอยลงไป ประการที่สอง ผู้ไปทำสงครามตั้งแต่แม่ทัพลงไปในสมัยโบราณนั้นไม่ได้รับเงินเดือน เมื่อทำศึกชนะกลับมาพร้อมกวาดต้อนผู้คนมาด้วยนั้น พวกแม่ทัพนายกองก็จะได้รับส่วนแบ่งแจกเป็นบำเหน็จรางวัล และประการสุดท้ายเป็นการป้องกันมิให้เมืองผู้

¹ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (2524). *การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* ระหว่าง พ.ศ. 2411 – 2453. หน้า 2-3.

² ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. (2542). “ระบบศักดินา,” *วารสารประวัติศาสตร์*. หน้า 42.

³ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์. (2527). *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2416 =*

The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period 1782 – 1873. หน้า 26.

แพ้นั้นติดต่อกับการร้ายได้ เนื่องจากกำลังคนส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนมาเพื่อตัดทอนกำลังฝ่าย
แพ¹

ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่พระมหากษัตริย์จะต้องจัดระเบียบทางสังคมขึ้นเพื่อที่จะ
ให้พระองค์ทรงมีอำนาจอยู่เหนือบรรดาไพร่พลทั้งหลาย และสามารถรวบรวมกำลังไพร่พลได้
อย่างรวดเร็ว นั่นก็คือการตั้งระบบไพร่ อันหมายถึงการจัดระบบการเกณฑ์แรงงานจากราษฎร
โดยรัฐไม่ต้องจ่ายค่าจ้าง แต่รัฐจะให้ความคุ้มครองทางกฎหมายเป็นการตอบแทน² โดยมีจุด
ประสงค์ในการเพิ่มประสิทธิภาพในการป้องกันศัตรูที่เข้ามารุกราน และเพื่อสะดวกในการเรียก
ไพร่พลรวมทั้งง่ายต่อการควบคุมดูแลมิให้ผู้คนกระจัดกระจาย โดยการตรากฎหมายบังคับให้
บรรดาไพร่พลทั้งหลายต้องสังกัดมูลนายเท่านั้น จึงจะได้รับการพิทักษ์รักษาชีวิตและทรัพย์สิน
ของตน³

1.1 ลักษณะการเกณฑ์กำลังตามระบบไพร่

ไพร่ คือ ราษฎรสามัญทั่วไปไม่มีภูมิลาเนาอยู่ภายในพระราชอาณาจักร และมีได้มีฐานะ
เป็นมูลนาย ไพร่ทุกคนต้องขึ้นทะเบียนสังกัดมูลนายซึ่งได้แก่ เจ้านาย หรือขุนนาง ในการเกณฑ์
แรงงานเพื่อรับใช้ราชการมักเข้าใจว่าเป็นงานหนัก เช่น งานโยธา หรือการรับราชการสงคราม
ซึ่งจะใช้บรรดาไพร่ชายมากกว่าไพร่หญิง ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงไพร่จึงมักหมายถึงไพร่ชายเป็น
ส่วนใหญ่ สำหรับการขึ้นทะเบียนของไพร่หญิงให้สังกัดมูลนายมักเป็นไปเพื่อความสะดวกในการ
แบ่งลูกหมู่ตามกฎหมาย ซึ่งจะระบุไว้ว่าลูกคนใดจะเข้าบัญชีของกรมฝ่ายพ่อ หรือกรมฝ่ายแม่
เช่น ถ้าพ่อและแม่สังกัดกรมทหารแต่ต่างกรมกันให้ลูกคนแรกขึ้นกรมเดียวกับพ่อส่วนที่เหลือให้
แบ่งตามลำดับพระโอรสการบานแผนก แต่ถ้าเป็นกรณีที่ฝ่ายพ่อเป็นทหารไปไถ่หญิงที่เป็นทหาร
เหมือนกันแต่ต่างกรม ถ้ามีลูก 3 คน ให้เป็นสิทธิ์แก่ฝ่ายพ่อทั้งหมด ถ้ามีลูก 4 คน ให้เป็นสิทธิ์
ของฝ่ายแม่ 1 คน ถ้ามีลูก 5 คน ให้นายฝ่ายพ่อเลือก 3 คน ถ้ามีลูก 6 คนให้ฝ่ายแม่เลือกได้ 2
คน⁴ จะเห็นว่าฝ่ายทหารมักจะได้เปรียบในเรื่องของการแบ่งปันคนเข้าสังกัดกรมทหารเสมอซึ่ง
อาจจะเป็นเพราะว่าไทยมีพื้นฐานการปกครองมาจากระบบทหาร ดังนั้นจำนวนคนที่จะเข้าสังกัด
กรมทหารจึงจำเป็นต้องมีมาก

ในส่วนความรับผิดชอบของมูลนายนั้น กฎหมายลักษณะโจรได้ระบุไว้ว่า ถ้ามีบ่าวไพร่
ของผู้ใดไปกระทำความผิด ให้มูลนายส่งผู้ร้ายนั้นให้ตุลาการพิจารณาพิพากษาคดีความ แต่ถ้า
ไม่นำตัวผู้ร้ายส่งทางการโดยปิดบังอำพรางไว้ มูลนายจะต้องได้รับโทษด้วย แต่ถ้าเป็นกรณีที่

¹ หลวงอุดมสมบัติ. (2530). จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. หน้า 255-256.

² ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (2524). การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2453. หน้า 1.

³ ขจร สุขพานิช. (2519). ฐานันดรไพร่. หน้า 13.

⁴ กรมศิลปากร. (2505). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2. หน้า 8-9.

ผู้ร้ายนั้นหนีไป มุลนายจะต้องสืบหาให้ได้ว่าหนีไปอยู่ที่ใด แล้วให้นำตัวส่งทางการทันที¹ นั้นย่อมหมายถึงว่า หากไพร่ไปทำความผิดมุลนายก็ต้องรับผิดชอบด้วย ในขณะที่เดียวกันไพร่ก็จะตอบแทนด้วยแรงงาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าระบบความสัมพันธ์ระหว่างมุลนายกับไพร่อยู่ในรูปของการอุปถัมภ์ค้ำชู หรือที่เรียกว่าระบบอุปถัมภ์ กล่าวคือ บรรดาไพร่ทั้งหลายจำเป็นต้องพึ่งมุลนาย เพื่อจะได้รับความคุ้มครองจากมุลนายตามกฎหมาย ซึ่งครอบคลุมถึงการที่มุลนายต้องรับผิดชอบต่อพฤติกรรมของไพร่ในปกครองด้วย จึงทำให้พวกไพร่ให้ความเคารพยำเกรงต่อมุลนาย² และแสดงออกด้วยการเอาอกเอาใจมุลนายเพื่อให้เป็นที่พอใจของมุลนาย ซึ่งบางครั้งอาจมีมากจนถึงขั้นจงรักภักดี เพราะมุลนายเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดกับไพร่มากกว่าพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้ปกครองอีกชั้นหนึ่ง ดังนั้นไพร่จึงให้ความเคารพรักและจงรักภักดีต่อมุลนาย

ในทางกลับกันไพร่จะมีความกลัวต่อพระมหากษัตริย์นอกเหนือจากความเคารพและจงรักภักดี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับไพร่จะขึ้นอยู่กับกฎหมายคือกฎหมายที่ตราบังคับอยู่ หากผู้ใดละเมิดต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ก็จะได้รับโทษอย่างหนัก ความจงรักภักดีที่ไพร่จะแสดงออกต่อพระมหากษัตริย์จึงมักห่างเหินกว่ามุลนายที่เป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรง ดังปรากฏในกฎหมายพระไอยการอาญาหลวงว่า "... ผู้ใดใจโลภนักมักทำใจใหญ่ใฝ่สูงศักดิ์กระทำให้ล้นพ้นล้ำเหลือ บันดาลศักดิ์อันท่านให้แก่ตนแลมิจำพระราชนิยมพระเจ้าอยู่หัวแลถ้อยคำมิควรเจรจาเอามาเจรจาเข้าในระวางราชาศัพท์ แลสิ่งของมิควรประดับเอามาทำเป็นเครื่องประดับตน ท่านว่าผู้นั้นทงองอาร์จ ..."³ ดังนั้นราษฎรทั่วไปรวมทั้งมุลนายจะกระทำตัว "ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์" มิได้อย่างเด็ดขาดยิ่งจะกระทำตัวทัดเทียมพระมหากษัตริย์ก็ยิ่งจะมีความผิดตามที่กฎหมายได้บัญญัติโทษไว้ถึง 8 สถาน⁴ คือ

- บั่นคอริบเรือน
- เอามะพร้าวหัวยัดปาก
- ริบราชบาตรแล้วเอาตัวลงหญ้าช้าง
- ให้ไหมจตุระคุณแล้วเอาตัวออกจากราชการ
- ให้ไหมทวิคุณ
- ให้ทวนด้วยลวดหนัก 50 หรือ 25 ที และใส่ตรูไว้
- ให้จำไว้แล้วถอดเสียเป็นไพร่
- ให้ภาคทัณฑ์ไว้

¹ กรมศิลปากร. (2505). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2. หน้า 217-219.

² ขจร สุขพานิช. (2519). ฐานันดรไพร่. หน้า 15.

³ กรมศิลปากร. (2508). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5. หน้า 6.

⁴ แหล่งเดิม.

จะเห็นว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระราชอำนาจสูงสุดในระบบไพร่ แต่เพราะพระองค์ไม่สามารถปกครองไพร่ได้ทั่วถึง จึงทรงใช้กลไกทางสังคมเป็นตัวควบคุม โดยการจ่ายแรงงานหรือกำลังไพร่พลแก่มูลนายด้วยวิธีการกำหนดศักดินา หรือกำหนดความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลต่อสังคม โดยจัดลำดับความรับผิดชอบ ดังนี้

ไพร่เลว (คือลูกหม้ออายุ 12 ปีลงมา)	นา 10
ไพร่ราบ (คือลูกหม้ออายุ 13 – 17 ปี)	นา 15
ไพร่มีครว (ลูกหม้อที่มีครอบครัวแล้ว)	นา 20
ไพร่หัวงาน	นา 25
หัวสิบ	นา 30
ปลัดร้อย	นา 100
นายร้อย	นา 200 ¹

ส่วนชนชั้นมูลนายถือศักดินาตั้งแต่ 400 ขึ้นไป อาจกล่าวได้ว่า ศักดินาเป็นเครื่องมือซึ่งทำหน้าที่ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกันของฐานะของปวงชนที่แน่นอนที่สุด สำหรับมูลนายที่มีศักดินาสูง การได้ควบคุมกำลังไพร่พลจำนวนมากย่อมหมายถึงการมีอำนาจทางการเมือง และยังมีความมั่นคงเข้ามาประกอบอีกด้วย² กล่าวคือ ผู้มีสิทธิที่จะได้ควบคุมแรงงานไพร่พลเป็นจำนวนมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับศักดินาที่ผู้นั้นได้รับ ถ้าเป็นผู้มีศักดินามากก็มีสิทธิควบคุมไพร่ได้มากกว่าผู้มีศักดินาน้อย ตามที่มีหลักฐานระบุไว้ว่า

... การตั้งทำเนียบศักดินาที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงจัดขึ้นอีกอย่างหนึ่งนั้น ได้ความในกฎหมายว่า ตั้งเมื่อปีจอ จุลศักราช 816 พ.ศ. 1997 คือ ตั้งกำหนดว่าผู้มียศชั้นใด ควรมีนาเท่าใด ดังเช่น เจ้าพระยาหรือพระยาชั้นสูงมีนาได้คนละ 10000 ไร่บ้าง 5000 ไร่บ้าง 3000 ไร่บ้าง ขุนนางผู้น้อยตั้งแต่ 400 ไร่ขึ้นไป ส่วนพลเมืองมีนาได้คนละ 25 ไร่ แปลว่าในเวลาที่ตั้งกำหนดศักดินาขึ้นนั้น คนทำราชการไม่ได้รับเบี้ยหวัดเงินเดือน เวลานั้นที่ดิน คือ ที่นาเป็นสมบัติอันมีราคายิ่งกว่าอย่างอื่น ผู้ที่แสวงหาทรัพย์สินสมบัติย่อมแสวงหาที่ดินเป็นสำคัญ เพื่อไม่ให้แย่งที่ดินกันนั้นประการหนึ่ง เพื่อให้คนมีที่ดินมาก และน้อยตามกำลังและยศศักดิ์ประการหนึ่งจึงได้ตั้งพระราชบัญญัติกำหนดศักดินา กล่าวคือถ้าผู้มียศถึงเท่านั้น รัฐบาลอนุญาตให้มีที่นาได้เท่านั้นเป็นอย่างมาก จะมีเกินอนุญาตไม่ได้ นี่เป็นมูลเหตุของศักดินา แต่เมื่อได้ตั้งศักดินาขึ้น ศักดินาเลยเป็นเครื่องกำหนดสำหรับใช้ในการอื่นต่อไปอีกหลายอย่าง เช่น เป็นหลักในการปรับไหมเป็นหลักอำนาจในการบางอย่างเช่น แต่งตั้งทนายว่าความ เป็นต้น ไม่ใช่แต่เพียงจะมีนาได้กี่ไร่อย่างเดียว ... แต่อำนาจและ ผลประโยชน์ทั้งปวงที่ได้จากศักดินา ได้เลิกเสียแล้วแต่ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ...³

¹ ขจร สุขพานิช. (2519). *ฐานันดรไพร่*. หน้า 17.

² กรมศิลปากร. (2508). *กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5*. หน้า 149.

³ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2516). *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา*.

จะเห็นว่าผู้ที่จะมีอำนาจทางการเมืองสูงมักเป็นผู้มีศักดิ์นามาก เพราะไม่เคยมีปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ครั้งใดที่ไพร่ผู้มีศักดิ์นา 25 จะเป็นผู้เข้ารับราชการในตำแหน่งสูงๆ ได้ ยกเว้นมีความดีความชอบเป็นกรณีพิเศษก็จะได้รับพระราชทานศักดิ์นาสูงตามไปด้วย แต่การที่ไพร่จะได้รับราชการในตำแหน่งสูงๆ มีศักดิ์นา 400 ได้นั้นเป็นไปได้ยากมาก กรณีพิเศษที่จะได้รับพระราชทานศักดิ์นาสูงๆ นั้น มักจะเป็นในช่วงสงครามหรือมีการล้มล้างราชบัลลังก์ แต่ในยามปกตินั้นกฎหมายกำหนดให้ผู้ที่จะเป็นขุนนางได้ต้องมีคุณสมบัติถึง 4 ประการ คือ เป็นผู้อยู่ในตระกูลสูง มีอายุพอสมควรที่จะเข้ารับราชการได้ มีความรู้ และมีสติปัญญา ดังที่ระบุไว้ในกฎหมายตราสามดวง ความตอนหนึ่งว่า

...ชนบทรณนิยมผู้จะเป็นพระหลวงขุนหมื่นผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการ ย่อมมีความชอบตามคุณานุรูปสมควรแลกอุปถัมภ์ยศยศประการ คือ ชาตวิริ ใญะวิริ คุณวิริ ปัญญาวิริ ชาตวิรินั้นกระกูลเป็นอัคคมหาเสนาฯ บดีสืบๆ กันมา ใญะวิรินั้นคืออายุสมควร ตั้งแต่สามสิบเบ็ดปีขึ้นไป คุณวิรินั้นคือมีความรู้ฝ่ายทหารพลเรือนชำนาญ ปัญญาวิรินั้น คือ จำเริญด้วยปัญญาฉลาดในที่ที่จะตอบแทนแก้ไขอัคตปะฤษนาประเทศกรุงอื่น แลคิดอ่านให้ชอบด้วยโลกิยราชกิจกรรมทั้งปวงควรสมุหะกระลาโหม สมุหะนายกจัดุดมปฤกษาพร้อมกัน จึงนำเอากราบทูลพระกรุณา เอาผู้กอบด้วยยศยศประการนั้นเป็นที่พระหลวงขุนหมื่น แม้นแต่สองประการสามประการก็อาจจะเอาเป็นที่พระหลวงขุน หมื่นตามสมควร ...¹

จากคุณสมบัติดังกล่าว บรรดาไพร่ทั้งหลายก็คงจะก้าวขึ้นไปสู่ชนชั้นมูลนายได้ยากมาก เพราะไพร่ไม่ได้เป็นผู้ที่สืบตระกูลอัคคมหาเสนาบดี ไม่มีความชำนาญ ทั้งทางด้านทหารพลเรือน และไม่มีความรู้ในเรื่องเหตุการณ์บ้านเมืองของประเทศอื่น เนื่องจากไม่เคยศึกษาเล่าเรียนในเรื่องเหล่านั้น หากจะผ่านการพิจารณาให้เป็นชนชั้นมูลนายได้ก็คงมีเพียงข้อเดียวคือ วิญญูสำหรับไพร่ที่มีอายุ 31 ปีขึ้นไป แต่ก็ยังไม่เพียงพออยู่นั่นเอง เพราะนอกจากคุณสมบัติดังกล่าวแล้วยังมีคุณสมบัติอื่นมาประกอบอีกด้วยคือ ความสามารถที่จะต้องหาสิ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงต้องการมาถวายให้ได้ และในการปฏิบัติราชการต้องกระทำด้วยความขยันหมั่นเพียรและอดทน มีความกล้าหาญและเชี่ยวชาญในการทำสงคราม รวมทั้งต้องเป็นผู้ที่มีไหวพริบในการพิจารณาข้อราชการต่างๆ เป็นอย่างดี ซึ่งในกฎหมายได้ระบุไว้ว่า

...ผู้จะเป็นพระหลวงขุนหมื่นย่อมประกอบด้วยอะริบดีสี่ประการ คือ ฉันทาธิบดี คือ วิริยาธิบดี คือ จิตาธิบดี คือ วิมังสาธิบดี ฉันทาธิบดีนั้น คือ ล้นเกล้าล้นกระหม่อมต้องพระราชประสงค์สิ่งใดผู้นั้นนำซึ่งสิ่งนั้นมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย วิริยาธิบดีนั้นคือ กอบด้วยความเพียรในราชการมิได้ขาด จิตาธิบดีนั้นคือ มีน้ำใจกล้าแข็งในการณรงค์สงคราม วิมังสาธิบดีนั้นคือฉลาดในที่พิพากษาความ

¹ กรมศิลปากร. (2505). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5. หน้า 149.

แลอบายในราชการต่าง ๆ ถ้าผู้ใดมีประกอบไปด้วยวชิรศีลประการ และอธิบดีสี่ประการแต่ประการใดประการหนึ่งใช้ ถึงคุณานุรูปสมควรก็ดี อย่าให้สมุหกลาโหม สมุหนายกจัดสดมกราบทูลพระกรุณาตั้งแต่นั้น เป็นพระหลวงขุนหมื่น เป็นอันขาดทีเดียว ...¹

ดังนั้นไพร่จึงไม่สามารถหาโอกาสผลักดันตัวเองขึ้นมาเป็นชนชั้นมูลนายได้แน่นอน อย่างไรก็ตามไพร่ในฐานะที่เป็นราษฎรส่วนใหญ่ของแผ่นดินจะมีความสำคัญต่อรัฐ เพราะเป็นดัชนีบ่งบอกถึงควมมีอำนาจของขุนนาง และยังบ่งชี้ถึงความเข้มแข็งของพระมหากษัตริย์ได้อีกด้วย ดังจะได้พิจารณาในประเด็นต่อไป

1.2 ประเภทของไพร่

โดยทั่วไปมักแบ่งประเภทของไพร่ตามสังกัด คือ ไพร่หลวงและไพร่สม สำหรับไพร่ส่วยเป็นไพร่ที่มีสังกัดอยู่ในประเภทไพร่หลวงและไพร่สม คือไพร่ที่เสียค่าราชการเป็นเงินบ้าง เป็นสิ่งของบ้าง ด้วยเหตุผลต่างๆ กันไป ดังจะได้อธิบายต่อไป

1.2.1 ไพร่หลวง

ไพร่หลวง หมายถึง ไพร่ของพระมหากษัตริย์โดยตรง มีหน้าที่แตกต่างกันตามแต่จะสังกัดอยู่กรมใด เช่น กรมฝึพาย กรมพระคชบาล กรมช้าง เป็นต้น แต่เนื่องจากงานในกรมต่างๆ มีน้อย ไม่มีงานให้ไพร่ที่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานเข้ามารับราชการทำได้อย่างเต็มที่ และเพื่อให้เสียผลประโยชน์ส่วนนี้ไปอย่างที่ไม่ควรจะเป็น จึงเกิดกรรมที่ทำหน้าที่เก็บผลประโยชน์ขึ้น ที่เรียกว่า กรมเก็บเงินค่าราชการ เพื่อส่งให้พระมหากษัตริย์ ไพร่จึงแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ต้องเอาตัวมาใช้แรงงานรับราชการ และประเภทที่เสียเงินหรือสิ่งของแทนการมาใช้แรงงาน สำหรับไพร่ที่เสียเงินค่าราชการนี้เรียกว่า ไพร่ส่วย อย่างไรก็ตามไพร่หลวงทุกคนจะต้องขึ้นทะเบียนให้ต้นสังกัดสามารถตรวจสอบและเรียกเกณฑ์กำลังได้ตลอดเวลา โดยการแจ้งว่าตนมีภูมิลำเนาอยู่ที่ใด และสังกัดกรมใด หากผู้ใดไม่มีทะเบียนสังกัดกรม หรือแจ้งภูมิลำเนาเป็นเท็จจะมีความผิดฐานหลบหนีราชการ ให้เจ้าหน้าที่บังคับเจ้าหมื่นผู้ควบคุมไพร่นั้น ทำการลงโทษผู้ที่ไม่มีสังกัด ตามที่ได้กำหนดไว้ในกฎหมายความว่า

...มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้แต่ก่อนสืบๆ กันมา ให้เจ้าพญาแลพญาพระหลวงเมืองเจ้าราชินิกุลขุนหมื่นพันทนายฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือน สมนอกสมในสังกัดพันทั้งปวงยื่นถ้อยรทางว่าวหมู่ไพร่หลวง แลภักทพวกสมกำลังเลวไทเลวทาส ขึ้นไว้แก่พระสัสดีซ้ายพระสัสดีขวา ทุกหมู่ทุกกรมตามประเพณีแต่ก่อน แลอย่าให้พ้นเพื่อนเสียราชการพระผู้เป็นเจ้า ถ้าพ้นเพื่อนเสียราชการไป จให้มีโทษจงหนักหนาตามพระอาการ แลให้พระสัสดีซ้ายขวา บังคับบัญชาว่ากล่าว ให้สำเร็จตามพระราชกำหนดกฎหมาย แลให้เจ้าหมื่นฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือนทั้งปวงเร่งพิจารณาหาปาวไพร่จงทุกหมู่ทุกกรม แล้วให้ยื่นถ้อยรทางว่าวขึ้นไว้แก่พระสัสดีซ้ายพระสัสดีขวาให้สิ้นเชิง อย่าให้หลงหลออยู่

¹ กรมศิลปากร. (2508). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5. หน้า 150.

ได้ ถ้าสืบไปเมื่อหน้า เจ้าหมื่นเจ้ากรมใดๆ เอาไพร่เอาหม้ายหมั้นลูกหลานหมั้นมาพิจารณาตามสามโน
ครวัณผู้ให้การว่าพ่อว่าแม่พี่น้องญาติเป็นหมั้นนั้นกรรมนั้น แลสมด้วยคำผู้นั้นให้การ จึงให้คงอยู่
ตามหมั้นตามกรรม แลผู้ใดให้การว่าพ่อว่าแม่พี่น้องญาตินั้น ต่างหมั้นต่างกรรมต่างบ้านอำเภอประการ
ใดๆ ก็ดี ให้พระสัสดิพิจารณาอุเบกขาว่าตามคำผู้นั้นให้การ ถ้าภบชื่อพ่อ ชื่อแม่ ชื่อปู่ชื่อลุง
ชื่อตา ชื่อน้าอาวอา ตามฝ่ายพ่อฝ่ายแม่แต่คนหนึ่ง สมดุลหนึ่งผู้นั้นให้การจึงให้พระสัสดิแบ่งปัน
ตามพระอายุการบาปพระเนก ถ้ามีสมดุลหนึ่งผู้นั้นให้การหาชื่อปู่ ชื่อลุง ชื่อตา ชื่อน้า ชื่ออาวอา
ในอุเบกขาว่าวามิได้นั้น ด้วยผู้นั้นจลบทนักราชการพระผู้เป็นเจ้า แลผู้นั้นจึงให้การให้ผิดบ้าน
ผิดตำบลนั้นก็อย่าให้ฟัง แลให้พระสัสดิบังคับให้คงแก่เจ้าหมื่นผู้มีอุเบกขาว่าวามิได้นั้น ให้มีโทษแก่
ผู้ให้การผู้หาอุเบกขามิได้นั้น ตามทานบนโดยบทพระอายุการ ...¹

จะเห็นได้ว่าทางราชการต้องทำหลักฐานไว้ เพื่อให้ทราบว่าการใดมีไพร่อยู่ในสังกัด
เป็นจำนวนเท่าใด เมื่อเกิดศึกสงครามหรือเหตุจำเป็นอื่นๆ ขึ้นจะได้กะเกณฑ์จำนวนไพร่พลได้
อย่างถูกต้องและทันที แต่ในช่วงที่บ้านเมืองสงบสุขไพร่หลวงก็ต้องถูกเกณฑ์แรงงานมาทำงาน
โยธาต่างๆ ปีละ 6 เดือน คือ เข้าเดือนนอกเดือนในสมัยอยุธยา ทำให้มีไพร่หลวงหนีราชการกัน
มากเพราะไม่ต้องการทำงานหนัก และในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ให้ผ่อนคลายการเกณฑ์แรง
งานลงไปอีกเป็นปีละ 4 เดือน คือเข้าเดือนนอกสองเดือน และต่อมาไพร่ไม่ต้องเข้ามาเกณฑ์แรง
งานอีก โดยสามารถจ่ายเป็นเงินค่าราชการแทนการใช้แรงงานได้ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาการหนี
ราชการของไพร่ดังกล่าว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นการเกณฑ์แรงงาน
ไพร่ได้ลดความเข้มงวดลงมาจากสมัยอยุธยาบ้างแล้ว แต่ในความเห็นของจอห์น ครอว์ฟอร์ด
ไพร่ก็ยังคงเป็นบุคคลที่ได้รับการกดขี่ในสังคม ดังที่เขาได้เขียนรายงานไว้ว่า

...พลเมืองของกรุงสยามตามกฎหมายจัดอยู่ในประเภทไพร่หรือข้าผู้รับใช้ของรัฐ และจะถูกบังคับให้
มีหน้าที่สละแรงงานให้แก่รัฐไม่ว่าจะในรูปใดก็ได้ พลเมืองเหล่านี้จะถูกเกณฑ์ตั้งแต่อายุ 21 ปีขึ้นไป
เป็นเวลา 4 เดือนทุกๆ ปี ...ผู้ที่อยู่ในข่ายได้รับยกเว้นตามกฎหมายอันกตัญญูนี้ได้แก่ข้าราชการ
ลูกศิษย์พระ และสำหรับชาวต่างประเทศผู้ได้รับยกเว้น ได้แก่ ชาวจีน พวกกัมพูชา มอญ พม่า
หรือแม้แต่ทายาทของพวกปอร์ตุเกส ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ก็อยู่ในข่ายที่จะถูกเกณฑ์ด้วย พวก
ที่ต้องถูกเกณฑ์อาจได้รับยกเว้นด้วยการส่งส่วยเป็นเงินจำนวนมาก ...²

สำหรับแรงงานบางส่วนที่จ่ายเงินแทนการถูกเกณฑ์แรงงานก็ยังคงมีอยู่ ซึ่งเงินจำนวน
นี้ในรายงานของจอห์น ครอว์ฟอร์ด เรียกว่าภาษีนั่นจะเรียกเก็บจากประชาชนทั่วประเทศในการ
นี้รวมถึงการเรียกเก็บเงินส่วยที่บรรดาไพร่ต้องจ่าย เพื่อแลกกับการที่จะไม่ต้องถูกเรียกเกณฑ์

¹ กรมศิลปากร. (2508). กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5. หน้า 1-3.

² จอห์น ครอว์ฟอร์ด. (2515). เอกสารของครอว์ฟอร์ด. แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณีกิจ. หน้า

แรงงาน ซึ่งได้แสดงความเห็นไว้ว่าเป็นภาระหนักที่ประชาชนต้องรับผิดชอบ โดยได้ระบุไว้ในรายงานว่า

... รายรับของรัฐบาลสยามได้มาจากเงินค่าส่วย หรือที่ได้มาจากผู้ที่ถูกเรียกเข้าประจำการ ภาษีที่ดิน ส่วยอากร อากรขนอน การเรียกเก็บค่าสัมปทาน เงินรัฐูปการที่เรียกเก็บจากบุคคลบางประเภท เงินส่วยที่เรียกเก็บจากผู้ที่ไม่สามารถเข้าประจำการได้นั้น ... นับเป็นภาษีที่เป็นภาระอย่างหนักแก่ประชาชน ... ผู้ที่ถูกเรียกเก็บมีอยู่ประมาณ 1 ใน 3 ของกำลังชายฉกรรจ์ทั่วประเทศ ...¹

แสดงให้เห็นว่าแม้จะมีการผ่อนผันการเกณฑ์แรงงาน โดยจัดให้มีการเก็บส่วยแทนแล้ว ไพร่หลวงก็ยังคงได้รับความเดือดร้อนในการที่จะต้องแสวงหาเงินมาจ่ายค่าส่วยอยู่ดี ทำให้มีการหลบหนีการเกณฑ์แรงงาน และยังไม่จ่ายเงินค่าราชการอีกด้วย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีระบุในร่างกฎหมายเสนาบดี เรื่องเลขหนีราชการจำนวนมากก็เพราะว่า เมื่อเลขไพร่หลวงหนีราชการไปแล้ว ผู้มีหน้าที่ในการเก็บเงินค่าราชการกลับต้องเป็นผู้รับผิดชอบแทน และถึงแม้ว่าเจ้าหมื่นนายกองจะตามตัวกลับมาได้แล้ว บรรดาไพร่หลวงพวกนี้ก็ยังไม่ได้ถูกเรียกเก็บเงินในระหว่างปีที่ผ่านมาไปอีกด้วย²

1.2.2 ไพร่สม

ไพร่สมเป็นไพร่ที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้แก่เจ้านาย และขุนนาง เป็นการตอบแทนที่เจ้านายและขุนนางทำประโยชน์ให้บ้านเมือง เพื่อจะได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากแรงงานไพร่ เพราะสมัยก่อนนั้นผู้ทำงานรับราชการมิได้รับผลตอบแทนเป็นเงินเดือน ความสัมพันธ์ระหว่างไพร่สมกับมูลนายจึงเป็นจุดเริ่มต้นแห่งโครงสร้างของระบบอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นไปในรูปแบบที่ใกล้ชิดกว่าความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับไพร่หลวง เพราะไพร่หลวงจะติดต่อกับพระมหากษัตริย์ได้ก็ต้องผ่านหน่วยงานที่สังกัด ในขณะที่ไพร่สมสามารถติดต่อมูลนายได้โดยตรง ดังนั้นตามระบบนี้จะเห็นว่าอาจก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อราชบัลลังก์ได้ ถ้าเจ้านายและขุนนางผู้ใดมีกำลังไพร่สมในการควบคุมจำนวนมาก เพราะไพร่สมเป็นไพร่ที่ขึ้นกับเจ้านายโดยตรง มูลนายจึงสามารถสั่งการใดๆ ได้ทุกกรณี ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า อำนาจทางการเมืองของพระมหากษัตริย์ เจ้านายและขุนนางขึ้นอยู่กับ การได้คุมกำลังไพร่พลจำนวนมากเป็นสำคัญ

สำหรับผลประโยชน์ของมูลนายที่ได้รับจากไพร่นั้นมีมากมาย อาทิเช่น แรงงานและของกำนัลต่างๆ ที่ไพร่จะจัดสรรมาให้มูลนายของตนเพื่อเป็นการเอาอกเอาใจมูลนาย รวมทั้ง

¹ จอห์น ครอว์ฟอร์ด. (2515). เอกสารของครอว์ฟอร์ด. แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. หน้า 116-117.

² กระทรวงกลาโหม. (รศ.119-120). ร่างกฎหมายเสนาบดีเรื่องเลขหนีราชการ ร.ศ.120. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 6/1.

การหาช่องทางของมูลนาย กล่าวคือ ไฟร์ที่ไม่อยากจับตัวและอับอายในความเป็นไฟร์ที่จะต้องปรากฏรอยดำที่แขนก็ยอมจ่ายเงินให้มูลนายเพื่อแลกกับตราภูมิคุ้มกัน ซึ่งเป็นหนังสือรับรองว่าไฟร์ขึ้นทะเบียนและเสียค่าราชการแล้ว นอกจากนี้อาจมีการปลอมสัก หรือแจ้งบัญชีจำนวนไฟร์ไม่ครบ โดยอ้างว่า หนี หาย ตาย ชรา พิการ ฯลฯ ซึ่งทางราชการไม่อาจตรวจสอบได้ และมูลนายก็เก็บไฟร์เหล่านั้นเพื่อหาผลประโยชน์เอาไว้เอง¹ ปัญหาการปิดบังไฟร์ และการหลบหนีราชการของไฟร์นี้ รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยได้พยายามหาวิธีการแก้ไข แต่ไม่สามารถแก้ไขหรือป้องกันได้มากนัก เพราะการตรวจสอบทำได้ยากเนื่องจากไฟร์มีจำนวนมาก จึงได้เกิดกรณีการปิดบังไฟร์และยกยอกส่วยเกิดขึ้นเสมอๆ แม้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังคงมีการปิดบังไฟร์โดยเจ้าหมู่ไม่ยอมสักข้อมือไฟร์เข้าสังกัดกรมกอง ทั้งยังเก็บเอาส่วยของไฟร์ไว้เป็นของส่วนตัวไม่ยอมส่งทางการอีกด้วย ดังที่ปรากฏในหลักฐานว่า

... หมื่นจำคชสาร กรมพระคชบาลทำเรื่องราว ถวายพระเจ้านั่งยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เสนาบดีกระทรวงกลาโหมกล่าวโทษ หมื่นจำคชประสิทธิ์ใจความว่า เมื่อ ณ ปี ร.ศ. 114 หมื่นจำคชประสิทธิ์ ทำบัญชีจำนวนเงินส่วยเลขไฟร์หลวงกรมช่างกองนอก ยื่นต่อท่านเจ้าพนักงานหอรัษฎากรพิพัฒน์ 17 กอง ปิดบังไว้ 2 กองตั้งแต่ปีจออัฐศกถึงปี 110 กองขุนคชาบำเรอเลข 31 คน กองขุนบาลคชไกรเลข 5 คน รวมเลข 36 คน เงินส่วยคนละ 7 บาท รวม 6 ปี เงิน 1512 บาท หมื่นจำคชประสิทธิ์เก็บเงินแปนาประโยชน์ ฉ้อราชบังพระราชทรัพย์หลวงไว้ ไม่นำเงินส่งเจ้าพนักงานแลปิดบังบุตรหมู่เลขข้อมือขาวไว้ 4 คน หาน้ำสักคงหมู่คงกรมไม่ ...²

แสดงให้เห็นว่าระบบไฟร์ซึ่งดำเนินมาเป็นระยะเวลายาวนาน จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ยังคงมีปัญหาไฟร์หลบหนีการเกณฑ์ดังเช่นที่เคยมีมาโดยตลอด และปัญหาใหญ่ก็คือการที่มูลนายต้องการควบคุมไฟร์ให้มีจำนวนมากเกินกว่าสิทธิของตนที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้ ทั้งนี้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากไฟร์ โดยปิดบังไฟร์เอาไว้ไม่ยอมสักขึ้นกรมกองของทางราชการ ทำให้มีไฟร์หลบหนีการถูกเกณฑ์ไปอยู่กับมูลนายเป็นจำนวนมากขึ้น ทางราชการจึงมีจำนวนไฟร์ในสังกัดน้อยลง ซึ่งในจำนวนนี้มีใช้จะมีแต่ไฟร์ข้อมือขาวหรือไฟร์ที่ไม่ยอมสักขึ้นสังกัดเท่านั้น แต่บางรายอาจถึงขั้นสักข้อมือเปลี่ยนสังกัดไปแล้วก็มี ซึ่งในการเปลี่ยนสังกัดดังกล่าวเป็นเพราะไฟร์พวกนี้ไม่ต้องการทำงานหนัก จึงให้มูลนายสักขึ้นทะเบียนไปสังกัดกรมที่มีงานเบากว่าสังกัดเดิมของตนเอง แล้วจ่ายค่าตอบแทนให้มูลนายในจำนวนที่ค่อนข้างสูง

¹ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (2524). การยกเลิกระบบไฟร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2411 – 2453. หน้า 16.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ. 118). เรื่องหมื่นจำคชประสิทธิ์บังเลขส่วยกรมช่างไว้ 2 กอง ร.ศ. 118. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 6/1.

1.2.3 ไพร่ส่วย

ไพร่ส่วย คือ ไพร่หลวงประเภทที่ไม่สามารถมาเกณฑ์แรงงานได้ ไม่ว่าไพร่จะสังกัดกรมกองใด หากไม่สามารถมาใช้แรงงานได้ก็ต้องเสียส่วย ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนรูปแบบจากการเกณฑ์แรงงานส่วนเกินจากไพร่มาเป็นสิ่งของ อาจมีเหตุผลสืบเนื่องมาจากการที่ไพร่อยู่ห่างไกลไม่สามารถมาเกณฑ์แรงงานได้สะดวกประการหนึ่ง และประการที่สองเป็นเพราะไม่มีความจำเป็นต้องใช้แรงงาน เนื่องจากทางราชการไม่อาจจะจัดสรรงานให้ไพร่ทำได้อย่างทั่วถึงทั้งพระราชอาณาจักร หรืออาจจะเป็นเพราะพระมหากษัตริย์ต้องการส่วยสิ่งของต่างๆ ไปเป็นสินค้าเพื่อบรรทุกสำเภาไปค้าขายกับต่างประเทศ¹ ซึ่งนับเป็นการค้าสำเภาของชนชั้นสูงในสังคมโดยไม่ต้องลงทุน และในส่วนของไพร่เองก็ไม่จำเป็นต้องให้ตนเองหลุดพ้นจากภาวะที่ถูกเกณฑ์สิ่งของนี้ ซึ่งจอห์น ครอว์ฟอร์ด ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับอุปนิสัยของคนไทยไว้ว่า เป็นกลุ่มคนที่เฉื่อยชา ไม่กระตือรือร้น รักที่จะเป็นผู้รับใช้มากกว่าที่จะดิ้นรนเพื่อรักษาอิสรภาพของตนเองไว้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าคนไทยอยู่ในสภาพที่ขาดการฝึกฝนตนเอง เพราะรัฐบาลที่กุมอำนาจการปกครองจำกัดอยู่เพียงชนบางกลุ่มเท่านั้น²

อย่างไรก็ตามแม้จะมีไพร่บางยุคไม่พอใจสังคมและเคลื่อนไหวบ้าง เช่น กบฏธรรมเถียร กบฏบุญกว้าง กบฏผีบุญ ฯลฯ ก็เป็นไปเพียงเพื่อจะเปลี่ยนตัวผู้นำเท่านั้น มิได้คิดจะเปลี่ยนเพื่อล้มเลิกการควบคุมของระบบแต่อย่างใด นั่นก็คือการปกครองของไทยที่ยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ และขุนนางเป็นชนชั้นปกครอง ส่วนไพร่เป็นชนชั้นที่ถูกปกครอง ดังนั้นไพร่จึงเป็นชนชั้นที่ต้องยอมรับทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อสนองตอบความต้องการของชนชั้นผู้ปกครอง เช่น การยอมส่งส่วยประเภทสิ่งของ เพื่อให้ชนชั้นผู้นำทำการค้าขายกับต่างประเทศ เป็นต้น ซึ่งนับเป็นภาระหนักของไพร่ที่ต้องติดอยู่กับระบบการเกณฑ์แรงงานและระบบส่วย จึงไม่มีความคิดที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมแต่อย่างใด³

1.3 ลักษณะการปกครอง

การปกครองของประเทศแต่ไทยแต่โบราณมา มักมีลักษณะคล้ายกับการจัดกองทัพ กล่าวคือ มีการแบ่งประชาชนออกเป็นหมู่เป็นเหล่า มีหัวหน้าหรือเจ้าหมู่เป็นผู้ที่คอยควบคุมบังคับบัญชาลูกหมู่รับผิดชอบต่อรัฐบาล จากหมู่หนึ่งๆ ยักรวมกันเป็นแขวง มีหัวแขวงหรือปลัดร้อยเป็นหัวหน้า และหลายๆ แขวงรวมกันเป็นหัวปาก มีหัวปากหรือนายร้อยเป็นหัวหน้า⁴ ใน

¹ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (2524). การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2411 – 2453. หน้า 12.

² จอห์น ครอว์ฟอร์ด. (2515). เอกสารของครอว์ฟอร์ด. แปลโดย ไพโรจน์ เกษมมั่นคง. หน้า 131.

³ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (2504). แหล่งเดิม. หน้า 26.

⁴ ขจร สุขพานิช. (2519). ฐานันดรไพร่. หน้า 17.

ยามบ้านเมืองสงบบรรดาไพร่พลต่างๆ จะแยกสังกัดตามกรมกองของตนเอง โดยแยกเป็นฝ่ายพลเรือน และฝ่ายทหาร แต่ในยามศึกสงครามทุกกรมกองจะเรียกระดมคนในสังกัดไปรวมกันในรูปของกองทัพ เท่ากับว่าทุกคนจะถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร เมื่อสมัยพ่อขุนรามคำแหงได้แผ่ขยายพระราชอาณาเขตออกไปกว้างขวางขึ้น ได้จัดวางระเบียบการปกครองเป็น 3 ช่วงคือ ราชธานีเป็นเขตชั้นใน เมืองรอบราชธานีเป็นชั้นกลาง เมืองชั้นนอกออกไปอีกเป็นเมืองประเทศราช ใช้วิธีการปกครองโดยให้พระมหากษัตริย์เป็นทั้งเจ้าเมือง และเป็นจอมทัพ บังคับบัญชาทัพหลวง บรรดาชายฉกรรจ์ในราชธานีก็เป็นทั้งพลเมืองและทหารในกองทัพหลวง เมืองชั้นกลางให้เชื้อพระวงศ์ หรือท้าวพระยาที่มีบำเหน็จความชอบออกไปครอง โดยใช้พระราชกำหนดกฎหมายซึ่งตั้งในราชธานี แต่อาจมีระเบียบการปกครองแยกเป็นแต่ละเมืองไป ถ้ามีการสงครามก็ให้รวมพลเข้าเป็นกองทัพที่เมืองนั้น แล้วฟังคำสั่งจากราชธานีว่าจะให้เข้ามารวมกับกองทัพหลวงหรือไม่ ส่วนเมืองชั้นนอกที่เป็นเมืองประเทศราชนั้น เพราะความที่เป็นเมืองต่างชาติ จึงยอมให้เจ้านายของชนชาตินั้นๆ ปกครองตามประเพณีของชนชาตินั้นๆ เอง แต่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายตามกำหนดมิให้ขาด ถ้าเป็นช่วงศึกสงครามเมืองประเทศราชก็ต้องเกณฑ์ทหารเข้ามาช่วยราชธานีรบด้วย แต่โดยมากมักจะให้เกณฑ์ทหารมาช่วยในการศึกใหญ่ ๆ เพราะถ้าปกติแล้วจะต้องการเพียงให้เป็นเมืองชั้นนอกรักษาพระราชอาณาเขตมิให้ประเทศอื่นมารุกราน¹

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการปฏิรูปการปกครองโดยแบ่งหน้าที่ราชการส่วนกลางออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน เพื่อจัดการควบคุมบังคับบัญชา และจัดหน่วยของกองทัพให้เข้มแข็ง มีประสิทธิภาพมากขึ้น ด้วยการยกเลิกหัวเมืองหน้าด่าน หรือเมืองลูกหลวง แล้วจัดตั้งหัวเมืองชั้นในขึ้นให้อยู่ในเขตปกครองของราชธานี พร้อมกันนั้นก็ได้ออกกฎหมายพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองและพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ซึ่งในพระไอยการนี้กำหนดให้

- ฝ่ายทหาร มีสมุหพระกลาโหมเป็นหัวหน้า รับผิดชอบในกิจการทหารทั้งปวง ให้มีหน้าที่ป้องกันรักษาประเทศให้รอดพ้นจากภัยสงคราม

- ฝ่ายพลเรือน มีสมุหนายกเป็นหัวหน้ารับผิดชอบ มีหน้าที่รักษาความสงบภายในราชอาณาจักร จัดเสบียงอาหาร เป็นผู้ช่วยหนุนกำลังทหาร จัดกำลังคน เป็นต้น โดยจะแบ่งงานออกเป็น 4 กรม เรียกว่า จตุสดมภ์ มีเสนาบดีชั้นรองลงมารับผิดชอบ คือ

1) กรมเวียง มีพระนครบาล เป็นผู้บังคับบัญชา รับผิดชอบงานในด้านการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในพระราชอาณาจักร

2) กรมวัง มีพระธรรมาธิบดี เป็นผู้บังคับบัญชา รับผิดชอบงานในพระราชสำนัก

¹ ส่วนใหญ่มักเป็นต้นไม้เงินต้นไม้ทอง กับสิ่งของที่เมืองนั้นๆ มีเป็นจำนวนมาก

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2507). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 เรื่องตำนานการเกณฑ์ทหาร. หน้า 88-89.

3) กรมคลัง มีพระโกษาธิบดี เป็นผู้บังคับบัญชา รับผิดชอบงานการเก็บส่วย รักษาท้องพระคลัง และพระราชทรัพย์

4) กรมนา มีพระเกษตราธิการเป็นผู้บังคับบัญชา รับผิดชอบงานในหน้าที่ทำนุบำรุงการกสิกรรม สะสมเสบียงอาหาร และเก็บอากรที่ดิน¹

การแบ่งหน้าที่ราชการบริหารบ้านเมืองเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนนี้เป็นเฉพาะในเวลาบ้านเมืองเป็นปกติเท่านั้น เพราะในยามศึกสงครามประชาชนที่สังกัดอยู่ตามหมู่กองต่างๆ จะถูกเกณฑ์เป็นทหารทุกคน ดังที่ระบุไว้ในตำนานการเกณฑ์ทหารว่า

... ลักษณะการที่แบ่งเป็นฝ่ายพลเรือนนั้น ถ้าว่าโดยใจความก็คือ กำหนดกองทหารไว้ประจำหน้าที่สำหรับทำการทหาร เช่น การปราบปรามเสี้ยนศัตรูที่จะเกิดขึ้น และรักษาเครื่องสรรพวุธตลอดรักษาพระองค์พระเจ้าแผ่นดินส่วน 1 กองทหารอีกส่วน 1 ให้ทำการฝ่ายพลเรือนเป็นพนักงานปกครองท้องที่ (เช่น ตำรวจนครบาล) บ้าง เป็นพนักงานทำการต่างๆ ในพระราชวังบ้าง ... แต่การที่แบ่งเป็นฝ่ายทหารและพลเรือนดังกล่าวนี้ เฉพาะสำหรับในเวลาบ้านเมืองเป็นปกติ ถ้าถึงเวลาที่มีการทัพศึกก็สมทบกันเป็นทหารหมด หาได้เลิกการเกณฑ์ชายฉกรรจ์เป็นทหารทุกคนไม่ ...²

อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า แม้จะมีการจัดระเบียบราชการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นเพียงไร ก็ไม่สามารถแบ่งแยกหน้าที่รับผิดชอบออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพราะกำลังคนมีไม่มากพอจะทำเช่นนั้นได้ ดังนั้นในยามสงครามอันเป็นช่วงเวลาที่ทางราชการต้องการกำลังคนจำนวนมากจึงต้องรวมฝ่ายพลเรือนเข้าเป็นฝ่ายทหารด้วย

2. ลักษณะการฝึกทหารรูปแบบเดิม

การฝึกหัดทหารตั้งแต่สมัยโบราณมา ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการฝึกหัดหรือไม่ และมีรูปแบบการฝึกเป็นอย่างไร แต่สันนิษฐานว่าทหารน่าจะได้รับการฝึกหัดและถ่ายทอดกันเองเป็นการภายใน ซึ่งอาจเป็นลักษณะการฝึกเฉพาะของแต่ละสกุลวงศ์ สำหรับการฝึกหัดทหารของทางราชการนั้นคงจะมีน้อย และที่สำคัญไม่ต่อเนื่อง คงจะเป็นเพราะความติดขัดในระบบการเกณฑ์คนเข้ารับราชการทหารที่เป็นแบบเข้าเดือนออกเดือน และความไม่เข้มงวดในการฝึกหัดทหารในยามปกติ มักจะใช้แรงงานไพร่พลในการอื่นๆ ที่บางครั้งไม่เกี่ยวข้องกับการทหาร ทำให้เสียโอกาสในการฝึกหัด ทั้งทางการใช้อาวุธและยุทธวิธีในการต่อสู้กับข้าศึก แต่ทหารที่ส่งไปรบในสงครามต่างๆ นั้นมักได้รับการฝึกฝนในระยะสั้นๆ เพื่อให้พร้อมรบในช่วงสงครามเท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอาวุธที่ใช้ในสมัยก่อนนั้นยังไม่มีวิธีใช้ที่ซับซ้อน เช่น ดาบ หอก หลาว แหวน

¹ สมเด็จพระยาจํารงราชานุภาพ. (2507). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 23 เรื่องตำนานการเกณฑ์ทหาร. หน้า 99.

² แหล่งเดิม. หน้า 97.

ซึ่งไม่จำเป็นต้องฝึกซ้อมให้เข้มงวดมากนัก เพียงแต่รู้วิธีการใช้เท่านั้นก็เพียงพอสำหรับใช้งานแล้ว ต่อจากนั้นก็ไปฝึกซ้อมให้เข้มงวดในยามศึกสงคราม ซึ่งน่าจะฝึกซ้อมไปพร้อมกับการเข้าหมวดหมู่ของกองทัพตามตำราพิชัยสงคราม เพราะเหตุว่าตำราพิชัยสงครามเป็นตำราที่ไม่เป็นที่เปิดเผย หากมีการฝึกซ้อมในยามปกติมากเกินไปอาจทำให้ยุทธวิธีที่ใช้รั่วไหลไปถึงข้าศึกได้

ด้วยเหตุนี้ เดอ ลา ลูแบร์ ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามายังอาณาจักรไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงได้กล่าวเอาไว้ว่า "... สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามไม่มีกองทหารที่ฝึกยุทธวิธีไว้ประจำราชการกองอื่นใดเลย นอกจากกองทหารรักษาพระองค์ชาวต่างประเทศ ..." ¹ นั่นก็คือการแสดงให้เห็นว่าประสิทธิภาพของทหารไทยยังไม่เป็นระบบพอที่จะเรียกได้ว่าเป็นกองทัพประจำการ ซึ่งลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะที่เหมือนกันทุกประเทศในดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างไรก็ตามทหารบกในสมัยอยุธยาคงจะได้จัดการตามตำราพราหมณ์ กำหนดเป็น 4 เหล่า เรียกรวมกันว่าจตุรงเสนา คือ ทหารช้าง ทหารม้า ทหารราบ และทหารช่าง การทหารปืนใหญ่นั้นรวมอยู่ในทหารราบไม่ได้แยกออกต่างหาก กรมทหารเหล่านี้ยังได้แบ่งลงไปอีกเป็นทหารรักษาพระองค์ ได้แก่ กรมช้างต้น กรมม้าต้น กรมตำรวจ และกรมช่างทหารใน อีกพวกหนึ่งเป็นทหารที่รับราชการสามัญ เช่น กรมคชบาล กรมอัครราช กรมอาสาหกเหล่า และกรมช่างสิบหมู่ เป็นต้น ส่วนผู้บัญชาการทหารทั้งปวงคือพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้ทรงมอบหมายให้อัครมหาเสนาบดีที่สมุหนายก ในกรมมหาดไทย และอัครมหาเสนาบดีที่สมุหกลาโหม ในกรมกลาโหมเป็นผู้ดูแลการต่างๆ ในกระบวนทัพ ตั้งแต่การจัดรูปแบบกองทัพไปจนถึงการทำบัญชีไพร่พลทั้งในเมือง และหัวเมือง ในส่วนหัวเมืองมักมีเจ้าเมืองเป็นนายทหาร ทหารหัวเมืองชั้นในมีการปกครองรวมอยู่ในกองทัพราชธานี หัวเมืองเอก โท ตีร์ จัดกระบวนพลเฉพาะเมืองนั้นๆ มีเจ้าเมืองเป็นผู้บังคับบัญชากองทัพของเมืองนั้นๆ ระเบียบกองทัพในราชธานี กำหนดเป็น 3 ทัพคือ พระมหาอุปราชเป็นทัพหน้า พระมหากษัตริย์เป็นทัพหลวง กรมพระราชวังหลังเป็นทัพหลัง กองทัพหัวเมือง เอก โท ตีร์ เป็นกองอิสระ แล้วแต่คำสั่งจากราชธานีจะให้ยกไปแต่ลำพังหรือให้มาสมทบกับกองทัพราชธานี²

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนที่พระองค์จะปฏิรูปการทหารนั้น แม้จะได้เริ่มมีการฝึกหัดทหารตามแบบอย่างตะวันตกมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบ้างแล้วก็ตาม แต่ก็พบว่าระบบราชการทหารยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ทั้งนี้คง

¹ ตำราพิชัยสงคราม จัดทำขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 พ.ศ. 2061 เพื่อเป็นตำราการทำสงครามแก่แม่ทัพนายกอง มักไม่เป็นที่เปิดเผย จะให้รู้ก็แต่เฉพาะกลุ่มเฉพาะพวกเท่านั้น

² เดอ ลาลูแบร์. (2510). จดหมายเหตุลาลูแบร์ เล่ม 1. หน้า 404.

³ สมเด็จพระยาตำราพระราชานุภาพ. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ดำเนินการเกณฑ์ทหาร. หน้า 139-142.

จะติดขัดอยู่ที่การเกณฑ์ผู้คนในระบบไพร่มาเป็นทหารนั่นเอง เพราะในการเกณฑ์คนตามระบบไพร่จะได้คนเข้ารับราชการในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น แล้วก็ต้องปล่อยให้กลับภูมิลำเนาไปเมื่อถึงกำหนด ทำให้การฝึกทหารไม่ต่อเนื่อง กองทัพจึงมีแต่ทหารที่ขาดคุณภาพ ไม่พร้อมรบ ซึ่งมีหลักฐานระบุไว้ว่า

... ทหารบกซึ่งมีตัวรับราชการอยู่ในทุกวันนี้ จะนับว่าเป็นทหารแท้นั้นไม่ได้ เป็นแต่เลขเข้าเดือนจ่ายมาถืออาวุธประจำราชการเท่านั้น เพราะคนพวกนี้เป็นคนเข้าสามเดือนนอกเก้าเดือนบ้างเข้าสองเดือนนอกสิบเดือนบ้างการที่จะฝึกหัดแลบังคับบัญชาให้เป็นไปตามอำนาจ แลความประพฤติของทหารก็หาได้ไม่ เพราะการทหารบกนั้น จะต้องรับความฝึกหัดตั้งแต่ถ้าอาวุธ แลแยกแถวแปรแถวตามสำเนียงแตรบังคับในทางหนีที่ไล่ตามกระบวนพิไชยสงครามได้ว่องไวเรียบร้อย ... ทั้งนี้เป็นหน้าที่ของทหารจะต้องรับการฝึกหัดให้จบเจน แต่ทหารที่มีประจำอยู่ในพระนครทุกวันนี้ ได้รับการฝึกหัดแต่เพียงถ้าอาวุธก็ยังไม่เรียบร้อยได้ มาฝึกหัดแต่ราวจับปืนมัน ก็ออกเดือนไปทำไร่ไถนาตามภูมิลำเนาหาได้นำพาถึงราชการในหน้าที่ของตนที่ได้รับการฝึกหัดไปครั้นกลับเข้ามาในคราวผลัดหน้าก็ต้องตั้งต้นใหม่...เพราะด้วยคนที่ได้มาเป็นทหารในปัจจุบันนี้มีอยู่ 3 จำพวกคือ บุตรหมู่ 1 เลขนายตาย 1 คนแขนขาว 1 แต่เลขนายตายแลคนแขนขาว 2 จำพวกนี้ ถึงได้มาก็ได้แต่คนเดนเลือกแล้วทั้งนั้น ไม่เป็นกำลังสิ่งใดแก่ราชการได้ ...¹

ข้อความนี้แสดงให้เห็นถึงความไม่นิยมในการรับราชการทหาร ที่คงจะมีปรากฏให้เห็นอยู่โดยทั่วไปในราชอาณาจักร ซึ่งส่งผลให้กองทัพขาดคุณภาพและประสิทธิภาพเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าพิจารณาในด้านหน้าที่ของทหารโดยตรงคือ การรักษาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากการรุกรานที่มาจากภายนอกด้วยแล้ว การทหารของไทยนั้นไม่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์ เพราะติดขัดที่ปัญหาการหลบหนีการเกณฑ์ทหาร รวมทั้งการเข้าเดือนรับราชการ ทำให้การฝึกหัดทหารเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง เมื่อเข้าเดือนมารับราชการทหารใหม่อีกครั้งก็ลืมไปแล้วว่าฝึกอะไรไปบ้าง

อีกประการหนึ่งเมื่อทางราชการทหารต้องการคนมาเข้าเดือนนั้น บางคนก็ไม่ได้สมัครใจที่เป็นทหารแต่เป็นเพราะถูกบังคับมา บางรายพ่อแม่ถึงกับต้องรับโทษถูกคุมขังในฐานะที่ปิดบังไม่ส่งลูกเข้ารับราชการ ส่วนลูกที่ต้องไปเป็นทหารนั้นก็คงไม่มีสมาธิในการฝึกเท่าที่ควรเนื่องจากความกังวลเรื่องของพ่อแม่ ทำให้กองทัพได้แต่ทหารที่ไม่มีคุณภาพ และไร้ประสิทธิภาพทางการรบจำนวนมาก ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเร่งปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัย และมีระบบการฝึกหัดที่รัดกุมเข้มแข็งตามแบบอย่างตะวันตกในเวลาต่อมา

¹ กระจ่างกลาโหม. (ร.ศ.109-112). เรื่องจัดระเบียบกองทหารต่าง ๆ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

3. ลักษณะการฝึกทหารตามแบบอย่างตะวันตก

กองทหารที่มีการฝึกหัดอย่างตะวันตกนั้น มีปรากฏเป็นครั้งแรกในอาณาจักรไทยมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เมื่อครั้งที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยมีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า “กรมเกณฑ์หัดอย่างยุโรป” ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 นั้น ปรากฏว่าพระองค์ทรงให้จัดการทหารบางกรมเป็นกรมพิเศษเฉพาะการแล้ว เช่น กรมช้าง กรมม้า กรมช้าง เป็นต้น และยังมีกรมทหารสำหรับรักษาพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน คือ กรมตำรวจ แต่ยังมีทหารอีกจำพวกหนึ่งคือ ทหารอาสา ซึ่งเป็นกลุ่มทหารที่พระมหากษัตริย์จะทรงใช้ทำการเฉพาะอย่าง จึงคัดเลือกแต่คนที่สมัครใจมารวมกันเป็นกรมเฉพาะมีหลายกรม ถือเป็นกองทหารพิเศษ

ต่อมาเมื่อชาวต่างประเทศจำนวนมากขึ้น คนพวกนี้ส่วนใหญ่มักจะสมัครรับราชการในกองทัพ พระมหากษัตริย์ทรงเห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อกองทัพ จึงอนุญาตให้รวมกันเป็นกองเฉพาะของแต่ละชาติ เช่น กองทหารอาสาญี่ปุ่น อาสาจาก เป็นต้น แต่พวกฝรั่งแม่นปืนนั้น มีแต่พวกโปรตุเกสเข้ามารับจ้างพวกนี้ชำนาญการใช้ปืนไฟ เมื่อจ้างเป็นทหารมิได้เรียกว่า อาสาฝรั่ง¹ แต่เรียกว่า กองทหารแม่นปืน เพราะว่าบรรดาทหารอาสากองต่างๆ เมื่อไปราชการสงครามก็ใช้วิธีการรบตามที่ตนถนัด ดังนั้นเมื่อพวกโปรตุเกสชำนาญการใช้ปืนโดยเฉพาะจึงได้ชื่อตามนั้น² ต่อมาในสมัยพระไชยราชาธิราช ได้เกณฑ์พวกโปรตุเกสไปเป็นทหารรักษาพระองค์ในการศึกกับพม่าที่เมืองเชียงกรานและได้รับชัยชนะ จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ชาวโปรตุเกสเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในพระราชอาณาจักรได้³

กรมเกณฑ์หัดอย่างยุโรปนี้คงจะมีอยู่ต่อมาจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะปรากฏในพงศาวดารว่ามีนายทหารฝรั่งเศสชื่อ เชอวาเลีย เดอ ฟอแบงค์ เป็นผู้ฝึกหัดประจำรักษาป้อมวิชัยประสิทธิ์ที่เมืองธนบุรี แต่เมื่อสิ้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแล้ว สมเด็จพระเพทราชาได้ขับไล่ชาวฝรั่งเศสออกไป กรมเกณฑ์หัดอย่างยุโรปนี้ถึงจะยังมีอยู่แต่ก็คงจะเปลี่ยนแปลงและเสื่อมโทรมไปตามสมัยจนถึงกรุงศรีอยุธยา สำหรับระเบียบยุทธวิธีของทหาร กรมนี้คงจะใช้ตามแบบอย่างของยุโรป แม้ว่าต่อมาจะมีการลดหย่อนระเบียบแบบแผนเดิมลงไป

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงอธิบายถึงความหมายของ “ทหารเกณฑ์หัดอย่างยุโรป” ไว้ในสาส์นสมเด็จ ว่า “... เรื่องทหารที่เรียกว่า “เกณฑ์หัดอย่างยุโรป” พิจารณาตามอธิบายของศัพท์ที่เอามาประสมกันนั้น “ทหาร” หมายความว่าพลรบ “เกณฑ์” หมายความว่า เฉพาะจำพวกหนึ่งซึ่งได้เลือกสรรมิใช่ทหารอย่างสามัญ “หัด” หมายความว่า ทหารพวกนั้นไม่ใช่แต่แต่งตัวและถือศาสตราวุธอย่างพวกทหารอาสา ... มีวิชาอย่างหนึ่งอย่างใดที่จะต้องหัดให้ชำนาญ “อย่างยุโรป” เป็นอธิบายต่อมาจากศัพท์ก่อนว่าหัดตามแบบทหารฝรั่ง ...” (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. (2513). สาส์นสมเด็จ เล่ม 5. หน้า 49.)

¹ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. (2516). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา. หน้า 495.

² สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. (2513). สาส์นสมเด็จ เล่ม 5. หน้า 50.

³ แหล่งเดิม. หน้า 530.

บ้างก็ตาม หลังจากสิ้นกรุงศรีอยุธยาแล้ว ทหารกรรมนี้คงจะสูญหายไปจนถึงสมัยกรุงธนบุรี กรมเกณฑ์หัดอย่างยุโรปจึงได้ก่อตั้งขึ้นมาใหม่ มีระเบียบยุทธวิธีอย่างประเทศยุโรปเหมือนในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่แตกต่างกันในรูปแบบและวิธีการ แล้วแต่ครูฝึกที่จะสามารถหาได้ในสมัยนั้น ทหารกรรมนี้ได้มีอยู่ต่อมาจนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นระยะที่มีการสงครามติดพันอยู่ จึงเป็นการยากที่จะหาเวลา และครูฝึกเพื่อจัดการทำนุบำรุงกรมทหารตามแบบยุทธวิธีอย่างใหม่ ให้รุ่งเรืองขึ้นได้ จึงต้องอาศัยกำลังทหาร และยุทธวิธีอย่างเก่าอยู่เป็นหลัก¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อรัฐบาลอังกฤษในอินเดียส่ง จอห์น ครอว์ฟอร์ด เป็นทูตเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับประเทศไทยนั้น มีทหารซีปอย จำนวน 30 คน ติดตามคณะทูตเข้ามาด้วย² คนไทยจึงได้เห็นกองทหารที่หัดตามแบบอย่างฝรั่ง เป็นครั้งแรกในกรุงเทพฯ เมื่อทูตอังกฤษกลับไปแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดทหารไทยให้แต่งตัวอย่างซีปอยขึ้นเรียกกันว่า “ทหารซีปาย” ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า “...จะเป็นพวกกรมรักษาพระองค์และมีหน้าที่รักษาพระราชฐาน...”³

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่มีการเตรียมเสริมสร้างป้อมปราการเพื่อต่อสู้อยู่นานและอังกฤษ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงจัดญวน และเขมรเข้ารีตเป็นทหารปืนใหญ่ และให้พระยาศรีสุริยวงศ์จัดพวกมอญฝึกหัดเป็นทหารปืนเล็กอย่างฝรั่งสำหรับรักษาป้อมปราการ สำหรับการเสริมสร้างความชำนาญในการฝึกใช้ปืนนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ และพระยาศรีสุริยวงศ์ ได้ขอให้มิสชันนารีอเมริกันช่วยแปลตำราปืนใหญ่จากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย⁴

ในปี พ.ศ.2375 นายร้อยเอก นอกส์ นายทหารบกนอกราชการของอังกฤษที่อินเดียได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่ไทยกำลังจะจัดการกรมทหารอย่างยุโรปให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น พระองค์จึงได้ให้รับรองนายร้อยเอกนอกส์ เพื่อจะได้เป็นครูฝึกทหาร รวมทั้งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาลูกชาวมอญเมืองนครเขื่อนขันธ์ และปทุมธานี มาฝึกเป็นทหารเหมือนอย่างที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ได้ทรงจัดบุตรหมู่ญวนฝึกหัดเป็นทหารไว้บ้างแล้ว โดยให้นายร้อยเอกนอกส์เป็นครูฝึกหัดทหารประเภททหาร

¹ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2507). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหาร*. หน้า 142 –144.

² จอห์น ครอว์ฟอร์ด. (2515). *เอกสารของครอว์ฟอร์ด*. แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. หน้า 9.

³ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2514). *ความทรงจำ*. หน้า 206-207.

⁴ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2513). *สาส์นสมเด็จ เล่ม 5*. หน้า 51-52.

ราบ มีระเบียบยุทธวิธีและคำบอกทหารอย่างอังกฤษ มีพลทหารที่ฝึกหัดประจำการประมาณ 1000 เศษ แบ่งเป็น 4 ผลัด เข้าหนึ่งเดือนออกสามเดือน มีเครื่องแต่งตัวอย่างทหารเรียกว่า “ทหารอย่างยุโรป” โรงทหารตั้งอยู่ที่บ้านพระยาศรีสุริยวงศ์ มีสนามฝึกหัดอยู่ที่ข้างวัดบุปผาราม¹

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีนายร้อยเอกทหารอังกฤษ ชื่อ อิมเป เข้ามาขอรับราชการในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้รับไว้เป็นครู โดยมีพระราชดำรัสสั่งให้เกณฑ์ไพร่หลวงที่ส่งฝึกหัดเป็นทหารราบ เรียกว่า “ทหารหน้า” การฝึกหัดจัดการบังคับบัญชาเป็นไปตามแบบอย่างทหารอังกฤษทุกอย่าง แม้แต่จะเป็นคำบอกทหารและชื่อตำแหน่งนายทหารก็ใช้ภาษาอังกฤษ จนกระทั่งตอนปลายรัชกาลที่ 4 ขาดครูฝึกหัดทหารชาวอังกฤษจึงได้ทหารฝรั่งเศสชื่อ สมาช มาแก้วิธีฝึกหัดและคำบอกทหารให้เป็นภาษาฝรั่งเศส แต่ยังไม่ทันเปลี่ยนไปได้เท่าใดก็สิ้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ให้เลิกครูชาวฝรั่งเศส และให้นายทหารไทยที่เป็นลูกศิษย์ของนายร้อยเอกอิมเป ฝึกหัดทหารอย่างอังกฤษต่อไป²

4. เกียรติภูมิของกองทัพไทยก่อน พ.ศ.2411

ในสมัยก่อนที่จะมีการปฏิรูปกองทัพในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่าตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ไทยนั้น ความมีเกียรติภูมิของกองทัพไทยน่าจะอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าเมื่อใดประเทศมีผู้นำที่เข้มแข็ง ความกล้าหาญเกิดขึ้นทันที ดังเช่นในสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นต้น

ยุทธวิธีในการรบของกองทัพก็มีส่วนทำให้เกิดความกล้าหาญขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งยุทธวิธีการรบมักจะจดบันทึกไว้ในตำราพิชัยสงคราม ผู้ที่จะเรียนรู้อวิชาในตำราพิชัยสงครามได้ก็คือชนชั้นผู้นำประเทศ คือพระมหากษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง สำหรับยุทธวิธีการรบของไทยนั้น ท่านสังฆราช ปาลเลกัวซ์ ได้กล่าวถึงในเรื่องการจัดการกองทัพของไทยไว้ว่า เป็นกองทัพที่มีลักษณะคล้ายกองโจร กล่าวคือ ภายในกองทัพจะแบ่งกำลังออกเป็นกองร้อยย่อยๆ คอยซุ่มโจมตีโดยไม่ให้ข้าศึกรู้ตัว มักมีการจับผู้คนมาเป็นเชลยให้ได้มากที่สุด บางครั้งก็ปล้นทำลาย และจุดไฟเผา สำหรับวิธีการป้องกันตนเองก็คือขุดคูโดยรอบค่ายที่พัก แล้วปักไม้ปลายแหลมไว้เพื่อไม่ให้ข้าศึกเข้ามาถึงตัวได้ นอกจากนี้ บรรดาแม่ทัพระดับสูง ของกองทัพไทยนั้นมักมีสมญานามเป็นที่น่าเกรงขามต่อข้าศึก อันเป็นการแสดงถึงความกล้าหาญของแม่ทัพ เช่น นายพลสิงโต นายพลเสือดาว และแม่ทัพเหล่านั้นยังจะต้องเป็นผู้ที่รู้เรื่องขนบธรรมเนียม พิธีพิชัยสงคราม และเรื่องโศกลางหลายอย่าง เป็นต้นว่าการแต่งตัวตามสีประจำวัน เป็นต้น และ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร (2513). สารานุกรมไทย เล่ม 5. หน้า 144-146.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร (2514). ความทรงจำ. หน้า 208-209.

แม่ทัพมักจะไม่อยู่หน้าขบวนรบ แต่จะอยู่ในตอนกลางขบวนคอยถือดาบเพื่อลงโทษทหารที่หนีเข้าศึก เพราะตามกฎหมายการศึกกล่าวว่าการทหารคนใดถอยต่อหน้าเข้าศึกแม้เพียงก้าวเดียว แม่ทัพจะตัดหัวเสียทันทีจึงทำให้คนไทยซึ่งแม้จะไม่ค่อยมีความกล้าหาญเท่าใดนักแต่ก็ไม่คิดที่จะถอยหนีเข้าศึก นอกจากผู้นำขบวนทัพจะทำตัวอย่างให้เห็นก่อนเท่านั้น¹

ดังนั้น ผู้นำจึงจำเป็นที่จะต้องเป็นบุคคลที่มีความกล้าหาญเป็นคุณสมบัติที่สำคัญที่สุดในการรบ เพราะอาจทำให้กำลังภายในกองทัพขาดหายไป ด้วยหมดกำลังใจที่จะร่วมรบกับผู้นำที่ขาดความกล้าหาญ อาจกล่าวได้ว่ากำลังใจในการรบนับว่ามีความสำคัญมาก แต่ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นอยู่กับผู้นำด้วย สำหรับเรื่องความไม่กล้าหาญของคนไทยนั้นในสายตาของชาวต่างประเทศคงจะมีอยู่สูงพอสมควร เพราะนอกจากท่านสังฆราช ปาลเลกัวซ์แล้วยังมี จอห์น ครอว์ฟอร์ด อีกที่มีความเห็นเหมือนกันโดยได้รายงานไว้ว่า

... ทหารประจำการนั้นเกณฑ์มาจากประชาชนโดยไม่มีการเลือกเฟ้นอะไรมากนัก ... พวกสยามเป็นคนที่จะออกจะชอบเผยให้เห็นถึงความตื่นตระหนกง่ายและขี้สลาด ไม่มีลักษณะดีของทหารนอกจากเกรงกลัวบุคคลที่เหนือกว่า ความทรหดอดทนต่อภาวะขัดสนและความเหนื่อยยาก การจัดกองทัพและวินัยในกองทัพก็เป็นไปอย่างพื้นบ้าน ... พวกสยามไม่ได้เรียนรู้อะไรจากชาวยุโรปเลย ยกเว้นการใช้อาวุธปืนอย่างขอไปที ...²

จากทัศนะที่ปรากฏนี้จะเห็นว่า คนไทยไม่มีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะสู้รบกับประเทศที่มีแสนยานุภาพทางกองทัพสูงเช่นประเทศที่อยู่ทางแถบยุโรปได้ เพราะว่าการกองทัพไทยนั้นยังไม่มีแผนการฝึกหัดที่เป็นระบบ ทั้งยังไม่สามารถประจำการตามกรมกองต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถึงกับทำให้จอห์น ครอว์ฟอร์ดเสนอแนะว่ากองทัพไทยนั้นไม่สามารถที่จะสู้รบกับกองทัพอังกฤษได้อย่างแน่นอน เพราะฉะนั้นไม่จำเป็นต้องส่งกองทัพใหญ่เข้ามา เพียงแต่ให้ทางรัฐบาลอังกฤษจัดการส่งเรือรบขนาดเล็กที่สุดสัก 2 หรือ 3 ลำ ก็สามารถปราบชาวสยามได้แล้ว เพราะการปิดกันปากแม่น้ำด้วยเรือดังกล่าวจะเป็นวิธีที่ง่ายที่สุด ปลอดภัยที่สุด และยังจะได้ผลที่สุดสำหรับประเทศสยามอีกด้วย³ หากจะพิจารณาความเห็นของ จอห์น ครอว์ฟอร์ด โดยเปรียบเทียบกองทัพไทยกับกองทัพของอังกฤษในขณะนั้นจะเห็นได้ว่า กองทัพไทยไม่มีความสามารถเพียงพอที่จะต่อสู้แม้แต่เพียงกองทัพเรือขนาดเล็กของอังกฤษได้เลย

ดังนั้นก็อาจจะสรุปได้ว่า การสู้รบของคนไทยในอดีตไม่จำเป็นต้องอาศัยการฝึกหัดที่เป็นระบบเพื่อให้เทียบเคียงได้กับกองทัพของชาวตะวันตก เพราะไทยยังไม่เคยต้องรบกับชาว

¹ สังฆราชปาลเลกัวซ์. (2506). เล่าเรื่องเมืองไทย. หน้า 299-301.

² จอห์น ครอว์ฟอร์ด. เอกสารของครอว์ฟอร์ด. แปลโดย ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ. หน้า 116.

³ แหล่งเดิม. หน้า 138-139.

ตะวันตก แต่สิ่งสำคัญอยู่ที่ผู้นำกองทัพจะสามารถสร้างขวัญและกำลังใจให้กับไพร่พลได้มากน้อยแค่ไหน และการสู้รบของอาณาจักรต่าง ๆ ทางแถบนี้ก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันทั้งหมด

หากจะพิจารณาถึงผู้นำกองทัพโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ก็จะพบว่า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นผู้นำกองทัพที่เข้มแข็งบางพระองค์นั้น มักจะทรงมีภาวะความเป็นผู้นำค่อนข้างสูง กล่าวคือทรงมีความสามารถ และเชี่ยวชาญในด้านการรบ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สามารถสร้างขวัญและกำลังใจให้บรรดาทหารทั้งหลายมีความฮึกเหิมที่จะต่อสู้กับข้าศึก และยังทำให้ทหารเชื่อมั่นว่าพระองค์จะทรงสามารถนำกองทัพสู่ชัยชนะได้ สำหรับพระมหากษัตริย์ที่มีความสามารถดังกล่าวนี้ ก็คือสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งมีปรากฏในพระราชพงศาวดารถึงความเป็นนักรบของพระองค์ไว้ดังนี้

...สมเด็จพระนเรศวรชอบพระทัยในการรบพุ่ง มีพระสติปัญญากล้าหาญในการสงครามมาแต่ยังทรงพระเยาว์ เหมือนเทพเจ้าให้บังเกิดมาสำหรับที่จะกู้เมืองไทยให้คงเป็นอิสระภาพ เมื่อเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก สมเด็จพระนเรศวรทรงพระเจริญพอที่จะรู้สึกเจ็บแค้นข้าศึกแล้ว เห็นว่าไม่ใช่แต่จะไปรวบรวมพลอย่างเดียว คงจะเลือกคัดผู้คนมาฝึกหัดใช้ใกล้ชิดร่วมพระทัยไว้มาก คนชุดนี้ที่ได้มาเป็นแม่ทัพนายกองเมื่อภายหลัง โดยทรงพระราชดำริเห็นมาแต่แรกว่าวิธีรบพุ่งต่อไป จะต้องใช้ความกล้าหาญและกลอุบายในกระบวนการรบ เอากำลังใจคนน้อยสู้คนมาก ไทยจึงจะเอาชัยชนะได้ ...¹

นอกจากนี้ก็ยังมิสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช อีกพระองค์หนึ่งที่ทรงแสดงถึงพระอัจฉริยภาพในทางการรบสูงเช่นเดียวกัน จะเห็นว่าทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยเอาไว้ได้ภายในระยะเวลาไม่นานนัก โดยเฉพาะยุทธวิธีที่พระองค์ทรงใช้ในการทำศึก กล่าวคือพระองค์มักจะทรงส่งกองทัพออกไปตั้งรับข้าศึกที่เมืองหน้าด่านก่อนที่จะเข้ามาถึงราชธานี เช่น ทรงมอบหมายให้เจ้าพระยาจักรีผู้นำที่เข้มแข็งไปตั้งรับข้าศึกอยู่ที่เมืองพิษณุโลก ซึ่งแตกต่างจากยุทธวิธีการตั้งรับข้าศึกอยู่ที่ราชธานีดังที่กรุงศรีอยุธยาเคยใช้ อย่างไรก็ตามพระอัจฉริยภาพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็มีได้มีอยู่แต่เพียงแค่การรบเท่านั้น แต่ได้ปรากฏให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีความหลักแหลมด้านอื่นด้วย กล่าวคือ พระองค์ทรงใช้อุบายที่จะออกจากราชธานีเดิมที่กรุงศรีอยุธยาเพื่อจะไปตั้งราชธานีแห่งใหม่โดยไม่ให้ไพร่พลเมืองรู้สึกอวากับราชธานีเก่ามากเกินไปนัก เพราะทรงเข้าพระทัยดีถึงความผูกพันกับราชธานีเดิมของบรรดาไพร่พลเมือง จึงทรงนำวิธีการทางด้านจิตวิทยาเข้ามาใช้โดยทรงอ้างถึงพระสุบินเพื่อจะบอกกับไพร่พลเมืองว่า “... พระมหากษัตริย์ในอดีตมาเข้าสู่บินขับไล่พระองค์ไม่ให้อยู่กรุงศรีอยุธยา ...”² ซึ่งในขณะนั้นพระองค์ก็คงจะทรงทราบดีว่ากองทัพของพระองค์นั้นมีไม่มากพอที่จะฟื้นฟูบ้านเมืองเดิมให้มีลักษณะที่ดี

¹ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2516). พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตเลขา. หน้า 590.

² แหล่งเดิม.

ดังเดิมได้ และพระองค์ก็คงจะเล็งเห็นแล้วว่าป้อมวิไชยประสิทธิ์ทางฝั่งธนบุรีนั้นเหมาะสมด้วย ชัยภูมิ และกำลังรืพลมากกว่าจึงทรงเลือกเป็นที่ประทับ¹

หากพิจารณาถึงลักษณะบุคลิกภาพของพระมหากษัตริย์ ในฐานะผู้นำกองทัพแล้วก็จะพบว่ามีลักษณะที่เหมือนกันทุกพระองค์คือ

- 1) ต้องเป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ อดทน รอบรู้ยุทธศาสตร์การต่อสู้ และมีความสุขรอบคอบในการทำสงคราม รวมทั้งชำนาญการใช้อาวุธทุกชนิด
- 2) ต้องมีกำลังพลมาก มีขวัญดี และส่งกำลังบำรุงดี
- 3) ต้องมีการสืบข่าวดี
- 4) ต้องมีความรู้ความชำนาญในการยุทธเป็นอย่างดี

ในการรบนั้นขวัญและกำลังใจเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ดังนั้นการที่พระมหากษัตริย์จะทรงสร้างให้ทหารมีขวัญและกำลังใจที่ดี กล้าหาญในการรบได้ต้องเริ่มที่พระองค์เองเสียก่อนโดยจะต้องทรงฝึกพระองค์ให้สามารถอดทนได้ในทุก ๆ สิ่งเพื่อให้พระองค์เองทรงมีความเข้มแข็ง เพราะพระมหากษัตริย์ที่เข้มแข็งก็คือปัจจัยประการหนึ่งในการสร้างขวัญและกำลังใจที่กล้าหาญให้กับกองทัพได้ และเมื่อทหารมีความกล้าหาญในการรบ ก็หมายถึงว่ากองทัพมีเกียรติภูมิเกิดขึ้นแล้ว เพราะทหารได้ทำหน้าที่โดยตรงคือการรบโดยการยอมเสียสละกำลังกาย และกำลังใจเพื่อให้หน้าที่นั้นสมบูรณ์ที่สุด ซึ่งจะทำให้เกิดความชื่นชมในหมู่ประชาชนโดยทั่วไป และตัวทหารเองก็เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในความสามารถของกองทัพด้วย

นอกจากนี้พระมหากษัตริย์จะต้องทรงให้ความเชื่อมั่นกับกองทัพได้ด้วยว่าพระองค์จะสามารถนำกองทัพผ่านพ้นการรบในแต่ละครั้งไปได้ด้วยชัยชนะ ดังนั้นกองสอดแนมจึงมีความสำคัญมาก เพราะจะได้ทราบกำลังและการเคลื่อนไหวของข้าศึกอย่างไม่ผิดพลาด เนื่องจากภาวะสงครามในสมัยก่อนไม่ได้มีการประกาศกันอย่างเป็นทางการ แต่สงครามจะเริ่มเมื่อฝ่ายหนึ่งเคลื่อนกำลังเข้าไปยังดินแดนของอีกฝ่ายหนึ่ง² สำหรับการชำนาญในการยุทธนั้นก็คือการนำอาวุธที่ทันสมัยมาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้กับกองทัพและผู้ใช้ก็ต้องเชี่ยวชาญในอาวุธนั้น ๆ ด้วย

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า สถานภาพของกองทัพไทยก่อนการปฏิรูป โดยทั่วไปนั้นมักจะเป็นการตามผู้นำโดยเชื่อว่าผู้นำจะสามารถนำกองทัพไปสู่ชัยชนะได้ แต่ในส่วนของผู้นำเองนั้นอาจไม่เป็นเช่นนั้นก็ได้ เพราะผู้นำมิได้มีความเข้มแข็งทุกคนไป ดังนั้น เมื่อใดที่ประเทศอยู่ภายใต้การปกครองของผู้นำที่อ่อนแอประเทศก็จะอ่อนแอตามไปด้วย และเปิดโอกาสให้ศัตรูเข้า

¹ ขจร สุขพานิช. (2518). "อัจฉริยภาพของขุนหลวงตาก" ใน ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก. หน้า 36 – 37.

² ภารดี มหาขันธ์. (2523). "การก่อกำเนิดและบทบาทของกลุ่มวิชาชีพทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ใน ทหารกับการเมือง วิเคราะห์เปรียบเทียบ. หน้า 6.

มารุกรานได้โดยง่าย อย่างไรก็ตามเคยมีผู้กล่าวไว้ว่า สถานการณ์สร้างผู้นำนั้น คงมีส่วนจริงอยู่บ้าง เพราะเมื่อใดก็ตามที่ประเทศไทยตกอยู่ในภาวะที่ถูกรุกรานจนถึงขั้นเสียเอกราชไป ก็จะมีองค์ผู้นำที่เข้มแข็งขึ้นมามีความสามารถเป็นอย่างยิ่ง และในทางกลับกัน ส่วนของบรรดาไพร่พลก็จะเข้ามาร่วมมือกับกองทัพด้วยความสมัครใจ ทั้งที่ในยามปกติไพร่พลมักหนีราชการกันอยู่เสมอก่อให้เกิดปัญหาการติดตามไพร่อยู่ตลอดเวลา ดังนั้นในยามที่ประเทศอยู่ในช่วงศึกสงครามการหลบหนีราชการทหารจะได้รับโทษหนัก ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการแก้ปัญหาการหนีราชการของบรรดาไพร่ทั้งหลาย เพราะในยามศึกสงครามกองทัพต้องการกำลังไพร่พลเป็นจำนวนมาก เพื่อให้เกิดกำลังใจและอุ่นใจในยามที่ต้องต่อสู้กับข้าศึก และหากผู้ใดเข้าต่อสู้กับข้าศึกอย่างกล้าหาญก็จะได้รับรางวัล เป็นบำเหน็จบ้าง เป็นยศบรรดาศักดิ์บ้าง บางครั้งก็ได้รับแรงงานไพร่ให้อยู่ได้การปกครองบ้าง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นกำลังใจในการสู้รบต่อไป

บทที่ 2

สาเหตุและปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการปฏิรูปและการเสริมสร้างเกียรติภูมิ ของกองทัพไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า การจัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งต่าง ๆ นั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะกิจการทหาร พระองค์มีความจำเป็นต้องสร้างกองทัพที่แข็งแกร่ง มีระเบียบวินัย ตามแบบนิยมของตะวันตก ทั้งนี้เพื่อรักษาความปลอดภัยของประเทศ และเป็นการสร้างหลักประกันแห่งพระราชอำนาจของพระองค์เป็นสำคัญ เพราะ ในระยะแรกแห่งการขึ้นครองราชสมบัติของพระองค์ เป็นระยะที่พระองค์ไม่มีพระราชอำนาจอยู่ในมือเลย เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นยุวกษัตริย์จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดังนั้นอำนาจแห่งความเป็นพระมหากษัตริย์ของพระองค์จึงตกอยู่ในมือของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และตลอดรัชสมัยของพระองค์นั้น เป็นช่วงเวลาที่ประเทศตกอยู่ในภาวะคับขัน ต้องพยายามสร้างเกราะกำบังภัยจากมหาอำนาจตะวันตกอย่างเร่งด่วน

1. การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก

ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้ขยายเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทวีความรุนแรงขึ้นอย่างรวดเร็ว จนหลายประเทศในทวีปเอเชียต้องตกเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศพม่า ซึ่งเป็นประเทศคู่สงครามกับไทยและมีวิธีทำสงครามคล้ายคลึงกับไทย ในบางครั้งมีกำลังไพร่พลที่เหนือกว่าไทย

เมื่อพม่าทำสงครามครั้งแรกกับอังกฤษและเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยที่จะมาถึงประเทศไทยเป็นอย่างดี พระองค์ได้ทรงเสริมสร้างป้อมปราการให้แข็งแกร่งขึ้นในบริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยา ได้ทรงสะสมอาวุธยุทโธปกรณ์ไว้เพื่อป้องกันประเทศอีกด้วย และยังพม่าต้องสูญเสียเอกราชและถูกอังกฤษผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณานิคมด้วยแล้ว ก็ยิ่งทำให้ไทยเพิ่มความวิตกกังวลในแสนยานุภาพของประเทศมหาอำนาจตะวันตกมากขึ้น ดังที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสต่อพระยาศรีสุริยวงศ์ ความว่า "... การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะทำไว้ก็ให้เขา

ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

อย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปที่เดียว ..." ¹ ในช่วงนี้เองที่รัฐบาลอังกฤษได้รับรายงานจากจอห์น ครอว์ฟอร์ด ถึงเรื่องระบบการป้องกันตนเองของสยามว่าไม่มีความแข็งแกร่งเพียงพอที่จะต่อต้านกองทัพของอังกฤษได้ ดังรายงานว่าดังนี้

... กองทัพสยามเป็นกองทัพที่ป่าเถื่อนไม่มีระเบียบวินัย ไม่มีแม้แต่ความเกรงกลัวต่อรัฐบาลกลาง จึงย่อมจะไม่สามารถสู้รบตบมือได้แม้แต่กับกองทัพย่อม ๆ ที่มีอยู่ประจำ ฉะนั้นอาจนับได้ว่าอาณาจักรสยามไม่พร้อมที่จะป้องกันตนเองได้เลย... ถ้าหากเราเพียงจัดส่งเรือปืนสองลำไปปิดปากแม่น้ำเสียเท่านั้น...แล้วจากนั้นก็อาจจัดให้เรืออีกสองลำขึ้นไปยิงถล่มเมืองหลวง ซึ่งก็คงจะไม่มี การสู้รบตบมือต่อต้านจากชาวสยามผู้มีแต่ความอ่อนแอ เพราะว่าเรือดังกล่าวนี้สามารถแล่นผ่านปากแม่น้ำเข้าไปได้โดยสะดวกและทุกฤดูกาล ... ²

และหากรัฐบาลอังกฤษเห็นด้วยกับจอห์น ครอว์ฟอร์ด ส่งเรือรบเข้ามาตามคำแนะนำแน่นอนว่าประเทศไทยก็คงต้องตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ แต่บังเอิญว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตลงเสียก่อน นโยบายการต่างประเทศของไทยจึงเริ่มอ่อนลง โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงชะลอการคุกคามจากอังกฤษด้วยการยอมเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญาเบาริงใน พ.ศ.2398 ซึ่งทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชของชาติเอาไว้ได้ในระดับหนึ่ง แต่สนธิสัญญาดังกล่าวก็มีได้เป็นหลักประกันความสงบสุขของไทยได้ตลอดไป เพราะไทยยังคงถูกบีบคั้นทั้งจากอังกฤษและฝรั่งเศสมากขึ้นทุกขณะ กล่าวคือ อังกฤษขัดแย้งกับไทยในเรื่องปัญหาเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูที่ไม่สามารถจะทำความเข้าใจให้ตรงกันได้ เมื่อผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่สิงคโปร์สั่งให้นาเรือรบมาปิดล้อม และระดมยิงเมืองตรังกานูซึ่งเป็นเมืองประเทศราชของไทย โดยยังไม่ได้ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่าไทยทำผิดข้อตกลงตามสนธิสัญญาเบาริง เข้าแทรกแซงกิจการภายในของตรังกานูที่อังกฤษเข้าใจว่าเป็นรัฐอิสระ

ไทยจึงยื่นประท้วงการกระทำครั้งนั้นไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศของอังกฤษ และปรากฏว่าสนธิสัญญาเบาริงนี้บ่งไว้ชัดเจนว่าตรังกานูเป็นของไทย การที่ตรังกานูส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองให้กับประเทศไทย ก็เป็นเครื่องหมายที่ทราบกันดีในประเทศทางแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าตรังกานูอยู่ภายใต้อำนาจของไทย ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนจึงได้แต่งตั้งผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่สิงคโปร์คนใหม่มาทำการแทนเพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษให้ดีขึ้นต่อไป ³

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. หน้า 188.

² จอห์น ครอว์ฟอร์ด. (2515). เอกสารของครอว์ฟอร์ด. แปลโดย ไพโรจน์ เกษมณีกิจ. หน้า 43-44.

³ ณรงค์ พ่วงพิศ. (2531). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์. หน้า 200-201.

สำหรับปัญหาความขัดแย้งกับฝรั่งเศส เกิดขึ้นเมื่อฝรั่งเศสขยายอิทธิพลเข้ามาในเขมร หลังจากเข้ายึดแคว้นโคชินไชนาของเวียดนามตอนใต้ได้แล้ว เพราะฝรั่งเศสเห็นว่าเขมรอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ที่สามารถใช้เป็นเสบียงอาหารของกองทัพฝรั่งเศสในเวียดนาม ได้เป็นอย่างดีและยังสามารถใช้เขมรเป็นฐานทัพในการขยายอิทธิพลขึ้นไปเวียดนามเหนือได้อีก ด้วย ซึ่งถ้าฝรั่งเศสดำเนินการตามนโยบายนี้ย่อมต้องมีปัญหากับไทยแน่นอน เพราะในขณะนั้น เขมรเป็นประเทศราชของไทยอยู่¹ และกษัตริย์นโรดมของเขมรก็ยังคงยืนยันความจงรักภักดีต่อไทยด้วยการทำสัญญาฉบับกับไทยยืนยันความเป็นประเทศราชของไทยตามกฎหมาย แม้จะยอมรับการคุ้มครองของฝรั่งเศสแล้วก็ตาม ทำให้ฝรั่งเศสไม่พอใจมากจึงคุกคามไทยต่อไป²

ฝรั่งเศสหันมาใช้นโยบายเรือปืนกับไทย โดยส่งเรือรบมาจอดหน้าสถานกงสุลฝรั่งเศส ในไทย เพื่อเป็นการข่มขู่ ในที่สุดไทยต้องยอมลงนามในสนธิสัญญาว่าเขมรเป็นประเทศที่อยู่ ในความคุ้มครองของฝรั่งเศส ในขณะที่เขมรก็ยังสามารถส่งเครื่องราชบรรณาการให้ไทยภายใต้ การรับรองของฝรั่งเศส นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังยอมรับอำนาจของไทยเหนือพระตะบอง นครวัด และเมืองลาว แต่ฝรั่งเศสไม่ยอมให้สัตยาบันต่อสนธิสัญญาดังกล่าว เพราะฝรั่งเศสไม่ต้องการให้ ไทยมีอำนาจเหนือลาวซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการขยายอำนาจของฝรั่งเศสในลาวต่อไป ไทยจึง ต้องเปิดเจรจากับฝรั่งเศสใหม่³

เกี่ยวกับเรื่องนี้ อังกฤษมีที่ท่าสนับสนุนไทย ทำให้ไทยบอกเลิกการเจรจากับฝรั่งเศส จนกระทั่งในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลไทยเห็นว่าอังกฤษ มิได้ให้ความช่วยเหลือไทยอย่างจริงจัง จึงส่งคณะทูตไปเจรจาทำสนธิสัญญากับรัฐบาลฝรั่งเศส โดยตรงที่ปารีส ส่งผลให้ไทยต้องเสียดินแดนประเทศราช ได้แก่ เขมรส่วนนอกให้ฝรั่งเศส โดย ฝรั่งเศสรับรองว่าเขมรส่วนใน อันได้แก่ พระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ ยังคงเป็นของไทย และต้องยอมเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่คนในบังคับต่างประเทศ ตลอดจนการยินยอม ให้บาทหลวงเข้ามาเผยแผ่ศาสนา ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการปกครองในสมัยต่อมาอย่างยิ่ง เพราะบาทหลวงมักจะปกป้องคนเข้ารีตจากอำนาจของบ้านเมือง มีราษฎรที่ทำผิดกฎหมายอ้าง การเป็นคนในบังคับต่างประเทศ และไม่ยอมปฏิบัติตามกฎหมายไทย เช่น การขัดขึ้นที่จะเสีย ส่วยภาษีอากรหรือการเกณฑ์ข้าราชการใด ๆ ตลอดจนใช้อำนาจความเป็นคนในบังคับคุกคามผู้อื่นด้วย⁴ ดังนั้นเพื่อเป็นการป้องกันการกระทบกระทั่งอันจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทำให้รัฐบาล ไทยต้องระมัดระวังในการดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างยิ่ง เพราะความผิดพลาดเพียงน้อย

¹ ณรงค์ พวงพิศ. (2531). ประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์. หน้า 202.

² วุฒิชัย มูลศิลป์. (2534). การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. หน้า 17.

³ ณรงค์ พวงพิศ. (2531). เล่มเดิม. หน้า 203-204.

⁴ ปิยฉัตร ปิตะวรรณ. (2524). การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2453. หน้า 44.

นิตก็สามารถนำความหายนะอย่างใหญ่หลวงมาสู่ประเทศชาติได้ มหาอำนาจตะวันตกอาจอ้างเป็นสาเหตุในการเคลื่อนกำลังเข้ายึดเอาประเทศไทย เช่นเดียวกับที่ได้ทำมาแล้วกับประเทศเพื่อนบ้านของไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นระยะที่จักรวรรดินิยมทวีความรุนแรงสูงสุด ประเทศไทยก็ถูกคุกคามอย่างหนัก เริ่มด้วยปัญหาพรมแดนระหว่างไทยกับพม่าของอังกฤษ ซึ่งแต่เดิมไม่เคยมีการกำหนดเขตแดนอย่างชัดเจน เพราะอังกฤษต้องการดินแดนที่อุดมด้วยไม้สักทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ข้อยุติของปัญหานี้คือ ไทยยกดินแดนในบริเวณดังกล่าวให้อังกฤษโดยแลกเปลี่ยนกับเมืองสิงห์ในรัฐฉาน ซึ่งเป็นดินแดนที่ฝรั่งเศสก็ต้องการและอ้างสิทธิเช่นเดียวกับอังกฤษ ทำให้ไทยต้องเสียดินแดนเมืองสิงห์นี้ไปให้กับฝรั่งเศส จึงเท่ากับว่าไทยต้องเสียดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยไม้สักไปโดยไม่ได้อะไรตอบแทน¹

ในระยะนั้นฝรั่งเศสคุกคามไทยรุนแรงมากจนถึงขั้นมีการสู้รบกันในวิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112 สืบเนื่องจากปัญหาเขตแดน และปัญหาปลักย่อยต่าง ๆ ในกรณีทีผลประโยชน์ของไทยกับฝรั่งเศสขัดแย้งกัน ทั้งสองฝ่ายไม่อาจตกลงกันได้ในการทูต ฝรั่งเศสจึงหันไปใช้การสงครามเป็นเครื่องมือบีบบังคับไทย โดยส่งกำลังทหารบุกรุกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงใน พ.ศ.2436 ทำให้ไทยต้องเผชิญภาวะคับขันทางชายแดนเป็นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกองทัพของฝรั่งเศสทำการอย่างได้ผลโดยสามารถขับไล่ทหารไทยออกไปจากที่มั่นบางแห่งได้ในเวลาอันรวดเร็ว ฝ่ายไทยไม่อาจจะต้านทานได้เนื่องจากกองทัพไทยไม่มีระเบียบ และความชำนาญการรบไม่เพียงพอที่จะต่อสู้กับฝรั่งเศสได้ ในที่สุดสถานการณ์ของไทยก็เลวร้ายลงไปอีก เมื่อฝรั่งเศสส่งเรือรบสองลำดีฝ่าแนวป้องกันของฝ่ายไทยเข้ามาถึงกรุงเทพฯ โดยฝ่ายไทยไม่สามารถจัดการสิ่งใดได้² แสดงให้เห็นถึงแสนยานุภาพของกองทัพมหาอำนาจตะวันตกได้เป็นอย่างดี

ผลของวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 ทำให้ไทยต้องสูญเสียดินแดนส่วนหนึ่ง และเสียค่าปรับให้กับฝรั่งเศส³ ทั้งนี้มีเหตุผลมาจากการที่กองทัพไทยขาดประสิทธิภาพ ไม่สามารถจะสู้รบกับกำลังทหารของฝรั่งเศสได้ อย่างไรก็ตาม ตลอดระยะเวลาที่เกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 ไทยได้พยายามใช้วิถีทางด้านการทูตเพื่อแก้ปัญหาแต่ไม่เป็นผล จึงได้หันมาใช้วิธีการเร่งปรับปรุงกองทัพเป็นการใหญ่⁴

¹ วุฒิชัย มุลสิลปี. (2534). การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. หน้า 17-18.

² จิราภรณ์ สถาปนาวรรณะ. (2523). วิกฤตการณ์สยาม ร.ศ.112 การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. หน้า 147-150.

³ วุฒิชัย มุลสิลปี. (2534). แหล่งเดิม.

⁴ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.109-112). เรื่องจัดระเบียบกองทหารต่างๆ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

สำหรับท่าทีของอังกฤษต่อไทย หลังจากทีอังกฤษได้ดินแดนจากไทยไปแล้วก็ดูเหมือนว่าอังกฤษมีท่าทีที่จะช่วยไทยรบกับฝรั่งเศสในระยะแรก ๆ ของวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 แต่เมื่อทราบว่สิ่งที่ฝรั่งเศสเรียกร้องจากไทยไม่ได้กระทบกระเทือนผลประโยชน์ของตน อังกฤษจึงกลายเป็นฝ่ายกระตุ้นให้รัฐบาลไทยยอมรับข้อเรียกร้องของฝรั่งเศส ต่อมาอังกฤษก็ได้ทำข้อตกลงกับฝรั่งเศสให้ไทยเป็นรัฐกันชน ทั้งนี้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของอังกฤษ หลังจากนั้นก็ดำเนินการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนในคาบสมุทรมลายูต่อไป เพราะอังกฤษมีความวิตกกังวลกับการขยายอำนาจของเยอรมนีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อังกฤษจึงเจรจากับไทยจนเกิดสนธิสัญญาลับระหว่างกัน โดยอังกฤษจะช่วยสนับสนุนไทยถ้าไทยถูกประเทศอื่นรุกราน และไทยจะแลกเปลี่ยนด้วยการไม่ยอมให้ชาติอื่นใดมามีอิทธิพลเหนือดินแดนตอนใต้ของไทย อันเป็นดินแดนที่ติดกับเขตอาณานิคมของอังกฤษ ซึ่งส่งผลให้อังกฤษขยายอำนาจเข้ามาในหัวเมืองมลายูส่วนที่เป็นของไทย จนกระทั่งไทยต้องยอมยกสี่หัวเมืองมลายูให้อังกฤษโดยแลกกับผลประโยชน์ตอบแทนที่อังกฤษจะยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตบางส่วนให้ รวมทั้งได้กู้เงินมาสร้างทางรถไฟสายใต้ด้วย¹

การคุกคามของฝรั่งเศสในปี ร.ศ.112 นอกจากจะสร้างปัญหา และเป็นอันตรายต่อเอกราชของชาติแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของระบบการป้องกันประเทศของไทยอีกด้วย เพราะถึงแม้ว่าจะมีการปรับปรุงให้ทันสมัยมาบ้างแล้วก็ตาม แต่ยังมีข้อบกพร่องอยู่มาก ยังไม่นับว่าเป็นระเบียบแบบแผนตามที่กองทัพควรจะเป็น แต่ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างความนิยมที่ในการเป็นทหารให้เกิดขึ้นในหมู่เจ้านายโดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ ตามที่พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่องการเล่าเรียนของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ ความตอนหนึ่งว่า

... ตั้งแต่รัตนโกสินทร์ศก 112 ล่วงมาแล้ว ประเทศสยามได้รับความเบียดเบียนจากราชศัตรูภายนอกล่วงล้ำเข้ามาชุกชุมด้วยอำนาจศาสตราวุธ ใจของชาวสยามจึงบังเกิดความรู้สึกชอกช้ำและสะดุ้งสะตูดถึงเวลาที่เลเลยมมาแล้ว เป็นเหตุให้ทราบกำลังของบ้านเมืองที่จะต่อต้านความย่ำยีบีฑา มาในระหว่างเมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอหลายพระองค์ได้เสด็จออกมาทรงเล่าเรียน ณ ประเทศนี้ต่อมาโดยลำดับ สมัยนี้ความเห็นที่จะจัดการทรงศึกษาจึงรื้อขึ้นเป็นทางทหารเกือบจะหมด โดยมูลเหตุที่ได้รับความเจ็บแสบมาสด ๆ ประกอบกับทางประพฤติของฝรั่งเศสซึ่งหยิบเอามาใช้เป็นถ้อยคำว่า “ชาติเดียวต้องเป็นทหารหมด” จนจะ

¹ วุฒิชัย มุลศิลป์. (2534). *การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่*. หน้า 18 -

ภายหลังได้รับบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี.

ทำให้พระอารมณ์และความนิยมเลื่อมใสของพระราชกุมารทั้งหลาย ซึ่งยังทรงพระเยาว์อยู่ในเวลาเล่าเรียนและกำลังอ่อนโอนไปงายนั่น พันเพื่อนชู้ซาไปแต่ทางทหารฝ่ายเดียว...¹

สำหรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่จะต้องทรงรับผิดชอบต่อเอกราชของประเทศนั้น พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสจัดการศึกษาให้สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ ในทางการทหารเพื่อวางแผนจัดวางกำลังรักษากำแพงเมืองในระยะเวลาต่อมาด้วยการส่ง พระราชโอรสไปศึกษาวิชาการทหารในต่างประเทศ เพื่อจะได้เรียนรู้ถึงวิธีการจัดการกองทัพของประเทศตะวันตก รวมทั้งได้ทราบธรรมเนียมปฏิบัติของชาวตะวันตกในเรื่องการจัดการทหาร ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ความตอนหนึ่งว่า

... การเล่าเรียนของเจ้านายฝรั่ง ซึ่งเป็นตัวสำคัญ จะเป็นเจ้านายไปภายนอก เขาจึงจับให้เรียนทางทหารเสียก่อน ... จึงเห็นว่าเริ่มด้วยทหารดี การที่จะเรียนวิชาฝ่ายพลเรือน ถ้าหากว่ามีน้ำใจและปัญญาพอที่จะเรียน เรียนในภายหลังที่นอกฤดูที่ในกรุงเทพฯ นี้ก็ได้ ... แต่เพราะเหตุการณ์จำเป็นจะต้องไปอยู่ในประเทศ ซึ่งเราต้องการจะรู้การของประเทศนั้น แลเพื่อจะได้เข้าไปในสมาคมที่สูงจึงต้องเป็นทหาร ... รวบรวมใจความว่า เจ้านายควรต้องเป็นทหารนั้นเป็นการสมควร แต่หน้าที่แลช่องที่จะได้ใช้การทหารน้อยกว่าการพลเรือน คงจะต้องกลับเอาทหารมาใช้การพลเรือน การเช่นนี้ประเทศอื่นๆ เขาก็ได้ใช้โดยมาก เจ้าฟ้าคงจะต้องเป็นทหารทุกคน เว้นไว้แต่ที่กำลังกายไม่พอ แต่ต้องเรียนวิชาฝ่ายพลเรือนด้วย เพราะเหตุว่ายากที่ผู้ใดเขาจะรับเอาไปเป็นที่สอง ถ้ามาถึงจะเป็นที่หนึ่งก็เดี๋ยวก็เป็นคนอ่อนความชำนาญ คงต้องเป็นทหารพอที่จะได้มีความชำนาญในการบ้านเมืองตัวไปก่อน ส่วนพระองค์เจ้านั้นจะเป็นทหารพลเรือนก็ไม่สู้จะกีดขวางอันใดนัก การเรื่องนี้ได้คิดมากแล้ว และได้ฟังสำนวนคนชั้นสูงๆ มีพวกเจ้านาย เป็นต้น เขาเห็นกันไปว่า ทำการพลเรือนเสียเกียรติยศที่ต้องถูกกระทบกระเทือนต่างๆ ซึ่งที่เมืองเราก็มียั้ง แต่เวลานี้น้อย แต่ถ้าเป็นปาลิเมนต์ขึ้นเมื่อไรแล้ว เจ้านายเป็นเข้าในหน้าที่ราชการพลเรือนไม่ได้ เพราะทนแอดแดกไม่ไหว...²

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้เจ้านายเป็นทหารให้มากที่สุด โดยเฉพาะ “ เจ้าฟ้าจะต้องเป็นทหารทุกคน ” นั้น นอกจากเหตุผลในการจัดวางกำลังเพื่อปรับปรุงกองทัพแล้ว ยังเป็นเพราะการทหารในรัชสมัยของพระองค์ไม่เป็นที่นิยมในราชสำนัก ตามเหตุผลที่พระองค์ได้แสดงไว้ว่า

... การในเมืองไทยเดี๋ยวนี้กลับกันกว่าแต่ก่อน แต่มีใช้ก่อนทีเดียว การจะก่อนทีเดียวนั้น การทหาร

¹ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี. (2506). พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูล. หน้า 43-44.

² แหล่งเดิม. หน้า 64 - 68

เป็นสิ่งสำคัญ สำหรับป้องกันศัตรูภายนอก เจ้านายย่อมเป็นทหารมาก ภายหลังกลัวเป็นชนบดไม่ยอมให้ผู้ใดไปแตะต้องการข้างฝ่ายทหาร จึงได้ทำการอยู่แต่ข้างฝ่ายพลเรือน ภายหลังมาการฝ่ายพลเรือนเป็นสิ่งสำคัญขึ้นในเวลาบ้านเมืองสงบเรียบร้อย ... เวลานี้เป็นเวลานิยมการพลเรือน จึงมีผู้เห็นการพลเรือนเป็นดี เพราะเขาต้องการแต่ชั่วขั้นเดียวเสมอมา แต่พอคิดเห็นว่า ถ้าการพลเรือนบริบูรณ์เข้าจนถึงออกแสนได้สะดวก ในภายหน้าการทหารจะกลับเป็นดี ...¹

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ส่งผลให้บรรดาเจ้านายหันมาสนพระทัยในวิชาซีพทหารกันมากขึ้น และทำให้แผนการปฏิรูปการทหารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องเร่งดำเนินการขึ้นอย่างรีบด่วน เพราะในช่วงระยะเวลาขณะนั้นสถานการณ์ของประเทศไทยไม่สู้ดีนัก สืบเนื่องจากการที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากอิทธิพลของลัทธิล่าอาณานิคมที่มีความรุนแรงอย่างมาก และยังต้องเผชิญหน้ากับกองกำลังของฝรั่งเศส ที่เข้ามาคุกคามเพราะเกรงว่าจะต้องเสียผลประโยชน์ในดินแดนอาณานิคมของตน รวมทั้งต้องการผลประโยชน์เพิ่มขึ้นในดินแดนที่เป็นของไทยอีกด้วย ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสรุปไว้ว่า

... แท้จริงเมืองเราเวลานี้ก็ได้ถูกแบ่งแล้ว อังกฤษกับฝรั่งเศสได้แบ่งเมืองเราเอาชาติละซีก เหลือแต่เอ็งกลางให้เราไว้โดยคิดว่าเราพอจะมีกำลังรักษาเอ็งกลางนั้นได้ จะได้เป็นลัทธิแลกกันการกระทบกันระหว่างสองชาตินั้น ก็ถ้าเรานิ่งเฉยอยู่จนเขาเห็นชัดว่าเราไม่มีกำลังพอที่จะรักษาแม้แต่เอ็งกลางอันนั้นไว้ได้ จนข้างหนึ่งเห็นว่าทิ้งไว้ อีกข้างหนึ่งก็จะมาเอาเอ็งกลางเป็นของเขาเสีย ก็คงจะมหาเหตุขอไรต่าง ๆ เพื่อจะให้ได้เปรียบข้างตน โดยเขาไม่เชื่อว่าเราจะรักษาเอ็งกลางไว้ได้ เช่นนั้นก็มีแต่เราจะยับเยินไปทุกที เมื่อคิดเทียบกับเมืองที่เป็นเอ็งกลางเช่นเรา ชนิดเมืองเบลเยียม เมืองฮอลันดส์ แลสวิตเซอร์แลนด์เหล่านั้น ถ้าชาติใหญ่ ๆ ที่อยู่ริมนั้นจะยกเข้าไปตีเอาก็คงต้องได้ หากอาไศรยสัญญาที่ชาติต่าง ๆ เห็นว่าควรจะต้องตั้งไว้เป็นเมืองเอ็งกลาง เพราะมีกำลังพอรักษาตัวได้ จึงได้ทำสัญญากัน ถ้าชาติใดจะตีเอาเช่นนั้นก็ต้องหยุดยั้งให้ชาติต่าง ๆ ยินยอมด้วยก่อนจึงจะเอาได้ ...²

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2533). “พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต,” ใน พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และพระโอวาทแลลายพระหัตถ์ สมเด็จพระปิตุจฉาสุขมาลมารศรีพระอัครราชเทวี และพระประวัติฯ พิมพ์เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ พันเอก หม่อมราชวงศ์ถวัลย์มงคล โสณกุล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดีที่ 20 กันยายน พุทธศักราช 2533. หน้า 18.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ. 120). รายงานประชุมเรื่องทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วน 36.

แสดงให้เห็นถึงนโยบายการต่างประเทศของไทยที่แม้จะทราบว่าเสียเปรียบคู่สัญญา แต่ก็ต้องยอม เพื่อจะรักษาความเป็นเอกราชของชาติไว้ แต่ขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีได้ทรงประมาท จะเห็นว่าพระองค์มิได้ทรงไว้วางใจอังกฤษและฝรั่งเศสเลย จึงได้มีการจัดการกองทัพให้ทันสมัยและพยายามชักชวนให้ประชาชนหันมาสนใจอาชีพทหาร ด้วย เพราะในสมัยนั้นกำลังทหารมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอกับราชการ ดังที่ได้มีพระราชดำรัสไว้ว่า

... ก็ถ้าเราจะเชื่อสัญญาที่อังกฤษกับฝรั่งเศสได้ทำกันไว้ว่าจะไม่ล่วงเข้ามาในเอินกลางของเรา นั้นแล้วจะเฉยเสียไม่จัดกำลังของเราให้เขาเห็นว่าเราสามารถจะรักษาเอินกลางของเราไว้ได้เช่นนั้น ก็คงจะทำให้เขาหมดความเชื่อเข้าทุกที เราจำจะต้องจัดการให้มีกำลังไว้เหมือนเมืองเหล่านั้นบ้างให้พอที่เขาจะเชื่อเราได้ กำลังเมืองเราทุกวันนี้หย่อนเต็มที ... มีการในหัวเมืองแหลมมลายูซึ่งน่าจะต้องการส่งทหารออกไปสัก 500 ถา 1000 เท่านั้นก็เกือบจะชักไม่ออกมีแต่ต้องชักจากบางกอกไป ทางนี้ก็คงปรองอยู่เสมอ ...¹

2. การขาดประสิทธิภาพของกองทัพไทย

การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส จนกระทั่งเกิดเป็นวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 นั้น เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความด้อยประสิทธิภาพของกองทัพไทยอย่างมาก เพราะการเผชิญหน้ากันทั้งสองฝ่ายย่อมเป็นการเปรียบเทียบถึงความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ตั้งแต่ด้านอาวุธยุทธโศปกรณ์ที่ใช้ ไปจนถึงรูปแบบการจัดกองทัพและยุทธวิธีการรบ ซึ่งหากจะเปรียบกองทัพไทยกับกองทัพของมหาอำนาจในขณะนั้นแล้ว จะพบว่ากองทัพไทยไม่สามารถต่อสู้ได้แน่นอน ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความเห็นว่า ทหารที่ประจำการในพระราชอาณาจักรนั้น ยังมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการของประเทศทั้งยังไม่มีระเบียบแบบแผนที่มั่นคงในการเป็นทหารที่มีคุณภาพ ดังที่ได้ทรงแสดงความคิดเห็นไว้ว่า

... ในเมืองเราทหารที่เป็นมาแต่ก่อนใช้เกณฑ์ทำลองดูทีหนึ่ง ไม่ได้จัดให้เป็นแบบแผนมั่นคงอย่างใด ทำแต่พอเป็นตัวอย่างทหารขึ้นไว้ ครั้นเราทำต่อมาก็ทำตามอย่างเก่าเป็นแต่ขยายให้ใหญ่ออกไปบ้าง แต่ถึงเช่นนั้น ก็เป็นการเกณฑ์ซึ่งมีที่ปรองหมดยุสมอ จึงนับว่าไม่เป็นแบบแผนอันดีได้ ก็ในเมืองเรา มักมีผู้คิดกันโดยมากกว่าการทหารไม่สำคัญ ทำแต่อย่างเกณฑ์เช่นแต่ก่อนก็พอแล้ว เพราะถึงจะจัดอย่างไร ที่จะจัดให้สู้เมืองอื่นได้จริงๆ ก็ไม่ได้โดยเอง ถึงโดยจะต่อสู้ได้ชนะคราวหนึ่งก็คงทับบมมากอีกจนชนะไม่ได้ ... แม้ว่าถ้าเราจะมีทหารไว้มากๆ ส่งไปป้องกันรักษาเขตแดนข้างในให้มั่นคง จนศัตรูไม่สามารถจะหักเข้ามาได้ ถ้ามันมาทางปากน้ำเราก็คงสู้ไม่ได้ เช่น คราวศก 112 ...²

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ. 120). รายงานประชุมเรื่องทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วน 36.

² แหล่งเดิม.

ดังนั้น แม้จะมีการปรับปรุงกองทัพบ้างแล้ว ก็ยังไม่อาจจะเทียบกับแสนยานุภาพในกองทัพของประเทศมหาอำนาจตะวันตกได้ แต่จุดประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างกองทัพที่ทันสมัยก็เพราะว่า ประเทศไทยสมัยนั้นตกอยู่ในภาวะการคุกคามจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก จำเป็นต้องเตรียมตัวป้องกันตนเองจากการคุกคามนั้น แม้จะไม่สามารถจะสู้กับแสนยานุภาพของประเทศมหาอำนาจได้ก็ตาม แต่การมีกองกำลังป้องกันตนเองก็น่าจะแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมิได้ยอมให้รังแกได้ง่ายๆ ดังที่ได้ทรงมีพระราชดำรัสว่า “... เมืองเราทุกวันนี้เหมือนตั้งอยู่ในหมูหิวไม้... ถ้าเราไม่เตรียมพลองไว้สู้พวกหิวไม้บ้าง พวกหิวไม้ก็ย่อมมีใจกำเริบมารังแกเราไป ถึงโดยจะสู้ชนะจริงๆ จะไม่ได้ ก็ให้เป็นแต่พอให้พวกหิวไม้รู้ว่าพลองของเราก็มียอยู่ ถ้าจะเข้ามารังแกคงจะเจ็บบ้าง ดีกว่าจะยอมนิ่งให้เขารังแกได้เฉย ๆ ...”¹

นับเป็นความพยายามสร้างเกราะป้องกันตนเองในระดับหนึ่ง แต่ยังไม่สามารถจะจัดการได้เต็มที่เพราะ กำลังความสามารถในการจัดการด้านกองทัพของประเทศไทยในขณะนั้น มีอุปสรรคในเรื่องของงบประมาณซึ่งจำเป็นต้องจัดการอย่างประหยัดที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ แต่ทั้งนี้ก็ต้องไม่ทำให้ทหารเดือดร้อนด้วย เพราะถ้าประหยัดเกินไปก็จะทำให้ทหารไม่รักในอาชีพของตน แต่ถ้าใช้งบประมาณมากนักก็อาจทำให้ได้รับประโยชน์ไม่เต็มที่ นั่นก็หมายความว่า การจัดการทหารไม่ประสบผลสำเร็จเหมือนกัน จึงควรจัดการอย่างที่ไม่จำเป็นต้องมีทหาร แต่จัดอย่างประหยัด² อาจกล่าวได้ว่าการจัดการทหารในครั้งนั้นได้พบกับอุปสรรคที่สำคัญมาก ดังนั้นในระยะแรกของการจัดการทหารจึงยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

นอกจากจัดการด้านทหารแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้จัดการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัยในด้านอื่น ๆ ด้วย เพื่อป้องกันชาติต่างๆ อ้างเหตุผลในการเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่มักจะกล่าวอ้างว่าเพื่อนำความทันสมัยตามแบบประเทศทางยุโรปมาพัฒนาให้บ้านเมืองเจริญขึ้น³ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเห็นตัวอย่างจากประเทศจีนที่แต่ก่อนมาก็ไม่มีใครจะเข้าไปรุกรานได้เพราะเป็นประเทศใหญ่ แต่เมื่อจีนรบแพ้ญี่ปุ่น บรรดาชาติประเทศต่างๆ เห็นว่าจีนไม่แสนยานุภาพเช่นที่เคยหวาดเกรงกันมาแต่เดิมจึงได้พากันเข้าไปรุกรานจีน⁴ กล่าวคือจีนแพ้ญี่ปุ่นในข้อพิพาทเรื่องการสังหารชาววิวกิว⁵ แต่สงครามที่แสดงให้เห็นความอ่อนแอของจีนมากที่สุดก็คือ สงครามฝิ่นระหว่างจีนกับอังกฤษ

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ. 120). รายงานประชุมเรื่องทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วน 36.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

⁵ เกิดจากการที่ชาวพื้นเมืองเกาะไต้หวันซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจีน ได้สังหารชาววิวกิวที่เรือแตกจำนวน 54 คน (ดูใน วุฒิชัย มุลศิลป์. (2534). การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. หน้า 25 - 26.)

เพราะเป็นสงครามที่แสดงให้เห็นถึงความล้าหลังของจีนอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาวุธ ยุทโธปกรณ์หรือยุทธวิธีการรบ ผลของสงครามก็คือจีนไม่มีทางต่อสู้อังกฤษได้ในทุกรูปแบบ ต้องเป็นฝ่ายแพ้และต้องให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับชาวตะวันตกโดยเป็น “ชาติที่ได้รับความอนุเคราะห์ยิ่ง” จากจีนต้องยอมยกเกาะฮ่องกงให้อังกฤษ และยอมรับการติดต่ออย่างเท่าเทียมกัน¹

เมื่อจีนซึ่งเป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ และเป็นที่ยอมรับของประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่าเป็นประเทศผู้มีอำนาจมาก ต้องมาพ่ายแพ้ต่อมหาอำนาจตะวันตก และหน้าซำยังแพ้ต่อประเทศเล็ก ๆ เช่น ญี่ปุ่น และประเทศอื่น ๆ ซึ่งไม่เคยมีอำนาจเหนือจีนอีก ทำให้ประเทศซึ่งยังคงความเป็นเอกราชอยู่นั้นหันมามองตัวเอง และพยายามปรับปรุงประเทศในด้านต่าง ๆ เป็นการใหญ่ เพราะได้ตระหนักแล้วว่า มหาอำนาจตะวันตกคงต้องมีแสนยานุภาพทางกองทัพที่ยิ่งใหญ่พอสมควร ดังเช่นที่ประเทศไทยก็ได้จัดการปรับปรุงประเทศไปสู่ความเจริญอยู่เสมอ แต่ก็ยังไม่อาจจะใช้เป็นเกราะป้องกันการคุกคามจากชาติมหาอำนาจตะวันตกได้อย่างสมบูรณ์² ทั้งนี้มีสาเหตุสำคัญมาจากการขาดประสิทธิภาพของกองทัพไทยเป็นสำคัญ

สำหรับสาเหตุที่ทำให้กองทัพไทยขาดประสิทธิภาพก็คือ

1) งบประมาณของประเทศมีจำนวนน้อย ไม่พอเพียงกับการจัดการทหาร แม้คณะผู้จัดการจะต้องการให้ทหารได้รับความสุขสบายมากเพียงใดก็ไม่สามารถจัดการได้โดยสะดวก เพราะเงินที่จะสามารถใช้ในการจัดการทหารมีน้อย ในขณะที่ความต้องการทหารในประเทศมีมาก ดังที่ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ได้ทรงแสดงความคิดเห็นไว้ว่า

... ถ้าจัดการดีโดยหวังจะไม่ให้ทหารเดือดร้อน ให้เงินเดือนให้มาก ก็คงจะได้ทหารมาก แต่เงินจะไม่มีจ่าย เพราะฉะนั้นจึงต้องจัดโดยวิธีให้ถูกเงินด้วย ... อาไศรยเลี้ยงน้ำใจให้คนรู้แน่นว่าเข้ามาเป็นทหารแล้วจะต้องรับราชการอยู่เพียงกำหนดเท่านั้นแล้วจะได้พ้นจริง ๆ อีกอย่างหนึ่งต้องเลี้ยงทหารให้พอทนอยู่ได้ ... และเวลาที่คนมาอยู่รับราชการนั้นต้องให้มันพอกินอย่าให้ต้องขาดทุนเช่นนี้ จะไม่เป็นการเลือหน ...³

2) การขาดแคลนอาวุธยุทโธปกรณ์ ทำให้ จำนวนอาวุธในการต่อสู้ข้าศึกมีน้อย ส่งผลให้ทหารมีอาวุธน้อยลงตามไปด้วย ในขณะที่การสู้รบสมัยนั้นต้องอาศัยความแม่นยำในการยิง

¹ วุฒิชัย มุลศิลป์. (2534). การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่. หน้า 21.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.120). รายงานประชุมเรื่องทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วน 36.

³ แหล่งเดิม.

ป็นเป็นสำคัญ แต่เมื่อการฝึกมีจำนวนอาวุธน้อยจึงไม่เพียงพอต่อความต้องการของกองทัพ ทำให้ทหารไม่มีประสิทธิภาพตามไปด้วย ดังนั้นจึงมีความเห็นให้จัดสร้างอาวุธขึ้นใช้เอง โดยเฉพาะกระสุนดินดำ เพราะถ้าสั่งซื้อเข้ามาเก็บไว้จำนวนมาก หลายปีเข้าอาจเสียได้ กล่าวคือ กำลังดินอ่อน เมื่อยิงไปแล้วอาจเกิดความคลาดเคลื่อน รวมทั้งไอดินปืนที่เก็บไว้นาน ๆ นั้นจะเต็มและกีดปลอกกระสุนที่ทำด้วยทองเหลืองให้บางลง เวลายิงจะทำให้ปลอกกระสุนนั้นติดอยู่ในลำกล้องปืน ต้องแกะออกให้หมดแล้วจึงจะยิงต่อไปได้ ทำให้เสียเวลาและเงินไปโดยไม่ได้รับประโยชน์เท่าที่ควร¹ และกำลังทหารซึ่งมีความจำเป็นต้องได้รับการฝึกซ้อมอยู่เสมอ นั้น หากติดขัดในเรื่องอาวุธก็จะส่งผลให้กองทัพขาดประสิทธิภาพในด้านการรบ

3. ความไม่มั่นคงในราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สถานการณ์ของประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าอยู่ในขั้นวิกฤต เพราะเป็นช่วงเวลาที่ประเทศกำลังประสบปัญหาการเผชิญหน้ากับลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตกซึ่งมีความรุนแรงสูงสุด และได้ส่งผลให้ต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้เพื่อเป็นการแสดงให้ชาวตะวันตกเห็นว่าไทยมิใช่ประเทศที่ล้าหลัง จึงจำเป็นต้องปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นวิธีการที่เชื่อว่าจะป้องกันการกล่าวอ้างของประเทศมหาอำนาจในเรื่องการนำความเจริญมาสู่ประเทศที่ล้าหลัง แล้วจะเป็นเหตุผลให้เข้ายึดอำนาจของประเทศได้ อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปดังกล่าวก็ต้องพบกับอุปสรรคในการดำเนินงานอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ภายในประเทศที่แสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นคงในพระราชอำนาจตามฐานะพระมหากษัตริย์ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพึงมี

3.1 การไม่มีฐานอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อแรกครองราชสมบัติยังไม่มีฐานอำนาจทางการเมืองที่มั่นคงเพียงพอ เพราะพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระชนมายุน้อย จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งในช่วงเวลาแรกของการขึ้นครองราชสมบัติพระองค์ก็ยังยังไม่สามารถใช้พระราชอำนาจของพระองค์ได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งฐานอำนาจส่วนพระองค์ก็ยังไม่มีความชัดเจน ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาถึงพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ความว่า

...ในเวลานั้นอายุพ่อเพียง 15 ปี กับ 10 วัน ไม่มีมารดา มีญาติฝ่ายมารดาก็ล้วนแต่โลเลเหลวไหล หรือไม่โลเลเหลวไหลก็ได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐานญาติฝ่ายข้างพ่อ คือเจ้านายทั้งปวง ตกอยู่ในอำนาจสมเด็จพระเจ้าพระยา และจะต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกพระองค์

¹ กระจ่างกลาโหม. (ร.ศ. 116). เรื่องความเห็นสร้างอาวุธ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 9.

ที่ไม่เอื้อเพื่อการอันใดเสียก็มีโดยมาก ฝ่ายข้าราชการถึงว่ามีผู้ที่ได้รับใคร่สนทนสมอยู่บ้าง ก็เป็นแต่ผู้น้อยโดยมาก ที่เป็นผู้ใหญ่ก็ไม่มีกำลังสามารถอาจอุดหนุนอันใด ฝ่ายพี่น้องซึ่งร่วมบิดาหรือที่ร่วมมารดาที่เป็นเด็กมีแต่อายุต่ำกว่าพ่อลงไป ไม่สามารถจะทำอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนตัวพ่อเองยังเป็นเด็กอายุเพียงเท่านั้นไม่มีความสามารถรอบรู้ในราชการอันใดที่จะทำการตามหน้าที่ แม้แต่เพียงเสมอเท่าที่ทูลกระหม่อมทรงประพฤติมาแล้วได้ ยังซ้ำเจ็บเกือบจะถึงแก่ความตาย อันไม่มีผู้ใดสักคนเดียว ซึ่งจะเชื่อว่าจรรอดยังซ้ำถูกอันตรายอันใหญ่คือทูลกระหม่อมเสด็จสวรรคต ในขณะที่นั้นเปรียบเหมือนคนที่มิมีศีรษะขาดแล้ว จับเอาแต่ร่างกายขึ้นตั้งไว้ในที่สมมติกษัตริย์ เหลือที่จะพรรณนาถึงความทุกข์อันต้องเป็นกำพราในอายุเพียงเท่านั้น และความหนักของมงกุฎอันเหลือที่คอจะทานไว้ได้ ทั้งมีศัตรูซึ่งมุ่งหมายอยู่โดยเปิดเผยรอบข้างทั้งภายใน และภายนอกหมายเอาทั้งในกรุงเอง และต่างประเทศ

ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัตินั้นพระองค์ยังทรงพระเยาว์ต้องมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งก็คือสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) อำนาจทั้งหมดจึงตกอยู่ในมือของสมเด็จพระยาฯ เมื่อสถานภาพของพระองค์ในช่วงเวลาดังกล่าวไม่มีความมั่นคงดังที่ได้ทรงเปรียบเทียบพระองค์เองไว้ว่า “เหมือนตะเกียงอันริบหรี่”² พระองค์จึงได้พยายามดึงอำนาจคืนมาทีละเล็กทีละน้อยเพื่อสร้างความมั่นคงในราชบัลลังก์นั่นก็คือ การสร้างกองกำลังที่ทันสมัย มีระเบียบวินัย และมีความจงรักภักดี ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยส่งเสริมพระราชอำนาจให้มั่นคงแข็งแรงขึ้น³ ดังที่ได้มีพระราชดำรัสว่า

... จนตลอดถึงเวลาเราได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็เป็นเวลาเคราะห์ร้ายที่ตัวเราเป็นเด็กเป็นโอกาสยิ่งใหญ่ที่จะถอนอำนาจแผ่นดินให้หมดไปเหมือนวาทที่ปล่อยจนหมดสายป่านไม่มีเหลือเลย ยังเหลือแต่กระดูกที่เราจะทำอยู่เพียงซึ่งกำลังตัวว่า เมื่อเราเป็นเด็กอยู่มีกำลังเพียงเท่านี้จะรู้วาทนั้นไว้ไม่หกล้มหรือจะปล่อยให้วาทหลุดลอยไปเสีย แต่เดชบุญเราเป็นเด็กกำลังเดียวเท่านั้นได้อาศัยป่านพันหลักค่อย ๆ สวาเข้ามาจนไม่มีอันตรายหลุดลอยไปได้ แต่ก็ยังเป็นพนักงานอย่างเดียวที่จะสวาสายป่านให้สั้นเข้ามาทุกที เมื่อเหลือกำลังก็หย่อนไปเมื่อพอที่จะสวาก็สวาเข้ามาพันหลักไว้...⁴

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2526). พระบรมราโชวาทพระราชทานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร. หน้า 9-10.

² แหล่งเดิม. หน้า 10.

³ การตี มหาจันทร์. (2518). การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า 73.

⁴ ประยูร ธวัชพันธุ์. (2527). มหาราชกวี. หน้า 332 – 333.

เหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพยายามดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางคือพระองค์เอง ก็เพราะบรรยากาศทางการเมืองขณะนั้น มีสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นขุนนางที่ทรงอำนาจมากจนถึงขั้นที่ว่าถ้าจะยึดอำนาจแล้วตั้งตัวเป็นพระมหากษัตริย์ก็สามารถทำได้ เพราะเคยมีตัวอย่างให้เห็นในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ขุนนางผู้ใหญ่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ให้กับพระมหากษัตริย์ที่ยังทรงพระเยาว์จะเป็นผู้ที่มีอำนาจต่อพระมหากษัตริย์ทุกครั้ง เช่น เมื่อครั้งพระเจ้าทรงธรรมมอราช สมบัติแก่พระบรมเชษฐาธิราชโอรส พระชันษา 14 ปี ให้เจ้าพระยาสุริยวงศ์ ที่สมุหพระกลาโหม เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอยู่ได้ไม่ถึง 2 ปี ก็ชิงเอาราชสมบัติด้วยการปลงพระชนม์สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เหตุการณ์ครั้งนั้นใกล้เคียงกับสถานการณ์ในตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นพระชันษาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และการเป็นขุนนางที่มีอำนาจมากของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ จึงเป็นที่หวาดหวั่นกันว่าจะเกิดเหตุการณ์เช่นเดียวกับที่เคยมีมาแล้วในสมัยกรุงศรีอยุธยา¹

แม้ว่าเหตุการณ์ที่หวาดหวั่นกันนั้นจะไม่ได้เกิดขึ้น แต่จากการที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นผู้เลือกกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระโอรสองค์ใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวร แล้วยังให้โอนบรรดาศักดิ์ราชการที่เคยสังกัดวังหน้าให้กลับคืนไปอยู่ในกรมพระราชวังบวรฯตามเดิม ในการนี้รวมไปถึงทหารบกและเรือที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจัดขึ้นใหม่ทั้งสิ้นนั้น ได้สร้างความยุ่งยากให้เกิดขึ้นในเวลาต่อมา แต่ผลที่เกิดขึ้นทันทีก็คือทำให้กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญมีกองทหารในบังคับบัญชาเป็นจำนวนมากและเป็นทหารที่ได้รับการฝึกหัดตามแบบอย่างยุโรปด้วย เพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีฐานะเทียบเท่าพระมหากษัตริย์ กองทหารของพระองค์จึงมีความทันสมัยและมีลักษณะเช่นเดียวกับกองกำลังของพระมหากษัตริย์² ยิ่งเป็นการตอกย้ำถึงความไม่มีพระราชอำนาจในฐานะพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมากขึ้น เพราะเดิมการตั้งตำแหน่งวังหน้านั้นผู้จะมีสิทธิจะทำได้ก็คือพระมหากษัตริย์เท่านั้น แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่มีอำนาจพอที่จะทำได้

หากพิจารณาถึงตำแหน่งพระมหากษัตริย์ เปรียบเทียบกับตำแหน่งวังหน้าแล้วก็จะพบว่า ตำแหน่งพระมหากษัตริย์เป็นตำแหน่งที่ไม่อาจจะว่างลงได้เป็นระยะเวลานาน เพราะพระมหากษัตริย์เป็นผู้บริหารงานสูงสุดของประเทศ ส่วนตำแหน่งวังหน้าเป็นตำแหน่งที่อาจจะรอได้

¹ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2504). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5. หน้า 115 – 116.

บรรดาศักดิ์ราชการวังหน้าขณะนั้นได้ถูกโอนไปรวมกับวังหลวงเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต

² สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2507). คำนานวังหน้า. หน้า 112.

ไม่จำเป็นต้องรีบร้อนแต่งตั้ง เพราะถึงไม่มีตำแหน่งวังหน้างานราชการบ้านเมืองก็ยังสามารถดำเนินต่อไปได้โดยพระมหากษัตริย์ แต่ตำแหน่งพระมหากษัตริย์หากขาดไปอาจเป็นผลเสียต่อบ้านเมืองได้

3.2 วิกฤตการณ์วังหน้า

การแต่งตั้งกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ขึ้นในตำแหน่งวังหน้าและโอนกำลังไพร่พลจำนวนมากดังกล่าวกลับไปสังกัดวังหน้าตามเดิมนั้น นอกจากจะเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงพระราชอำนาจอันไม่มั่นคงของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ยังได้ก่อให้เกิดความหวาดระแวงขึ้นในระหว่างกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย จนกระทั่งในที่สุดได้เกิดเป็นเหตุการณ์รุนแรงขึ้น ถึงขั้นที่มหาอำนาจตะวันตกเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ที่เรียกกันว่า “วิกฤตการณ์วังหน้า”

เหตุการณ์ที่ลุกลามใหญ่โตระหว่างกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในครั้งนั้น มีจุดเริ่มต้นอยู่ที่มีผู้ทิ้งหนังสือว่ามีผู้จะคิดปลงพระชนม์วังหน้า ทำให้มีการระดมทหารเป็นจำนวนมากที่วังหน้า เหตุการณ์จึงเครียดขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งเกิดเหตุไฟไหม้ขึ้นที่วังหลวง ทำให้วังหน้ายกทหารมาตั้งประตู่วังหลวงอ้างว่าจะมาช่วยดับไฟ แต่ฝ่ายวังหลวงไม่ไว้วางใจจึงไม่เปิดประตูให้ เพราะบริเวณที่ถูกไฟไหม้นั้นเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้คลังแสง ซึ่งถ้าดับไม่ทันก็อาจเป็นอันตรายกับพระบรมมหาราชวังและองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ เหตุการณ์นี้ได้ทำให้ทางวังหลวงคิดว่าเป็นแผนการกบฏของวังหน้า ฝ่ายวังหน้าก็กล่าวหาวังหลวงว่าจุดไฟขึ้นเพื่อหาเหตุจับกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ¹

หลังเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งนั้น กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ได้หลบหนีไป และทรงเรียกร้องให้ต่างชาติ โดยเฉพาะอังกฤษเป็นผู้เข้ามาไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท แต่บังเอิญเป็นช่วงที่นายเอกซ์ กงสุลอังกฤษไม่อยู่ในประเทศไทย ทางรัฐบาลอังกฤษจึงได้ส่ง เซอร์แอนดรูว์ คลาร์ก (Sir Andrew Clark) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษของสเตรตส์ เซตเติลเมนต์ (Straits Settlement) ประจำสิงคโปร์ เข้ามาไกล่เกลี่ยแทนโดยถือว่าเป็นกรณีพิพาทภายในของไทย และอังกฤษก็ไม่มีนโยบายจะแทรกแซงกิจการภายในของไทยและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรง

¹ บุญธรรม อินทร์จันทร์. (2523). ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค). หน้า 67 – 68.

ทอมัส จอร์จ น็อกซ์ (Thomas George Knox) เป็นเชื้อผู้ดีมีสกุล เดิมได้เป็นนายร้อยเอกทหารอยู่ในอินเดีย กล่าวกันว่า เพราะเล่นพนันสินทรัพย์หมดตัว จึงลาออกจากตำแหน่งแล้วตาม นายร้อยเอกอิมเป มาทำงานทำในประเทศสยามแต่ต้นรัชกาลที่ 4 นายร้อยเอกอิมเป ได้เป็นครูทหารวังหลวง ส่วนนายนิวกส์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เป็นครูทหารวังหน้า พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเมตตามาก ถึงประทานหญิงวังหน้าให้เป็นภรรยา มีลูกด้วยกันหลายคน เมื่อรัฐบาลอังกฤษตั้งกงสุลประจำในกรุงเทพฯ เห็นว่านายนิวกส์ รู้เรื่องการเมืองและภาษาไทยทั้งเป็นเชื้อผู้ดี จึงชวนให้เป็นผู้ช่วยกงสุล แล้วได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นกงสุลเยเนอราล

ชี้แจงว่าเป็นเรื่องพิพาทภายในตระกูลสามารถตกลงกันได้¹ ซึ่งยังนับว่าเป็นความโชคดีของไทย ที่กงสุลอังกฤษไม่อยู่ มิฉะนั้นผลการเจรจาอาจไม่สามารถตกลงกันได้ก็ได้ เพราะจากความสัมพันธ์กันโดยส่วนตัว นายนิวกส์ ย่อมต้องเข้าข้างกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญอย่างเต็มที่ จะสังเกตได้ว่า แม้นโยบายของรัฐบาลอังกฤษจะไม่แทรกแซงการเมืองภายใน แต่บ่อยครั้งที่ข้าราชการอาณานิคมในดินแดนต่าง ๆ มักจะตัดสินปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง โดยไม่รอคำสั่งจากลอนดอน เนื่องจากระยะทางไกลและการติดต่อทำได้ยาก²

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเหตุการณ์ครั้งนั้นจะยุติลงได้อย่างเรียบร้อย แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงความไม่มั่นคงในพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังเหตุการณ์สงบลงแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกำหนดขอบเขตอำนาจของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญเสียใหม่ ให้มีฐานะเป็นเพียงอุปราชเท่านั้น มิใช่พระมหากษัตริย์องค์ที่สองดังเช่น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และห้ามมีกองทหารเกินกว่า 200 คน³ เป็นการลดบทบาทของวังหน้าลง เพื่อให้ฐานะของพระมหากษัตริย์มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

3.3 ลักษณะการบังคับบัญชาไพร่พล

การปกครองของคนไทยผูกพันอยู่กับการเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่มาเป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้คุ้นเคยกับลักษณะการอยู่ภายใต้อำนาจจากเบื้องบน ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถสร้างระเบียบวินัยภายในกลุ่มได้โดยสมาชิกไม่ต่อต้าน และสามารถเคลื่อนย้ายสมาชิกจำนวนมากเพื่อทำกิจกรรมใด ๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เพราะได้มีการบรรจุจำนวนทหารที่แน่นอนชัดเจนลงตามกรมกองต่าง ๆ ไว้แล้ว⁴ โดยที่กรมกองต่าง ๆ นั้นมีหัวหน้าคอยควบคุมอยู่อีกทีหนึ่ง ตามระบบไพร่ที่เรียกกันว่า “มูลนาย” ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถหาผลประโยชน์จากบรรดาไพร่พลได้ง่าย เช่น ขุนนางอาจเบียดบังไพร่หลวงมาเป็นไพร่ของตนเองได้ ถ้าบรรดาไพร่ไม่ต้องการถูกเกณฑ์แรงงานไปรับใช้ราชการ ด้วยว่าการรับใช้มูลนายจะได้ผลประโยชน์มากกว่ารับใช้ราชการ เพราะไพร่จะได้รับการคุ้มครองจากมูลนายโดยตรงตามความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์

ระบบอุปถัมภ์ เป็นระบบที่สามารถก่อให้เกิดปัญหาไพร่สุญได้ กล่าวคือ ถ้าขุนนางและไพร่เกิดสมยอมกัน ประกอบกับความล่าช้าในการติดต่อกับเมืองหลวง และกฎเกณฑ์ที่กรมพระสุรัสวดีปฏิบัติกดขี่ไพร่ให้เดือดร้อน เช่น กรณีไพร่สมนายตาย หรือไพร่สมที่ชรา

¹ นันทนา กปิลาภุญจน์. (2539). การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องบทบาทของวังหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ : พ.ศ. 2325 – 2428 . หน้า 112 – 113.

² แหล่งเดิม. หน้า 113.

³ แหล่งเดิม. หน้า 112 – 113.

⁴ ภาวดี มหาจันทร์. (2523). “การก่อกำเริบและบทบาทของกลุ่มวิชาชีพทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”, ใน ทหารกับการเมือง : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. หน้า 33.

พิการ ต้องสักรูปเป็นไพร่หลวง ไพร่จะถูกจับมาคุมขังไว้เพื่อรอเจ้าหมื่นคนใหม่ที่เป็นผู้ควบคุมไพร่หลวง มายื่นบัญชีรายชื่อเพื่อสักรูปเป็นไพร่หลวง ไพร่อาจต้องรออยู่หลายเดือนระหว่างนี้ไพร่จะถูกจำขังขาดอิสรภาพ ต้องเสียค่าหักรายชื้อตนเองออกจากบัญชีเพื่อเป็นไพร่ นายตาย ต้องเสียค่าคุมขังตนเองให้เจ้าหน้าที่คุก และหากกินข้าวของผู้คุมก็ต้องเสียค่าข้าวอีก แล้วยังต้องเจ็บตัวสักรูปเป็นไพร่หลวงอีก ซึ่งเป็นสิ่งที่ไพร่ได้รับความเดือดร้อนมาก ในส่วนของพระมหากษัตริย์เองก็ต้องสูญเสียผลประโยชน์ไปด้วย เพราะเงินต่าง ๆ ที่ไพร่จ่ายให้มูลนายนั้นมิได้ตกเป็นของพระมหากษัตริย์แต่อย่างใด ดังนั้นไพร่หลายรายจึงสมยอมกับเจ้าหมื่นคนใหม่ให้เอารายชื้อของตนออกจากบัญชี โดยระบุว่า หัน หรือตายบ้าง เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงจากภาวะดังกล่าว และมูลนายคนใหม่ก็พอใจด้วย เพราะจะได้แอบเก็บผลประโยชน์ที่ไพร่ยินดีจะจ่าย เนื่องจากว่าการจ่ายให้มูลนายอย่างลับ ๆ ถูกกว่าจ่ายให้หลวง และยังพ้นการเกณฑ์อื่น ๆ อีกตลอดไปจนถึงลูกหลานด้วย จะเห็นได้ว่าผู้สูญเสียผลประโยชน์มากที่สุดก็คือ พระมหากษัตริย์¹

ด้วยเหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงมีพระราชอำนาจที่แท้จริงมาแต่ต้นรัชกาล ทำให้พระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการปลงไพร่พลเป็นอย่างดีว่า หากพระองค์ปล่อยให้ปัญหาการสูญเสียไพร่ในทำนองนี้ดำเนินต่อไป อาจทำให้ฐานะพระมหากษัตริย์ของพระองค์อ่อนแอลงไปได้ ดังนั้นพระองค์จึงทรงดำเนินการป้องกันโดยจัดวางระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ให้รัดกุมมากขึ้น เช่น การเปิดรับพวกไพร่ นายตาย และไพร่ไม่สังกัดมูลนาย เป็นพวกไพร่ข้อมือขาว ให้มาสมัครเป็นทหาร โดยจะได้รับพระราชทานเงินให้คนละ 4 บาท ผ้า 1 สำรับ เป็นสินน้ำใจแก่ทหารสมัครทุกคน ปรากฏว่ามีผู้มาสมัครเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่ามีการเบียดบังไพร่หลวงเอาไว้หาผลประโยชน์ใส่ตัว² ต่อมาจึงมีการออกกฎหมายเสนาบดีเรื่องเลขหนีราชการ ให้มูลนายที่ต้องการจำหน่ายชื้อไพร่ออกจากบัญชีต้องจ่ายเงินค่าราชการให้หลวงก่อนจึงจะจำหน่ายได้ เป็นต้น³ หลังจากนั้นก็ได้มีพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124 เป็นการสิ้นสุดบทบาทของมูลนายที่จะเบียดบังไพร่ไว้ใช้ประโยชน์ส่วนตัว

¹ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (2524). การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2453. หน้า 66 - 67.

² ไพร่ข้อมือขาว คือ ไพร่ซึ่งยังไม่ได้มีการสักรูปหมายหมู่.

³ ขจร สุขพานิช. (2519). ฐานันดรไพร่. หน้า 50.

³ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ. 119 - 120). ร่างกฎหมายเสนาบดีเรื่องเลขหนีราชการ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 6/1.

4. การสนับสนุนของบรรดาเจ้านายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ทำให้ไทยต้องระมัดระวังในการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับการต่างประเทศเป็นอย่างมาก นั่นคือปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อประเทศไทย ส่วนปัจจัยภายในก็โดยที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทำให้พระราชอำนาจของพระองค์แทบจะไม่มีเลย ดังนั้นพระองค์จำเป็นต้องหาผู้ที่ทรงไว้วางพระราชฤทัยได้เข้าประจำทำงานในหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นขุมกำลังของพระองค์อย่างแท้จริง และผู้ที่มีคุณสมบัติที่จะทรงไว้วางพระทัยได้ก็คือ ในบรรดาเจ้านายทั้งหลายโดยเฉพาะสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าหลานเธอ ซึ่งได้เป็นกองกำลังที่เข้มแข็งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาโดยตลอดรัชกาล ดังที่ได้ทรงรู้สึกถึงสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกันระหว่างพระองค์เองกับเจ้านาย ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในอดีต¹ จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงหวาดระแวงในพระบรมวงศานุวงศ์เลย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะในบรรดาเจ้านายที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้วางพระราชฤทัยดังกล่าวนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีอายุน้อยกว่าพระองค์แทบทั้งสิ้น และในช่วงต้นของรัชกาลอำนาจของสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ก็ยังคงมีอยู่มาก จนแม้แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองก็ยังทรงรู้สึกโดดเดี่ยวนัก ทั้งยังทรงจะต้องเป็นที่พึ่งของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ รวมทั้งบรรดาเจ้าจอมในรัชกาลที่ 4 ด้วย เพราะเป็นธรรมเนียมอยู่เองที่บุคคลเหล่านี้ต้องหวังพึ่งพระบารมีของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์และบุคคลในครอบครัวเดียวกันอย่างแนบแน่น ดังนั้นหากพระองค์จะต้องการการสนับสนุนจากบรรดาเจ้านายเหล่านี้ ก็จำเป็นที่พระองค์จะต้องสนับสนุนให้บรรดาเจ้านายเหล่านี้ได้รับการศึกษาที่ทันสมัยเป็นอย่างดี เพื่อให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถมาช่วยเหลือในการบริหารประเทศและเป็นฐานอำนาจส่วนพระองค์ในเวลาต่อไป

การศึกษาของบรรดาเจ้านายและผู้ใกล้ชิดพระองค์นั้นเป็นไปตามหลักสูตรสมัยใหม่ ทำให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถกว้างไกลและรอบรู้ในเหตุการณ์บ้านเมืองต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ บุคคลกลุ่มนี้ได้กลายมาเป็นกลุ่มผู้บริหารระดับสูงของประเทศ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบรรจุให้เข้ารับราชการในตำแหน่งสำคัญ ๆ

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2533). "พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต," ใน พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และพระโอวาทแลลายพระหัตถ์ สมเด็จพระปิตุจฉาสุขุมลามารศรีพระอัครราชเทวี และพระประวัติฯ พิมพ์เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ พันเอก หม่อมราชวงศ์ถวัลย์มงคล โสณกุล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดีที่ 20 กันยายน พุทธศักราช 2533. หน้า

เช่น ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ตำแหน่งราชเลขาการ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงความสำคัญแห่งฐานะของพระบรมวงศานุวงศ์แล้ว ก็อาจเป็นไปได้ว่า จำเป็นต้องบรรจุให้ทำงานในหน่วยงานที่ใหญ่สมควรกับฐานะของพระบรมวงศานุวงศ์ ดังนั้นเมื่อหน้าที่ราชการทหารเป็นที่นิยมในหมู่พระราชวงศ์แล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องทรงปรับปรุงหน่วยงานทหารให้สมฐานะขององค์ผู้จะเข้ามาทำการในหน้าที่นั้นๆ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงรับฟังความคิดเห็นในหัวข้อราชการต่าง ๆ และส่วนใหญ่ถ้าเสนออะไรมามักจะทรงเห็นด้วยเกือบทุกเรื่อง

จากการที่บรรดาเจ้านายทั้งหลายได้รับการศึกษาที่ทันสมัยนั้น ทำให้เป็นที่ยอมรับในฐานของผู้มีความรู้ ความสามารถ ซึ่งเป็นการยอมรับในฐานที่แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือแต่เดิมนั้นการยอมรับเจ้านายจะเป็นไปในฐานที่ทรงเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นบุคคลชั้นสูงที่สมควรได้รับการยกย่องและเป็นบุคคลที่เหมาะสมกับตำแหน่งในระดับสูงของการบริหารประเทศ เมื่อมีการยอมรับในความรู้ความสามารถเกิดขึ้นทำให้บุคคลทั่วไปที่มีใช้พระราชวงศ์ต่างสนใจจะเข้ารับการศึกษาในหลักสูตรสมัยใหม่กันมากขึ้น เพื่อเป็นการดำเนินรอยตามพระบรมวงศานุวงศ์ เนื่องจากเป็นช่องทางในการเลื่อนฐานะทางสังคมได้อีกวิธีหนึ่ง ดังนั้น หากพระราชวงศ์เริ่มต้นงานราชการด้วยตำแหน่งอาชีพใดก็มักจะกลายเป็นที่นิยมต่อบุคคลทั่วไปในเวลาต่อ ๆ มา

สืบเนื่องมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัยขึ้นเพื่อจะใช้เป็นกองกำลังสำหรับรักษาเอกราชของชาติเอาไว้ ทำให้หน้าที่ในการรับราชการของพระราชวงศ์ชั้นสูงเริ่มต้นด้วยการเป็นทหารเกือบทุกพระองค์ เช่น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวศร์วัชรปรีการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ¹ เป็นต้น เมื่อบรรดาเจ้านายพระราชวงศ์ชั้นสูงนิยมเป็นทหารกันมากก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้อาชีพทหารเป็นที่นิยมในหมู่ประชาชนทั่วไปในเวลาต่อมา เพราะการได้เป็นกลุ่มอาชีพเดียวกับเจ้านายนั้นถือว่า เป็นผู้อยู่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ทำให้ตัวของทหารเองรู้สึกเป็นเกียรติมีค่านับหน้าถือตา และเป็นผู้มีเกียรติยศ เกียรติศักดิ์สูง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มฝึกกำลังภายในประเทศจากพระบรมหาราชวังออกมาสู่ภายนอก โดยทรงตั้งกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ให้กลุ่มพระราชวงศ์และบุตรหลานขุนนางที่ถวายตัวทั้งเด็กและผู้ใหญ่กว่าพันคน ซึ่งทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์เหล่านี้ ต่อมาได้เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินพระบรมราชาบายต่าง ๆ² ภายหลังกิจ

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.120). รายงานประชุมเรื่องทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

² ขจร สุขพานิช. (2519). ฐานันดรไพร่. หน้า 50.

การทหารเจริญก้าวหน้าขึ้นจนสามารถจัดตั้งเป็นกระทรวงกลาโหม มีการเกลี้ยกล่อมผู้คนให้เข้ามาสมัครเป็นทหารจำนวนมากโดยจะรับสมัครแต่เฉพาะคนขี้อีมือขาวเท่านั้น ทหารสมัครเหล่านี้ จะได้รับการเอาใจใส่ในทุกข์สุขการดำเนินชีวิต ได้รับทั้งเสื้อผ้า อาหาร ไม่ต้องนำเครื่องมือใด ๆ มาเองในระหว่างที่เป็นทหาร ทำให้ทหารสมัครเป็นที่ยอมรับแพร่หลายอย่างรวดเร็ว จนทางราชการต้องปิดรับสมัครเพราะเกินความต้องการ¹

5. ความไม่ชอบเข้ารับราชการทหารในระยะแรก ๆ ของไพร่ทั้งหลาย

การปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจุดประสงค์เพื่อป้องกันภัยคุกคามจากลัทธิล่าอาณานิคมของชาวตะวันตกประการหนึ่ง และเพื่อเสริมสร้างพระราชอำนาจของพระองค์ให้เข้มแข็งขึ้นอีกประการหนึ่ง ดังนั้นการทหารจึงน่าจะเป็นสิ่งแรกที่พระองค์จะต้องปฏิรูปก่อนหน่วยงานอื่น แต่การจะดึงคนเข้ารับราชการทหารก็มีใช้สิ่งที่จะทำได้ง่ายนัก เพราะบรรดาไพร่พลในสมัยนั้นไม่นิยมเป็นทหาร ทั้งนี้เพราะความเดือดร้อนจากการเกณฑ์แรงงานในลักษณะต่าง ๆ คือ

1) การเดินทางไกลเพื่อมารับราชการ กรณีที่ไพร่นั้นมีภูมิลำเนาอยู่ห่างไกลจากกรม กองที่สังกัด "...ต้องมารับราชการไกลจากถิ่นของตน...ที่เป็นข้อเดือดร้อนของทหาร..."² ทำให้ไพร่พลท้อถอย เพราะได้รับความเหนื่อยยากอ่อนล้าจากการเดินทางไกล แล้วยังต้องเข้ารับการฝึกฝนเป็นทหาร ทำให้กำลังกายไม่เอื้อต่อการฝึกทหารและกำลังใจในการที่ต้องจากบ้านของตนมากก็คงจะไม่สู้มั่นคงนัก ซึ่งอาจจะทำให้ไพร่พลไม่เต็มใจที่จะฝึกทหาร กองทัพก็ขาดประสิทธิภาพไป

2) การเตรียมหาเสบียงอาหาร เสื้อผ้า และเครื่องมือการทำงาน สำหรับตนเอง ตลอดระยะเวลาการเกณฑ์แรงงาน³ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในหน้าที่ของไพร่ ที่จะต้องรับผิดชอบ ต่อข้าวของใช้ส่วนตัวให้เพียงพอต่อการเกณฑ์แรงงานทุก ๆ ครั้ง สำหรับงานอื่นอาจได้เห็นผลงานในการเกณฑ์แรงงานบ้าง แต่ในการฝึกทหาร ผลงานที่ได้ไม่เห็นด้วยตา เพราะการฝึกก็คือการสร้างให้บุคคลที่เป็นทหารมีความรู้ในด้านการรบ เมื่อผู้ฝึกไม่เห็นผลงานที่ตนเองทำก็อาจเกิดความรู้สึกท้อถอย และเห็นว่าไม่มีประโยชน์ที่จะฝึกทหาร โดยเฉพาะในยายที่บ้านเมืองมิได้ อยู่ในภาวะสงครามด้วยแล้ว ยิ่งทำให้เห็นว่าสิ่งที่ตนเตรียมมาใช้ส่วนตัวเหล่านั้นไม่ได้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า นั่นคือ ที่มาที่น่าจะทำให้ไพร่พลทั้งหลายไม่รักในการทหารเท่าที่ควร

3) การรับราชการอย่างไม่มีกำหนดระยะเวลา ตามที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้มีพระราชปรารภว่า "...เรื่องที่ต้องมาเข้าเวรไม่มีที่สิ้นสุดนั้น...เป็นข้อเดือดร้อนมาก

¹ ขจร สุขพานิช. (2519). *ฐานันดรไพร่* หน้า 53.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.120). *แหล่งเดิม*.

³ ขจร สุขพานิช. (2519). *เล่มเดิม*. หน้า 50.

อยู่...”¹ การที่ทหารไม่ทราบกำหนดระยะเวลาว่าตนเองต้องรับการฝึกหัดทหารนานเท่าใด ทำให้ทหารไม่ตั้งใจฝึกหัดอย่างจริงจัง และบางครั้งอาจถึงขั้นหนีกลับไปก็มี อย่างไรก็ตามแม้จะได้กำหนดให้ทหาร “...ต้องอยู่ประจำรับราชการชั้นแรกปีหนึ่งต่อไปออกเป็นรีเสิร์ฟ ต้องเข้าเวรปีหนึ่งระหว่างเดือนหนึ่งฤาสองเดือนไปอีก 5 ปี เป็นปลดราชการไม่ต้องเข้าเวร ต่อมีความสำคัญที่จะระดมเรียกเมื่อใดก็เรียกได้...”² แต่เมื่อถึงกำหนด 5 ปีแล้ว กลับไม่สามารถปลดออกจากราชการได้เนื่องจากจำนวนคนไม่เพียงพอกับราชการ

4) การเกณฑ์คนเข้ารับราชการที่ไม่เสมอหน้ากัน บางหมู่ต้องเป็นทหาร บางหมู่ไม่ต้องเป็น³ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าไพร่คนใดสังกัดกรมกองใด หากสังกัดกรมกองที่ไม่ใช่ทหารก็ต้องทำการของพลเรือน เช่น งานโยธา เป็นต้น ส่วนไพร่สังกัดกรมกองทหารก็ต้องเข้ารับการฝึกหัดทหาร ซึ่งหากเปรียบเทียบกันแล้ว งานฝ่ายพลเรือนคงได้มีเวลาพักผ่อนได้มากกว่าการฝึกทหาร โดยเฉพาะเมื่อนำการฝึกแบบตะวันตกเข้ามาใช้ ทหารยังต้องเร่งฝึกให้ทันกับเหตุการณ์ในขณะนั้นที่ความต้องการทหารที่ทันสมัยมีอยู่ในระดับสูง ดังนั้นพวกที่รับราชการทหารจึงมักหลบหนีราชการกันบ่อยครั้ง

5) การใช้งานทหารอย่างกุลี ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชดำรัสว่า “...เรื่องใช้ทหารเป็นกุลีก็อย่างหนึ่งทำให้คนสิ้นรักทหาร...”⁴ จะเห็นว่าการใช้งานทหารลักษณะนี้ไม่ได้สร้างความมีเกียรติ และความภาคภูมิใจให้แก่อาชีพได้ เพราะเป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่มีผู้ใดพอใจจะทำงานเป็นกุลีแน่นอน ดังนั้นความไม่ต้องการเป็นทหารจึงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

สิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้สึกท้อถอยและเกิดความรู้สึกเป็นอคติกับอาชีพทหารในหมู่ผู้ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการ เพราะถ้าในขณะที่ฝึกทหารอยู่แล้วต้องกังวลด้วยเรื่องเหล่านี้ ประสิทธิภาพของกองทัพก็คงไม่อาจจะเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน

จากปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในการจัดการกองทัพไทยนั้นจำเป็นต้องมีการสร้างเกียรติภูมิขึ้นมาพร้อมกันไปด้วย เพื่อให้กองทัพสามารถที่จะบรรจุคนเข้าประจำกรมกองได้จำนวนมาก ทั้งนี้เป็นเพราะว่าก่อนที่จะมีการจัดการกองทัพขึ้นนั้นมีปัญหาเกิดขึ้นและมีความสำคัญต่อพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ กล่าวคือ การที่ขุนนางมักจะเบียดบังไพร่มิให้เข้ารับราชการตามกรมกองที่สังกัดของตน ซึ่งในเรื่องนี้เห็นได้

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.120). รายงานประชุมเรื่องทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

² ทหารกองหนุน ไม่ต้องอยู่ประจำราชการ แต่สามารถเรียกระดมพลได้.

³ กระทรวงกลาโหม. แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

⁵ แหล่งเดิม.

ชัด จากการที่มีราษฎรสมัครเข้าเป็นทหารกันมาก จนต้องปิดรับสมัครเพราะมีมากเกินไปจนความต้องการ ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าระบบไพร่ได้เปิดโอกาสให้ขุนนางสามารถเก็บผลประโยชน์จากไพร่ได้โดยง่ายสาเหตุอันเนื่องมาจากการนี้ก็คือ การที่ไพร่ไม่ต้องการถูกเกณฑ์แรงงานอันมีเหตุผลมาจากการที่ไพร่มักถูกกดขี่เป็นอย่างมาก สำหรับการที่ไพร่เข้ามาสมัครเป็นทหารกันมากก็เป็นเพราะผู้สมัครจะได้รับผลประโยชน์ส่วนตัวตั้งแต่เสื้อผ้า อาหาร ตลอดจนที่อยู่ที่พัก และที่สำคัญไม่ต้องหลบหนีอีกต่อไป จึงเป็นเรื่องธรรมดา ที่จะมีผู้เข้าสมัครกันเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ยังมีเรื่องการขัดแย้งกันระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระยาบรมมหาราชวัง ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ทำให้การพัฒนาประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องพบกับอุปสรรค และยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าอำนาจที่พระองค์ควรมีในฐานะพระมหากษัตริย์นั้นเป็นแต่เพียงในนามเท่านั้น เพราะอำนาจที่แท้จริงตกอยู่ในมือของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทั้งสิ้น นั่นคือการที่พระองค์ไม่มีพระราชอำนาจแม้แต่จะแต่งตั้งวังหน้าได้ด้วยพระองค์เอง ทั้งที่ตำแหน่งวังหน้าเป็นตำแหน่งที่พระมหากษัตริย์จะต้องพิจารณาเอง เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าฐานะพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มั่นคง ทำให้พระองค์ต้องทรงปฏิรูปกองทัพใหม่เพื่อให้เป็นขุมกำลังส่วนพระองค์ที่สำคัญเป็นกองกำลังที่มีความจงรักภักดีเป็นสำคัญ ในการนี้ทรงได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอทั้งหลายเป็นสำคัญ และเป็นกองกำลังที่พระองค์สามารถไว้วางพระราชหฤทัยได้อย่างไม่มีข้อระแวงสงสัยใด ๆ

สาเหตุที่ก่อให้เกิดการจัดการกองทัพอีกประการหนึ่งก็คือ การที่กองทัพในขณะนั้นไม่มีประสิทธิภาพในการสู้รบเลย และรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เป็นช่วงที่ประเทศมหาอำนาจกำลังคุกคามอย่างหนักที่สุด เป็นช่วงเวลาประเทศต้องการกำลังทหารที่เข้มแข็งไว้ป้องกันการรุกรานจากภายนอกอย่างเร่งด่วน แต่กองทัพไทยที่มีอยู่ในขณะนั้นไม่สามารถที่จะป้องกันตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ก็เพราะว่าศัตรูที่เข้ามารุกรานนั้นไม่ได้มียุทธวิธีที่เป็นรูปแบบที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกับไทย แต่เป็นผู้ที่มียุทธวิธีที่ล้ำหน้าไทยไปอย่างมาก แล้วยังเป็นกองทัพที่พร้อมรบเนื่องจากการฝึกหัดการยุทธมาอย่างเป็นระบบ และกำลังอาวุธก็ทันสมัยกว่าไทยอย่างมาก เมื่อมีการเผชิญหน้ากันระหว่างกองทัพทั้งสองฝ่ายจึงเห็นได้ชัดว่าไทยไม่อาจจะต่อสู้กับมหาอำนาจตะวันตกได้เลย นั่นคือสาเหตุที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องเร่งปรับปรุงกองทัพอย่างเร่งด่วน แม้ว่าจะไม่สามารถต่อสู้จนเอาชนะได้ก็ตาม

จากสาเหตุต่าง ๆ นั้น จะเห็นว่าการสร้างกองทัพที่ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะนอกจากจะเป็นกองกำลังที่เข้มแข็งไม่เคยมีมาก่อนแล้วยังบ่งบอกถึงความเจริญในสายตาของชาวตะวันตกด้วย แต่การที่จะสร้างกองทัพในขณะที่คนที่จะต้องเป็นทหารไม่มีความพร้อมในทุกด้านเช่นนี้ก็จำเป็นอีกเช่นกันที่จะต้องสร้างแรงจูงใจนั้นก็คือการสร้างเกียรติภูมิขึ้นในกองทัพ เพราะเมื่อใดก็ตามที่ทหารมีความเต็มใจที่จะทำหน้าที่ของตนอย่างกล้า

หาญแล้ว เกียรติภูมิก็จะตามมาทันที อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าทรงต้องการกองทัพที่เข้มแข็ง มีความเป็นทหารอาชีพ มีขวัญและกำลังใจซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งและมั่นคงให้กับกองทัพ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเกียรติภูมิเป็นสิ่งที่จะต้องอยู่คู่กับกองทัพต่อไป

บทที่ 3

การสร้างเกียรติภูมิของกองทัพไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการดำเนินการต่าง ๆ ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไม่ว่าจะทรงมีความต้องการที่จะพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบอย่างตะวันตก หรือเพื่อเตรียมรับมือกับประเทศตะวันตกก็ตาม ล้วนเป็นปฏิกิริยาต่อแบบแผนของโลกตะวันตกขณะนั้น ซึ่งบางครั้งได้แสดงให้เห็นถึงความกลัว และระแวงชาติตะวันตกที่ส่งผลอันยังยืต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างชนิดถอนรากถอนโคนทั้งด้านสังคมและการเมือง¹ สิ่งหนึ่งที่อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นมาจาก ความกลัวและระแวงชาติตะวันตกดังกล่าว ก็คือการสร้างกองทัพที่ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก ซึ่งก็ได้ส่งผลกระทบระยะยาวในเวลาต่อมาด้วยเช่นกัน

1. การปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก

1.1 การปรับปรุงด้านกำลังพล

นิโกล มาคิอาเวลี นักปรัชญาการเมืองตะวันตกได้เคยกล่าวไว้ว่า “เจ้าผู้ปกครองจะต้องมีรากฐานที่ดี มิฉะนั้นแล้วเขาจะต้องถึงซึ่งความพินาศอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รากฐานหลัก ๆ ที่รัฐทั้งปวงต้องมี ไม่ว่าจะเป็นรัฐใหม่หรือรัฐเก่า หรือเป็นรัฐผสม ก็คือกฎหมายที่ดี และกำลังรบที่ดี และเนื่องจากไม่อาจมีกฎหมายที่ดี ในที่ ๆ ซึ่งปราศจากกำลังรบที่ดีได้...”² นั่นก็หมายความว่า ประเทศต่าง ๆ จำเป็นต้องมีกองกำลังของตนเอง เพื่อป้องกันประเทศให้รอดพ้นจากการรุกรานของผู้อื่น แต่ในทางกลับกันก็เป็นฐานอำนาจของผู้ปกครองด้วยเช่นกัน เพราะกำลังรบที่ดีนั้น นอกจากมีความเข้มแข็งทางการรบแล้ว ต้องมีระเบียบวินัย และจงรักภักดี รวมทั้งความรักต่อผู้ปกครอง นอกจากนี้เขายังได้กล่าวไว้อีกว่า

... ถ้าใครตั้งรัฐของเขาอยู่บนกำลังทหารรับจ้าง เขาก็จะไม่มีวันอยู่โดยสงบสุข หรืออย่างปลอดภัยได้ เพราะกำลังรบเหล่านั้นแตกแยกกัน เต็มไปด้วยความทะเยอทะยาน ไร้วินัย ไม่มีความจงรักภักดี กล่าวหาญก็เฉพาะในหมู่มิตร แต่ขลาดกลัวท่ามกลางศัตรู ... สาเหตุของเรื่องนี้อยู่ที่ว่าพวกเขาไม่มีความรัก หรือสาเหตุอื่นใด ที่จะทำให้พวกเขาอยู่ในสนามรบยิ่งกว่าส่วนเล็กน้อยของค่าเลี้ยงดู ซึ่งไม่

¹ เบนจามิน เอ. บัทสัน. (2543). *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม = The End of the Absolute Monarchy in Siam*. แปลโดย กาญจน์ ละอองศรี และคณะ. หน้า 2.

² นิโกล มาคิอาเวลี. (2542). *เจ้าผู้ปกครอง = The Prince*. แปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์. หน้า

เพียงพอที่จะทำให้พวกเขาอยากจะตายเพื่อท่านได้ พวกเขาเต็มใจอย่างยิ่งที่จะเป็นทหารของท่านใน ขณะที่ท่านยังไม่ได้ทำสงคราม แต่เมื่อสงครามมาถึง พวกเขาก็จะหนีหรือจากไป ...¹

สำหรับประเทศไทยการดำเนินการเกี่ยวกับกองทัพ มักไม่ใช้ทหารรับจ้างมากนัก แต่จะใช้ทหารที่เป็นคนไทยเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มการทหารแบบใหม่ให้มีรูปลักษณะของตะวันตกมากขึ้นนั้น ก็ได้จ้างทหารต่างชาติเข้ามาประจำการทันที ทั้งที่ขณะนั้นประเทศไทยกำลังต้องการกองทัพที่ทันสมัยเป็นการเร่งด่วน และหากจะฝึกทหารไทยที่มีอยู่ก็ต้องใช้เวลานานพอสมควร แต่ถ้ามีการจ้างทหารตะวันตกที่ได้รับการฝึกหัดมาแล้วก็คงจะได้กองทัพที่มีระบบในทันที แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงกระทำเช่นนั้น เพราะนอกจากพระองค์ทรงต้องการทหารที่มีระเบียบวินัยแล้ว พระองค์ยังทรงต้องการทหารที่จะมอบความจงรักภักดีต่อพระองค์อย่างจริงใจ รวมทั้งมีความกล้าหาญชนิดที่สามารถยอมตายเพื่อพระองค์ได้ ซึ่งพระองค์ไม่สามารถหาได้ในบรรดาทหารต่างชาติ แต่คุณสมบัตินี้น่าจะมีอยู่ในคนไทย และถ้าทำได้พระองค์ก็จะมีฐานอำนาจที่มั่นคงภายในประเทศได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการจ้างชาวตะวันตกเข้ามาทำหน้าที่ในกองทัพไทย แต่ก็ยังเป็นเพียงการจ้างให้เข้ามาฝึกหัดทหารเท่านั้น มิใช่การจ้างให้เข้ามาบังคับบัญชา ทั้งนี้ก็อาจจะเป็นเพราะว่าเมื่อแรกที่พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ พระองค์ประสบกับปัญหาการเมืองที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นช่วงวิกฤตของพระองค์ก็ว่าได้ ด้วยขณะนั้นทรงมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจมากที่สุดในแผ่นดินขณะนั้น แสดงให้เห็นถึงอำนาจของขุนนางในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้นได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความต้องการทหารในช่วงต้นแห่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีมากเพียงใดก็ตาม แต่พระองค์ทรงต้องการทหารที่มีความเป็นทหารของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือมีความเข้มแข็ง กล้าหาญ สามารถสู้รบได้อย่างไม่เกรงกลัวผู้ใด และเหนือสิ่งอื่นใดก็คือ มีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์โดยตรง มิใช่ทหารที่ผ่านการบังคับบัญชาจากขุนนางอีกต่อไป ดังนั้นในระยะแรกกองทัพของพระมหากษัตริย์จึงเป็นบุคคลที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้วางพระราชหฤทัยมากที่สุดคือบรรดาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ และผู้ที่อยู่ใกล้ชิดพระองค์เพราะบุคคลกลุ่มนี้มีความจงรักภักดี ที่นอกเหนือจากความเป็นพสกนิกรภายใต้การปกครองทั่ว ๆ ไป เพราะยังมีความเคารพโดยพื้นฐานในฐานะน้องที่พึงจะมีต่อพี่ ในช่วงที่ผู้ปกครองขณะนั้นมีฐานะไม่สูงไปกว่านี้แล้ว หากจะกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ในฐานะของพระเชษฐา และรวมถึงเจ้าชีวิตก็คงไม่ผิด

¹ นิโคโล มาคิอาเวลลี. (2542). เจ้าผู้ปกครอง = *The Prince*. แปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์. หน้า

นัก นั่นคือเหตุผลที่ทำให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ ทรงจงรักภักดีต่อพระองค์เป็นอย่างยิ่ง

ในส่วนของการปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงต้องอาศัยบรรดาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้องยาเธอทั้งหลายเป็นขุมกำลังที่เข้มแข็งและเป็นกองกำลังที่พระองค์สามารถไว้วางพระราชหฤทัยได้อย่างไม่มีความระแวงใดๆ มาเคลือบแฝง ดังนั้นกองทัพในรูปลักษณะใหม่จึงมีสมาชิกเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าน้องยาเธอประจำการเป็นส่วนใหญ่โดยกองทหารกองแรกที่เป็นของพระมหากษัตริย์อย่างแท้จริงคือ ทหารมหาดเล็กไถ่กา

การฝึกหัดทหารรูปลักษณะใหม่นี้ เน้นไปที่การฝึกแบบตะวันตก กล่าวคือ มีระเบียบ ยุทธวิธีและคำบอกทหารอย่างอังกฤษ¹ มียศและตำแหน่งทหารเรียกตามแบบอังกฤษ² เช่น

... ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช แต่เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ รับพระเกียรติศักดิ์เป็นนายทหารพิเศษแต่งเครื่องยศนายพันเอก ซึ่งในเวลานั้นเรียกว่า “อเนอรารี คอลอนเนล”... ส่วนผู้บังคับการกรม คือพระยาพิไชยสงคราม (อ่ำ) นั้นเรียกว่า “คอลอนเนล อินชิฟ” ...³

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการฟื้นฟูกรมทหารหน้า ซึ่งเคยมีมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพราะกรมทหารหน้าในขณะนั้นยังไม่มีระเบียบวินัย และจำนวนคนก็ยังน้อย จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้กรมทหารหน้ารับไพร่พลและบุตรหมู่จากทุกกระทรวงสมัคตรเข้ามาเป็นทหารในกรมทหารหน้านี้ มีกำหนด 5 ปีแล้วให้พันหน้าที่ประจำการ มีคนสมัคตรเข้ารับราชการเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก เช่น พวกลาวทรงดำเมืองเพชรบุรี เป็นต้น พวกนี้เรียกว่า “กองทหารสมัคตร” มีหลายกอง รวมทั้งกองทหารที่มีอยู่แต่เดิมด้วย จึงยังจัดตั้งเป็นกองทหารได้หลายกองพันมีกำลังเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ทั้งมีทหารม้าเดิมซึ่งได้จัดการเป็นกองใหญ่ขึ้น และแยกจัดเป็นกองดับเพลิงอีกแผนก 1 และเพิ่มกองทหารช่างขึ้นด้วย กรมนี้นับว่าเป็นกรมทหารใหญ่กรมหนึ่งทำนองอย่างกองผสม ส่วนระเบียบยุทธวิธีก็เปลี่ยนแปลงหลายอย่างมีชาวต่างประเทศเป็นครูฝึกหัดทหาร และเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ก็เปลี่ยนแปลงใหม่ให้มีความภูมิฐานมากขึ้น⁴

¹ สมเด็จพระ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2507). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 เรื่องตำนานการเกณฑ์ทหาร. หน้า 146.

² แหล่งเดิม. หน้า 151.

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 152 - 153.

การรับสมัครทหารหน้าขึ้นนั้น นับเป็นวิธีการแก้ปัญหาการหลบหนีของไพร่ และการฟื้นฟูกรมทหารหน้า นอกจากจะเป็นการสร้างความมั่นคงในการป้องกันประเทศแล้ว ยังเป็นการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองภายในประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย โดยที่รับสมัครแต่ไพร่ข้อมือขาวคือ บรรดาไพร่ที่หลบซ่อนแอบแฝงอยู่กับขุนนางผู้มีอำนาจหรือไพร่ที่อยู่กับมูลนายที่กดขี่ ซึ่งพวกนี้ย่อมยินดีที่จะหลุดพ้นจากระบบไพร่โดยไม่ต้องหลบซ่อน หรือหนีการลงโทษของทางราชการจึงพากันมาสมัครเป็นทหารหน้าจำนวนมากจนเกินความต้องการทำให้ต้องปิดรับสมัคร และด้วยวิธีนี้ก็น่าจะเป็นการดึงอำนาจในการควบคุมไพร่จากขุนนางได้บ้างบางส่วน¹

อย่างไรก็ตามแม้จะได้มีการฝึกหัดและจัดหมวดหมู่ของกองทหารแล้ว แต่เมื่อต้องมีเหตุการณ์ให้ใช้ทหารกองนี้ ในปี 2436 ก็พบว่ามียุโรปสรรคอยู่ กล่าวคือเมื่อมีทหารกองนี้ต้องรับราชการตามกรมกองทหารต่าง ๆ ในหลายที่หลายตำบลแล้วทหารกองนี้ก็จะไม่มีเป็นกองใหญ่ได้ เพราะขณะนั้นยังเกณฑ์คนเป็นทหารได้แต่เพียงเฉพาะบางหมู่บางกรมเท่านั้น และส่วนใหญ่ก็เป็นทหารสมัครแทบทั้งสิ้น เมื่อราชการสิ้นสุดลงแล้วก็ต้องปลดออกจากราชการประจำตามที่ได้ประกาศไว้เมื่อตอนที่รับสมัคร ส่วนพวกที่ไม่ต้องปลดประจำการเมื่อผ่านราชการมาแล้วก็ต้องสมควรให้ได้รับการพักผ่อนชั่วคราว ยังคงจัดให้มีแต่กองทหารน้อยตั้งประจำอยู่ที่เมืองราชบุรี เพียงกองเดียวมีทหารผู้น้องบังคับบัญชา เรียกว่า กองทหารมณฑลราชบุรี²

จะเห็นได้ว่าในปี 2436 (ร.ศ.112) กองทหารหน้ามีความทันสมัยที่สุดในขณะนั้นจนเมื่อมีเหตุการณ์คับขันที่จะต้องสู้รบกับศัตรูก็จะเรียกใช้กองทหารกองนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศัตรูเป็นชาวตะวันตกก็ย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องเรียกใช้กองทหารที่มีความทันสมัยที่สุด แต่เพราะทหารมีจำนวนน้อยลงเนื่องจากต้องปลดประจำการ ทำให้มีการรวบรวมผู้คนจัดเป็นกองพันขึ้นอีกในปี 2440 ส่วนกองทหารที่เมืองราชบุรีก็ยังคงมีอยู่ด้วย³

ในการจัดการกองทหารใหม่ภายหลังวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 นั้นได้พยายามที่จะจัดการให้มีแบบแผนเป็นรูปลักษณะแบบตะวันตกมากขึ้น กล่าวคือ กำหนดให้มีการจัดราชการตั้งแต่ภายในกระทรวงกลาโหม ตลอดไปจนถึงกองทหารต่าง ๆ เพื่อให้ลงระเบียบไม่กระจัดกระจายไปหลายหน่วยงาน สำหรับกระทรวงกลาโหมนั้นได้จัดให้มีหน้าที่รับผิดชอบในการตรวจตรา และป้องกันการรุกรานจากศัตรูด้วยกำลังทหารบกและทหารเรือทั่วพระราชอาณาจักร โดยแยกออก

¹ ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (2524). การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ.2411-2453. หน้า 72.

² สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2. (2507). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 เรื่องตำนานการเกณฑ์ทหาร. หน้า 154.

³ แหล่งเดิม. หน้า 155.

จากกรรมยุทธนาธิการ รวมทั้งให้มีพลเรือนทำหน้าที่กำกับการต่าง ๆ ของทหาร เช่น การใช้จ่าย เป็นต้น¹

1.2 การปรับปรุงกองทัพด้านผู้นำการรบ

การที่กองทัพจะเกิดขึ้นมาได้ นั้น ก็โดยอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ กำลังพล อาวุธยุทโธปกรณ์ และหน่วยงานที่จะบังคับบัญชาบรรดาทหารทั้งหลายให้เป็นผู้มีระเบียบวินัย เพราะหากกำลังพลและอาวุธยุทโธปกรณ์ไม่มีประสิทธิภาพแล้ว แม้ผู้บังคับบัญชาจะมีความสามารถแค่ไหนก็ไม่อาจสร้างกองทัพที่มีคุณภาพขึ้นมาได้ ในทางกลับกัน หากกำลังพลและอาวุธยุทโธปกรณ์พร้อมรบมากเพียงใด แต่ขาดผู้นำทัพที่มีความสามารถแล้ว กองทัพก็อาจจะด้อยประสิทธิภาพไปได้เช่นกัน ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นในตอนปลายกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นช่วงที่แม้แต่พม่าเองก็ยัง “...ประหลาดใจว่า ไทยทำไมจึงอ่อนแอถึงเพียงนั้น...”² ทั้งนี้ก็น่าจะเป็นเพราะผู้นำทัพคือ พระเจ้าเอกทัศ เป็นผู้นำที่ไม่มีความรู้ ความชำนาญในการรบ ตามที่สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ไว้ว่า

... ในครั้งนั้นไม่ได้คิดอ่านที่จะรวบรวมกำลังต่อสู้ข้าศึกประการใด ลักแต่ได้ข่าวมาว่าพม่าจะยกมาทางไหนก็เกณฑ์กองทัพยกไปดักทางนั้น เพียงแต่จะสืบสวนให้ได้หลักฐานมั่นคงเสียก่อนก็ไม่มี จึงเอากำลังทัพไปช่วยการเสียเปล่าๆ มากกว่าที่ได้ต่อสู้ข้าศึก ... ดูเหมือนหนึ่งว่าครั้งนั้นถึงเมื่อรู้ว่าพม่าตีได้เมืองตะนาวศรีแล้ว ที่ในกรุงฯ ก็จะไม่ได้อาคาว่าพม่าจะตีเข้ามาอีก จะเพ็งมาอะอะตระเตรียมรักษากันเมืองต่อเมื่อพม่าเข้ามาถึงเมืองกุยเมืองปราณ และบางทีจะเข้าใจว่าพม่าที่จะยกมาทางเมืองกุยเมืองปราณเป็นแต่กองโจร หรือกองทัพน้อย ส่วนกองทัพใหญ่ว่าจะยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ หรือด่านแม่ละเมาเหมือนอย่างที่ว่าเคยยกมาเมื่อคราวก่อนๆ จึงไปมั่วระว้างแต่ทางนั้น ... เพราะทางด้านสิงขรที่พม่ายกมาแต่เมืองตะนาวศรี ไม่ใช่แต่เป็นทางอ้อมค้อมห่างไกลอย่างเดียว ทางที่ข้าศึกจะต้องเดินทัพขึ้น ตั้งแต่ข้ามเขาบรรทัดเข้ามาแล้วเป็นทางกันดาร เพราะเทือกภูเขาอยู่ข้างซ้ายทะเลอยู่ข้างขวา เหมือนต้องเดินตรงมาในตรอกถึง 5 วัน 6 วัน จึงจะถึงเมืองเพชรบุรี ถ้าหากไทยเอากองทัพที่มีกำลังไปตั้งสกัดอยู่ที่เมืองเพชรบุรีสักทัพหนึ่ง แล้วให้กองทัพเรือกลงไปวกหลังทางทะเล จะเลือกล้อมข้าศึกที่ตรงไหนก็ได้ สะดวกตลอดระยะทางกันดารนั้น ... ที่พระเจ้าอลองพญายกมาครั้งนั้นก็ด้วยไม่รู้ภูมิแผนที่เหมือนหลงเข้ามาในเงื้อมมือไทย ถ้าเวลานั้นผู้บังคับบัญชาการศึกข้างฝ่ายไทยมีความสามารถอยู่บ้าง กองทัพพม่าก็คงป็นี่ แม้อย่างต่ำก็ยังไม่สามารถล่วงเลยเมืองเพชรบุรีขึ้นมาได้ คิดดูจึงน่าเสียดายนัก เพราะพม่าหลงแล้ว ฝ่ายเรายังหลงยิ่งไปกว่าพม่าเล่า กลายเป็นพม่ายกกองทัพมาในทางที่ไทยมิได้เตรียมจะต่อสู้...³

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.113). *เรื่องจัดการการกระทรวงกลาโหม*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.

² สมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ. (2520). *ไทยรบพม่า*. หน้า 336.

³ แหล่งเดิม. หน้า 339 – 340.

จะเห็นว่าในการรบนั้นหากปล่อยเวลาล่วงเลยไปก็อาจทำให้ฝ่ายข้าศึกได้เปรียบ ดังนั้น การตัดสินใจของผู้นำจึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังเช่นข้อความที่ได้ยกมานั้น ทั้งๆ ที่พม่าเป็นฝ่ายเสียเปรียบแท้ๆ แต่ไทยก็กลับปล่อยให้ล่วงเลยมา จนทำให้จุดเสียเปรียบนั้นกลายเป็นความได้เปรียบของข้าศึกไป เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าผู้นำกองทัพนั้นนับว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญสูงสุดในการรบ เพราะการตัดสินใจภายในกองทัพเป็นของผู้นำ หรือพระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม หากนำไปเปรียบเทียบกับผู้นำทัพที่มีความกล้าหาญแล้ว ก็จะพบว่ามี ความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ได้แสดงถึงความ ชำนาญในการรบ และยังมีวิธีที่จะปลุกขวัญกองทัพให้มีความฮึกเหิมที่จะต่อสู้กับศัตรูต่อไป ด้วย ยุทธวิธี ซึ่งโจมตีก่อนอย่าให้โอกาสแก่ข้าศึกตั้งตัวได้ ข้อนี้เป็นวิญญูธรรมของพระเจ้ากรุงธนบุรีใน การรบทุกครั้ง¹ เช่น เมื่อคราวจะเข้าตีเมืองจันทบุรี ได้กล่าวถึงยุทธวิธีตอนนีไว้ว่า

... ขณะนั้นเจ้าตากตกอยู่ในที่คับขันเพราะเข้าไปตั้งอยู่ในซานเมือง ข้าศึกอยู่ในเมืองมีกำลังมากกว่า เป็นแต่ข้าศึกครั้นคร้ามเกรงฝีมือไม่กล้ายกออกมาโจมตีซึ่งหน้า แต่ถ้าหากเจ้าตากกล้าถอยออกไป เมื่อใดก็อาจจะออกล้อมไล่ตีตัดได้หลายทาง เพราะเป็นถิ่นของข้าศึก จะตั้งอยู่อย่างนั้นต่อไปก็ไม่มี เสบียงอาหาร เหมือนหนึ่งคอยให้ข้าศึกเลือกเวลาทำเอาตามชอบใจ เจ้าตากมีอุปนิสัยเป็นนักรบก็ แลเห็นทันทีว่าต้องชิงทำศึกก่อนจึงจะไม่เสียที่จึงเรียกนายทัพนายกองมาสั่งว่า เราจะตีเมืองจันทบุรี ในค่ำวันนี้ เมื่อกองทัพพุ่งเข้าเข็นกินเสร็จแล้ว ทั้งนายไพร่ให้ทั้งอาหารที่เหลือและด้อยหม้อเสียให้ หมด หมายไปกินข้าวเช้าด้วยกันที่ในเมืองเอาพรงนี้ ถ้าตีเอาเมืองไม่ได้ในค่ำวันนี้ก็จะได้ตายเสีย ด้วยกันให้หมดทีเดียว...²

จะเห็นได้ว่า ในยามศึกสงครามผู้นำทัพมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แต่เหนือสิ่งอื่นใดก็ คือ ความสามัคคี เพราะหากกองทัพขาดความสามัคคีไปแล้ว ก็จะทำให้ประสิทธิภาพของกอง ทัพด้อยลงไปได้ แม้จะมีกำลังพร้อมรบ มีผู้นำเข้มแข็ง และมีอาวุธที่มีประสิทธิภาพแล้วก็ตาม แต่ถ้าขาดความสามัคคีก็อาจทำให้อาณาจักรล่มสลายลงไปได้ ดังที่กรุงศรีอยุธยาเคยประสบมา แล้ว ซึ่งปรากฏว่าเมื่อพม่ายกทัพกลับไปแล้วคราวที่ยกทัพเข้ามาครั้งแรก แล้พระเจ้าอลองพญา ล้นพระชนม์เสียก่อน สถานการณ์ที่มีความแตกร้างก็เกิดขึ้นทันที อาจกล่าวได้ว่าการที่กรุงศรี อยุธยาเกิดแตกความสามัคคีนั้นเป็นเพราะ ข้าราชการบริหารแบ่งไปตามเจ้านายของตนนั่นเอง³

ดังนั้น ในการจะสร้างกองทัพที่มีประสิทธิภาพก็จำเป็นต้องสร้างความสามัคคีภายในให้ได้ เสียก่อน สำหรับกองทัพไทยจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ยังคง

¹ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. (2520). ไทยรบพม่า. หน้า 496.

² แหล่งเดิม. หน้า 417 – 418.

³ แหล่งเดิม. หน้า 348 – 349.

ขาดประสิทธิภาพในทุก ๆ ด้านไม่อาจที่จะกล่าวว่าเป็นกองทัพประจำการที่พร้อมรบได้ พระองค์จึงทรงต้องการปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก จึงต้องปฏิรูปกองทัพขึ้นใหม่เพื่อให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นไปจากเดิม

ในการปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นพบว่าปัญหาที่ทำให้ไม่สามารถจะปรับปรุงได้ในทันทีนั้น มาจากการขาดผู้นำที่มีความรู้ความสามารถในการรบแบบตะวันตก ดังนั้นสิ่งที่ยากเป็นอย่างยิ่งในการนี้ก็คือ การจัดหาผู้บังคับบัญชาที่สามารถจะดูแลจัดการให้ดีตามแบบอย่างตะวันตก¹ พระราชดำริที่จะจัดการทหารให้ทันสมัยจึงต้องหันกลับมามองหาผู้นำกองทัพ ซึ่งพระองค์ทรงวางแผนไว้แล้วว่า ควรจะต้องเป็นบรรดาเจ้านายผู้ใกล้ชิดพระองค์โดยเฉพาะเจ้านายที่มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าฟ้า ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษาวิชาการยังต่างประเทศ เพื่อจะได้นำความรู้กลับมาช่วยทำนุบำรุงกองทัพ เพื่อให้การปรับปรุงกิจการทหาร อยู่ในมือของเจ้านายคนไทย และจะได้เรียนรู้วิทยาการทหารสมัยใหม่ด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องผ่านนายทหารยุโรปอีกต่อไป² เพราะสถานการณ์ของประเทศไทยขณะนั้นจำเป็นต้องเรียนรู้ถึงเรื่องราวความเป็นไปต่างๆ ของประเทศทางยุโรป เพื่อจะได้หาแนวทางการป้องกันตนเองจากอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นได้จากประเทศเหล่านั้น³ และด้วยเหตุที่เจ้านายทางยุโรปนิยมเรียนทหารกันหมด สังคมทหารจึงถือเป็นสังคมชั้นสูงของชาวตะวันตก เพราะฉะนั้นเพื่อให้ได้เข้าไปศึกษาให้ทราบถึงสังคมของชนชั้นผู้ปกครองจึงต้องเรียนวิชาการทหาร⁴ เป็นการเรียนรู้แนวความคิดของชนชั้นปกครองในยุโรปไปด้วย เพราะบรรดานายทหารยุโรปที่เข้ามารับราชการในไทย ยังมีใช้นายทหารชั้นนำของกองทัพยุโรป ความรู้และความคิดจึงยังไม่ทันสมัยเท่าที่ควร⁵

เมื่อได้ผู้นำที่มีความรู้มาจากตะวันตกแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงบรรจุลงในตำแหน่งราชการต่าง ๆ เช่น พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าจิรประวัติวรเดช กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ได้รับราชการในกรมยุทธนาธิการในตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ดูแลกิจการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทหารบกทั้งหมด สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เข้ามารับราชการในกรมยุทธนาธิการ

¹ กระทรงกลาโหม. (ร.ศ.120). รายงานประชุมเรื่องทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

² สุจิต บุญบงการ. (2540). "การสร้างกองทัพตามแบบยุโรป", ใน เอกสารการประชุมทางวิชาการชุดโครงการวิจัยเรื่องยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง. หน้า 10.

³ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี. (2506). พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูล. หน้า 65.

⁴ แหล่งเดิม.

⁵ สุจิต บุญบงการ. (2540). แหล่งเดิม.

ก่อน แล้วต่อมาก็ได้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานการศึกษาในกองทัพบกให้เป็นแบบสมัยใหม่ โดยทรงก่อตั้งโรงเรียนเสนาธิการทหารบกขึ้น เพื่อผลิตนายทหารที่มีความรู้ความสามารถไปเป็นผู้นำกองทัพต่อไป

ในการผลิตผู้นำของกองทัพ เป็นการนำความรู้จากตะวันตกเข้ามาเผยแพร่โดยการก่อตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารบกขึ้น เพื่อเป็นสถาบันหลักในการฝึกอบรมวิชาชีพรบ การฝึกทักษะทางการทหาร และเป็นการสร้างนายทหารให้กับกองทัพบกในรูปของผู้บังคับบัญชา และเน้นให้บุคคลกลุ่มนี้เห็นความสำคัญของการมีผู้บังคับบัญชา¹ ซึ่งปรากฏในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

... ถึงแม้ว่าเราจะมีพลทหารมากมายเท่าใดก็ดี แต่ไม่มีผู้ที่จะควบคุมทหารเหล่านั้นก็ไม่สามารถจะได้ชัยชนะแก่ข้าศึกได้เลย ย่อมต้องอาศัยนายทหารที่มีความรู้และสติปัญญา สามารถที่จะนำไปสู่ชัยชนะได้ แลควบคุมบังคับบัญชาในเวลาปกติ ก็นายทหารนั้นจะได้มาจากไหนเล่า ก็ต้องได้จากโรงเรียนนายร้อย...²

ด้วยจุดประสงค์ที่จะให้นายทหารเหล่านี้จบออกมาเป็นผู้บังคับกรม กองต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และรับบทบาทของตัวเองในการดำเนินการด้านการทหารให้เป็นไปด้วยความจงรักภักดีเป็นสำคัญ

ในส่วนของการก่อตั้งอาคารโรงเรียนก็ได้พยายามเน้นให้เห็นถึงความสำคัญซึ่งจะเป็นเกียรติประวัติของโรงเรียนต่อไปไม่เฉพาะแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น แต่ตั้งใจให้เป็นเกียรติประวัติที่อยู่คู่กับโรงเรียนต่อไปในภายหลังกด้วย ดังความเห็นของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานุพันธ์วรเดช ความว่า

... หนึ่งตึกใหม่ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ทำสำหรับเป็นโรงเรียนนายร้อยที่ค้างข้ามหลายปีนั้น ก็สำเร็จลงแล้วในปีนี้ ยังกำลังจัดการย้ายที่ตกแต่งกันอยู่ คงจะแล้วทันในงานเฉลิมพระชนมพรรษา ครั้งนี้ดูเป็นโอกาสอันดีที่จะได้แสดงพระราชดำเนินทอดพระเนตร เป็นการเปิดโรงเรียนนายร้อยใหม่นั้นด้วย เมื่อว่าตามพงษาวดารของโรงเรียนต่อไป ก็จะได้กล่าวชัดได้ว่า คอเลชนี้ได้แสดงพระราชดำเนินเปิด...³

¹ สุจิต บุญบงการ. (2540). "การสร้างกองทัพตามแบบยุโรป", ใน เอกสารการประชุมทางวิชาการชุดโครงการวิจัยเรื่องยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง. หน้า 13.

² แหล่งเดิม.

³ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.109-110). เรื่องจัดการทหารบกเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญ และทรงสนพระทัยต่อกระบวนการผลิตผู้นำของกองทัพเป็นอย่างมาก มักจะปรากฏว่าพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานประกาศนียบัตร และรางวัลแก่นักเรียนนายร้อยด้วยพระองค์เองเป็นประจำทุกปี¹ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดระหว่างโรงเรียน และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้พระองค์ยังทรงให้พระราชโอรสเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยพิเศษอีกด้วย

สำหรับการเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานประกาศนียบัตรและรางวัลแก่นักเรียนนายร้อยนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการสร้างเกียรติภูมิให้กองทัพสูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการทรงมีความเห็นว่า ในปี ร.ศ.112 นักเรียนนายร้อยต้องออกไปช่วยราชการในวิกฤตการณ์ครั้งนั้นจำนวนมาก จึงไม่มีเวลาที่จะกวดขันในด้านการศึกษาได้อย่างเต็มที่ เพราะต้องเตรียมการป้องกันประเทศจากการรุกราน ทำให้การศึกษาทรุดโทรมลงไปเป็นอันมาก ดังนั้นเพื่อเพิ่มความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นภายหลังวิกฤตการณ์ครั้งนั้น จึงได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้เสด็จมาเป็นประธานในพิธีแจกประกาศนียบัตร และเสด็จทอดพระเนตรกิจการภายในโรงเรียนนายร้อยทหารบก เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ทหาร²

นอกจากนี้ยังได้ทรงมีพระราชวินิจฉัยเปรียบเทียบกับต่างประเทศอีกด้วยว่า ในต่างประเทศนั้นก็มีธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันมาในกรณีที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานประกาศนียบัตรแก่นักเรียนนายร้อยที่สำเร็จการศึกษา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษี ทรงเห็นว่าเป็นพิธีสำคัญอย่างหนึ่งของทหาร³

1.3 การปรับปรุงด้านอาวุธยุทโธปกรณ์

ในกองทัพนอกจากกำลังพลและผู้นำทัพแล้ว สิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียกคืออาวุธยุทโธปกรณ์ที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงกองทัพ สิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ อาวุธ ซึ่งปรากฏว่าได้มีการจัดสร้างกำลังด้านอาวุธอย่างสม่ำเสมอ เพราะการมีอาวุธที่มีประสิทธิภาพมากเท่าใด ก็ยิ่งได้เปรียบศัตรูมากเท่านั้น อีกประการหนึ่ง การมีอาวุธมีปริมาณมาก ๆ ก็มีผลให้กองทัพมีประสิทธิภาพได้ด้วยเช่นกัน เนื่องจากสามารถนำมาใช้ซ่อมรบเพื่อเพิ่มความพร้อมให้กับกองทัพ ดังนั้นจึงได้มีการพยายามจะขอจัดสร้าง

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.114-116). เรื่องเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานรางวัลนักเรียนนายร้อยที่สอบไล่ได้ แลเพิ่มอัตรานักเรียนขึ้นเป็น 200 คน. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 35.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

อาวุธขึ้นใช้เองด้วยเหตุผลที่ว่า อุปกรณ์ที่ใช้ในการรบยังไม่เพียงพอต่อความต้องการ ทั้งที่เป็นสิ่งจำเป็นที่กองทัพจะต้องมีเก็บไว้ในจำนวนที่มากพอสมควร¹

อาวุธที่พร้อมรบจึงทำให้ผู้คนภายในประเทศอุ่นใจได้ว่า แม้จะมีศัตรูมารุกรานก็มีอาวุธไว้ต้านทานได้ ในการนี้ได้มีการส่งเครื่องจักรสำหรับทำกระสุนเข้ามาใช้ภายในประเทศด้วย² นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีการซ่อมบำรุงอาวุธยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ ด้วยการจัดให้มีพนักงานทำดินปืน และเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ พนักงานก่อสร้างเรือรบ พนักงานบำรุงพาหนะ และพนักงานฝึกหัดทหาร เป็นต้น³ แม้ในการฝึกหัดทหารก็ยังพัฒนาประสิทธิภาพของอาวุธที่ใช้ให้มีคุณภาพสูงขึ้นด้วย ตามที่ได้ระบุไว้ว่า

... ในเวลานั้นทหารยังใช้อาวุธปืนสไนเปอร์เป็นหลัก แบบดำนานั้นจึงได้เรียบเรียงเป็นทำป็นสไนเปอร์ไว้ และฝึกหัดถูกต้องตามแบบนั้นเป็นการเรียบร้อยต่อมา ครั้นภายหลังทหารเปลี่ยนใช้อาวุธปืนแมกนัสโคเป็นหลัก การฝึกก็ต้องเปลี่ยนแปลงทำไปตามอาวุธที่จำเป็นต้องใช้ ... ผิดจากตำราเดิมไปหลายท่าหลายอย่าง การเปลี่ยนแปลงไปนั้นยังหาบบแบบตำราเป็นหลักฐานไม่มาช้านาน ...⁴

จากข้อความนี้ทำให้ทราบว่า นอกจากจะมีการพัฒนาด้านการฝึกหัดเรื่องอาวุธแล้วยังมีการพัฒนาด้านตำราอีกด้วย จะเห็นความพยายามในการสร้างหลักฐานให้กับกองทัพอย่างจริงจัง ทั้งนี้เป็นไปด้วยความมั่นคง และนั่นก็ทำให้การทหารมีรากฐานที่มั่นคงในระดับสูง

1.4 การจัดระเบียบส่วนราชการในกองทัพ

ในการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นว่า มีแนวโน้มในการพัฒนาที่เป็นจริงเป็นจังได้จาก แบบอย่างที่ใช้อธิบายเกี่ยวกับราชการในกรมทหาร ปี ร.ศ.103 มีจุดประสงค์เพื่อให้กองทัพมีความทันสมัย และสามารถรักษาเอกราชของชาติโดยจัดวางระเบียบต่าง ๆ ออกเป็น 6 หมวด⁵ คือ

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.116). เรื่องความเห็นสร้างอาวุธ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 9.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.119). เรื่องกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมเครื่องเหล็กสำหรับทำปืนแลปัดตัน. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 11.

³ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.113). เรื่องจัดราชการกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.

⁴ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.112). เรื่องกรมยุทธนาธออนุญาตใช้ตำราฝึกหัดทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 34.

⁵ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.103). แบบอย่างอธิบายข้าราชการสำหรับกรมทหารแต่เมื่อปีวอกฉอ คก 1246. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.

หมวดที่ 1 ว่าด้วยเรื่องเมืองด่านชั้นนอก ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน หรืออีกนัยหนึ่ง คือ อาณาเขตติดต่อกับอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกซึ่งต้องอาศัยความระมัดระวังในการดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใด โดยเฉพาะในเรื่องของการป้องกันข้าศึกศัตรูอย่าประมาทให้เข้ามาในอาณาจักร แล้วจึงขับไล่ออกไปในภายหลัง ทั้งนี้จึงจำเป็นต้องบำรุงรักษา กำลังไพร่พลมิให้ได้รับความเดือดร้อน โดยห้ามเจ้าเมืองและนายด่านเกณฑ์ไพร่ไปใช้งานของตนเองเกินคนละ 7 วัน ใน 1 ปี เพราะต้องให้มีกำลังพลประจำเมืองละไม่ต่ำกว่า 600 คน นอกจากนี้ เมืองหน้าด่านทุกเมืองต้องหมั่นซ่อมแซมตรวจตราค่ายคู ประตูหอรบให้แข็งแรงมั่นคง และให้มีอาวุธครบมือเพื่อป้องกันเหตุร้ายอันเกิดจากต่างประเทศได้ แสดงให้เห็นว่าสถานการณ์ชายแดนไทยขณะนั้นไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ

หมวดที่ 2 ว่าด้วยเรื่องการทหารอย่างยุโรป ที่การจัดการต้องใช้ทุนสูง ฉะนั้นประโยชน์ที่ได้รับก็จำเป็นต้องให้คุ้มกับการที่จะลงทุน ทหารทุกคนต้องหมั่นฝึกหัดให้รู้การ 3 อย่าง คือ

1) รู้จักฟังคำสั่งจากนายและจากเสียงแตร ให้รักษาหน้าที่ต่าง ๆ ได้อย่างเป็นระเบียบและว่องไว ไม่ยุ่งเหยิง

2) รู้จักการใช้อาวุธให้มีความชำนาญทั้ง ดาบ ปืน ด้วยการฝึกฝนให้คล่องแคล่วรวดเร็วและแม่นยำ

3) รู้จักอุดหนุนให้มากกว่าคนธรรมดา ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

สำหรับบรรดาหัวหน้าทหารจำเป็นต้องเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของทหารภายใต้การบังคับบัญชา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนการจ่ายเงินเดือนให้ทหารอีกด้วย

หมวดที่ 3 ว่าด้วยเรื่องการรักษาบัญชีกำลังไพร่พล เพื่อให้ทราบจำนวนคนที่แน่นอน โดยให้มีการตรวจสอบบัญชีทุก 3 ปี อาจกล่าวได้ว่าเป็นความพยายามที่จะแก้ปัญหาเรื่องกำลังไพร่พลที่มีมาเสมอตลอดทุกยุคทุกสมัย และน่าจะเป็นวิธีการที่สามารถทำให้เรียกกำลังพลได้รวดเร็ว เพราะบัญชีรายชื่อมีการระบุชื่อตัว บุตร ภรรยา บ้านที่อยู่ อายุ ตำแหน่ง โดยละเอียด

หมวดที่ 4 ว่าด้วยเรื่องอาวุธ ให้มีการตรวจบัญชีอาวุธอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ทราบจำนวนที่แน่นอน และจะได้ทราบด้วยว่า เมืองใดมีมากน้อยเพียงพอกับการดูแลรักษาเมืองนั้น ๆ หรือไม่ โดยแบ่งประเภทของอาวุธออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1) อาวุธใหม่ และอาวุธที่ซ่อมแซมใช้ได้แล้ว

2) อาวุธที่ชำรุดแต่พอจะซ่อมแซมได้ หรือกำลังอยู่ในระหว่างซ่อมแซม

3) อาวุธที่ชำรุดแล้ว ไม่สามารถซ่อมแซมนำมาใช้ใหม่ได้

นอกจากนี้ยังให้มีการตรวจตราอย่างเข้มงวด ห้ามลักลอบขายอาวุธกันเอง หากผู้ใดต้องการมีอาวุธ ต้องทำการซื้อขายกับเจ้าพนักงาน ถ้าชาวต่างประเทศพกพาอาวุธผ่านด่านเข้ามา ขากลับให้ตรวจตราให้ละเอียดด้วย

หมวดที่ 5 ว่าด้วยการสืบราชการ เป็นการเตรียมพร้อมให้รู้ว่ประเทศเพื่อนบ้าน กำลังคิดทำอะไร เพื่อจะได้ป้องกันประเทศไว้ โดยใช้วิธีการสอบถามพวกพ่อค้าบ้าง ปลอมตัวเป็นพ่อค้าวานิชเข้าไปค้าขายบ้าง หรืออาจจะแต่งตั้งทูตถือสาส์นเข้าไปตรง ๆ ก็ได้ แล้วส่งข่าวให้เมืองหลวงทราบอย่างน้อยเดือนละครั้ง แสดงให้เห็นถึงการสืบข่าวราชการที่ต้องการให้มีประสิทธิภาพ เพราะการส่งข่าวให้ทราบเดือนละครั้งนั้นหมายถึงการฝึกฝนหน่วยสืบราชการลับไปด้วย

หมวดที่ 6 ว่าด้วยการรักษาเอกสารและแผนที่เกี่ยวกับการศึกสงคราม เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องศึกษาให้รู้เขตแดนทั้งของตนเองและประเทศใกล้เคียง เป็นการเรียนรู้ยุทธศาสตร์ การวางกำลังทัพว่าจุดใดจะได้เปรียบเสียเปรียบอย่างไร โดยให้จัดทำแผนที่เป็น 3 ประเภท คือ

1) แผนที่เมืองผืนใหญ่ทั่วทั้งประเทศ ให้รู้ว่เมืองใดตั้งอยู่ที่ใด มีแม่น้ำลำคลองและเส้นทางคมนาคมเป็นอย่างไร

2) แผนที่เมืองของตนให้ขยายรายละเอียดให้ชัดเจน ทั้งบ้านใหญ่บ้านน้อย ห้วยเขา ถนนหนทาง

3) แผนที่เมืองต่าง ๆ ดัดออกไปแผนละเมือง แผนละแคว้น ขยายออกให้กว้างขวาง เพื่อทำเครื่องหมายไว้ให้รู้เอาไว้ว่าจุดต่าง ๆ มีผลทางยุทธศาสตร์อย่างไรบ้าง

การจัดระเบียบราชการต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะสร้างประสิทธิภาพให้เกิดขึ้นภายในกองทัพ ทั้งนี้เพื่อป้องกันประเทศให้รอดพ้นจากอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกเป็นสำคัญ

สำหรับการจัดการปรับปรุงกองทัพโดยตรงนั้นควรถือเป็นหน้าที่ของกระทรวงกลาโหม กล่าวคือ ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในด้านการวางแผนที่จะจัดการและตรวจสอบ ทำนุบำรุง และดูแลในเรื่องการป้องกันข้าศึกศัตรูด้วยกำลังทหารบกและทหารเรือ เพื่อให้พอเพียงแก่ราชการทั่วพระราชอาณาจักรไทย มิใช่เป็นผู้บังคับทหารอย่างกรมยุทธนาธิการ หรือเป็นพนักงานพลเรือนสำหรับกำกับการต่าง ๆ ของทหาร¹ เพราะวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 การทหารคงยังไม่มีรูปแบบการจัดการที่ชัดเจน จึงได้รับการเสนอให้จัดการกระทรวงกลาโหมเป็นเบื้องต้น 2 ประการ คือ

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.113). *เรื่องจัดราชการกระทรวงกลาโหม*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.

ประการที่ 1 กำลังทหารที่จะจัดไว้สำรองในการป้องกันข้าศึกศัตรูนั้น ควรจะให้มีและให้เป็นไปในทางที่จะให้ประโยชน์กำลังบ้านเมืองเป็นอย่างดี และจะต้องจัดการอย่างใดจึงจะให้การมั่นคงพร้อมทันทั่วทั้งที่ราชการตลอดไป

ประการที่ 2 การที่จะป้องกันศัตรูเข้ามารุกราน และการรักษาพระราชอาณาเขตรนี้ จะต้องใช้กำลังทหารบกประมาณ 5 ส่วนทหารเรือประมาณ 2 ส่วน จึงจะพอเพียงด้วยท้องที่ในพระราชอาณาเขตจะต้องป้องกันด้วยกำลังทหารบกมีโดยรอบจะต้องใช้กำลังทหารเรือแต่ด้านเดียว¹

เหตุที่มีการเสนอให้จัดการกระทรวงกลาโหมใหม่เป็นเช่นนี้ก็คงจะเป็นเพราะกองทัพไทยในสมัยนั้นไม่มีกองกำลังมากเพียงพอจะจัดการสิ่งใดลงไปได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ก็คงเพราะบรรดาไพร่ทั้งหลายหนีราชการทหารไปเป็นจำนวนมาก อุปสรรคนี้ก็ให้มีการเสนอวิธีการแก้ไขโดย "...ควรเลี้ยงดูทำนุบำรุงผู้คน...อย่าให้เดือดร้อนบอบช้ำ..."² ในการพัฒนากองทัพในบังคับบัญชาของกระทรวงกลาโหมนี้ นอกจากจะทำนุบำรุงผู้คนแล้วยังมีการสร้างขุมกำลังทางอาวุธยุทธภัณฑ์อีกด้วย เพราะสิ่งเหล่านี้ถือเป็นเครื่องมือที่จะใช้ป้องกันศัตรูที่มารุกรานประเทศได้ และจำเป็นต้องมุ่งหมายจัดขึ้นให้บริบูรณ์ด้วย

อย่างไรก็ตาม กรมต่าง ๆ ในกระทรวงกลาโหมโดยส่วนใหญ่ก็มีอยู่แล้ว แต่ยังแยกย้ายกันอยู่ ไม่เป็นหมวดหมู่ตามสายการบังคับบัญชา เช่น กระทรวงและตำแหน่งเสนาบดีกลาโหมก็มีอยู่แล้ว เพียงแต่ไม่ได้รับผิดชอบในหน้าที่ตรวจตราจัดการทหาร พนักงานใหญ่ฝ่ายทหารบกก็มีแล้วเหมือนกัน แต่มีได้อยู่ในกระทรวงกลาโหมและต้องไปรับผิดชอบบังคับการทหารบกในกรุงเทพฯ ด้วย กองทหารตามหัวเมืองก็มีแล้ว แต่ยังฟังคำสั่งมหาตไทยบ้าง ยุทธนาธิการบ้าง กรมเกี่ยวกับพาหนะและอาวุธยุทธภัณฑ์ต่าง ๆ ก็มีแล้ว เช่น กรมพระคชบาล กรมแสง พนักงานตีกลดิน เป็นต้น แต่ยังแยกย้ายกันไปตามที่ต่าง ๆ จนแม้แต่ตำแหน่งนายทัพนายกองก็มีอยู่พร้อมมูลแล้ว ถ้านำมาทำนุบำรุงให้เข้าระเบียบแบบแผนก็สามารถทำได้ ในทันที ส่วนกรมทหารเรื่อนั้นนับว่าเป็นหน่วยงานที่จัดเข้าแบบแผนได้ค่อนข้างดีอยู่แล้ว แต่ยังไม่เกี่ยวเนื่องกับกิจการอื่น ๆ ของทหาร ถ้าดูแลให้สามารถเกื้อกูลกันได้ก็จะทำให้กิจการทหารผืนีกำลังได้อย่างเข้มแข็งขึ้น³ การจัดการให้มีลักษณะเช่นนี้นับเป็นแนวความคิดที่จะพัฒนากองทัพซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาประเทศได้อย่างจริงจัง และยังสามารถป้องกันรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ในระดับหนึ่ง

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.113). เรื่องจัดการกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

2. การสร้างเกียรติภูมิของกองทัพไทย

จากการศึกษาพบว่าในขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างกองทัพให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกนั้นจะเป็นความตั้งใจของพระองค์หรือไม่ก็ตามแต่ได้เกิดมีเกียรติภูมิปรากฏขึ้นในกองทัพควบคู่กันมาด้วย ซึ่งการสร้างสิ่งจูงใจให้เกิดเกียรติภูมิมีหลายประการ เช่น การสร้างแรงจูงใจให้คนสนใจเข้าเป็นทหาร การสร้างธงชัยเฉลิมพลขึ้นเป็นสัญลักษณ์ การสร้างความสามัคคี และการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

2.1 การเลี้ยงอาหารประจำวัน

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่าไพร่พลส่วนใหญ่ไม่ต้องการเป็นทหาร มักมีการหลบหนีราชการกันบ่อยครั้ง ปัญหาการเกณฑ์กำลังไพร่พลจะเกิดขึ้นอยู่เสมอ และผู้ปกครองก็พยายามหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหามาโดยตลอดทุกยุคทุกสมัยแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องการฐานอำนาจส่วนพระองค์เป็นการเร่งด่วน เพื่อตั้งอำนาจที่กระจัดกระจายอยู่กับบรรดาขุนนางทั้งหลายเข้าสู่ศูนย์กลาง คือ องค์พระมหากษัตริย์ นั่นก็คือพระองค์จะต้องทรงดึงกำลังไพร่พลมาเป็นของพระองค์ให้ได้โดยเร็ว ซึ่งการจะทำเช่นนั้นได้ก็โดยอาศัยสิ่งจูงใจเพื่อชักชวนให้แรงงานไพร่ อันหมายถึงพื้นฐานอำนาจเหล่านั้นกลับเข้ามาเป็นของพระมหากษัตริย์โดยตรงอย่างแท้จริง

วิธีการจูงใจให้ทหารรู้สึกรักความเป็นทหารนั้น ผู้นำกองทัพขณะนั้นเห็นว่าปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตก็คือ การกินดีอยู่ดี ดังนั้นจึงพยายามสร้างแรงจูงใจด้วยการเลี้ยงทหาร เพราะหวังว่าทหารจะปฏิบัติตามราชการตามหน้าที่ด้วยความเข้มแข็ง¹ และแม้ว่าจะได้มีการเลี้ยงอาหาร 2 มื้อแก่ทหารอยู่แล้วในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุพัตนรุทวารเดช ซึ่งทรงให้ความสำคัญกับการเลี้ยงทหารเป็นอย่างมากถึงกับทรงกำกับดูแลและตรวจสอบในเรื่องนี้ด้วยพระองค์เองก็ยังคงทรงมีความเห็นว่าเป็นเบี้ยเลี้ยงในส่วนนี้ยังน้อยไปไม่เพียงพอตามที่พระองค์ได้ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความตอนหนึ่งว่า

... เบี้ยเลี้ยงพลทหารนี้ได้แบ่งแต่งอาหารให้พลทหารรับพระราชทานอยู่วันหนึ่งเปน 2 ครั้ง ตามธรรมดาของสามัญชนเคยรับพระราชทานกันอยู่ แต่พลทหารต้องกำหนดเวลาให้รับพระราชทานตามควร เพื่อมิให้ติดขัดแก่ราชการของตนที่จะต้องกระทำตามหน้าที่นั้นๆ คือเวลาเช้า 2 โมง เลิกฝึกหัดแล้วจึงให้รับอาหารเช้า เวลาบ่าย 2 โมง ก่อนฝึกหัดต้องให้รับอาหารเย็น การที่ต้องให้พลทหารรับอาหารแต่ยังวันอยู่ดังนี้ เป็นการจำเป็นเพราะติดการฝึกหัดเป็นต้น ... เมื่อเลิกการฝึกหัดแล้ว ก็ย่อมมีความเหน็ดเหนื่อยอยู่โดยธรรมดา แต่เวลาเช้าไม่สำคัญเพราะเมื่อเลิกการฝึกหัดแล้ว ก็ได้รับอาหารกันเป็นเครื่องแก้เหน็ดเหนื่อยได้ทันที ส่วนเวลาบ่ายเลิกการฝึกหัดแล้ว

¹ กระทรวงกลาโหม. (รศ.106-111). เรื่องอาหารสำหรับเลี้ยงทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 34.

ก็ไม่มีสิ่งใดซึ่งเป็นเครื่องแก้ ต้องรอนไปกว่าจะถึงเวลาเช้าเลิกการฝึกหัดอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงได้รับอาหารอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพลทหารคนใดที่พอมีทุนบ้าง ก็ได้ซื้อสิ่งของเล็กน้อยรับพระราชทานได้ในเวลาเลิกหัดเวลาบ่ายแล้วบ้าง แต่ที่ต้องอดทนเพราะไม่มีทุนหาไม่ยากเสียมันโดยมาก ... ฝ่ายการฝึกหัดนั้นก็ยิ่งจัดการกดดันให้แข็งแรงยิ่งขึ้น ... ครั้นจะผ่อนการฝึกหัดให้น้อยลงฤาเปลี่ยนแปลงเวลาให้หลีกกันไปอย่างใดอย่างหนึ่งก็หาสมควรไป ถ้าจะกดดันเอาดีกันได้จริงๆ แล้วก็สมควรจะต้องคิดบำรุงแก้ไขทางอื่นดีกว่า ... ถ้าได้มีอาหารว่างเพิ่มเติมสำหรับให้พลทหารได้รับพระราชทานในเวลาบ่ายเลิกการฝึกหัดก่อนแล้ว อีกสักเวลาหนึ่งได้จะเป็นการอย่างดี ...¹

ในเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงน้ำใจและการทำนุบำรุงจากชนชั้นผู้นำ เพื่อป้องกันมิให้ทหารคิดว่าการฝึกหัดเป็นเรื่องที่หนักจนไม่อาจจะทนได้ และในการเลี้ยงทหารเพิ่มจากเดิมนั้น มิได้กระทำโดยผู้บังคับบัญชา แต่เป็นการได้รับพระราชทานจากองค์พระมหากษัตริย์ดังที่ได้ระบุไว้ในลายพระหัตถ์ของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้กล่าวว่า "...ข้าพระพุทธเจ้าจะกระทำการอันใด ก็อยากจะให้เป็นไปในความพระมหากษัตริย์คุณของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททุกประการ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่จะบังคับจัดการไปตามกระแสพระบรมราชโองการ แลตามพระราชกำหนดกฎหมายแลพระราชบัญญัติฯ ข้อบังคับนั้น ๆ ให้เต็มตามประโยชน์จริงทุกประการ..."² ซึ่งก็คงจะทำให้บรรดาทหารทั้งหลายรู้สึกปิติยินดี และรู้สึกเป็นเกียรติและมีสำนึกว่าตนเป็นคนของพระมหากษัตริย์ที่พระองค์ทรงเลี้ยงดูและทำนุบำรุงเป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องอาหารที่เลี้ยงในเรือที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่ามีข้อบกพร่องอยู่ กล่าวคือ ในการเสด็จประพาสชวา เมื่อ ร.ศ.115 ทหารเรือที่ตามเสด็จพระราชดำเนินได้รับความเดือดร้อน "...เพราะอาหารเน่าเสียแลอดคัด..."³ นั้น เมื่อได้สวนพบว่าคงจะเป็นด้วยระยะทางในการเสด็จนั้นเป็นทางไกลและการตรวจตรายังไม่ถี่ถ้วนนัก จึงได้มีพระราชดำริให้ระวังกดดันมากขึ้น⁴ แสดงให้เห็นถึงความสนพระทัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในความเป็นอยู่ของบรรดาทหารทั้งหลายอย่างแท้จริง

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.106-111). เรื่องอาหารสำหรับเลี้ยงทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 34.

² แหล่งเดิม.

³ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.115). เรื่องข้อบังคับเจ้าพนักงานทหารเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 34.

⁴ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.115). เรื่องข้อบังคับเจ้าพนักงานทหารเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 34.

2.2 เครื่องแบบ

ในการกำหนดความมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นทหารนั้น จะใช้เครื่องแบบอันทรงเกียรติที่แสดงถึงอำนาจแห่งเกียรติยศและศักดิ์แห่งความเป็นทหาร และน่าจะเป็นเครื่องแต่งกายที่ทำให้ผู้สวมใส่รู้สึกภาคภูมิใจในเกียรติเช่นนั้นได้ มิใช่จะสามารถแต่งกันได้ทุกคน แต่ผู้มีศักดิ์และสิทธิ์ที่จะแต่งได้อย่างเต็มภาคภูมิจะต้องเป็นคนดีด้วย เนื่องจากว่า "...ทหารเป็นผู้แปลกจากโจรก็เพราะเป็นผู้มีความสัตย์ถื่อมั่นในธรรมของทหาร คือใช้ศัสตราวุธในการที่ตั้งใจไว้ เช่น รักษาชาติ ศาสนา และบ้านเมือง เป็นต้น..."¹ สำหรับผู้ที่แปลกจากโจรนั้นจะเห็นได้จากการประชุมปรึกษากันระหว่างกรมยุทธนาธิการกับเทศาภิบาล ในเรื่องกำหนดไม่รับคนชั่วร้ายเข้ารับราชการ ความว่า

...การที่รับคนใหม่เข้าเป็นทหารในภูมิลำเนาของคนใหม่นั้น บางแห่งคนที่ได้จัดให้เข้ามารับราชการเป็นทหารได้ไปกระทำร้ายในถิ่นนั้นโดยที่นำอาวุธของทหารไปก่อการปล้นสดม... เมื่อคนใดเดิมเป็นผู้ร้ายครั้งเข้าเป็นทหารยังไม่สิ้นในการที่คิดทำร้าย หรือมีพวกภายนอกซึ่งเคยกันมาได้ชักชวน และเป็นผู้ที่ยังไม่ทันได้รับความสั่งสอนพอกับที่จะรักษาวินัยแบบธรรมเนียมของทหาร ทั้งเป็นผู้รู้จักเบาแสมมีพวกในถิ่นที่นั้นอยู่ จะทั้ง นิสัยของผู้ร้ายนั้นได้โดยยากแลอาจจะเกิดเป็นเหตุภัยใช้อาวุธหลวงได้สดวก ... จึงเห็นว่าสมควรจะขีดขึ้นในการที่จะไม่รับคนชั่วร้ายเข้าเป็นทหารมีหน้าที่ถืออาวุธในกองทหารประจำการในมณฑลที่ใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร คือ คนที่เป็นโจร ... เคยต้องราชทัณฑ์จำคุกมาแล้วรวมตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไป จำพวก 1 คนที่มีความผิดในทางอาญา ซึ่งเคยต้องราชทัณฑ์จำคุกมาแล้วตั้งแต่ 3 ครั้งขึ้นไป จำพวก 1 ในคน 2 จำพวกนี้ ไม่ให้เข้าเป็นทหารมีหน้าที่ถืออาวุธในกองทหารประจำการ...²

ในการกำหนดบุคคลที่ห้ามเข้ารับราชการเป็นทหารนั้นก็ต้องอาศัยความร่วมมือจากเทศาภิบาลในการที่จะทำให้ทราบว่าผู้ใดอยู่ในข่ายของคนชั่วร้ายบ้าง โดยการทำสำมะโนครัวสำรวจว่าบุคคลต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง เช่น เกิด ตาย ย้ายภูมิลำเนา ตั้งชื่อเปลี่ยนชื่อ บวช หรือต้องโทษ เป็นต้น³ นั่นก็คือการจัดความต่างพร้อยหรือสิ่งที่ไม่ดีให้ออกไปจากแวดวงของทหาร ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า ผู้จะสวมใส่เครื่องแบบอันทรงเกียรตินี้ได้ต้องมีพื้นฐานความคิดที่ดีก่อน

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2458) . "พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. 2417-พ.ศ.2453)," ใน *กรมศิลปากรให้ประไพ และพระยาราชพินิจชัย (อุไทยวรรณ อมาตยกุล) พิมพ์แจกในการศพ อำพัน มารดา*. หน้า 192-193.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ. 125) . *กำหนดไม่รับคนชั่วร้ายเข้ารับราชการทหารมีหน้าที่ถืออาวุธ*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วน 37.

³ แหล่งเดิม.

ในส่วนเครื่องแบบทหารนั้น กำหนดให้มีเครื่องประดับเกียรติยศในเครื่องแบบที่ขาดไม่ได้คือ ปืน เข็มขัดคันชีพ กระบี่ และหมวก เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เสริมให้เครื่องแบบทหารในแต่ละกรมกองมีความสง่างามขึ้น ดังนั้นจึงทำให้ผู้ต้องการเครื่องประกอบเกียรติยศนี้ถึงขั้นที่มีผู้ขอซื้อกับทางราชการ ตามที่กระทรวงกลาโหมได้ทำหนังสือขออนุญาตขายกระบี่ให้นายทหาร ความตอนหนึ่งว่า

... ในสมัยนี้ นายทหารกองหนุนมากด้วยกัน ต่างอยากจะใคร่ได้กระบี่อย่างใหม่ใช้แต่งกาย แต่ในพระราชกำหนดเครื่องแต่งตัวทหารห้ามการจ่ายของหลวงแก่นายทหารที่ไม่ได้ประจำราชการ จึงพากันมาขออนุญาตที่จะซื้อกระบี่หลวง ในคลังสรรพยุทธด้วยทุนแห่งตนเองไปใช้ ในเหตุนี้ ถ้าตามทางราชการที่เป็นอยู่ ก็ควรที่นายทหารเหล่านี้จะขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสั่งมาใช้เอง แต่เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เป็นการลำบากแก่นายทหารที่การสั่งซื้อของปลั๊กนั้นยาก แลราคามักต้องเสียแพงและไม่รู้จักกับห้างเมืองนอก ทั้งได้ชัดด้วย ย่อมเป็นการลำบากโดยเหตุหลายประการ...¹

ในการขายกระบี่ให้นายทหารครั้งนี้ จะเห็นว่านอกจากได้เงินจากการขาย และนายทหารต่างได้กระบี่ที่ตนเองต้องการแล้ว ยังได้รับความรู้สึกที่ดีของเหล่านายทหารด้วย เนื่องจากเป็นพระมหากรุณาธิคุณในการที่ไม่ทำให้ต้องไปซื้อกับห้างเมืองนอก และของที่ซื้อจากหลวงนั้นก็ไม่น่าจะนำความปลาบปลื้มมาสู่ผู้ซื้อด้วย เพราะว่าแม้จะเป็นการซื้อแต่ของสิ่งนั้นเคยเป็นของทางราชการหรือของพระมหากษัตริย์มาก่อน

2.3 ที่อยู่อาศัย

ในการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีแบบอย่างข้าราชการที่บรรดาหัวหน้าในกรมกองต่าง ๆ ของทหารจะต้องพึงปฏิบัติอีกข้อหนึ่ง ที่นอกเหนือจากการเลี้ยงดูด้วยอาหาร เพื่อมิให้ทหารต้องกังวลและไม่ต้องทนกับความหิวและการจัดหาเครื่องนุ่งห่มให้ทหารแล้ว ยังมีการหาที่อยู่อาศัยให้ทหารได้มีความเป็นอยู่ที่สบายและต้องสะอาดด้วย²

¹ คันชีพ มาจากภาษาอังกฤษว่า Gun Chief หมายถึง ผู้มีหน้าที่เก็บรักษาดินชนวนปืนใหญ่ ซึ่งจะเป็ยกขึ้นไม่ได้จึงต้องเก็บไว้ในเขาควยแล้วสะพายไว้ข้างหลัง เวลาจะยิงปืน Gun Chief เป็นผู้ใส่ชนวนจึงจะยิงได้ นับเป็นคนสำคัญในชุดพลประจำปืน แต่เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย กลายมาเป็น “คันชีพ” แปลว่า กระเป๋าใส่กระสุน (ดูใน ภารดี มหาขันธ์. (2518). การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า 122).

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.118). เรื่องกระทรวงกลาโหมขออนุญาตขายกระบี่ให้แก่ทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 11.

³ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.103). แบบอย่างอธิบายข้าราชการสำหรับกรมทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.

การที่ต้องปฏิบัติต่อบรรดาทหารทั้งหลายในรูปแบบนี้ก็เพื่อให้ทหารได้ฝึกวิชาการทหารให้เป็นระบบ โดยไม่ต้องกังวลในเรื่องของความเป็นอยู่ เพราะในเรื่องเหล่านี้ได้จัดให้เป็นหน้าที่ของหัวหน้า ซึ่งมีสาเหตุมาจากการที่ประเทศต้องการกองกำลังที่มีประสิทธิภาพ ทหารจำเป็นต้องฝึกหัดอย่างหนัก หากทหารยังต้องกังวลในเรื่องความเป็นอยู่แล้ว ก็อาจทำให้การฝึกฝนขาดประสิทธิภาพดังเช่นการฝึกทหารในรูปแบบเดิมได้ นั่นคือ ที่มาของการสร้างโรงเรียนเพื่อให้ทหารได้ใช้พักอาศัยหลังการฝึกหัด รวมไปถึงการตั้งโรงพยาบาลสำหรับทหารบกและทหารเรือ¹ เพื่อเป็นการป้องกันและรักษาโรคมัยไข้เจ็บที่อาจจะเกิดขึ้นได้

สำหรับการจัดการเรื่องที่อยู่ของทหารนี้ ปรากฏว่ามีกุศโลบายที่แสดงให้เห็นถึงความดูแลเอาใจใส่ขององค์พระมหากษัตริย์ต่อกองทหารอยู่ด้วย กล่าวคือ ในการเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคราวหนึ่งนั้น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงแสดงความเห็นไว้ว่า

... ในสมัยนี้ก็เปนโอกาสอันดีแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าของพระราชทานเชิญเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรศาลายุทธนาธิการ และที่อยู่ของทหารที่ตั้งอยู่ในศาลานั้นสักวัน 1 เหนด้วยเกล้าฯ ว่าถ้าได้เปนเวลาที่เลงานเฉลิมพระชนม์พรรษาแล้วลงใหม่ ๆ คือราววันที่ 24 ธา 25 กันยายน 111 จะพอดี การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงทหาร ในสมัยใกล้กับวันเฉลิมพระชนม์พรรษานั้นก็เข้าแผนคืออยู่ เพื่อจะได้ประชุมพลทหารได้ถวายเป็นการถวายไชยมงคลของคนเปนอันมาก ในสมัยอันควรนั้น...²

การเอาพระทัยใส่แม้แต่เรื่องที่อยู่ของบรรดาทหารเหล่านั้น คงจะทำให้ทหารเกิดความรู้สึกเป็นเกียรติอย่างสูงที่องค์พระมหากษัตริย์ลงมาเยี่ยมเยียนตนถึงที่พักด้วยพระองค์เอง

2.4 เงินตอบแทนรายเดือน

ในการปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่ามีปัญหาการขาดแคลนตัวบุคคลจะเข้ารับราชการทหาร จึงได้สร้างแรงจูงใจเพื่อเป็นการชักชวนคนให้เป็นทหารกันมากขึ้น โดยใช้การจ่ายเงินเดือนเป็นวิธีการหนึ่ง เพราะเดิมนั้นการเกณฑ์แรงงานไพร่มารับราชการไม่มีค่าตอบแทนใด ๆ ให้กับไพร่ มีหน้าข้าไพร่ยังต้องรับผิดชอบตัวเองในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเสบียงอาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ต้องจัดหาเองทั้งสิ้น ดังนั้นการแจกจ่ายอาหาร เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัยให้กับไพร่ พร้อมกับให้ผลตอบแทนในรูปเงินเดือน จึงน่าจะทำให้มีผู้คนเข้ามารับราชการเป็นทหารกันมาก ซึ่งจะเห็นว่าเป็นวิธีการที่

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.109-110). เรื่องจัดการทหารบกเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

² แหล่งเดิม

ค่อนข้างจะใช้ได้ผล เพราะมีผู้มาสมัครเป็นทหารกันมากจนต้องปิดรับสมัคร ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว

ในเรื่องการจ่ายเงินเดือนระยะแรกของการจัดการทหาร "...ควรจัดเอางามเป็นสำคัญ คัดคนที่ดี ๆ ให้เงินเดือนแรง ๆ..."¹ ซึ่งพบว่าการจ่ายเงินเดือนทหาร ช่วง ร.ศ. 109-112 นั้น ใช้งบประมาณสูงถึงเดือนละ 306 ชั่ง 9 บาท 10 อัฐ สำหรับระดับพลทหาร และเดือนละ 539 ชั่ง 64 บาท 56 อัฐ สำหรับนายทหารสัญญาบัตร² ทั้งนี้ก็ด้วยเหตุผลที่ว่า "...จำเป็นต้องใช้คนดีที่มียศทหารสูงและมีเงินเดือนสูงจึงจะสมควรเป็นประโยชน์ได้จริง..."³

นอกจากจะจ่ายเงินเดือนให้กับทหารประจำการแล้ว ยังมีการจ่ายเงินเดือนให้กับนักเรียนในโรงเรียนทหารบก โดยที่มีอัตราเงินเดือนคนละ 4 บาท ผู้ซึ่งเข้าใหม่อยู่ในชั้นต่ำได้รับแต่เดือนละ 2 บาท⁴ ซึ่งทำให้จำนวนนักเรียนมีจำนวนมากขึ้น ซึ่งมีอัตราอยู่ 4 กองร้อย แต่ได้มีจำนวนนักเรียนถึง 500 เศษ โดยที่ได้มีคนนิยมราชการทหารมากขึ้น⁵ นั่นก็คือเหตุผลที่ว่าแม้จะมีการตัดเงินเดือนนักเรียนออกไปแล้วก็ได้ทำให้เป็นที่ทอดয়แก่ผู้ซึ่งจะสมัครเป็นนักเรียนไม่ได้มีผู้มาสมัครอยู่เสมออย่างเดียวกัน⁶ เพราะการได้รับเงินเดือนเพียงเดือนละ 4 บาท และ 2 บาทนั้น ไม่มีผลกับตัวนักเรียนแต่อย่างใด เนื่องจากว่าทางราชการได้ทำนุบำรุงทั้งด้านอาหารการกิน ที่อยู่อาศัย และเครื่องแบบตามสมควรกับเกียรติยศของนักเรียนนายร้อยเป็นอันดีอยู่แล้ว⁷

2.5 คทาจอมพล

คทา เป็นอาวุธชนิดหนึ่งและอาจนับว่าเป็นอาวุธเก่าแก่ของมนุษย์อย่างหนึ่ง ใช้สำหรับเป็นเครื่องหมายประดับเกียรติยศหรือบอกตำแหน่ง ใช้กันในหลายประเทศมาแต่โบราณแล้ว ด้วยถือกันว่าเป็นเครื่องหมายประจำตำแหน่งของผู้บังคับบัญชาตลอดมาทุกยุคทุกสมัย มี

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.120). รายงานประชุมเรื่องทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.109-112). เรื่องจัดระเบียบกองทหารต่าง ๆ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

³ แหล่งเดิม.

⁴ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.123). รายงานจัดราชการในกรมยุทธนาธิการ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 37.

⁵ แหล่งเดิม.

⁶ แหล่งเดิม.

⁷ แหล่งเดิม.

คทา หมายถึง อาวุธไม่มีคมชนิดหนึ่งสำหรับใช้ตีและทุบ มีความยาวประมาณสองคืบ อาจเป็นรูปกลมหรือเหลี่ยมก็ได้เดิมนั้นคงจะทำด้วยไม้เนื้อแข็งเป็นพื้น เพราะเป็นอาวุธเก่าแก่ที่สุดอย่างหนึ่งของมนุษย์ แต่ปัจจุบันอาจทำด้วยวัสดุอื่น

ผู้สันนิษฐานว่า คทาจอมพลคงจะมีที่มาจากประเพณีโบราณในเรื่องการบรรจุม้วนเอกสารตราตั้งตำแหน่ง ลงในกระบอกที่แม่ทัพจะต้องนำไปแสดงในที่ประชุมของกองทัพ โดยเพียงแต่ชูขึ้นให้เห็นทั่วกันเท่านั้นก็พอ แม่ทัพจึงต้องรักษากระบอกนี้ไว้กับตัวเสมอ ในสมัยต่อ ๆ มาได้ดัดแปลงกระบอกนี้ให้กลายเป็นเครื่องประดับตำแหน่ง แล้วมาเป็นเครื่องประดับยศของจอมพลทั่วโลก และวิธีชูกระบอกเพื่อให้แม่ทัพนายกองชั้นรอง ๆ เห็นนี้ ได้กลายมาเป็นวิธีแสดงการเคารพและรับการเคารพของจอมพล¹

สำหรับประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อได้ทรงปรับปรุงกิจการทหารเป็นแบบที่ทันสมัยขึ้นแล้วนั้น ยศทหารที่สูงสุดขณะนั้นมีเพียง “พันเอก” ต่อมาได้ทรงตั้งตำแหน่ง ที่จอมพล (Commander-in-Chief) ขึ้น และผู้ที่ได้รับตำแหน่งนี้เป็นคนแรกก็คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวิชิตมหิศ พระบรมโอรสาธิราช โดยกำหนดไว้ว่า “...ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร มีตำแหน่งทรงปฏิบัติในหน้าที่จอมพลสนองพระองค์แทนพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ได้สิทธิ์ขาดทุกสิ่งทุกประการ ในเวลาที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ยังมีพระชนมายุเยาว์อยู่ตราบใจ ไม่ต้องให้มีผู้แทนที่จะต้องกระทำราชการในหน้าที่นั้น...”² แต่ยังมีได้สร้างคทาไว้สำหรับตำแหน่งนี้ เพราะเหตุว่าคทาจอมพลอันแรกได้สร้างขึ้นเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะจอมทัพไทย ตามที่พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ได้กราบบังคมทูลไว้ว่า “...คทาจอมพลนี้ ตามซึ่งเป็นที่ยินยอมของประเทศทั้งปวงว่าเป็นเครื่องหมายแห่งเกียรติยศอันสูงสุดในกองทัพบก เป็นสิ่งสำคัญแห่งเดชานุภาพในการทหาร และเป็นมิ่งมหามงคลของการชัยชนะ...”³ ภายหลังจึงมีการสร้างคทาจอมพลขึ้นสำหรับจอมพลอื่น ๆ โดยมีระเบียบการใช้ข้อหนึ่งคือ ห้ามมือซ้ายแตะต้องคทาเด็ดขาด⁴ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของคทาอันสร้างขึ้นไว้เพื่อเป็นเกียรติยศของผู้ถือ เพราะมือขวาเป็นมือที่สำคัญกว่ามือซ้าย นอกจากนี้ยังได้ถือปฏิบัติอีกประการหนึ่งคือ สมควรจะวางคทาลงบนหมวก⁵ หมายความว่า คทามีความสำคัญยิ่งกว่าหมวกซึ่งเป็นเครื่องแบบที่อยู่บนศีรษะเสียอีก คทาเป็นเครื่องประดับเกียรติยศเฉพาะแต่ผู้มีตำแหน่งจอมพลเท่านั้น เมื่อจอมพลผู้นั้นถึงแก่กรรมไปแล้ว ทายาทจะต้องส่งคทาคืนให้หน่วยงานต้นสังกัดด้วยเสมอ นั่นก็คือการสร้างสัญลักษณ์เพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่แห่งตำแหน่งสูง

¹ สำนักงานสารนิเทศ กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2539). พระคทาจอมทัพไทย. หน้า 15 – 16.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.109-111). เรื่องจัดการทหารบกเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

³ เสรี ไชยสุต. (2505, ตุลาคม). “คทาจอมพลแห่งกองทัพไทย”, ยุทธโกษา. หน้า 90.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 89 – 92.

⁵ เสรี ไชยสุต. (2505, ตุลาคม). “คทาจอมพลแห่งกองทัพไทย”, ยุทธโกษา. หน้า 92.

สุดของกองทัพ คทาจอมพลของไทยนิยมทำด้วยทองคำ ด้วยถือว่าเป็นของมีค่าสูง¹ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากการที่คทาจอมพลอันแรกของไทยเป็นของพระมหากษัตริย์และเป็นของที่ทราบกันดีว่าสิ่งของเครื่องใช้ของพระองค์มักเป็นทองคำ จึงเป็นประเพณีสืบเนื่องในการทำคทาจอมพลอันต่อ ๆ มา ประกอบกับคทาเป็นเครื่องประดับเกียรติยศของตำแหน่งนายทหารด้วยแล้วยิ่งทำให้คทาจอมพลจำเป็นต้องใช้วัสดุที่แสดงให้เห็นถึงความสูงตามฐานะของผู้ถือด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับมอบคทาจอมพลอันแรกนั้นแล้ว ได้ทรงใช้พระคทาในการพระราชทานยศแก่นายทหาร ตามแบบอย่างที่ยกษัตริย์ในยุโรปทรงแต่งตั้งตำแหน่ง “อัศวิน” ให้แก่นายทหารในสมัยโบราณ² เป็นเครื่องแสดงเกียรติยศที่บุคคลอาชีพอื่นไม่สามารถหาได้ โดยเฉพาะเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คทาจอมพลที่กองทัพมอบให้ หรือแม้แต่จะทรงถือไว้เฉย ๆ ครั้งใด ย่อมหมายถึงอำนาจแห่งกองทัพอยู่ในองค์พระหัตถ์แห่งองค์จอมทัพไทย และแน่นอนว่าบรรดานายทหารทั้งหลายต้องรู้สึกเป็นเกียรติกับตนเองอย่างสูง เพราะถือได้ว่าเป็นคนของพระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง ชนิดที่บุคคลอาชีพอื่นไม่อาจเทียบได้ นั่นก็หมายความว่า เกียรติยศ ศักดิ์ศรี ความภาคภูมิใจ ได้เกิดขึ้นในใจของทหารทั้งหลายผ่านสัญลักษณ์ คือ คทา นั่นเอง

2.6 ธงชัยเฉลิมพล

นอกจากคทาจอมพลแล้ว สิ่ง que แสดงถึงเกียรติยศแห่งกองทัพอีกประการหนึ่งก็คือ ธงชัยเฉลิมพล ซึ่งมีความสำคัญยิ่งในกองทหาร และเป็นสิ่งที่ทหารจะต้องพิทักษ์รักษาไว้มากกว่าชีวิต ด้วยเหตุผลที่ว่าธงชัยเฉลิมพลเปรียบเหมือนเป็นศูนย์รวมของทหารทั้งกองทัพ เหมือนกับว่าพระมหากษัตริย์ได้เสด็จมาพร้อมกับกองทัพในการศึกสงครามนั้น ๆ ด้วย เพราะในการตรึงหมุดธงชัยเฉลิมพลจะมีพิธีบรรจุเส้นพระเจ้าของพระมหากษัตริย์ลงไปด้วย³ นั่นก็คือการยืนยันถึงความสำคัญของธงชัยเฉลิมพล

สำหรับความเป็นมาของธงชัยเฉลิมพล ได้มีการสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยธงจะมีรูปแบบต่าง ๆ ตามแต่ทหารจะเห็นสมควร ซึ่งจะนำมาใช้ในพระราชพิธีใหญ่สำหรับเกียรติยศ และเมื่อกองทหารจะไปศึกสงครามหรือปราบปรามข้าศึกศัตรูก็ให้ใช้ธงนี้ติดตามไปในกองทัพด้วย⁴ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าธงชัยเฉลิมพลจัดสร้างขึ้นเพื่อให้ทหารมีความสามัคคีกันเป็นประการสำคัญ เพราะถ้าทหารรู้สำนึก และตระหนักว่าเป็น

¹ สำนักงานสารนิเทศ กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2539). แหล่งเดิม. หน้า 15.

² เสรี ไชยสุต. (2505, ตุลาคม). แหล่งเดิม. หน้า 91.

³ เทวีกร (นามแฝง). (2529, 30 กันยายน). “ความสำคัญของธงชัยเฉลิมพล”, เสนาสนเทศ. 25 (4) : หน้า 8.

⁴ เทวีกร (นามแฝง). (2529, 30 กันยายน). “ความสำคัญของธงชัยเฉลิมพล”, เสนาสนเทศ. 25 (4) : หน้า 8.

ทหารของพระมหากษัตริย์แล้ว การสร้างสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์เพื่อให้ติดตัวกองทหารไปนั้นจึงเท่ากับสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นในกองทัพโดยส่วนรวม ซึ่งเป็นพระบรมราโชบายอันแนบแน่นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกประการหนึ่งซึ่งเห็นได้ชัดเจน

2.7 ความสามัคคี

ในการศึกสงคราม ความจำเป็นของกองทัพที่นอกเหนือจากกำลังพล กำลังอาวุธ และผู้นำที่มีความสามารถแล้ว ก็คือ ต้องมีความสามัคคีประกอบอยู่ด้วย เพราะหากกองทัพใดขาดความสามัคคีแล้ว ก็อาจจะทำให้ประสิทธิภาพของกองทัพด้อยลงไป จนถึงขั้นทำให้อาณาจักรล่มสลายได้ ดังเช่นที่กรุงศรีอยุธยาประสบมาแล้วในครั้งนั้น ปรากฏว่า

...ฝ่ายกรุงศรีอยุธยา เมื่อพม่าเลิกทัพกลับไปแล้ว...รู้สึกความที่ได้ประมาทมาแต่ก่อนก็ ลงมือซ่อมแปลงป้อมปราการและสำรวจตรวจตราหาเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์มาเพิ่มเติม สำหรับรักษาพระนครมิได้ละเลย แต่ทว่ามิได้รักษาความสามัคคีในข้าราชการไว้ได้ยืดยาว ประหนึ่งว่าเวลาภัยจะถึงตัวก็สมัครพัวพร้อมกันไปคราวหนึ่ง ครั้นพ้นภัยก็แตกต่างราวฉานกันไปใหม่...¹

ความบกพร่องในเรื่องความสามัคคีในครั้งนั้น ทำให้มีการปรับปรุงแก้ไขให้รัดกุมขึ้นมาทุกสมัย จนกระทั่งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในยุคที่อิทธิพลจากตะวันตกกำลังแผ่ขยายเข้ามาทุกด้าน โดยเฉพาะบรรดานักเรียนที่ได้ไปศึกษาในประเทศตะวันตก เมื่อกลับมารับราชการในประเทศไทย ก็พากันคิดจะเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองให้เหมือนประเทศทางยุโรปที่ตนไปศึกษามา แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกินไป เพราะทรงมีความคิดเห็นว่า

...เมืองไทยกับเมืองยุโรปกลับกันตรงกันข้าม ฝ่ายประเทศยุโรปนั้น ราษฎรมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงรำไป ฝ่ายผู้ปกครองเป็นที่กีดขวางต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น จนมีเหตุการณ์ใหญ่ๆ โด่ๆ เองๆ แต่โบราณมา ส่วนเมืองเราราษฎรไม่มีความปรารถนาอยากเปลี่ยนแปลงอันใด ... ถ้าจัดการเปลี่ยนแปลงอันใดแล้ว ก็มักจะเห็นเป็นการเดือดร้อนทุกสิ่งทุกอย่าง ... ข้าพเจ้าจึงเห็นควรว่าในการปกครองกรุงสยามนี้ ถ้าจะจัดการอาศัยเจ้าแผ่นดินเป็นหลัก ให้เป็นไปตามความนิยมอย่างเก่าจะเป็นการง่าย ดีกว่าที่จะจัดการอย่างอื่น เพราะเป็นของมีพื้นเพมาแล้ว...²

¹ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช. (2520). ไทยรบพม่า. หน้า 348 – 349.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2502). “พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี”, ใน พระบรมราชาธิบาย และพระบรมราชาธิบาย เรื่องสามัคคี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และปาฐกถาเรื่อง เงินตราสยาม ของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรี พระยาเทพรัตนนรินทร (เฉลิม ศรีไชยยันตร์) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 28 มกราคม 2502. หน้า 12 – 13.

แนวพระราชดำรินี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นำมาใช้ในกองทัพ ด้วย กล่าวคือ มีพระมหากษัตริย์เป็นหลักสำหรับใช้ยึดเหนี่ยวให้บรรดาทหารทั้งหลายมีขวัญ และกำลังใจ มีจุดมุ่งหมายในการทำงานเพื่อพระมหากษัตริย์ เพราะบรรดาทหารทั้งหมดเป็น ทหารภายใต้การบังคับบัญชาของพระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว แม้ว่าผู้นำทัพไทยโดยตรงจะ เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ก็ตาม แต่ผู้นำทัพทั้งหลายเหล่านั้นก็จะขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์อีกที หนึ่ง

2.8 การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นการสาบานตนต่อบรรลือศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย สำหรับข้าราชการ โดยผู้เข้าพิธีต้องดื่มน้ำที่ผ่านการประกอบพิธีทางศาสนาพราหมณ์ เพื่อเป็น เครื่องกระตุ้นเตือนในความมั่นคงจงรักภักดี และซื่อตรงต่อราชบัลลังก์ พระราชพิธีนี้ได้เริ่ม กระทำกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว ด้วยจุดประสงค์ที่จะให้พระราชพิธีนี้เป็น ตัวป้องกันความคิดคดทรยศ หรือก่อการอันเป็นกบฏต่อองค์พระมหากษัตริย์ เพราะน้ำที่ผ่านพิธี โดยพราหมณ์นั้นเป็นน้ำที่แช่อำวุธต่าง ๆ รวมทั้งมีการสวดสาปแช่งผู้คิดไม่ซื่อให้มีอันเป็นไป อย่างน่ากลัว¹ แม้พระราชพิธีนี้จะมีมานานแล้ว แต่เมื่อมีการปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัยแล้วนั้น ก็ยังหาได้ละทิ้งไปไม่ ยังคงให้มีพระราชพิธีนี้ไว้คงเดิม ซึ่งอาจมีเหตุผลสืบเนื่องมาจากว่าตราบ โดที่คนไทยไม่สามารถแยกไสยศาสตร์ออกจากความเชื่อถือในจิตใจได้ ตราบนั้นสิ่งที่ไม่อาจมอง เห็นได้ด้วยตากียังคงมีอิทธิพลต่อจิตใจของคนไทยอยู่เช่นเดิม เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถอธิบาย ได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเห็นได้จากร่างพระราชบัญญัติจัดการทหารของกรมยุทธนา ธิการ มีการระบุถึงการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาไว้ด้วยว่า “... ให้ตั้งตำแหน่งเจ้าพนักงานผู้น้อย ซึ่งจำเอนจะต้องใช้ในศาลากรมทหาร ตามแต่จะดำริห์ดูให้มากน้อยเท่าใดต่อไปในภายหลัง ... ประดาผู้ที่รับตำแหน่งในกรมทหารทั้งนี้ ให้เปิดธรรมเนียมถือน้ำรายเดือนทุกเดือน หรือให้มี ธรรมเนียมถือน้ำในเวลาแรกให้รับตำแหน่งทุกตำแหน่ง ...”²

ผู้ที่จะต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา จึงหมายถึงทหารทุกคนที่จะเข้ารับราชการ เช่น ใน การขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บุคคลกลุ่มหนึ่งเข้ารับราชการทหารที่สมเด็จพระเจ้า ้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัวคราวหนึ่ง ความว่า

...บัดนี้ ผู้เป็นหัวหน้ากรมแลกองทหารได้นำบาญชีผู้ที่ได้รับราชการในตำแหน่งรองในกรมและกอง ทหารนั้น ๆ มายื่นแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า เป็นการสมควรที่จะยอมให้ผู้หัวหน้ากรม

¹ แก้วแก้ว (นามแฝง). (2506, พฤษภาคม). “โองการแช่งน้ำ”, *ยุทธโกษา*. 12 (70) : หน้า 5 – 7.

² กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.111). *เรื่องจัดการทหารบกเรือ*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่ง ชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

แลกลองทหารได้แนะนำเหล่านั้นได้รับราชการได้ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย บัญชีชื่อผู้ที่ได้รับตำแหน่งราชการในกรมแลกลองทหารทั้งสิ้นนั้นไปทูลเกล้าฯ ถวาย คัดแต่จำนวน นาทที่ชั้นยศสัญญาบัตร ซึ่งนับว่าเป็นผู้ที่จะต้องขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ผู้ที่มีชื่อทั้งหลายในบัญชื่อนั้น ได้รับตำแหน่งกระทำ ราชการฉลองพระเดชพระคุณต่อไปตามตำแหน่ง เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว จะได้รับให้ประชุมพร้อมกันถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาพร้อมด้วยผู้เปนนัหน้าที่ได้โปรดเกล้าฯ พระราช- ทานพระบรมราชานุญาตแล้ว ตามธรรมเนียมแลพระราชบัญญัติสำหรับการทหาร แล้วจะได้ ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาต่อไป ...¹

ในการนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็จะทรงรับน้ำพระพิพัฒน์สัตยามาเสวยด้วย ดัง ที่ได้ปรากฏพิธีการต่าง ๆ ในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวันว่า

...เสด็จออกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงเครื่องตามอย่างพระราชพิธีถือน้ำ ... แล้วเสด็จเข้าพระ อุโบสถ ทรงจุดเทียนนมัสการพระมหามณเฑียรต้นปฏิมากร แล้วกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ถวายศีล แล้วพระมหाराชครูพิธีเชิฐพระแสงศรพรหมาสตร์ พระแสงศรประลัยวาต พระแสงศรอัคนีวาต ลงชูปในพระชั้นหยก อ่านคำแช่งน้ำโดยภาษาพราหมณ์ เสร็จแล้วพระยาศรีสุนทรโวหารอ่าน ประกาศโดยสยามภาษา แล้วพระสิทธิไชยบดีเชิฐพระแสงขรรค์ไชยศรีแลพระแสงต่าง ๆ ลงจุ่มใน หม้อน้ำทั้งปวง พระสงฆ์สวดสังคายนา เจ้าพนักงานประโคมแตงสังข์พิณพาทย์ฉิ่งชัยพร้อมกัน อ่านคำปฏิญาณทั่วกัน เสร็จแล้วพระมหाराชครูถวายน้ำแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงรับ มาเสวยแลพระราชทานพระบรมโอรสาธิราชเสวย แล้วพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ทั้งฝ่ายพลเรือนแลทหาร พร้อมกันรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาพร้อมกัน...²

เป็นเรื่องของการแสดงตนของพระมหากษัตริย์ว่าเป็นพวกพ้องเดียวกับทหาร จึงได้ เสวยน้ำพระพิพัฒน์สัตยาด้วย

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่าพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้เป็นพระบรมราโชบายของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสร้างความเป็นปึกแผ่นของกองทัพได้ โดย แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความต้องการทหารที่มีความจงรักภักดีอย่างชนิดที่เรียกว่า เป็นราช พลีได้ เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการฐานอำนาจที่จะต้องมีความ ภักดีอย่างแท้จริงนั่นเอง

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.111). เรื่องจัดการทหารบกเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่ง ชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2508). "จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน", ใน นายบุญถิ่น อัตถากร อธิบดีกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทาน เพลิงศพ หม่อมเจ้าทิศโนภาศ เกษมสันต์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 18 กันยายน 2508. หน้า 49.

2.9 ความเป็นทหารที่ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์

ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นทหาร น่าจะมาจากความเป็นทหารของพระมหากษัตริย์เป็นจุดเริ่มต้น เห็นได้จากการจัดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งเป็นกองกำลังรักษาพระองค์ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นทหารส่วนพระองค์ของพระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง เพราะมีหน้าที่เป็น “รอกแกลบอดีตาคา”¹ คือ เป็นองครักษ์ประจำรักษาพระองค์เพียงอย่างเดียว ในการนี้สมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้ทรงให้ความเห็นไว้ว่า “... แท้จริงกองทหารมหาดเล็กนี้ ควรจะต้องจัดถึงกองพันเอก คือ เรยเมนหนึ่งจึงจะสมควร แต่ครั้งจะจัดการตามนั้นเงินก็จะมากนัก ด้วยมีอัตราเงินเดือนสูงกว่าทหารนอก คือ โลนั้น ทหารกองนี้เมื่อจะพูดแลเกี่ยวข้องกับคนต่างประเทศ จำเป็นต้องโก่งซื้อให้สูงเพนเรยเมนต์อยู่โดยธรรมดา...”²

ในการคัดเลือกบุคคลที่จะเข้ามารับตำแหน่งเป็นองครักษ์นั้น เป็นเรื่องลำบากมาก เพราะทหารองครักษ์เป็นผู้ที่ต้องอยู่ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์ที่สุด จึงควรจะต้องเป็นผู้ที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัยมากที่สุดด้วย ดังนั้นในบางครั้งจึงอาจมีปัญหาดัดขัดกับทางราชการได้ดังที่ได้ปรากฏว่า

...บางทีต้องถอนเอานายทหารที่ดี ๆ อันเป็นผู้ควรจะได้รับราชการประจำในตำแหน่งอื่น ๆ ต่าง ๆ มีประโยชน์หลายอย่าง ยกขาดจากตำแหน่งเดิมมารับราชการตำแหน่งราชองครักษ์ ราชการประจำหน้าที่ก็ต้องขาดไป เมื่อจำเป็นจะต้องถอนตัวผู้รับตำแหน่งราชองครักษ์ ไปรับราชการที่สำคัญอย่างอื่น ... ตำแหน่งราชองครักษ์ก็ขาดไป เพราะเป็นการยากที่จะเลือกตัวผู้ที่จะสมควรรับราชการในตำแหน่งนั้น...³

ในการจัดราชการของกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ยกเลิกเงินเดือนสำหรับทหารในกรมนี้ ตั้งแต่ปี ร.ศ.111 เป็นต้นมา⁴ ซึ่งน่าจะมีเหตุผลมาจากการที่ทรงต้องการผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระองค์อย่างแท้จริง มิได้มีเงินเดือนตอบแทนในตำแหน่งราชองครักษ์เป็นเครื่องจูงใจอีกต่อไป โดยจะทรงคัดเลือกนายทหารประจำการจากกรมกองต่าง ๆ ตั้งแต่ยศนายร้อยเอกขึ้นไป “...แลไม่ว่ามีตำแหน่งประจำการอยู่ในกองทหารใด ๆ แต่ต้องคัดเอาแต่ที่เป็นผู้ทรงคุ้นเคยมาแล้ว แลสมควรจะทรงคุ้นเคยต่อไปด้วย...”⁵ ดังนั้น นายทหารประจำการทุกคนมีสิทธิ์ได้รับคัดเลือกเป็นราชองครักษ์

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.111). เรื่องจัดการทหารบกเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

⁵ แหล่งเดิม.

อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย ซึ่งเป็นกุศโลบายที่แสดงให้เห็นว่าไม่ทรงต้องการให้สิ้นเปลืองพระราชทรัพย์มากขึ้น ทั้งไม่เสียราชการประจำของทหารอีกด้วย ดังเหตุผลที่ว่า

...ถ้ามีตัวมากด้วยกันมากแล้ว ก็พอจะเฉลี่ยเวลารับราชการกันได้ ไม่เสียทั้งราชการตำแหน่งราชองครักษ์แลราชการประจำกรมอุทยานทหารนั้น ๆ ทั้งพระราชทรัพย์ก็จะไม่เปลืองมากขึ้น เพราะผู้ที่จะได้รับราชการนำที่องครักษ์ต่อไปนี้ ไม่ต้องได้รับพระราชทานเงินเดือน คงรับแต่เงินเดือนประจำตำแหน่งประจำการเท่านั้น ทั้งเป็นทางที่นายทหารผู้ใหญ่แลที่เป็นคนดี ๆ จะได้รับราชการใกล้ชิดพระองค์แลทรงคุ้นเคยแก่ผู้นั้น ๆ อันเป็นทางที่ควรจะต้องเป็นอย่างนั้นมานานแล้ว จึงจะสมควรแก่ผู้ที่ได้รับราชการบังคับผู้คนที่ถืออาวุธ...¹

สำหรับการดำเนินการเพื่อสร้างเกียรติภูมิให้กับทหารมหาดเล็กในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้แบ่งกรมทหารราชองครักษ์ออกเป็น 4 พวก โดยใช้แบบอย่างตามต่างประเทศ² คือ

- 1) ราชองครักษ์ในพระองค์ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ที่ใกล้ชิดพระองค์เป็นเกียรติยศสำหรับผู้รับตำแหน่งนี้ เพราะเป็นตำแหน่งที่แสดงถึงความไว้วางพระราชหฤทัยในพระมหากษัตริย์
- 2) ราชองครักษ์ประจำ ให้นายทหารที่ทรงคุ้นเคย และสมควรจะรับราชการได้เป็นผู้รับตำแหน่งนี้ ให้มีทั้งสิ้น 20 นาย ผลัดเปลี่ยนเวรกัน 5 เวร ๆ ละ 4 นาย ประจำรักษาราชการอยู่ในพระบรมมหาราชวังเสมอ เวรละ 1 วัน เพื่อให้เป็นผู้รับพระบรมราชโองการพิเศษตามเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น รวมทั้งเป็นผู้ตรวจตราทหารยามที่ประจำหน้าที่อยู่ในพระบรมมหาราชวัง และมีหน้าที่แนะนำตามเสด็จด้วย
- 3) ราชองครักษ์พิเศษ ให้นายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงคุ้นเคย แต่ต้องไปรับราชการหัวเมือง มิได้รับราชการประจำภายในพระนคร เพื่อจะได้บังคับบัญชาการได้ทันทั่วทั้งที่
- 4) ราชองครักษ์ประจำพระองค์ ให้ผู้ที่รับราชการเป็นราชองครักษ์อยู่แต่เดิมเป็นผู้รับตำแหน่งนี้ เมื่อมีราชการใหญ่ คือ เสด็จออกแขกเมือง พระราชทานกฐิน หรือเสด็จหัวเมือง ก็ให้ติดตามพระองค์เสมอ ให้มีติดตามสำหรับพระมหากษัตริย์ พระบรมโอรสาธิราช และพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ มีจำนวนมากน้อยตามพระเกียรติยศของเจ้านายพระองค์นั้น ๆ เช่น พระเจ้าแผ่นดินให้มี 4 นาย พระบรมโอรสาธิราชให้มี 2 นาย เป็นต้น

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.111). เรื่องจัดการทหารบกเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

² แหล่งเดิม.

สำหรับเครื่องแบบราชวงศ์ 3 พวกแรกให้แต่งตัวตามยศและตำแหน่งในกองประจำการของตน แต่ให้เพิ่มสายโยงยศเข้าไป ส่วนราชวงศ์ประจำพระองค์นั้น ให้แต่งอย่างราชวงศ์เดิม เพื่อจะได้งดงามสมพระเกียรติยศ¹

ในกระบวนการจัดการเช่นนี้เป็นไปตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะทรงมีความตั้งใจให้ทหารมีความหยิ่งเยโสในอาชีพของทหารเองซึ่งน่าจะเป็นที่ปรารถนาอีกประการหนึ่งของทหารเพราะในกระบวนการจัดการของทหารองครักษ์นั้น จะเห็นว่าเป็นทหารเพียงกองเดียวที่อยู่ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์ที่สุด ดังนั้นการได้เป็นราชองครักษ์จึงนับได้ว่าเป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่² ที่ทหารจะพึงได้รับ เพราะเป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้วางพระราชหฤทัยมากที่สุดที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ปกป้ององค์ประมุขของประเทศ ซึ่งย่อมจะหมายถึงการเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างที่สุด

3. ผลของการสร้างเกียรติภูมิในกองทัพไทย

ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำขึ้นในกองทัพดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เป็นไปเพื่อจุดประสงค์หลักของการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กองทัพได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนคือ กองทัพมีรากฐานที่มั่นคงขึ้น กองทัพขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์โดยตรงไม่ต้องผ่านขุนนางอีกต่อไป ซึ่งจะมีผลในทางความรู้สึกนึกคิดของทหารว่า ทหารเป็นผู้มีเกียรติ เป็นผู้ที่ถือกำเนิดมาจากพระมหากษัตริย์ จึงไม่ยอมอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของผู้ใดหากบุคคลนั้นไม่เป็นที่ยอมรับของทหาร จะเห็นว่าทหารจะรับฟังคำสั่งจากองค์พระมหากษัตริย์เท่านั้นแม้เรื่องเล็กน้อย เช่นเรื่องการเลี้ยงอาหารก็ยังคงสั่งการในนามของพระมหากษัตริย์ ในขั้นแรกอาจเป็นไปเพื่อจะผูกใจบรรดาทหารทั้งหลายให้มีความจงรักภักดีรู้สึกรักว่าควรจะต้องกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อนาน ๆ เข้าความรู้สึกผูกพันต่อองค์พระมหากษัตริย์ก็วันจะยิ่งแน่นแฟ้นขึ้น อย่างไรก็ตามความผูกพันในลักษณะดังกล่าวเป็นเพียงการผูกพันต่อองค์พระมหากษัตริย์เท่านั้น หากใช้การผูกพันต่อสถาบันกษัตริย์ไม่

หากจะกล่าวว่าโรงเรียนนายร้อย เป็นสถาบันที่ผลิตชนชั้นผู้นำทางการทหารก็คงจะไม่ผิดนัก และหากพิจารณาถึงความใกล้ชิดที่พระมหากษัตริย์ทรงมอบให้กับผู้เรียนในโรงเรียนแห่งนี้ ก็พบว่า เดิมนั้นบุคคลที่จะมีโอกาสได้เข้าศึกษาในโรงเรียนนี้ได้ต้องเป็นเจ้านายหรือบุตรขุนนางเท่านั้น เพราะโรงเรียนมีนโยบายเช่นนั้น ต่อมาจึงได้ขยายการศึกษาไปสู่บุคคลธรรมดาด้วยสาเหตุที่ว่าจำนวนนักเรียนไม่เพียงพอกับความต้องการ ถึงกระนั้นก็ได้เริ่มต้นศึกษาใน

¹ กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.111). เรื่องจัดการทหารบกเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

² แหล่งเดิม.

ระดับนักเรียนนายร้อยมัธยม ซึ่งเป็นระดับกลางยังไม่สามารถที่จะเข้าไปเรียนในระดับนักเรียนนายร้อยประถมได้ เพราะระดับนั้นถูกกันไว้สำหรับเจ้านาย ขุนนาง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าต้องการให้โรงเรียนนายร้อยเป็นโรงเรียนของบุคคลชั้นนำที่มีความใกล้ชิดกับสถาบันพระมหากษัตริย์ อันจะช่วยสร้างความมั่นคงให้กับราชบัลลังก์ได้¹

ในเรื่องบทบาทของทหารด้านการรักษาความมั่นคงภายใน ก็ยังคงเป็นบทบาทที่มีมาตั้งแต่ก่อนการปรับปรุงกองทัพเสียอีก แต่มาได้รับการพัฒนาอย่างชัดเจนขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทหารแบบใหม่นี้ได้เข้าไปมีบทบาทในการปราบปรามความไม่สงบต่าง ๆ ที่สำคัญคือ การปราบฮ่อ เมื่อผสมผสานกับการปลูกฝังให้มีความตระหนักรู้ถึงความ เป็นสถาบันหลักของประเทศ รวมทั้งบทบาทที่เป็นผู้เสริมความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำให้ทหารสนใจเรื่องกิจการภายในประเทศ และเข้ามามีบทบาททางการเมืองในระยะ เวลาต่อมา²

แนวความคิดของทหารเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยไว้แต่แรก เพราะตลอดระยะเวลาที่พระองค์ทรงครองราชย์อยู่นั้นทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้ทหารมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อปลายรัชสมัยของพระองค์ทหารเริ่มมีความคิดแปลกแยกไปจากเดิม เพราะทหารได้รับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดีมาโดยตลอด ดังนั้นหากมีการกระทำใด ๆ ก็ตามที่แสดงให้เห็นว่าจะทำให้ทหารได้รับความอับอาย หรือถูกลดความมีเกียรติลงจะมีปฏิกิริยาต่อต้านจากทหารทันทีเช่นกัน ดังที่ในรัชสมัยต่อ ๆ มาปรากฏว่ามีความขัดแย้งระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับกองทัพอยู่เนือง ๆ แม้จะไม่ถึงขั้นรุนแรงนักก็ตาม ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

¹ สุจิต บุญบงการ. (2540). "การสร้างกองทัพตามแบบยุโรป", ในเอกสารการประชุมทางวิชาการชุดโครงการวิจัยเรื่องยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง. หน้า 15.

² แหล่งเดิม. หน้า 16-17.

บทที่ 4

เกียรติภูมิของกองทัพไทย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงขึ้นครองราชย์นั้น กิจการทหารที่มีการปรับปรุงมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ลงระเบียบเป็นที่เรียบร้อยดีแล้ว ประกอบกับลัทธิล่าอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกเริ่มเบาบางลง แม้อิทธิพลของสนธิสัญญาเบาริงจะยังส่งผลต่อการดำเนินการด้านต่าง ๆ ในประเทศอยู่บ้าง แต่มิได้ถูกคุกคามอย่างรุนแรงเช่นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นการปรับปรุงกองทัพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงไม่เร่งรีบเท่า การดำเนินการต่าง ๆ ในกองทัพจึงมีลักษณะเพื่อเพิ่มความมั่นคงและแสวงหาอาวุธ และเครื่องยุทธภัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นกว่าที่เคยมีมาแต่สมัยก่อน

อย่างไรก็ตาม แม้อำนาจทหารได้รับการปรับปรุงเพียงใดจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่สิ่งที่ทหารได้รับก็ไม่อาจเทียบได้กับในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้อาจมีสาเหตุมาจากการที่นายทหารกลุ่มหนึ่งพยายามก่อการปฏิวัติ โดยอ้างเหตุผลเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศให้ทันสมัยมากขึ้น ซึ่งเราเรียกคณะผู้ก่อการคณะนี้ว่า “กบฏ ร.ศ.130” เหตุการณ์ครั้งนั้นก่อให้เกิดความระแวงขึ้นในพระทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่พระองค์ได้แสดงออกโดยการหันไปสนใจกองเสือป่ามากกว่ากองทหารอันมีผลกระทบต่องียรติภูมิของกองทัพไทย

1. การปรับปรุงกองทัพให้ทันสมัย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ความเป็นสากลมากขึ้น รูปแบบความทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกได้แพร่กระจายเข้ามาอย่างมากมาย การปรับปรุงกองทัพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเท่าเทียมกันของกองทัพในระดับประเทศ และอาจจะเพื่อแสดงแสนยานุภาพของกองทัพ มากกว่าจะเป็นไปเพื่อป้องกันข้าศึกศัตรูแต่เพียงอย่างเดียว ดังเช่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1.1 การปรับปรุงด้านกำลังพล

โดยเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจัดการปรับปรุงกำลังพลจนสามารถควบคุมกองกำลังได้อย่างมีประสิทธิภาพในระดับหนึ่งแล้ว กล่าวคือ ทรงจัดการทหารที่จากเดิมไพร่พลแยกย้ายกันอยู่ตามสังกัด บางกรมกองไม่ต้องฝึกหัดวิชาการทหาร เพราะไม่มีหน้าที่ในการเป็นทหาร แต่บางกรมกองต้องเกณฑ์ไพร่พลเข้าฝึกหัด กลายมาเป็นว่าชาย

ฉกรรจ์ทุกคนต้องมีหน้าที่เป็นทหารเมื่ออายุถึงกำหนดการเกณฑ์ ตามพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปรับปรุงกำลังทหารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยทรงต้องการคนที่มีพื้นความรู้บ้างมาเป็นทหาร ขณะเดียวกันก็เพื่อจะได้ให้ผู้ฝึกมีสภาพร่างกายที่พร้อมจะฝึกวิชาการทหารมากขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพให้กับกองทัพ และยังเป็นสิ่งที่นานาประเทศคำนึงถึงด้วยเกรงว่าจะเป็นการหักโหมต่อทหารที่มีอายุน้อยอีกด้วย โดยที่ประชุมเสนาบดีได้มีความเห็นดังนี้

... การฝึกหัดทหารในราชการสนาม พลทหารซึ่งมีอายุ 18 - 19 ปี ไม่มีกำลังอดทนพอที่จะทนทานความฝึกหัดได้เต็มที่ แข่งแรงว่องไวอยู่ในชั้นแรก 2 - 3 วันเท่านั้น เพราะยังมิได้ถึงคราวเติบโตมีกำลังร่างกายเต็มที่อย่างผู้ใหญ่ ยังอยู่ในเวลาที่กำลังจะโตขึ้นไป ถ้ามีการรบต้องกรากกร้านานวันจะไม่สามารถทำการได้เต็มที่ตามหน้าที่ การที่เอามาหักโหมในระหว่างกำลังจะโต แพทย์ว่าอาจมีอันตรายได้ คือจะหักเสียก่อนมีกำลังบริบูรณ์จริง เป็นสิ่งที่นานาประเทศใคร่ครวญระวังรักษากันอยู่มาก แต่ก่อนมาหาได้รู้สึกแน่นอนในเรื่องนี้ เพราะการเกณฑ์ทหารแต่เดิมไม่ได้ลงระเบียบแน่นอน เกณฑ์จะไปจนถึงอายุ 30 ปีก็มี เห็นว่าตามที่ได้มีคำสั่งให้เกณฑ์แต่คนอายุครบ 21 - 22 - 23 ปี การเปลี่ยนเลื่อนอายุสูงขึ้นจะได้ประโยชน์ที่ได้คนมีกำลังพอกับหน้าที่ราชการทหารเข้าประจำการ แลราชการทางตำรวจภูธร พลตระเวน ก็ต้องการคนที่มีอายุมากหน่อย เพราะมีหน้าที่ตามลำพังตนเองอยู่มาก ถ้าจะว่าถึงการเล่าเรียนก็มีเวลาศึกษาดีขึ้น เพราะอายุ 18 ไม่ทันเรียนจบหลักสูตรของศึกษาธิการ การเกณฑ์คนอายุ 21 อย่างเข้า 22 นี้ ก็เป็นอันได้เว้นอายุ 20 ซึ่งถึงกำหนดอุปสมบทอีกอย่าง 1 ส่วนทางเสียแต่ก่อนเกรงว่าคนอายุมากมีครอบครัวเสียแล้วมักจะหลบหนี ไม่ตั้งใจฝึกหัดแลขัดข้องในการทำไร่นาค้าขาย คนอายุน้อยฝึกหัดสั่งสอนปกครองง่าย ตามที่เลื่อนอายุขึ้นเพียง 3 อายุเท่านั้นจะไม่สู้ผิดกันกับเดิม ถึงจะเป็นทางขัดข้องอยู่บ้างในส่วนที่เป็นทางเสีย ทางได้ยังมีมากกว่าแลเป็นส่วนสำคัญ ...¹

อาจเป็นไปได้ว่าราชการในกองทัพต้องการคนที่มีความรู้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน เป็นการให้ความสำคัญกับการศึกษาตามพระราชบัญญัติการประถมศึกษา เพื่อปรับปรุงให้ราษฎรเป็นผู้ที่มีความรู้ ดังนั้น หากกองทัพได้คนที่มีความรู้พอสมควรมาฝึกหัดทหาร ก็น่าจะทำให้กองทัพมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งด้านกำลังกายของผู้ฝึก และยังอาจมีประโยชน์ร่วมไปถึงการสั่งการในราชการลับ ซึ่งถ้าผู้รับคำสั่งลับของทางราชการเป็นผู้อ่านหนังสือไม่ได้ก็อาจทำให้กองทัพเสียหายได้

¹ ประมาณ 18 - 60 ปี

¹ กระทรวงกลาโหม. (2457). เลื่อนอายุคนที่จะเกณฑ์เข้ารับราชการทหารมีกำหนดตั้งแต่อายุ 21 - 22 - 23 ปี. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 5.

สำหรับการปรับปรุงกองทัพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกประการหนึ่ง ก็คือการสนับสนุนให้ทหารได้เข้ารับการฝึกซ้อมวิชาในภาคสนาม หรือที่เรียกว่า “ประลองยุทธ” กันอยู่เสมอๆ ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในทางกระดมพลเมื่อมีราชการทัพศึกเป็นสำคัญ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงมีกุศโลบายในการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับกองทัพด้วยการจัดแข่งขันยิงเป้า ผู้ชนะจะได้รับรางวัลเป็นโล่ห์หลวง¹ ทั้งนี้ก็เพื่อจะกระตุ้นให้บรรดาทหารได้ฝึกฝนการยิงปืน เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับกองทัพอีกประการหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ตาม การหนีราชการยังคงปรากฏให้เห็นอยู่บ้าง แต่มิได้เป็นไปเพราะไม่นิยมความเป็นทหาร แต่เป็นเหตุผลที่ว่าได้ทำความผิดพลาดเล็กน้อย อาทิเช่น ลาถึงกำหนดแล้วไม่กลับ หรือหนีไปหาผู้หญิง เป็นต้น แล้วกลัวว่าจะต้องได้รับโทษเมื่อเจ้านายจับได้ตัวมา จึงหนีเตลิดไป มากกว่าจะเป็นเหตุผลอย่างอื่น² ดังนั้นจึงกำหนดให้ผู้รับผิดชอบ คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในเขตที่ทหารไปหลบซ่อนอยู่ได้เข้ามาแจ้งความให้กับกรมทหารทราบด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่ฝ่ายทหารกับพลเรือนร่วมมือเพื่อจะทำให้มีผู้หนีราชการทหารน้อยลง³ และยังเป็นประโยชน์กับทางราชการอีกด้วย

สำหรับการป้องกันทหารหนีนั้น ก็เพื่อจะลดจำนวนโจรผู้ร้ายที่จะเกิดจากการที่ทหารหนีราชการ เพราะเมื่อทหารหนีราชการกันมากเข้าก็ทำให้เจ้าหน้าที่ผู้ปกครองท้องที่ต่าง ๆ ตรวจตราจับกุมกวาดขันมากขึ้น คนเหล่านั้นเข้าบ้านไม่ได้ก็ต้องไปอาศัยอยู่ตามป่าตามเขา และมักไปประพฤติตนเป็นโจรผู้ร้ายเที่ยวปล้นทรัพย์สินผู้อื่นเลี้ยงชีพ ทางราชการทหารจึงได้ขอให้กำนันผู้ใหญ่บ้านช่วยเกลี้ยกล่อมทหารที่หนีราชการไปนั้นให้กลับเข้ามารับราชการเอง โดยกรมกองที่ทหารสังกัดอยู่จะถือว่าทหารที่หนีไปนั้นกลับมาขออภัยโทษเอง และจะไม่ลงโทษทหารด้วย ส่วนกำนันผู้ใหญ่บ้านก็จะได้รับบำเหน็จความชอบที่ได้กระทำในหน้าที่การปกครอง⁴

จะเห็นว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ อาชีพทหารได้รับความนิยมค่อนข้างสูงแล้ว ทั้งนี้ก็อาจจะเป็นเพราะว่ากองทัพในนามของพระมหากษัตริย์เลื่องลือและทำนุบำรุงพลทหารเป็นอย่างดี จนไม่มีผู้ใดร่อนรน หรือตื่นเต้นกับการเป็นทหารอีกต่อไป การหนีทหารก็มีได้มาจากสาเหตุของความไม่นิยมอาชีพทหาร ดังที่เคยมีมาก่อน

¹ กระทรวงกลาโหม. (2454 – 2460). ข้อบังคับยิงเป้าแข่งขันโล่ห์หลวงและเรื่องโล่ห์หลวง. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 2.

² กระทรวงกลาโหม. (2457). เรื่องให้กำนันผู้ใหญ่บ้านเกลี้ยกล่อมทหารหลบหนีราชการส่งกรมทหาร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 1.

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

1.2 การปรับปรุงด้านผู้นำของกองทัพ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้นำกองทัพส่วนใหญ่ก็คือ พระบรมวงศานุวงศ์ ที่เริ่มต้นด้วยบรรดาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ แล้วต่อมาก็ขยายลงไปสู่ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ โดยการส่งบุคคลเหล่านี้ไปศึกษาวิชาการทหารยังประเทศตะวันตก เพื่อจะได้กลับมาพัฒนาบุคคลที่จะเป็นผู้นำทางด้านการทหารให้มีจำนวนมากขึ้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงดำเนินการปรับปรุงและพัฒนาผู้นำกองทัพให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในวิชาการทหารมากขึ้น เพื่อจะได้นำความรู้มาพัฒนากองทัพให้มีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น แต่วิชาการที่ทางกระทรวงกลาโหมจะจัดให้นายทหารได้เรียนเพิ่มเติมนั้น ส่วนใหญ่เขียนเป็นตำราภาษาต่างประเทศ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจัดให้นายทหารได้เรียนภาษาอังกฤษเพิ่มเติมก่อน เพื่อให้ให้นายทหารได้มีโอกาสเพิ่มเติมความรู้ให้เป็นการเฉพาะแผนก เช่น วิชาการทหารปืนใหญ่ซึ่งในขณะนั้นมีแต่ตำราภาษาต่างประเทศ ดังนั้นการที่ทหารจะได้ศึกษาวิชาความรู้จากตำราภาษาต่างประเทศก็น่าจะมีประโยชน์กับกองทัพไทยค่อนข้างสูง¹ เพราะจะได้นำวิชาการที่ได้ศึกษานั้นมาพัฒนาใช้กับกองทัพไทย

การนำผู้ที่เคยสอนวิชาให้กับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ มาสอนนายทหารทั้งหลายนั้น น่าจะเป็นการสร้างความรู้ความภาคภูมิใจให้เกิดขึ้นกับเหล่าทหารด้วย เพราะทหารต่างมีความรู้สึกที่ว่าได้เรียนวิชากับอาจารย์คนเดียวกับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ และวิธีการนี้ผู้เรียนก็น่าจะมีความรู้ได้ดีพอสมควร เนื่องจากว่าผู้ที่สอนวิชาให้กับพระราชวงศ์ชั้นสูงได้นั้น ย่อมจะต้องได้รับการคัดเลือกมาเป็นอย่างดีแล้ว เพราะฉะนั้นนายทหารยุคนี้ น่าจะเป็นผู้ที่มีคุณภาพภายในกองทัพมากกว่าเดิม เพราะได้รับการพัฒนาด้านภาษาเพื่อจะเรียนรู้ตำราจากต่างประเทศได้ดียิ่งขึ้น

1.3 การปรับปรุงด้านอาวุธยุทโธปกรณ์

ตามที่ได้เคยมีการปรับปรุงกองทัพด้านอาวุธยุทโธปกรณ์มาแล้ว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาวุธที่ใช้ก็คงมีประสิทธิภาพตามสมควร ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่าอาวุธปืนที่ใช้กันมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นมีอายุการใช้งานมากกว่า 20 ปีแล้ว ย่อมต้องชำรุดเสียหายไปมาก จำเป็นที่จะต้องจัดหาเปลี่ยนใหม่ แล้วนำปืนเก่าจากกรมกองทหารต่างๆ มาซ่อมแซมขึ้นใหม่สำหรับไว้ใช้ในกองทัพต่อไป²

¹ กระทรวงกลาโหม. (2454). ให้มองสิเออร์ รัจยี เป็นผู้สอนภาษาอังกฤษแก่นายทหารชั้นสัญญาบัตร. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 1.

² กระทรวงกลาโหม. (2461-2466). เรื่องสั่งปืนใหญ่, เล็ก, กับกระสุน. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 5.

การปรับปรุงด้านอาวุธยุทธโศปกรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงจากอาวุธแบบเดิมที่เริ่มจะด้อยประสิทธิภาพลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่การสงครามในทวีปยุโรปกำลังดำเนินอยู่นั้น จำเป็นต้องเตรียมการหาอาวุธที่มีคุณภาพเข้ามาไว้ใช้ในประเทศ จึงมีการสั่งอาวุธชนิดต่าง ๆ เข้ามาใช้ อย่างไรก็ตามได้มีการสั่งซื้อจากประเทศทางยุโรปมาหลายครั้งแล้วแต่ไม่สำเร็จ เนื่องจากติดขัดในเรื่องการขนส่งที่ต้องหยุดชะงักเพราะการสงครามที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น ดังนั้นจึงได้สั่งซื้ออาวุธไปที่ญี่ปุ่นด้วยเหตุผลที่ว่าแม้หลังสงครามแล้วการสั่งอาวุธจากยุโรปก็คงไม่สะดวกนัก¹ แสดงให้เห็นว่าอาวุธเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุด และไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นถ้าจะต้องมีการเปลี่ยนอาวุธเมื่อใดก็ต้องหาสถานที่ซื้อให้ได้

สำหรับอาวุธปืนชนิดเล็ก ก็มีขำรุดเป็นจำนวนมากเช่นกัน จำเป็นต้องปรับปรุงให้ดีขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริที่จะสั่งเพิ่มเติมเข้ามาเพราะอาวุธของเก่านั้นมีอยู่น้อยมากแล้ว และเรื่องเกี่ยวกับอาวุธนั้นเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งเพราะอาวุธเป็นเครื่องมือในการรักษาประเทศ เมื่อมีกำลังทหารพร้อมแล้วแต่ไม่มีอาวุธ ก็จะไม่มีความปลอดภัยอันใดเกิดขึ้นเลย² ดังนั้นแม้ประเทศจะประสบกับปัญหาด้านการเงินเพียงใดก็ตาม ก็จำเป็นที่จะต้องแบ่งงบประมาณส่วนหนึ่งมาจัดซื้ออาวุธให้ได้ ซึ่งในการนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นถึงความจำเป็นดังกล่าวจึงทรงมีความเห็นว่าควรจะให้จัดซื้ออาวุธได้ ดังที่กระทรวงกลาโหมได้จัดรายการสั่งซื้ออาวุธเข้ามาใช้ ดังนี้

1. ปืนกล	600	กระบอก
2. ปืนเล็กยาว	50,000	กระบอก
3. กระสุนปืนเล็ก	10,000,000	นัด ³

โดยกำหนดให้ ปืนกล ปืนเล็กยาว ใช้ลำกล้องขนาดเดียวกับปืนที่ใช้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ คาลิเบอร์ 8 มิลลิเมตร เพื่อให้ใช้กระสุนร่วมกันได้หมด เพียงแต่เปลี่ยนแปลงรูปหัวกระสุนให้เป็นชนิดหัวแหลมตามสมัยนิยม ซึ่งจะทำให้วิถีกระสุนดีขึ้น และมีความแม่นยำมากขึ้น ในการนี้จำเป็นต้องแก้ไขรังเพลิง รังกระสุน ที่ลำกล้องปืนเก่า รวมทั้งแก๊สน้ำมันปืนเก่ากับต้องแก้ไขเครื่องทำกระสุนในโรงงานช่างแสงที่มีอยู่เดิมด้วย สำหรับการสั่งกระสุนปืนจำนวนนี้ก็เพื่อใช้ไปก่อน จนกว่ากรมช่างแสงจะสามารถผลิตกระสุนแบบใหม่ได้เอง⁴

สำหรับการสั่งปืนกลเข้ามาใช้นั้น ก็โดยเหตุผลที่ว่า

¹ กระทรวงกลาโหม. (2461-2466). *เรื่องสั่งปืนใหญ่, เล็ก, กับกระสุน*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 5.

² แหล่งเดิม.

³ แหล่งเดิม.

⁴ แหล่งเดิม.

...ในมหาสงคราม คราวที่แล้วมา ปรากฏว่าต้องเปลี่ยนแปลงวิธีรบของทหารราบใช้ปืนกลเป็นอาวุธสำคัญยิ่ง เจ้านาที่ฝ่ายเสนานิการณทหารบกพิจารณาตระหนักแน่แก่ใจว่าเป็นการจำเป็นที่จะต้องจัดคล้อยตามไปตามวิธีการนั้น หากไม่จักเป็นการเสียเปรียบอย่างยิ่งในยามศึกสงคราม อนึ่งทหารม้าก็ควรมีอาวุธปืนกล เพื่อใช้ในการรบเดินดิน แลทหารปืนใหญ่ก็ควรมีปืนกลประจำกองร้อย เพื่อใช้ในการป้องกันตนเมื่อถูกรุกรานใกล้ชิด แบ่งเบาภาระแก่ทหารราบในหน้าที่ป้องกันปืนใหญ่ด้วย เพราะฉะนั้นในชั้นนี้ควรเร่งจัดการสั่งซื้อปืนกลขนาดเบาเป็นจำนวนมาก อย่างน้อยให้เป็นจำนวนเพียงพอ กับอัตราสำหรับกำลังรบประจำการชั้นหนึ่งก่อน...¹

จะเห็นว่าการปรับปรุงด้านอาวุธ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเน้นไปที่ว่ากองทัพของต่างประเทศมีอาวุธอะไรที่ทันสมัยก็จะหามาให้กับกองทัพไทย ทั้งนี้ก็เพื่อไม่ให้เป็นการเสียเปรียบชาติอื่น เพราะอาวุธสมัยใหม่จะมีานุภาพรุนแรงกว่าอาวุธเดิม

1.4 การจัดระเบียบราชการในกองทัพ

ตามหลักการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยทั่วไปพระมหากษัตริย์จะทรงมีอำนาจเต็มที่ในทุกๆ ด้าน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงมีความเห็นว่าประเทศไทยเป็นอาณาจักรที่มีอิสระ และอยู่เย็นเป็นสุขได้ก็ด้วยพระบรมราชโบายของพระมหากษัตริย์ และพระราโชบายต่างๆ นั้นดำเนินมาโดยวิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงเห็นควรจัดการว่าสิ่งใดจะเป็นประโยชน์ ก็ทรงจัดไปโดยมิต้องคำนึงถึงความเห็นของราษฎรว่าจะเห็นด้วยหรือไม่ เพราะราษฎรนั้นวันจะไม่มีความรู้ความเห็นในทางปกครองบ้านเมือง ทั้งมีความจงรักภักดีเชื่อมั่นในพระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์ เมื่อทรงจัดการอย่างใดแล้วก็ต้องนับว่าเป็นการดีมีประโยชน์จึงทรงจัด ข้าราชการเป็นผู้ดำเนินการตามพระบรมราชโบายให้สำเร็จลุล่วงไปนั้น ก็อาศัยพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์เป็นเครื่องบังคับ จะทำอะไรไปก็ถูกต้องทั้งหมด โดยไม่ต้องคิดว่าราษฎรจะชอบหรือไม่เหมือนกัน และไม่ต้องอธิบายด้วยว่าสิ่งที่ทำไปนั้นเพราะหวังประโยชน์อะไร²

นั่นคือท่าทีของประชาชนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์สามารถจะทำได้ทุกอย่าง ตามพระราชดำริได้ทุกประการ แต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มิได้เป็นเช่นนั้นเพราะความเชื่อมั่นของราษฎรในพระราโชบายดูจะเบาบางลงไปมาก เกิดมีความคิดเห็นว่าทำอย่างไรจะไม่เป็นการเดือดร้อนแก่ราษฎร และทำอย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์แก่ราษฎร ความคิดดังนี้มีกระจายอยู่โดยทั่วไปแล้ว และการที่เกิดมีความคิดเช่นนี้ขึ้นนั้นก็ด้วยสาเหตุสำคัญ คือ

¹ สงครามโลกครั้งที่ 1 ระหว่าง พ.ศ.2457 – 2461.

² แหล่งเดิม.

² กระทรวงกลาโหม. (2455). ความเห็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก เรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร. 6 ก/1.

- 1) ราษฎรมีความรู้มากขึ้น เพราะได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ จัดการศึกษาให้
- 2) มีคนภายนอกเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารมากขึ้นทุกที และคนภายนอกนี้มาจากบ้านเมืองซึ่งการปกครองไม่สู้ดีนัก จึงเคยแก่การไม่เชื่อถือในพระมหากษัตริย์
- 3) ข้าราชการ แต่เดิมเคยมีจำนวนน้อย บัดนี้มีจำนวนมากขึ้นทำให้ขาดความรู้สึกว่าตนเป็นผู้ดำเนินพระราโชบายของพระมหากษัตริย์ เห็นเป็นประโยชน์ของตน เป็นนายของราษฎรขึ้นเอง นึกถึงแต่ประโยชน์และความสะดวกของตนเป็นที่ตั้ง เพราะเห็นว่าตนมีอำนาจ
- 4) หนังสือพิมพ์รายวันที่เกิดขึ้นโดยชาวต่างประเทศเป็นผู้ตั้ง หรือบุคคลที่ไม่มีความรู้พอตั้งขึ้น ก็คอยแต่จะก่อให้เกิดคนมีความคิดในทางผิดเสมอ
- 5) พวกทนายความต่างๆ ซึ่งหากินในทางกฎหมาย ทำให้ราษฎรเห็นชัดว่าพระราชกำหนดกฎหมาย ไม่ใช่สิ่งที่ต้องเชื่อมั่น

เมื่อมามีการที่ราษฎรขาดความเชื่อมั่นในพระบรมราโชบาย ทั้งเกิดมีนายราษฎรขึ้นได้นอกจากพระมหากษัตริย์แล้ว ถ้ารัฐบาลขึ้นใช้วิธีดำเนินราชการตามแบบเก่าต่อไป อันตรายจะเกิดมีต่อพระราชอาณาจักรได้ เพราะจะเกิดความยุ่งยากภายในเป็นช่องทางให้ศัตรูภายนอกสามารถเข้ามาก่อการร้ายได้¹

แสดงให้เห็นว่าราษฎรโดยทั่วไปมีความรู้สึกในทางลบต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งอาจจะเป็นความรู้สึกของบรรดาทหารด้วยก็ได้ เพราะผู้แสดงความคิดเห็นข้างต้นนั้นคือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดกับบรรดาทหารมากที่สุด ดังนั้นพระองค์จึงน่าจะเป็นบุคคลที่ทรงทราบความรู้สึกนึกคิดของทหารเป็นอย่างดีพระองค์หนึ่งและถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ย่อมจะต้องส่งผลเสียต่อความมั่นคงของราชบัลลังก์แห่งพระมหากษัตริย์แน่นอน

ในการนี้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถได้ทรงเสนอแนะวิธีการแก้ไขมาไว้ด้วยว่า ต้องแสดงให้เห็นชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงมีพระราชอำนาจในการปกครองบ้านเมือง ข้าราชการทั้งปวงตั้งแต่เสนาบดีลงไปเป็นผู้กระทำตามพระบรมราโชบายเท่านั้น เป็นคนของพระมหากษัตริย์ ไม่มีความชอบธรรมใดๆ เป็นของตนเองในการแสดงอำนาจ ใครทำผิดก็ต้องได้รับโทษให้ออกจากราชการทันที ไม่มีการยกเว้น และมีให้ผู้ได้รับราชการโดยได้เงินเดือนเปล่าๆ แต่ไม่ได้ทำอะไร ต้องวางลงให้เป็นหลักของราชการว่า พระมหากษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมือง สำหรับความสุขของราษฎรเท่านั้น มิได้ทรงพระราชดำริถึงประโยชน์ส่วนพระองค์เลย เพราะฉะนั้นบรรดาข้าราชการทุกชั้น ต้องมี

¹ กระทรวงกลาโหม. (2455). ความเห็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก เรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร. 6 ก/1.

ความคิดอย่างเดียวกันหมด จะทำสิ่งใด ต้องทำเพื่อประโยชน์ความสุข ความสดวกของราษฎร เป็นสำคัญ¹ ซึ่งน่าจะเป็นวิธีการแก้ไขราชการที่ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงใช้ในกองทัพภายใต้การบังคับบัญชาของพระองค์ด้วย เพราะมีลักษณะที่เด็ดขาดเหมือนทหาร

สำหรับการปรับปรุงกองทัพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบุคคลที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งตามกรมกอง และปรับปรุงเทคนิคในด้านต่าง ๆ มากกว่าจะปรับปรุงโครงสร้างของส่วนราชการทั้งระบบ ดังเช่นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งมีการจัดส่วนราชการในกองทัพให้มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างทั่วถึง กล่าวคือ ในการที่มีกองพลขึ้นอยู่ในกองทัพที่ 1 ถึง 4 กองพล จะทำให้การตรวจตราจัดการทั่วถึง อีกทั้งหน้าที่ในกองทัพที่ 1 ก็มีมากกว่ากองทัพอื่นควรจะให้แยกกองพลที่ 4 ออกจากกองทัพที่ 1 เป็นกองพลอิสระตามเดิม² เป็นต้น

นอกจากนี้เพื่อเป็นการปรับปรุงกองทัพให้มีความเป็นสากลตามแบบอย่างประเทศทางยุโรป ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่ยุโรปกำลังเปลี่ยนแปลงไปอีกระดับหนึ่ง ดังนั้น จึงได้มีความพยายามกวาดล้างราชการให้มีการพัฒนาให้ดีขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของการทหารช่าง ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน ทรงรับผิดชอบอยู่นั้น เมื่อพระองค์จะเสด็จไปรักษาพระองค์ ณ ประเทศยุโรป จึงเป็นโอกาสอันดีที่พระองค์จะได้ทรงดูงานการช่างในยุโรป ด้วย³

2. การสร้างเกียรติภูมิของกองทัพไทย

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดมีเหตุการณ์ กบฏ ร.ศ.130 เกิดขึ้นโดยคณะนายทหารในกองทัพ ซึ่งน่าจะเป็นปัจจัยที่ทำให้พระองค์ไม่ทรงไว้วางพระทัยกองทัพอันเป็นกองกำลังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างเพื่อวัตถุประสงค์จะให้เป็นที่มั่นที่เสริมสร้างพระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเน้นให้กองทัพมีความภาคภูมิใจในหน้าที่ด้านการป้องกันประเทศ ทำให้สถาบันทหารเป็นสถาบันหลักของประเทศ ส่งผลให้ทหารสนใจในกิจการด้านอื่น โดยเฉพาะการเมือง และความมั่นคงภายในประเทศ ทหารจึงได้กลายมาเป็นชนชั้นนำทางแนวความคิดในสังคมไทย เพราะทหารมีอำนาจอยู่ในมือเป็นชนชั้นที่พร้อมจะดำเนินการต่าง ๆ ได้ทันที

¹ กระทรวงกลาโหม. (2455). ความเห็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก เรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/1.

² กระทรวงกลาโหม. (2456). ปรับปรุงตำแหน่งหน้าที่ในกองทัพบก. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 3.

³ แหล่งเดิม.

2.1 คทาจอมพล

เครื่องจอมพล ซึ่งเป็นยศที่สูงสุดของกองทัพ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้นที่จะทรงดำรงพระยศนี้ได้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับพระคทาจอมพลอันแรกที่กองทัพได้จัดทำขึ้นถวาย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงได้รับคทาจอมพล ซึ่งกองทัพบกจัดทำขึ้นถวาย เป็นพระคทาอันที่ 2 ที่กองทัพจัดสร้างขึ้น ซึ่งในการนี้พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสตอบว่า

...เราขอขอบพระทัยผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ และขอบใจนายทหารผู้ใหญ่ บรรดาที่ได้นำเครื่องยศจอมพลทหารบกมามอบให้เราในวันนี้ เรามีความเต็มใจรับยศจอมพล ซึ่งทหารบกของเราได้พร้อมใจกันยกย่องให้เราเป็น เพราะแลเห็นว่าเป้นพยานแห่งน้ำใจจงรักภักดี สวามิภักดิ์ในตัวเราและแผ่นดินสยาม การที่สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถของเรา ผู้ได้ทรงดำรงพระยศจอมพลและตำแหน่งจอมทัพบก ได้เสด็จสวรรคตนั้น ย่อมเป้นเหตุให้เรามีความเศร้าโศกเหลือที่จะพรรณา แต่เมื่อได้แลเห็นปรากฏอยู่ว่าเราได้เศร้าโศกแต่โดยลำพัง ทั้งบรรดาทหารก็พลอยมีความเศร้าโศกอาลัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ ผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ ทำให้เรารู้สึกว่าทุกข์ของเราค่อยเบาลง เพราะมีผู้ช่วยแบกทุกข์อันนั้นด้วยเป้นอันมาก สมเด็จพระบรมชนกนาถราชของเราได้ทรงพระมหากรุณาเมตตาปราณีแก่เหล่าทหารบกเป็นอย่างยิ่งยวดมาแล้วปานใด ทหารทุก ๆ คนย่อมทราบอยู่ในใจดีแล้ว เมื่อได้เสด็จสวรรคตไปแล้ว เช่นนี้ เรารู้สึกว่าเป้นหน้าที่ของเราที่จะทำนุบำรุงทหารบกของเรา จำเริญตามรอยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถมิให้บกพร่อง ตัวเราเองก็ได้เคยรับราชการสนองพระเดชพระคุณอยู่ในหมู่ทหารบกหลายปี จึงมีน้ำใจรักใคร่ใคร่ไม่ตรีในบรรดาทหารบกทั้งนายและพล ประหนึ่งเป้นบุตรที่แสนหาญของเราฉะนั้น ขอจงเชื่อเถิดว่าเราจะตั้งใจทำนุบำรุงกองทัพบกให้จำเริญรุ่งเรืองสมควรแก่กาลสมัย เพื่อจะได้ฝากอิสรภาพแห่งชาติไทยไว้ในมือแห่งทหาร โดยความเชื่อมั่นว่าแม้มีศัตรูหมู่พาลปรารถนาจะมาย่ำยีบ้านเมือง ชาติ และศาสนา ทหารของเราคงจะตั้งหน้าต่อสู้จนสิ้นกำลังมิได้ยับยั้งย่อหย่อน เรารู้ยูนานายพลเอกกรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ผู้เป้นพี่ที่ไว้วางใจของเราเป้นผู้บัญชาการทหาร บกอยู่นี้ มีความจงรักภักดีมั่นคง มีความสามารถในราชการทหาร กับทั้งมีข้าราชการนายทหารผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งจงรักภักดีเต็มใจกระทำการตามตำแหน่งหน้าที่ของตน ๆ อีกนายสิบและพลที่ชื่อสัตย์สุจริตยอมถวายชีวิตเป้นราชพลี เมื่อเราเชื่อในใจอยู่เช่นนี้แล้ว ก็ทำให้เรารู้สึกภูมิใจที่ได้รับยศเป้นจอมพลในกรมทหารบกของเราเป็นอย่างยิ่ง...

แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงพยายามนับรวมพระองค์เองอยู่ในพวกเดียวกับทหารด้วย หมายความว่า พระองค์ทรงเป้นทหารด้วยเช่นกัน และนั่นย่อมหมายถึงว่า หากมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นทหารกับพระมหากษัตริย์จะร่วมมือกันต่อต้าน

¹ กระทรวงกลาโหม. (2453). ถวายเครื่องจอมพล. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

2.2 เครื่องแบบ

เครื่องแบบทหารยังคงมีรูปแบบตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นไว้ จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ.2461 ซึ่งเป็นปีที่ไทยส่งทหารไปช่วยรบในสมรภูมิยุโรปในมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 ทหารที่ไปช่วยรบจะได้มีเครื่องหมายพิเศษติดที่แขนเสื้อ ดังที่ได้ระบุไว้ในประกาศกระแสพระบรมราชโองการให้นับเวลารับราชการทวิคูณ สำหรับผู้ซึ่งไปราชการสงคราม ความว่า

...ให้มีเครื่องหมายพิเศษที่แขนเสื้อเครื่องแบบทหาร ว่าได้ถูกอาวุธแล้วในราชการสงครามก็ครั้งกับได้รับราชการสงครามมาแล้วก็ปี ... สำหรับทหารไทยควรให้มีเครื่องหมายเป็นแถบขนาดย่อมกว้าง 25 มิลลิเมตรพันรอบแขนเสื้อเบื้องปลาย ห่างจากปลายแขนเสื้อ 1 เซนติเมตร สีแดงเป็นเครื่องหมายการถูกอาวุธ ถูกกี่ครั้งก็ให้มีเท่านั้น สีดำเป็นเครื่องหมายไปราชการสงคราม ผู้ใดอยู่ในสงครามครบ 1 ปี ติด 1 แถบ แล้วเพิ่มจำนวนแถบตามจำนวนปีต่อไป...¹

หากพิจารณาถึงความรู้สึกของทหารก็น่าจะเป็นไปได้ว่า สิ่ง que เพิ่มเข้ามาในเครื่องแบบนี้ จะเป็นสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีที่ความเป็นทหารเท่านั้นจะสามารถมีได้ นับเป็นเกียรติภูมิที่เกิดขึ้นในอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะทหารโดยหน้าที่แล้วก็ต้องปกป้อง และรักษาประเทศไว้ นั่นคือ สิ่ง que ทหารภูมิใจมาโดยตลอดเวลา เมื่อมีเครื่องหมายยืนยันถึงหน้าที่ เป็นการเน้นให้บุคคลทั่วไปเห็นว่าทหารได้กระทำหน้าที่นั้นแล้วอย่างเต็มภาคภูมิ ย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกปลื้มปิติและภาคภูมิใจในเครื่องแบบแห่งความเป็นทหารมากยิ่งขึ้น

2.3 ธงชัยเฉลิมพล

ธงชัยเฉลิมพล เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นตัวแทนขององค์พระมหากษัตริย์มาแต่ครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นมาแล้ว สำหรับความสำคัญของธงชัยเฉลิมพลนั้น ยังคงมีอยู่เช่นเดิม แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงนำความศักดิ์สิทธิ์ของธงชัยเฉลิมพลเข้ามาใช้โดยที่เคยมีพระราชดำรัสว่า

...องค์พระปฐมเจดีย์ของเมืองนครไชยศรี เป็นหลักแห่งความเคารพนับถือในพระศาสนาของเราฉันใด ให้ทหารของเรามีความเคารพนับถือต่อธงไชยเฉลิมพลว่า เป็นหลักแห่งความจงรักภักดี ความรักชาติฉันนั้น แลองค์พระปฐมเจดีย์เป็นเครื่องหมายอันเตือนใจผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนาให้ประกอบกรกุศลอันใด ก็ให้ทหารของเรามีความเคารพนับถือเป็นเครื่องหมายอันเตือนในบรรดาทหารให้เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ เปนไทยแท้แลเปนทหารที่กล้าหาญในขณะที่ทำการสงคราม ทั้งให้เป็นผู้ที่มีความกตัญญูรักษาพระองค์พระมหากษัตริย์ รักษาบ้านเกิดเมืองนอนแลรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงถาวรอยู่ฉันนั้น ต่อเมื่อใดถึงคราวที่จะต้องรบพุ่งชิงชัยกันขึ้นแล้ว ก็ขอให้เปน

¹ กระทรวงกลาโหม. (2461). ประกาศกระแสพระบรมราชโองการให้นับเวลาราชการทวิคูณ สำหรับผู้ซึ่งไปราชการสงคราม. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 2.

ผู้มีไชยชานะต่อข้าศึกศัตรูทุกขณะ ถ้ามีจนนั้น เมื่อมีกรรมมาถึงเข้าโดยจำเอนที่จะต้องตายเจ้าจงตายอย่างทหาร ในสนามรบนั้นเถิด...¹

เป็นการนำเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในศาสนา เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญ ความศักดิ์สิทธิ์ที่ทหารทุกคนจะต้องยึดถือเหมือนกับบุคคลทั่วไปนับถือศาสนานั้นเอง นอกจากนี้ ยังนำธงชัยเฉลิมพลไปเปรียบเทียบกับธงไชยของท้าวอมรินทราราชราช ดังมีข้อความว่า

... อันธงไชยทั้งสามของท้าวอมรินทราราชราช ได้ใช้นำเทพเสนาเข้าสู่สงครามปราบอสูรเหล่าร้ายให้พ่าย แพ้ปราไชยแต่เทพบารมี...ขอทหารจงถือเอาความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์ ความรักชาติบ้านเมือง แลความเคารพมั่นในบรรพบุรุษศาสนา เปนธงไชยทั้งสามที่เพ่งเล็งมันอยู่ สำหรับนำทหารของเราไปสู่ที่ ไชยชานะ ๆ แลความเจริญทุกเมื่อไป ประดุจธงไชยทั้งสามของท้าวอมรินทราราช...²

แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงต้องการทหารที่มีความเป็นทหารของพระมหากษัตริย์ เพราะธงชัยเฉลิมพล คือสัญลักษณ์แทนองค์พระมหากษัตริย์ ดังนั้น หากธงชัยสามารถนำชัยชนะมาสู่กองทหารได้ก็ย่อมหมายถึง พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ นำที่เข้มแข็ง สามารถสร้างความฮึกเหิมให้เกิดขึ้นในกองทัพได้

2.4 การยกเลิกอาญาโบาย

จากการโบายหลังนายทหารเมื่อตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและเป็นสาเหตุหนึ่งในการเกิดกบฏ ร.ศ.130 ขึ้นนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงการที่ทหารรังเกียจวิธีการลงโทษในลักษณะดังกล่าว ด้วยเห็นว่าเป็นวิธีการลงโทษสำหรับบุคคลซึ่งมีศักดิ์ต่ำ แต่เมื่อนำมาใช้ลงโทษบุคคลระดับนายทหารจึงทำให้บรรดาทหารทั้งหลายรู้สึกไม่พอใจในวงกว้าง

ต่อมาในปี 2463 ได้มีประกาศยกเลิกอาญาโบายแก่ทหารบก ซึ่งน่าจะทำให้บรรดาทหารทั้งหลายรู้สึกพอใจ เพราะเคยมีบทเรียนอันเจ็บปวดเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต สำหรับประกาศฉบับนี้ ได้ระบุข้อความไว้ว่า

...ตามความในกฎหมายวินัยและการลงอาญาทหารบกฐานลเมิดกฎหมาย, ซึ่งเสนาบดีกระทรวง
กระลาโหมได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตราขึ้นไว้แล้ว, มาตรา 2 ว่าด้วยอำนาจลง

¹ กระทรวงกลาโหม. (2454). คำกราบบังคมทูล และพระราชดำรัสตอบเรื่องทรงรับเครื่องยศตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษของกรมทหารต่าง ๆ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 1.

² กระทรวงกลาโหม. (2454). คำกราบบังคมทูล และพระราชดำรัสตอบเรื่องทรงรับเครื่องยศตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษของกรมทหารต่าง ๆ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 1.

อาญา มีอาญาโบยอยู่ด้วยสถานหนึ่ง, บัดนี้ทรงพระราชดำริห์ว่าการรักษาอุทธรินัยไม่จำต้องใช้ อาญาโบยสืบต่อไปแล้ว, และการโบยนั้นนับว่าเป็นอาญาชั้นต่ำซ้ำไม่สมควรแก่ทหารผู้มีหน้าที่ป้องกันรักษาพระมหากษัตริย์ ชาติและเมืองมารดร, จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเลิกอาญาโบยแก่ทหารตามความในกฎว่าด้วยอุทธรินัยและการลงอาญาทหารบกฐานลเมิดอุทธรินัย ... ให้คงใช้แต่ในกองตัดสินคดีและกองเรือนจำเท่านั้น¹

2.5 การสร้างความรู้สึกราชาตินิยม

พระบรมราชาธิบายในการสร้างความรู้สึกราชาตินิยมนี้ สอดคล้องกับพระบรมราชาธิบายในการสร้างความเจริญให้กับประเทศชาติ และนำประเทศสู่ความทัดเทียมกับนานาชาติ ซึ่งตามแนวทางนี้ ประชาชนจะต้องมีอุดมการณ์ และสำนึกใหม่ที่จะเป็นพลังช่วยกระตุ้นให้มีการกระทำการในเรื่องต่างๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกอุดมการณ์ชาตินิยม หรือความรักชาติ มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริที่ทรงนำมาจากคำขวัญที่ว่า พระผู้เป็นเจ้า พระมหากษัตริย์ และประเทศ ของอังกฤษ²

สำหรับความคิดในเรื่อง “ชาติ” นั้นทรงเอาคำภาษาบาลี ซึ่งแปลว่าเกิดหรือกำเนิดมาใช้ ไม่ใช้คำอื่นเช่นคำว่า “ประเทศ” (ซึ่งมาจากคำในภาษาบาลีและสันสกฤตว่า เทศ) หรือคำว่า “บ้านเกิดเมืองนอน” (ซึ่งเป็นคำภาษาไทย) คำว่า “ชาติ” นี้หมายถึงประชาชน แต่คำว่า “ประเทศ” มีความหมายในแง่ของสิ่งไม่มีชีวิตที่ประกอบขึ้นมาเป็นประเทศ ดังนั้นจึงสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงเน้นถึงในเรื่องความสัมพันธ์ของบุคคลมากกว่าโครงสร้างอื่น ๆ ถ้าหากเปรียบเทียบคำว่า “บ้านเกิดเมืองนอน” กับคำว่า “ชาติ” แล้ว จะเห็นว่า คำว่า “บ้านเกิดเมืองนอน” มีกำเนิดที่ไม่แน่นอนและจมอยู่ในอดีต ส่วนคำว่า “ชาติ” เป็นคำที่เพิ่งเกิดขึ้น และเกิดขึ้นมาด้วยความรู้สึกถึงภาระหน้าที่ คือเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2451 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการประพาสยุโรปแล้วเสด็จตรงไปยังเมืองจันทบูรก่อน เพราะเมืองนี้เพิ่งจะกลับคืนเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจของไทยหลังจากที่ฝรั่งเศสได้ยึดเอาไป พระองค์ได้ทรงแสดงความยินดีต้อนรับประชาชนที่อยู่ในเมืองจันทบูร ในโอกาสที่ได้กลับมาเป็นคนชาติไทยอีกครั้งหนึ่ง จึงมีการใช้คำว่า “ชาติไทย” ขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยนี้เอง³

¹ กระทรวงกลาโหม. (2463). ประกาศยกเลิกอาญาโบยแก่ทหารบก. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 2.

² มัทนา เกษกมล. (2519). การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า 15.

³ ยุพา ชุมจันทร์. (2519 ; เม.ย.-มิ.ย.). “พระบรมราชาธิบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”, จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 29-30.

สำหรับเมืองไทยนั้น ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างขึ้นมานั้น ถ้าหากประชาชนคนใดไม่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์แล้ว ก็จะต้องถือว่าคนนั้นไม่มีชาติการจะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนชาติไทยนั้นเป็นสิ่งที่ง่าย และอาจจะมี ปัญหาที่ต้องพิสูจนด้วย ตามทัศนะของพระองค์แล้วบุคคลไม่สามารถจะคอยนั่งดูการสร้างชาติ ได้ แต่จะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามนโยบายของผู้นำของชาติไทยโดยไม่ได้แย้ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเชื่อว่าพระมหากษัตริย์มีความสำคัญต่อความเข้มแข็งของประเทศ เป็นอันดับแรก ถ้าหากย้อนกลับไปดูสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยพระร่วง จะเห็นถึงการ สร้างความมั่นคงอันเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สถาบันพระมหากษัตริย์จึงเป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่งที่คนไทยทุกคนจะต้องจงรักภักดี และพระองค์ทรง ต้องการจะยกย่องเกียรติคุณความสามารถของพระมหากษัตริย์ว่าเป็นผู้นำของชาติ¹

สำหรับทหารย่อมมีหน้าที่สำคัญที่จะต้องนับถือชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นผู้ปกครอง และเลี้ยงดูทหารทั้งปวง ในสำนักของทหารพระมหากษัตริย์ต้องเป็นใหญ่ยิ่ง กว่าสิ่งทั้งปวง เพราะฉะนั้นทหารของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์เหนือสิ่งอื่นใด เพราะพระองค์เป็นผู้ที่ชุบเลี้ยงบรรดาทหารหาญทั้งหลายให้มีความเป็นอยู่ที่ไม่เดือดร้อนในเรื่องใดๆ ดังนั้นทหารต้องเป็นผู้ที่มีความกตัญญูต่อองค์พระมหากษัตริย์เป็นการตอบแทน²

เป็นที่ทราบกันว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นนักอักษรศาสตร์ผู้ ใฝ่หาความรู้ คือทรงเป็นนักประวัติศาสตร์ที่เชี่ยวชาญ เป็นนักวรรณคดีที่มีจินตนาการกว้างและ เป็นพุทธศาสนิกชนที่เคร่งครัดในศีลธรรมและพิธีรีตอง ดังนั้น ในฐานะนักปกครองจึงทำให้ทรง เป็นนักปกครองประเภทอุดมคติมากกว่าจะเป็นนักปฏิบัติ การที่ทรงมีความนิยมชมชื่นต่อความ รู้สึกชาตินิยมและมีพระปณิธานอันแน่วแน่ที่จะสร้างชาติไทยให้เท่าเทียมกับนานาชาตินั้น เป็น อิทธิพลและแรงดลใจจากประเทศอังกฤษ ที่ได้ทรงประทับศึกษาอยู่เป็นเวลานาน³

ความชื่นชมในการเป็นนักรบยุโรปของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้ แสดงออกถึงการประทับใจในความเป็นนักรบของชาวยุโรปถึงกับทรงแปลโคลงสุภาษิต ไว้ว่า

มะโนมอบพระผู้	เสวยสวรรค
แขนมอบถวายทรงธรรม	เทอดหล้า

¹ ยุพา ชุมจันทร์. (2519 ; เม.ย.-มิ.ย.). "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว", จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 30.

² กระทรวงกลาโหม. (2454). คำกราบบังคมทูล และพระราชดำรัสตอบเรื่องทรงรับเครื่องยศ ตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษของกรมทหารต่าง ๆ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 1.

³ มัทนา เกษกมล. (2519). การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัว. หน้า 17.

ดวงใจมอบเมียขวัญ และแม่
เกียรติศักดิ์รักของข้า มอบไว้แก่ตัว¹

ความประทับใจของพระองค์คงจะเป็นเพราะว่าทหารยุโรปมีความจงรักภักดีเป็นที่ยิ่ง เพราะหากจะพิจารณาถึงความหมายของโคลงบทนี้ก็จะพบว่า ทั้งใจและกายได้มอบแด่พระมหากษัตริย์ด้วยความเคารพอย่างสูงสุด แม้ความอ่อนโยนก็ต้องมีอยู่ด้วยกับบุคคลทางบ้าน แต่เกียรติศักดิ์นั้นมอบไว้แก่ตัว หมายความว่าใครก็ตามไม่สามารถที่จะเข้ามาแตะต้องสิ่งที่เป็นเกียรติยศที่ติดอยู่กับตัวของทหารอยู่นั้นได้เลย

2.6 การนับเวลาราชการ

ในการส่งทหารไปราชการสงครามในสมรภูมิยุโรปนั้น ได้มีการปูนบำเหน็จแก่ทหารที่ไปราชการในครั้งนั้น ด้วยการให้นับเวลาราชการเป็นทวีคูณ กล่าวคือ ให้ผู้ที่ไปราชการสงคราม 1 ปีก็ให้นับเวลาราชการเป็น 2 ปี ซึ่งจะมีผลตอนที่ปลดออกเป็นกองหนุนได้รับบำเหน็จบำนาญ และยังมีการได้รับพระราชทานเหรียญจักรมาลาซึ่งเป็นเหรียญที่จะได้รับเมื่อได้เวลาราชการตามที่กำหนดไว้ด้วย²

ลักษณะเช่นนี้เป็นการเสริมสร้างความรู้สึกนึกคิดของบรรดาทหารให้ดีขึ้น เพราะเป็นการพระราชทานความพึงพอใจที่คงจะบังเกิดขึ้นในใจของทหารผู้ได้รับพระราชทานให้นับเวลาราชการทวีคูณทุกคน ซึ่งทหารก็น่าจะรู้สึกภาคภูมิใจเพราะเป็นการแสดงความสามารถในการรบ อันเป็นหน้าที่โดยตรงของทหารที่อาชีพอื่นไม่มี รวมทั้งยังได้ปลดประจำการไปเป็นกองหนุนเร็วกว่ากำหนดโดยไม่ต้องลดเวลาราชการลงแต่อย่างใด ซึ่งน่าจะเป็นเรื่องที่ทำให้ทหารพึงพอใจอยู่ไม่น้อย และยังแสดงถึงความพิเศษของอาชีพทหารที่แตกต่างจากอาชีพอื่นๆ อีกด้วย

2.7 การส่งกองทหารเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 1

ก่อนที่ไทยจะประกาศสงครามอยู่ฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น เยอรมนี เป็นชาติที่คนไทยยอมรับหาสมาคมอย่างสนิทสนมด้วย มากกว่าฝรั่งเศสชาติอื่นใดทั้งสิ้นเพราะไทยไม่มีเรื่องบาดหมางกับเยอรมนีเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ดังนั้นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้นคนไทยส่วนใหญ่จึงเอาใจช่วยชาวเยอรมัน ในระยะแรกๆ ไทยยังไม่ประกาศสงครามกับฝ่ายใด ยังคงเป็นประเทศเป็นกลาง แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาและติดตามถึงการสงครามครั้งนี้อย่างใกล้ชิด¹ ในที่สุดพระองค์ก็ทรงตัดสินพระทัยประกาศสงครามกับฝ่ายเยอรมันและสามารถนำประเทศไทยสู่ชัยชนะ ส่งผลให้ทหารไทยได้รับการยกย่องจากนานาชาติ

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2461, มกราคม). "โครงสุภาสิดนักรบโบราณ," *ดุสิตสมิต*. (ไมโครฟิล์ม). 7: 97.

² กระทรวงกลาโหม. (2461). *ประกาศกระแสพระบรมราชโองการให้นับเวลารับราชการทวีคูณสำหรับผู้ซึ่งไปราชการสงคราม*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 2.

สำหรับเหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกาศสงครามเข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรนั้นมียุ่ว่า

1) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าสัมพันธมิตรจะเป็นฝ่ายมีชัยในการสงครามอย่างแน่นอนจึงทรงหวังว่าจะได้รับประโยชน์จากการยกเลิกสนธิสัญญาที่ไทยทำเสียเปรียบเยอรมนีและออสเตรีย-ฮังการี รวมทั้งอาจได้รับการแก้ไขสนธิสัญญาให้มีความเสมอภาคกับนานาประเทศ

2) ทรงเห็นว่าการรักษาความเป็นกลางอาจมีผลเสียมากกว่าผลดีจึงทรงหลีกเลี่ยงการคุกคามจากประเทศคู่สงครามทั้งสองฝ่าย เพราะถ้าไทยยังคงรักษาความเป็นกลางต่อไปและถ้าฝ่ายสัมพันธมิตรได้รับชัยชนะ ประเทศไทยก็จะไม่ได้รับประโยชน์อย่างใด

3) ทรงเห็นว่าทหารเยอรมันประพฤติตนไปในทางที่ไม่ดี เช่น การทำทารุณกรรมกับชาวเมืองที่อยู่ฝ่ายตรงข้าม

4) ทรงมีพระราชประสงค์จะรักษาธรรมระหว่างประเทศไว้เพื่อป้องกันมิให้ประเทศใหญ่ใช้อำนาจรุกรานประเทศเล็ก¹

นั่นก็คือการได้ทำหน้าที่ของทหารไทยในการเข้าร่วมรบซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของทหารสำหรับสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้กับบรรดาทหารทั้งหลาย ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ในการรักษาธรรมะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอ้างถึงในการเข้าร่วมสงครามครั้งนั้น และยังเป็นการประกาศศักดิ์ศรีแห่งความเป็นทหารให้ประจักษ์แก่สายตาชาวโลกในฐานะประเทศผู้ชนะสงครามอีกด้วย ดังนั้นเมื่อทหารไทยกลับสู่ประเทศก็ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนมากมายไม่ว่าจะเป็นเครื่องหมายการไปราชการสงคราม เครื่องหมายถูกอาวุธ และนอกจากทหารจะภาคภูมิใจในตัวเองแล้วยังเป็นการไปรับราชการเพื่อเกียรติภูมิของชาติด้วย นับว่าเป็นศักดิ์ศรีของความเป็นทหารชนิดที่ไม่มีใครเสมอเหมือนได้ เพราะสามารถทำให้ชื่อเสียงของประเทศไทยเป็นที่รู้จักของนานาประเทศ

ในสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น นับเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้ทหารไทยได้เป็นที่รู้จักของนานาประเทศ ทหารไทยได้รับการยกย่องว่ามีความสามารถไม่แพ้ทหารจากที่อื่นๆ และยังมีความกล้าหาญ เข้มแข็ง ที่แม้แต่รัฐบาลฝรั่งเศสเองก็ได้ให้เกียรติแก่กองทหารของไทยนับตั้งแต่ส่งเรือมารับที่ประเทศไทย แล้วยังส่งทหารไทยไปฝึกหัดวิธีการรบโดยรถยนต์ จนได้รับความชำนาญแล้วจึงได้ส่งไปในสมรภูมิตรบ ดังนั้นหลังจากที่ฝ่ายสัมพันธมิตรได้รับชัยชนะแล้วประเทศฝ่ายชนะสงคราม มีสิทธิส่งกองเกียรติยศไปร่วมในพิธีสวนสนามที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส แล้วตามมาด้วยกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และกรุงบรัสเซล ประเทศเบลเยียม² ทำให้

¹ สมพล ศิลปวุฒิ. (2515). บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 และผลที่ประเทศไทยได้รับ. หน้า 94-101.

² แหล่งเดิม. หน้า 164.

ประเทศไทยเป็นที่รู้จักของนานาประเทศในฐานะที่ทหารไทยได้แสดงความสามารถในการรบจนเป็นที่ยกย่องของประเทศมหาอำนาจ และย่อมจะทำให้ทหารรู้สึกภาคภูมิใจในชัยชนะที่ได้รับซึ่งหมายถึงชัยชนะของประเทศไทยทั้งประเทศด้วย นั่นก็คือความรู้สึกที่ทหารเป็นผู้สร้างเกียรติภูมิให้กับกองทัพและประเทศชาติอย่างสูงสุดด้วย

3. ผลการสร้างเกียรติภูมิในกองทัพไทย

ผลจากการสร้างเกียรติภูมิในกองทัพไทยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กรณีที่พระองค์ทรงตัดสินพระทัยส่งทหารไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยพระองค์จะทรงตั้งพระทัยที่จะสร้างเกียรติภูมิให้กองทัพหรือไม่ก็ตาม แต่น่าจะเป็นสาเหตุที่ไม่ก่อให้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงใดๆ ขึ้นก็ตาม แต่ความไม่พอใจที่คุกรุ่นในหมู่ทหารบางกลุ่มก็ยังคงมีให้เห็นอยู่บ้าง กล่าวคือ และแม้แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ยังทรงหันไปสนพระทัยกับกองเสือป่ามากกว่ากองทหาร ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงพระยาสิทธิราชเดช ความตอนหนึ่งว่า

... การใด ๆ กว่าฉันจะรู้ต้องบอกเสนอกันขึ้นมาตั้ง 8 ชั้น 9 ชั้น จนฉันไม่สามารถที่จะเชื่อแนใจเมื่อใดว่า ได้ฟังความจริงได้ฟังความที่เขาตกแต่งขึ้นมาให้ฟัง คนที่จะเข้าเฝ้าฉัน ต้องติดกางเขยตั้ง 100 ตั้ง 1000 แห่ง กว่าที่จะเข้ามาถึงได้เช่นนี้แล้ว ก็ไม่น่าอัศจรรย์อันใดในการที่ฉันถูกติเตียนว่ามีแต่หาความสุขความสบาย ไม่ต้องนึกถึงความทุกข์ความสุขของผู้น้อย ๆ ที่มีความทุกข์ความร้อนฟังพระเจ้าแผ่นดินไม่ได้อีกต่อไป มีแต่นายของตัวจะเป็นที่ฟังได้จะเป็นผู้ดับทุกข์ดับร้อนได้ เมื่อเพาะปลูกความนิยมกันอยู่เช่นนี้ ไม่อัศจรรย์อันใดในการที่ข้าราชการผู้น้อยจะไม่รู้ดีกว่าจำเป็นต้องมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินเลย ถ้าสิ่งใดที่เป็นผลดี พวกนายก็สุขเอาเก็บเอาเสียเอง การบำเหน็จรางวัลก็ได้เพราะนายเสมอ ถ้าที่ติดคุกติดตาราง ต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินเอาเข้าคุกเข้าตาราง ก็อายตัวนายนั้นเองใครตั้งให้มันเป็นนาย มันก็ไม่ต้องเล่าให้ผู้น้อยของมันฟัง ใครให้อำนาจให้มันไปบังคับบัญชาคน มันก็ไม่ต้องชี้แจง มันโกงเอาอำนาจของฉันไปใช้เพื่อหาความนิยมใส่ตัวของมัน แล้วมีหน้าซ้ำจะเกียตกันไม่ให้คนนิยมฉันบ้างเลย นับว่าเป็นโกงสองชั้นเช่นนี้ คิดไปก็น่าน้อยใจอยู่บ้าง เห็นว่าการเป็นเจ้าแผ่นดินนับวันจะยากขึ้นทุกที หากทางเอาตัวรอดยาก...¹

แสดงให้เห็นว่าทหารเริ่มมีความรักในพวกพ้องเดียวกันมากขึ้นกว่าแต่ก่อน และความรักพวกพ้องดังกล่าวนี้ไม่ได้รวมเอาองค์พระมหากษัตริย์เข้าไว้ด้วย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงรู้สึกในเรื่องนี้ด้วยเช่นกัน

¹ กระทรงกลาโหม. (2454-2455). เรื่องมีผู้ส่งข่าวหนังสือพิมพ์ในกระทรวงกลาโหมและหลอกลวงในกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก / 1.

อย่างไรก็ตาม อาจมีเงื่อนไขซึ่งไม่เอื้อต่อการสร้างเกียรติภูมิในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อยู่ประการหนึ่งคือการเกิดกรณีกบฏ ร.ศ.130 ซึ่งมีสาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรดาทหารและผู้เกี่ยวข้องกับทหารทั้งหลายได้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่ได้คาดฝันมาก่อน คือ การเขียนหลังนายทหารชั้นสัญญาบัตร จากสาเหตุการทะเลาะวิวาทกันระหว่างทหารในกรมทหารกับมหาดเล็กสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ด้วยเรื่องเกี่ยวผู้หญิง และขัดใจกันจนถึงขั้นที่มหาดเล็กใช้ไม้ร่มตีศีรษะทหาร และวิ่งไล่นายดาบทหารผู้หนึ่งไปจนถึงกรมทหาร ฝ่ายพวกมหาดเล็กก็ไล่ตามมาร้องทำทนายถึงหน้ากรม ฝ่ายนายทหารทนไม่ได้ออกไปตอบโต้ด้วยไม้เช่นกัน พวกมหาดเล็กเห็นว่าจะสู้ไม่ไหวก็จึงหนีไปจนถึงวังสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช¹

แต่เรื่องราวหาได้หยุดอยู่แค่นั้นไม่ เพราะสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มีรับสั่งให้ทำการสอบสวนทันที เมื่อฝ่ายทหารยอมรับสารภาพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชก็นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ลงอาญาเขียนหลังทหารเหล่านั้นตามจารีตประเพณีนครบาลในฐานะที่กระทำการอกอาจถึงหน้าประตูวังของพระราชทายาท ในชั้นแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วย ในการนี้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงชี้แจงว่าควรให้จัดการไปตามกฎหมายบ้านเมือง เพราะได้มีการปรับปรุงกฎหมายตามแบบอย่างประเทศที่เจริญแล้ว ไม่ควรนำจารีตนครบาลซึ่งยกเลิกไปแล้วกลับมาใช้อีก แต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชยังทรงยืนยันจะให้เขียนหลังจนได้ มิฉะนั้นจะทรงลาออกจากตำแหน่งรัชทายาท ซึ่งทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการนี้จะลุกลามใหญ่โตไป จึงทรงอนุมัติไปตามคำขอ²

ผู้ก่อการได้บรรยายสภาพการณ์ในวันที่ทหารถูกเขียนไว้ว่า

... วันนั้นเป็นวันที่กระทรวงกลาโหมเจียบสังกัดเหมือนป่าช้าร้างอยู่ทั้งวัน ส่วนภายนอกกลาโหมประชาชนที่คอยสดับรับฟังเหตุการณ์ ก็พลอยรู้สึกกันตลใจไปแทบทุกคน เป็นต้นเหตุให้ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน นักเรียนกฎหมายและประชาชนบังเกิดความเศร้าสลดใจไปตาม ๆ กัน... ลุกลามเข้าไปในโรงเรียนนายร้อยทหารบก ... นักเรียนทุกชั้นพากันหยุดเรียน หยุดฝึกด้วยความเหี่ยวใจ มีหลายคนที่จะออกเป็นนายทหารอยู่แล้ว ถึงกับน้ำตาไหลด้วยความเวทนาสงสาร ทั้งนี้เนื่องจากฤทธิ์แห่งสามัคคีธรรมของเหล่านักรบที่เคยอบรมสั่งสอนกันไว้ ...³

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6).

² เกรียง ศรีจันทร์ และ เนตร พูนวิวัฒน์. (2517). กบฏ ร.ศ.130. หน้า 43-44.

³ แหล่งเดิม. หน้า 44-45.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 46.

จากเหตุการณ์เขียนทหารครั้งนั้น ทำให้ทราบว่าทหารมีความรักพวกพ้องในระดับสูง ซึ่งอาจจะสูงเกินกว่าที่สถาบันพระมหากษัตริย์คาดเอาไว้ก็ได้ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องจากการที่ทหารเรียนและฝึกหัดวิชาการรบที่ต้องอาศัยพวกพ้องช่วยเหลือกัน และในการเรียนนั้นก็ต้องอาศัยอยู่ด้วยกันทั้งวันทั้งคืน ทำให้ความผูกพันระหว่างทหารด้วยกันเองมีมาก จนอาจถึงขั้นลบเลือนความจงรักภักดีที่สถาบันพระมหากษัตริย์ทรงตั้งพระทัยไว้เป็นอันดับแรกให้เจือจางลงไปบ้างก็เป็นได้

สำหรับความเห็นของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ต่อกรณีการเขียนหลังนี้ ทรงมีความเห็นว่า "... ทหารเป็นทหารของชาติ แต่มหาดเล็กเป็นคนใช้ส่วนตัว ถ้าเป็นฉัน ฉันจะเรียกเด็กของฉันพร้อมด้วยทหารสั่งสอนให้มีความสามัคคีต่อกัน อย่าได้ถือพวกถือเหล่า เพราะเป็นคนไทยด้วยกัน พูดยกันเพียงเท่านี้ก็พอแล้ว ..." ¹ และในส่วน of ทหารนั้น หากไม่มีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นอยู่ด้วยแล้ว ก็คงจะเกิดการปฏิวัติเกิดขึ้นในทันที ซึ่งอาจจะเป็นเพราะทหารมีความรู้สึกผูกพันกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงทำนุบำรุงทหารในด้านต่าง ๆ ความรู้สึกนึกคิดอันรุนแรงที่ทหารมีในขณะนั้นจึงเริ่มเลือนลางลงไป ²

อย่างไรก็ตาม การก่อตัวเพื่อทำการปฏิวัติของกลุ่มนายทหาร ก็ได้เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงก่อตั้งกองเสือป่าขึ้นในปีแรกที่ทรงขึ้นครองราชย์ และมีแนวโน้มว่าพระองค์จะทรงให้ความสนพระทัยในกองเสือป่ามากกว่ากองทหาร ทำให้ทหารพากันรู้สึกว่ากองเสือป่านั้น เป็นกิจกรรมที่ดั่งขึ้นทำงานซ้ำซ้อนกับทหารและทำงานแข่งขันกับทหารแห่งชาติด้วย ³ เพราะไม่ว่าทหารมีกิจกรรมอะไร กองเสือป่าก็จะมีกิจกรรมนั้น ๆ ปฏิบัติด้วยเสมอ เช่น การซ้อมรบ การสั่งซื้ออาวุธสำหรับกองเสือป่า เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ทหารซึ่งแต่เดิมเป็นสถาบันเดียวที่ได้รับความไว้วางใจจากสถาบันพระมหากษัตริย์ให้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาประเทศชาติบ้านเมืองและสถาบันพระมหากษัตริย์ กลับมาถูกกองเสือป่าแย่งหน้าที่โดยตรงไป อาจกล่าวได้ว่าเป็นการกระทบต่อหน้าที่ที่ทหารเป็นผู้กระทำมาตั้งแต่แรกตั้ง ซึ่งก็ย่อมที่จะทำให้ทหารอยู่ไม่สบายใจได้ การปฏิวัติจึงก่อตัวขึ้น แม้จะเป็นกลุ่มที่ล้มเหลวในการปฏิบัติการ แต่ก็แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดของทหารที่เริ่มเสื่อมคลายความผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ลงไปแล้ว

¹ เจริญ ศรีจันทร์ และ เนตร พูนวิวัฒน์. (2517). กบฏ ร.ศ.130. หน้า 47-48.

² แหล่งเดิม. หน้า 48.

³ แหล่งเดิม.

บทที่ 5
เกียรติภูมิของกองทัพไทย
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์นั้น สถาบันพระมหากษัตริย์เริ่มอ่อนแอลงมากแล้ว ภารกิจประการหนึ่งที่พระองค์ทรงกระทำเมื่อขึ้นครองราชย์ก็คือ การสร้างความเข้มแข็งมั่นคงให้กับราชบัลลังก์ นั่นคือความพยายามสร้างฐานอำนาจส่วนพระองค์ ซึ่งกลายมาเป็นพระราชดำริของพระองค์ที่สอดคล้องกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในข้อที่ว่า “เจ้านายควรเป็นทหารให้มากที่สุด” เพราะทรงเชื่อว่า “...ถ้ามีกองทัพบกที่ซื่อสัตย์คอยหนุนพระราชบัลลังก์อยู่แล้วอันตรายเช่นนั้นก็จะไม่มี...”¹ แสดงถึงความไว้วางพระราชหฤทัยบรรดาเจ้านายว่าจะทรงซื่อสัตย์ต่อราชบัลลังก์ ทั้งนี้ก็น่าจะมีเหตุผลมาจากความคิดที่ว่า หากสถาบันพระมหากษัตริย์ยังคงดำรงอยู่ตราบได้ พระบรมวงศานุวงศ์ก็น่าจะเป็นผู้อยู่คู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ตราบนั่น

1. การปรับปรุงกองทัพ

1.1 การปรับปรุงส่วนราชการในกองทัพ

การปรับปรุงกองทัพในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงราชการทหาร ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องมาจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน เพราะช่วงรัชสมัยของพระองค์ได้เกิดเหตุการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ส่งผลต่อการดำเนินกิจการในด้านต่าง ๆ ของประเทศ ดังนั้นการปรับปรุงกองทัพในช่วงนี้จึงเป็นไปเพื่อลดรายจ่ายของแผ่นดินเป็นสำคัญ ส่งผลให้หน่วยงานต่างๆ ของกองทัพเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ มีการถอดข้าราชการทหาร รวมหน่วยงานเข้าด้วยกัน เช่นการรวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม² เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้กรมกองต่างๆ มีความกระตือรือร้นและไม่ทำให้เปลืองงบประมาณมากเกินไปด้วย

นอกจากวิธีการยุบกรมกองทหารแล้ว ยังใช้วิธีการยกเลิกกรมทหารต่าง ๆ อีกหลายกรมด้วยเหตุผลที่ว่า เพื่อประหยัดรายจ่ายของแผ่นดิน ให้งบประมาณทั้งรายรับและรายจ่ายเข้าสู่ดุลยภาพ³ ซึ่งหน่วยราชการในกระทรวงกลาโหมที่ต้องถูกยกเลิกยกเลิกรวมถึงดังนี้

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. (2522). *เกิดวังปารุสก์*. หน้า 272.

² กระทรวงกลาโหม. (2474). *รวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม*. (ไมโครฟิล์ม).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

³ กระทรวงกลาโหม. (2468). *เลิกและจัดกรมกองทหารบกเนื่องจากตัดงบประมาณให้เป็นดุลยภาพ*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

- 1) กรมบัญชาการกองพลทหารบกที่ 1, 5 และ 7 รักษาพระองค์
- 2) กรมทหารพรานในกองพลทหารบกที่ 6 และ 9
- 3) กรมทหารบกพาหะนะของกองทัพน้อย ทหารบกที่ 2,3,4,5,9 และ 10
- 4) กองสัสดีมณฑลจันทบุรี
- 5) กองทหารสัมภาระของกรมเกียกกายทหารบก
- 6) กองช่างรถไฟแผนกที่ 3 กรมยุทธศาสตร์ทหารบก
- 7) กองบังคับกองพันในกองโรงเรียนนายร้อยทหารบก
- 8) ตำแหน่งปลัดกรมยุทธศึกษาทหารบก
- 9) ปลัดกองโรงเรียนนายร้อยทหารบก
- 10) กองตรวจกรมทหารบกที่ 11 รักษาพระองค์¹

การใช้วิธีการยกเลิกล้วนทำให้ทหารที่สังกัดในกรมกองต่างๆ ต้องออกจากราชการไปเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามวิธีการยกเลิกลูกหน่วยงานต่างๆ ในกระทรวงกลาโหมนี้สามารถทำให้งบประมาณเพียงพอได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพราะเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น ดังนั้นการจัดราชการในกองทัพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงกระทำอยู่จนตลอดรัชกาล ซึ่งอาจเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่พระองค์จะทรงสามารถทำได้

นอกจากนี้ยังได้มีการงดทหารประจำพระองค์สำหรับเจ้านายซึ่งในราชการทหารแต่เดิมมาจะต้องจัดทหารให้ไปประจำพระองค์สำหรับเจ้านายผู้ใหญ่ ในการนี้คงจะมีความเห็นว่าจะไม่ใช้สิ่งจำเป็นที่จะต้องให้เจ้านายมีทหารประจำทุกพระองค์ แต่ลักษณะเช่นนี้ยังคงจำเป็นสำหรับเจ้านายชั้นเจ้าฟ้า เพื่อเป็นเกียรติยศสำหรับเจ้านายระดับสูง ดังนั้นจึงกำหนดให้เจ้านายชั้นเจ้าฟ้าเท่านั้นที่จะมีทหารประจำพระองค์ได้ ทำให้ทหารขาดความภาคภูมิใจในฐานะทหารสำหรับเจ้านาย และยังทำให้ทหารห่างเหินกับพระราชวงศ์ออกไปด้วย

ใน พ.ศ. 2469 ได้มีการจัดราชการทหารบก โดยเปลี่ยนแปลงให้กรมทหารขนาดเล็กหลายๆ กรมรวมเข้าไว้เป็นกรมใหญ่ขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ซึ่งในการนี้มีทั้งหมด 5 กรม คือ

- 1) กรมปลัดทหารบก มีกรมย่อยอีก 5 กรม คือ
 - กรมสัสดี
 - กรมเสมียนตราทหารบก
 - กรมพระธรรมนูญทหารบก

¹ กระทรวงกลาโหม. (2468-2475). แก้ไขเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกเพื่อเข้าสู่ดุลยภาพ และเรื่องโครงการทหาร พ.ศ. 2475. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

² กระทรวงกลาโหม. (2469-2473). นายทหารประจำพระองค์เจ้านายผู้ใหญ่. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

- กรมแพทย์สุขาภิบาลทหารบก
- กรมปลัดบัญชาทหารบก

2) กรมเสนาธิการทหารบก มีกรมย่อยอีก 3 กรม คือ

- กรมยุทธศาสตร์ทหารบก
- กรมยุทธศึกษาทหารบก
- กรมแผนที่

3) กรมพลธิการทหารบก มีกรมย่อยอีก 3 กรม คือ

- กรมช่างแสงทหารบก
- กรมเกียกกายทหารบก
- กรมยกกระบัตรทหารบก

4) กรมจเรทหารบก มีกรมย่อยอีก 4 กรม คือ

- กรมจเรทหารราบ
- กรมจเรทหารม้า
- กรมจเรทหารปืนใหญ่
- กรมจเรทหารช่าง

5) กรมอากาศยาน¹

และยังมีการยุบกรมทหาร 2 กรม คือ กรมทหารปืนใหญ่ที่ 2 จัดเป็นกองพันที่ 2 กรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์กรมหนึ่ง กับยุบกรมทหารราบที่ 17 จัดเป็นกองพันที่ 1 และกองพันที่ 2 กรมทหารราบที่ 8 กรมหนึ่ง² นั้นก็หมายถึงว่ากรมย่อยที่เคยเป็นอิสระต้องไปขึ้นกับใหญ่ ทำให้ทหารในสังกัดกรมย่อยขาดเอกภาพตามที่เคยได้รับ

1.2 การขยายวิชาการทหารออกไปสู่โรงเรียน

การสร้างค่านิยมเป็นทหารให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนโดยทั่วไปนั้น จำเป็นต้องได้รับการปลูกฝังตั้งแต่อายุยังน้อย ดังนั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้พยายามสร้างความรู้รักอาชีพรักทหารให้กับนักเรียนในระดับมัธยมขึ้น โดยให้นักเรียนตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ 6 ที่ต้องการเข้ารับการฝึกหัดวิชาทหาร ไปยื่นใบสมัครได้โดยทางราชการทหารจะ

¹ กระทรวงกลาโหม. (2469-2470). จักรการทหารบก. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

² กระทรวงกลาโหม. (2468-2470). พระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษและเรื่องตัดเครื่องหมายกรมกองทหารต่าง ๆ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

รับรองว่าเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกหัดวิชาทหาร และมีคุณสมบัติเพียงพอที่จะรับราชการทหารในชั้นต้นได้ รวมทั้งได้ลดเวลารับราชการในกองหนุนได้¹

การขยายวิชาการทหารไปสู่โรงเรียนเช่นนี้ น่าจะเป็นเพราะต้องการให้มีทหารกองหนุนโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการทหารมากนัก เพราะการรับทหารเข้ากรมกองแต่ละครั้งต้องใช้งบประมาณจำนวนมากตั้งแต่เรื่องการกินการอยู่ เครื่องแต่งกาย และสิ่งต่างๆ อีกมากมาย หากเป็นนักเรียนซึ่งเป็นชั้นที่ค่อนข้างโตแล้ว อย่างน้อยกองทัพก็ไม่ต้องรับผิดชอบในเรื่องของอาหาร เป็นการประหยัดงบประมาณได้อีกวิธีหนึ่ง แล้วยังเป็นวิธีการที่จะได้มาซึ่งทหารกองหนุนที่ค่อนข้างมีประสิทธิภาพ เพราะการฝึกทหารในหมู่ผู้มีความรู้ระดับมัธยมปีที่ 6 นั้นน่าจะได้ผลดีกว่าผู้ไม่มีความรู้

1.3 การพัฒนาบุคคลด้านการใช้อาวุธ

ประสิทธิภาพของกองทัพเป็นสิ่งที่ได้รับการเอาใจใส่ตลอดมา นอกจากจะมีอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยแล้ว ผู้ใช้จำเป็นต้องมีความชำนาญเป็นอย่างยิ่ง และในการนี้ต้องได้รับการฝึกฝนให้มีความแม่นยำเกิดขึ้น เพราะถึงแม้จะมีอาวุธที่ทันสมัย มีอานุภาพการทำลายล้างมากเพียงใดก็ตาม หากผู้ใช้ไม่มีความชำนาญ และไม่แม่นยำเพียงพอ ก็อาจทำให้จุดมุ่งหมายคลาดเคลื่อนไปได้ และแน่นอนว่าจะต้องนำผลเสียมาสู่กองทัพได้

ในการพัฒนาบุคคลให้มีความชำนาญในด้านการใช้อาวุธ ก็ยังคงใช้กุศโลบายเช่นเดียวกับในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ จัดให้มีการแข่งขันยิงปืน และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะพระราชทานโล่ และกระบี่ให้กับผู้ชนะ² ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่จะกระตุ้นให้ทหารมีพัฒนาการในด้านการใช้อาวุธดีขึ้น และยังเป็นโอกาสให้นายทหารได้ฝึกฝนเพื่อให้การใช้อาวุธมีความแม่นยำมากขึ้นอีกด้วย

1.4 การพัฒนาผู้นำกองทัพ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น นายทหารที่เข้าประจำกรมกองต่างๆ เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบกเป็นส่วนใหญ่ จึงอาจกล่าวได้ว่าบรรดานายทหารผู้นำกองทัพเหล่านั้น เป็นผลผลิตที่ได้จากการปฏิรูปการทหารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นในกระบวนการผลิตนายทหารเหล่านี้ จึงจำเป็นที่จะต้องพระราชทานเกียรติยศประจำตัวนายทหารไว้ด้วย กล่าวคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จมาพระราชทานกระบี่แก่นายทหารที่จบการศึกษาใหม่ในแต่ละปีด้วยพระองค์เอง แม้ในปีที่เศรษฐกิจตกต่ำอย่างที่สุด และต้องงดงานที่เป็นกรรณิการ์ทุกชนิดของโรงเรียนนายร้อยทหารบก

¹ กระทรวงกลาโหม. (2469-2474). การประชุมของกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 1.

² กระทรวงกลาโหม. (2473). พระราชทานโล่และกระบี่สำหรับการยิงปืนแข่งขัน. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 1.

แต่การพระราชทานกระบี่ซึ่งรวมอยู่ในงานนี้ด้วยนั้น ไม่ได้ดัดตามไปด้วยเพราะถือว่าเป็นการมอบเกียรติยศแก่นักเรียนนายร้อยที่กำลังจะจบการศึกษา¹ นับว่าเป็นการสร้างเงื่อนไขให้กับบรรดานักเรียนนายร้อยทั้งหลายมีความมุมานะที่จะเรียนให้จบ เพื่อจะได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างใกล้ชิด และกระบี่ที่ได้รับพระราชทานยังได้เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแบบนายร้อยทหารอีกด้วย นับเป็นการสร้างความมีเกียรติภูมิให้แก่บรรดานายทหาร เพราะนายทหารทุกคนที่ได้รับพระราชทานกระบี่จากพระมหากษัตริย์ย่อมจะต้องรู้สึกภาคภูมิใจ และตระหนักว่าตนเองเป็นทหารของพระมหากษัตริย์ด้วยการผูกพันอยู่กับของที่ได้รับพระราชทานมา

นอกจากการเสด็จพระราชดำเนินโรงเรียนนายร้อยเพื่อเป็นเกียรติแก่นายทหารจบใหม่แล้วยังได้จัดให้มีการพระราชทานรางวัล สำหรับนักเรียนที่เรียนดีและมีความประพฤติดีอีกด้วย² เพื่อให้นักเรียนนายร้อยที่สำเร็จออกมาได้รับความรู้สึกภาคภูมิใจในความเป็นทหารของพระมหากษัตริย์ ที่ทรงเห็นความสำคัญในการเรียน และความประพฤติของตน

2. เกียรติภูมิของกองทัพ

2.1 คทาจอมพล

เป็นประเพณีของกองทัพมาแต่โบราณแล้วว่า พระมหากษัตริย์พระองค์ใดเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทางกองทัพจะต้องจัดเครื่องแบบทหารตำแหน่งจอมพล ซึ่งมีชิ้นหนึ่งเป็นเครื่องประกอบตำแหน่งจอมพลคือ คทาจอมพล ซึ่งเริ่มสร้างเป็นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับคทาจอมพล ซึ่งสร้างเป็นอันที่ 2 เพื่อเป็นเครื่องแสดงเกียรติยศที่ทหารได้ทูลเกล้าฯ ถวาย และเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงถือ หรือทรงใช้เมื่อใด บรรดาทหารก็ย่อมต้องรู้สึกถึงความเป็เกียรติยศ เพราะเวลาใช้คทาจะต้องยกขึ้นอันหมายถึงสัญลักษณ์แห่งการเชิดชูกองทัพ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชสมบัติก็ทรงได้รับการทูลเกล้าฯ ถวายเครื่องจอมพลเช่นเดียวกัน ในการนี้เจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯ ได้มีหนังสือกราบบังคมทูล ความตอนหนึ่งว่า "... ด้วยการที่ข้าราชการทหารบกได้มีฉันทะพร้อมกันด้วยความจงรักภักดี ที่จะนำเครื่องจอมพลขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายขอพระราชทานอัญเชิญได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

¹ กระทรวงกลาโหม. (2471-2474). พระราชทานรางวัล ณ โรงเรียนนายร้อยทหารบก และกระบี่แก่นักเรียนทำการนายร้อย. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 1.

² แหล่งเดิม.

ดำรงพระอิสริยยศเป็นจอมพลทหารบก เพื่อเป็นมหามงคูล และเป็นเกียรติยศแห่งกองทัพบกสืบไป ...”¹

แสดงให้เห็นว่ากองทัพยังคงเห็นว่าเกียรติยศที่ตนได้มานั้น ส่วนหนึ่งมาจากพระมหากษัตริย์ เพราะตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ที่พระองค์มักจะถือว่าทหารเป็นพวกเดียวกับพระมหากษัตริย์ ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีแนวความคิดเช่นเดียวกันว่าทหารจะต้องเป็นเครื่องค้ำจุนฐานะของพระมหากษัตริย์² การจะทำให้ทหารยอมรับหน้าที่ในการค้ำจุนราชบัลลังก์ได้ พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องยอมรับทหารเป็นพวกเดียวกันเสียก่อน

การที่คณะทหารได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระคทาจอมพลแด่องค์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงถึงความเป็นผู้นำกองทัพที่มีคทาเป็นสื่อแห่งเกียรติภูมิของกองทัพที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของ และขณะเดียวกันกองทัพเองก็ยินยอมพร้อมใจจะถวายพระคทาจอมพลอันเป็นสัญลักษณ์ในฐานะผู้นำของทหารในกองทัพแด่พระมหากษัตริย์เช่นกัน

2.2 ธงชัยเฉลิมพล

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ธงชัยเฉลิมพลมีสัญลักษณ์เพื่อเป็นศูนย์รวมแห่งความสามัคคี ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ธงชัยเฉลิมพลได้กลายมาเป็นตัวแทนของความศักดิ์สิทธิ์ โดยนำไปเปรียบเทียบกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เพื่อให้เป็นศูนย์รวมที่เหนียวแน่นขึ้น ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ธงชัยเฉลิมพลได้เป็นสัญลักษณ์ของชาติบ้านเมืองและมีพิธีสาบานธงเกิดขึ้นด้วย และจากการสาบานธงนี้เองที่นำมาซึ่งความคิดในเรื่องของความซื่อสัตย์ต่อชาติบ้านเมือง ซึ่งน่าจะหมายความว่าความรวมไปถึงพระมหากษัตริย์ด้วย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ให้ความสำคัญกับการทหารอย่างมาก และพระองค์ทรงมีความเห็นว่าทหารเป็นบุคคลที่สามารถจะนำความเจริญมาสู่ประเทศได้ เนื่องจากทหารมีหน้าที่ในการป้องกันรักษาประเทศชาติให้รอดพ้นจากอันตรายทั้งปวง เมื่อประเทศชาติปลอดภัยก็สามารถพัฒนากิจการด้านอื่นๆ ได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นแม้ในยามที่ประเทศมิได้อยู่ในช่วงศึกสงครามทหารก็ยังคงต้องมีประจำอยู่ในพระราชอาณาจักร เป็นการเตรียมพร้อมอยู่เสมอ เพราะการจะจัดเตรียมป้องกันอันตรายเมื่อภัยมาถึงตัวอาจจะไม่ทันการ ดังนั้นทหารจึงจำเป็นที่จะต้องเข้มแข็ง กล้าหาญ และมั่นคงในการพูด เมื่อให้สัตย์สาบานต่อธงชัยเฉลิมพลที่จะยอมสละเลือดเนื้อและชีวิตแล้วก็ต้องเป็นไปตามนั้น ซึ่งเท่ากับไปสร้าง

¹ กระทรวงกลาโหม. (2468). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับตำแหน่งจอมพลทหารบก ทหารเรือ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 1.

² พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. (2522). เกิดวังปารุสก. หน้า 271-272.

ความอ่อนใจให้กับประชาชนโดยทั่วไปด้วยว่าจะอยู่ภายในพระราชอาณาจักรได้อย่างปลอดภัย
ดังที่พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสต่อทหารในพิธีสาบานธง ความตอนหนึ่งว่า

...พิธีนี้ย่อมเป็นพิธีซึ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่เป็นทหารทั่วไป และนอกจากนั้นต้องนับว่าเป็นพิธี
ที่สำคัญสำหรับชาติบ้านเมืองด้วย เพราะในวันนี้พวกเจ้าที่ได้เข้ามารับราชการเป็นทหารใหม่ได้
สาบานตน มอบตน มอบชีวิตให้แก่ชาติ เป็นการแสดงให้เห็นแก่ตาโลกว่า พวกเราชาวไทยพร้อมทุก
เมื่อที่จะสละเลือดเนื้อและชีวิตเพื่อรักษาความอิสระภาพและความสงบสุขของชาติเราไว้ให้จงได้ พิธี
อันนี้ย่อมจะทำให้ประชาชนรู้สึกภาคภูมิใจ และมีความรักใคร่จงรักภักดีต่อชาติของตนยิ่งขึ้น นอก
จากนั้นยังทำให้อ่อนใจที่รู้สึกว่ามีทหารอันกล้าหาญ พร้อมทั้งจะป้องกันภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวง
ทั้งภายในนอกภายในที่จะเกิดขึ้นได้แก่บ้านเมืองของเรา ... ในเวลานี้ประเทศสยามอยู่ในฐานะอัน
ปลอดภัย มีความสงบ เป็นสุขมาช้านาน อันจะมีผู้เห็นว่า เมื่อเวลาที่ปลอดภัยเช่นนี้จะมีทหารไว้
ทำไม ถ้ามีผู้คิดเช่นนั้นแล้ว ก็นับว่าคิดสั้นไปหน่อย การที่เราจะรักษาตัวต่อเมื่อภัยมาถึงนั้น ย่อมไม่
ทันการ เราต้องเตรียมตัวพร้อมอยู่เสมอ การเตรียมตัวพร้อมนั้นเองเป็นสิ่งที่นำความสงบภายในและ
ความสุภาพมาสู่ชาติของตนต่อไป...เพราะฉะนั้นราชการทหารนี้นับว่าเป็นราชการสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง
และเป็นราชการส่วนหนึ่งที่นำความเจริญมาสู่ประเทศ ขอให้ฝึกด้วยความตั้งใจ...จงรักษาความสัตย์
ด้วยใจ คือจำคำสาบานที่เจ้าได้กล่าวแล้วในวันนี้ใส่ใจไว้ให้มั่นคง ให้เป็นเหมือนธงไชยนำชีวิตเจ้า
ตลอดไปชั่วกาลนาน จงรักษาความสัตย์เหล่านั้นเฉพาะเวลาที่รับราชการทหารหาควรไม่ แม้เมื่อ
กลับไปบ้านช่องของเจ้าทั้งหลาย ก็ควรจะระลึกถึงคำสาบานนี้ และรักษาไว้ให้มั่นคงเช่นเดียวกัน
แล้ว และจงพยายามสอนบุตรหลานให้มีความซื่อตรงจงรักภักดีเหมือนกับคำสาบานที่เจ้าได้กล่าวไว้
ในวันนี้...¹

จากพระราชดำรัสนี้ แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
ต้องการทหารที่มีความจงรักภักดีเป็นสำคัญ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะพระองค์ทรงทราบดีว่า
กระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเริ่มรุนแรงขึ้นและอาจเป็นอันตรายต่อราชบัลลังก์ได้ ดัง
นั้นสัญลักษณ์ที่เปรียบเหมือนเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ จำเป็นต้องสร้างให้มีความศักดิ์
สิทธิ์แฝงอยู่ด้วย พิธีสาบานธงจึงเกิดขึ้นด้วยเหตุผลนี้ เพราะธงชัยเฉลิมพลเป็นสิ่งที่ต้องติด
ตามกองทัพไปทุกหนทุกแห่งโดยเฉพาะในสนามรบ เมื่อทหารนำธงชัยเฉลิมพลผืนที่ผ่านการทำ
พิธีสาบานธงไปกับกองทัพด้วยนั้น นอกจากจะนำความฮึกเหิมมาสู่กองทัพแล้วยังเป็นขวัญและ
กำลังใจให้กับบรรดาทหารทั้งหลายอีกด้วย ความสำคัญของธงชัยเฉลิมพลก็คือ ทหารทุกคนต้อง
รักษาธงชัยเฉลิมพลไว้มิ่งกว่าชีวิตของตนเอง เพราะธงชัยเฉลิมพลเป็นสัญลักษณ์ของความคง
อยู่ของกองทัพ หากธงชัยเฉลิมพลยังโบกสะบัดอยู่ ทหารทุกคนต้องต่อสู้กับข้าศึกต่อไป แต่ถ้า
ธงล้มลงเมื่อใดก็หมายถึงกองทัพนั้นได้สูญสิ้นลงไปแล้วด้วยเช่นกัน

¹ กระทรวงกลาโหม. (2474). พิธีสาบานธง. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก /

ในความรู้สึกของทหารย่อมต้องให้ความสำคัญต่อธงชัยเฉลิมพลอย่างสูงสุด เพราะนอกจากจะได้รับพระราชทานโดยตรงจากพระมหากษัตริย์แล้ว ยังผ่านพิธีสาบานอีกด้วย ซึ่งในพิธีนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของความซื่อสัตย์ต่อคำสาบานที่บรรดาทหารทั้งหลายได้ให้ไว้กับธงชัยเฉลิมพล ทั้งนี้ใช้เฉพาะในเวลารับราชการเท่านั้น แม้เวลาอยู่กับบ้านก็ต้องคำนึงถึงคำสาบานนั้นด้วย แสดงให้เห็นว่าทหารของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์ และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2.3 เครื่องแบบ-เครื่องหมาย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เครื่องแบบทหารยังคงมีลักษณะไม่แตกต่างจากที่ผ่านมามากนัก แต่มีเครื่องหมายเพิ่มเติมเข้าและสร้างความเป็นเกียรติให้เกิดแก่ผู้สวมใส่มากขึ้น ดังนี้

1). เครื่องหมายสำหรับผู้ไปราชการสงคราม สืบเนื่องจากการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงอนุญาตให้ทหารที่ไปรบในสงครามโลกครั้งที่ 1 ณ ทวีปยุโรป ติดเครื่องหมายเป็นแถบสีดำนี้อันเนื่อง โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทหารที่อยู่ในเขตกองทัพบก 1 ปี ติดแถบสีดำ 1 แถบ และให้เพิ่มจำนวนขึ้นเท่ากับจำนวนปีที่ได้รบทำสงคราม ต่อมาการสงครามยุติลงเร็วกว่าที่คาดหมายไว้ ถ้าปฏิบัติตามข้อบัญญัติเดิมนั้นจะไม่มีทหารได้แถบเครื่องหมายสีดำทุกคน และในการนี้พระราชทานพระบรมราชานุญาตทั้งทหารบกและทหารเรือ นอกจากนี้ยังมีเครื่องหมายถูกอาวุธที่กำหนดให้เป็นแถบสีแดงอีก โดยผู้ได้รับเครื่องหมายนี้ไม่จำเป็นต้องมีเครื่องหมายไปราชการสงครามก็ได้ เพราะการถูกอาวุธของทหารไม่จำเป็นต้องเป็นการสงครามโลกครั้งที่ 1 แต่ถ้าไปสงครามอื่นๆ แล้วถูกอาวุธมาก็ได้รับพระราชทานเครื่องหมายนี้ได้เช่นกัน เป็นการให้โอกาสทหารได้รับเครื่องหมายที่จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจมากยิ่งขึ้น

แสดงให้เห็นถึงความพยายามของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างดีว่าพระองค์ทรงต้องการขยายความภาคภูมิใจให้ทหารทุกคนได้รับเสมอเหมือนกันหมด เพราะการพระราชทานแถบเครื่องหมายต่างๆ นั้น เป็นสิ่งที่ทำให้ทหารมีความกล้าหาญ เข้มแข็ง และเด็ดเดี่ยว รวมทั้งสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด เพื่อจะได้มีแถบเครื่องหมายดังกล่าวนั้นมาประดับเครื่องแบบของตน ซึ่งจะนำภาคภูมิใจมาให้กับผู้เป็นเจ้าของด้วย เพราะแถบเครื่องหมายนั้นมีที่มาที่น่าภาคภูมิใจสำหรับทหารเป็นอย่างยิ่ง

2). เข็มเสนารัตนบัตร สร้างขึ้นสำหรับเป็นเกียรติยศของผู้เป็นเจ้าของ เพราะเป็นสิ่งที่เพิ่มเติมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแบบเดิมที่มีความสง่างามมากขึ้น และสำหรับผู้ประดับเข็ม

¹ กระทรวงกลาโหม. (2461-2468). เครื่องหมายสำหรับผู้ไปราชการสงคราม. (ไมโครฟิล์ม) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 1.

เสนาธิปัตย์เองก็น่าจะภูมิใจที่ตนได้เป็นเจ้าของ เนื่องจากเข้มเสนาธิปัตย์นั้น มิใช่จะได้มาง่ายๆ ต้องเข้ารับการศึกษอบรมก่อนจึงจะได้รับ ดังที่กระทรวงกลาโหมได้ระบุไว้ในหลักฐานว่า

... ผู้มีสิทธิ์ประดับเข้มเสนาธิปัตย์จะต้องเป็นบุคคลที่ได้ศึกษาวิชา ณ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก และสอบไล่ได้ตามหลักสูตรโรงเรียนสำเร็จ โดยมีรายงานการสอบของกรรมการเป็นหลักฐาน และควรได้แก่นายทหาร นับตั้งแต่ชุดที่เข้าศึกษาวิชาในโรงเรียนเสนาธิการ เมื่อปี พ.ศ.2456 ซึ่งเป็นปีแรกที่วางระเบียบการศึกษาในโรงเรียนนี้เป็นเวลา 2 ปี ทั้งหลักสูตรประมาณเท่าเทียมกับที่ใช้อยู่ ณ บัดนี้ ...¹

ในการสร้างเข้มเสนาธิปัตย์นี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความเห็นชอบด้วย เพราะทรงมีความต้องการที่จะให้กองทัพไทยทัดเทียมกับกองทัพของต่างประเทศอยู่แล้ว เมื่อมีการสร้างเข้มเสนาธิปัตย์ พระองค์จึงทรงสนับสนุนเพื่อจะได้เป็นการเสริมสร้างเกียรติภูมิให้กับทหาร และทรงมีพระราชดำรัสถึงเครื่องหมายที่ทหารต่างประเทศมีกันเกือบทุกประเทศ โดยเฉพาะอังกฤษจะมีอักษรย่อท้ายนามว่า P.S.C. ด้วย เป็นต้น² แสดงให้เห็นว่ากระแสนิยมเพื่อให้ประเทศไทยมีความทัดเทียมกับนานาชาติ โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส คงจะมีอยู่ในราชสำนัก และสังคมไทย และหากพระมหากษัตริย์ไทยทรงสามารถทำให้กองทัพยิ่งใหญ่ทัดเทียมนานาชาติได้ก็คงจะทรงทำไปแล้ว แต่เมื่อไม่อาจจะทรงทำได้จึงหันมาสร้างเกียรติภูมิให้ทหารรู้สึกถึงความภาคภูมิใจในการเป็นทหารของตน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ได้สืบเนื่องต่อๆ กันมาตั้งแต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว.

2.4 ที่อยู่อาศัย

การจัดที่พักอาศัยให้ทหารนั้นสืบเนื่องมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะทรงสร้างที่พักให้ทหารได้อยู่อาศัยตลอดระยะเวลาที่ประจำการอยู่ในกรมทหาร ซึ่งในการนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า ทหารควรจะต้องมีที่พักอาศัยซึ่งสามารถอยู่ได้ทั้งภรรยาและบุตรในเวลารับราชการ และทางราชการควรอุดหนุนให้ใช้ไฟและน้ำตามความจำเป็นได้ เพื่อให้ทหารหมดความกังวลที่จะต้องจัดหาที่พักอาศัยและเพื่อเป็นการลดทอนค่าใช้จ่ายบางประเภทของทหารให้น้อยลง เป็นการแบ่งเบาปัญหาทางเศรษฐกิจของบรรดาทหารทั้งหลายด้วย และยังทำให้ทหารรู้สึกว่าการราชการมิได้ทอดทิ้งแม้เรื่องความเป็นอยู่ภายในครอบครัวของทหาร³

¹ กระทรวงกลาโหม. (2470-2471). สร้างเข้มเสนาธิปัตย์ให้แก่นายทหารที่สอบไล่เสนาธิการทหารบกได้. (ไมโครฟิล์ม) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 1.

² แหล่งเดิม.

³ กระทรวงกลาโหม. (2469-2474). การประชุมของกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

ภาคผนวก ข.
พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน

1

ศุภมัสดุ ๑๒๙๘ สุนัขสังวัจระกาลปักษยทัตมิตฤษถีอาทิตยวาร พระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถยอติลาภผู้เป็นเจ้าเกล้าภูมณฑลสกลอาณาจักรอัครวิโสธมบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวสถิตย ณ พระที่นั่งเบญจรัตน์มหาปราสาทโดยบุรพาพิมุข จึงเจ้าพญาธรรมาธิบดินทร์รัตนมลเทียรบาล กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าพระอนุชาธิราช พระราชกุมาร พระราชบุตร พระราชนัดดา ท้าวนางพระสนมและจะไว้ศักดิ์ตั้งถา

2

จึงพระบาทพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการดำรัสตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่าสมเด็จพระอนุชาธิราชทรงศักดินา ๒๐๐๐๐ พระเจ้าลูกยาเธอทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ลงอาชาติจำได้แต่ในกรม ถ้ามีกรมนา ๕๐๐๐๐ กรมนา ๔๐๐๐๐ ถ้าได้เฉลิมพระราชมลเทียรที่มหาอุปราชดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐๐ ลงอาชาติประหารชีวิตริบราชบาทเข้าเฝ้านางกำนัลมิได้

พระอนุชา นา ๗๐๐๐ ลงอาชาติจำได้แต่ตีจำ

พระเจ้าลูกยาเธอ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ นา ๖๐๐๐

ถ้ามีกรมทรงศักดินา ๑๕๐๐๐

พระเจ้าหลานเธอ นา ๔๐๐๐ ถ้ามีกรม นา ๑๑๐๐๐ ตีจำได้

หม่อมเจ้านา ๑๕๐๐

3

เจ้าพิเทหะราชา ๑ เจ้านุรุทเทวา ๑ เจ้ามหานามราช ๑ เจ้าราชาไชย ๑ ขี้ช้างค่ายตันเชือก นา ๑๐๐๐

เจ้าราชศรียศ ๑ เจ้าพรภูราชา ๑ เจ้าพงศรีหะบาท ๑ เจ้าชาติเดชะ ๑ เจ้ารามคป ๑ ขี้ช้างล้มปลายเชือก นา ๘๐๐

เจ้านเรนราชา ๑ เจ้านราธิราช ๑ เจ้าเทพราช ๑ เจ้าเทวาธิราช ๑ ขี้ม้าถือศักดิ์นา ๘๐๐ หม่อมราชวงษ นา ๕๐๐

เจ้าราชาอุไทย ๑ เจ้าไพชฌนาเทพ ๑ เจ้ารามลัก ๑ เจ้าอัครราช ๑ ไชลงกระบือ นา ๘๐๐

แสดงให้เห็นว่าทางราชการดูแลเอาใจใส่รวมไปถึงครอบครัวของทหารด้วย เพราะจะได้ไม่ต้องลเป็นกังวลกับครอบครัวว่าจะได้รับอันตรายอย่างไรหรือไม่ การให้ครอบครัวทหารได้เข้ามาอยู่อาศัยในหน่วยงานทหาร จะเป็นที่น่าพอใจได้ว่าครอบครัวทหารนั้นจะปลอดภัยแน่นอน นอกจากนี้ยังให้มีการจัดโรงพยาบาล โรงเรียนสำหรับให้ลูกหลานของบรรดาทหารทั้งหลายได้เล่าเรียน และโรงงานของทางราชการทหาร หากมีงานใดให้ครอบครัวทหารชั้นผู้น้อยทำได้ก็ให้พิจารณาจ้างพวกนี้ก่อน ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยเหลือให้ครอบครัวทหารมีฐานะมั่นคงยิ่งขึ้น¹ นับว่าเป็นการดูแลมิใช่แต่เฉพาะผู้เป็นทหารเท่านั้นแต่เอาใจใส่รวมไปถึงครอบครัวเลยทีเดียว

2.5 การเรียกอาวูรป็นคืน

การเรียกอาวูรป็นคืนนับเป็นการสูญเสียเกียรติภูมิในกองทัพประการหนึ่ง เกิดขึ้นเนื่องจากเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำอย่างมาก ทำให้เป็นอุปสรรคในการสร้างเกียรติภูมิให้ดีขึ้นจากเดิม ซึ่งเป็นจุดที่ทำให้เกียรติภูมิของทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวลดน้อยลงไป

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เคยมีการพระราชทานอาวูรป็นเป็นรางวัลสำหรับผู้ชนะการแข่งขันยิงปืน ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กลับเรียกป็นเหล่านั้นคืนเพื่อจะเอาไว้ใช้ในราชการ และเพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยตามพระราชบัญญัติอาวูรป็น โดยเรียกป็นคืนจากผู้เคยได้รับพระราชทาน แต่เสียชีวิตไปแล้วกับผู้ประพฤติตัวไม่เหมาะสมก็ให้นำป็นมาคืนต่อทางราชการ² ในการนี้มีป็นที่เรียกคืนทั้งหมด 37 กระบอก เป็นป็นที่ได้รับพระราชทานเป็นพิเศษ 19 กระบอก และเป็นป็นที่ได้รับพระราชทานในการแข่งขันยิงปืนเล็กประจำปีอีก 18 กระบอก ซึ่งรวมทั้งป็นที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้รับพระราชทานมาจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

การได้รับพระราชทานป็นจากพระมหากษัตริย์นั้น แม้ว่าจะได้รับเพราะความสามารถส่วนบุคคลก็ตาม ย่อมจะต้องทำให้นายทหารรู้สึกภาคภูมิใจในรางวัลความสามารถของตนที่ได้รับจากพระหัตถ์ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งความภาคภูมิใจดังกล่าวนี้มีใช้มีแต่เฉพาะบุคคลผู้ได้รับรางวัลเท่านั้นแต่น่าจะเป็นเกียรติประวัติกับวงศ์ตระกูลด้วย ดังนั้นเมื่อถูกเรียกคืนความรู้สึกย่อมต้องเป็นไปในทางลบแน่นอน แม้ว่าผู้ที่ได้รับรางวัลนั้น ๆ จะเสียชีวิตไปแล้วก็ตาม เพราะเท่ากับเป็นการลดเกียรติภูมิของทหารลงไปอีกประการหนึ่งด้วย

¹ กระทรวงกลาโหม. (2469-2474). *การประชุมของกระทรวงกลาโหม*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

² กระทรวงกลาโหม. (2469). *เรื่องเรียกป็นเล็ก ร.5 ที่พระราชทานแก่นายทหารคืน*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/4.

2.6 การเปลี่ยนแปลงผู้ดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก

ในการสร้างเกียรติภูมิของทหารมาตั้งแต่เริ่มต้นปรับปรุงกองทัพ บรรดานายทหารต่างรู้สึกว่เกียรติยศ และความภาคภูมิใจที่ได้รับนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูงของกองทัพเป็นผู้นำเสนอต่อองค์พระมหากษัตริย์เพื่อให้พระองค์พระราชทานมาให้ และการที่ผู้ดำรงตำแหน่งระดับสูงของกองทัพเป็นเจ้านายชั้นสูงของพระราชวงศ์ ก็ทำให้ต้องสร้างกองทัพให้เป็นหน่วยงานที่ใหญ่พอสมควรกับฐานะขององค์ผู้จะมาเป็นหัวหน้าหน่วยงานด้วย ดังนั้นนับแต่เริ่มต้นปรับปรุงกองทัพมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้บังคับบัญชาในระดับสูงของกองทัพจึงมักจะเป็นบรรดาเจ้านายผู้ใกล้ชิดในชั้นเจ้าฟ้าเป็นส่วนใหญ่ และแม้ว่าจะจะเป็นเจ้านายชั้นพระองค์เจ้า ก็ต้องทรงมีฐานะเป็นถึง พระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ และพระเจ้าลูกยาเธอ ซึ่งต่างก็มีฐานะที่ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น น่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้ทหารรู้สึกใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ และเกิดมีสำนึกที่ว่าทหารเป็นคนของพระมหากษัตริย์ด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการแต่งตั้งพลโทหม่อมเจ้าบรมเดช เป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม มีฐานะเทียบเท่ากับตำแหน่งเสนาบดีกลาโหม¹ และได้รับพระราชทานยศเป็นนายพลเอก พร้อมกับสถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้าในปีเดียวกัน ซึ่งในเรื่องนี้ผู้ใกล้ชิดกับวงการทหารได้ให้ความเห็นไว้ว่า

... นายทหารในกองทัพบกต้องดลิ่งพริ้งเฟริด ในพระบรมราชโองการอันศักดิ์สิทธิ์แห่งองค์พระมหากษัตริย์ เพราะดูเหมือนว่าแต่บัดนี้ต่อไปกองทัพบกอาจขาดความสำคัญไปกว่าเดิมเสียแล้ว เพราะกองทัพบกนั้น ทุกยุคทุกสมัยต้องมีเสนาธิการทหารบกชั้นเจ้าฟ้า หรือมีเสนาบดีชั้นเจ้าฟ้าปกครองอยู่โดยลำดับเสมอมา ...²

แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจของบรรดานายทหารที่เริ่มรู้สึกว่กองทหารจะลดความสำคัญลงไป ประกอบกับขณะนั้นเกิดมีข่าวลือขึ้นในกองทัพว่

... ความจริงนั้น มีพระประสงค์จะให้ พล.อ.พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน มาดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม แต่ทรงปฏิเสธ เพราะงานในด้านที่ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมนี้สำคัญกว่า และช่วยชาติบ้านเมืองได้ดีกว่า ขาวนี้ยอมเป็นที่ครุ่นคิดอยู่ในหมุ่นนายทหารด้วยความน้อยใจ ที่บัดนี้เศรษฐกิจนั้นสำคัญกว่ากำลังกองทัพที่เคยบำรุงบำเรอพระราชอำนาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ... มีผู้พูดว่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง

¹ กระทรวงกลาโหม. (2469-2471). ประกาศตั้งเสนาบดีและตำแหน่งที่เสมอด้วยเสนาบดีกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/2.

² เผ่า ศรียานนท์. (2516). “เหตุการณ์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ,” ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย. หน้า 123.

พระราชปรารภว่า สมัยนี้เป็นสงครามทางเศรษฐกิจจึงจำเป็นต้องต่อสู้ทางเศรษฐกิจ ...¹

เป็นความไม่เข้าใจของทหารเกี่ยวกับเศรษฐกิจของชาติ เพราะคนที่เป็นทหารมีความรู้สึกที่ฝังรากลึกลงไปแล้วว่ากองทัพย่อมต้องสำคัญกว่าอะไรทั้งหมด เมื่อปรากฏว่าผู้บริหารประเทศให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจของชาติมากกว่า จึงเป็นสิ่งที่ทหารไม่อาจจะยอมรับได้แต่โดยดี โดยเฉพาะข่าวลือที่ว่าพระเจ้าฟ้างุ้มขอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินทรงปฏิเสธตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม น่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้ทหารเริ่มรู้สึกถึงความสำคัญและเกียรติภูมิที่สั่งสมมาแต่อดีตของกองทัพถูกลดระดับลงทันที แล้วยังได้รับการดองย้ำด้วยการแต่งตั้งหม่อมเจ้าบวรเดชซึ่งบรรดานายทหารเห็นว่าไม่เป็นผู้ที่เหมาะสมในการดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เพราะมีฐานะเป็นเพียงหม่อมเจ้า แม้จะมีการแต่งตั้งเป็นพระองค์เจ้าในภายหลังแล้วก็ตาม ย่อมจะเทียบไม่ได้กับฐานะของพระเจ้าฟ้างุ้ม ทำให้ทหารรู้สึกอย่างชัดเจนถึงเกียรติภูมิที่สูญหายไป

อย่างไรก็ตาม พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบวรเดชก็ได้แสดงให้เห็นถึงน้ำพระทัยของพระองค์และทำให้ทหารเริ่มศรัทธาในพระองค์ขึ้นมาบ้าง กล่าวคือ ทรงปรับปรุงกองทัพใหม่โดยเปลี่ยนแปลงจากกองพลน้อยมาเป็นกองพลใหญ่ 4 กองพลในอัตราศึก ทรงต้องการสร้างกองทัพให้มีความทันสมัยและกะทัดรัด นายทหารและพลทหารมีที่กินที่อยู่เหมาะสมกับการเป็นทหารของชาติ และต้องมีความทัดเทียมกับกองกำลังของประเทศเพื่อนบ้าน มีการจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยเช่นเดียวกับกองทัพในประเทศยุโรป โดยส่วนพระองค์แล้วก็ทรงแสดงให้เห็นว่าพระองค์มีความสนิสนมกับทหารเป็นอย่างมากราวกับว่าพระองค์ทรงปกครองบังคับบัญชากองทัพมาเป็นเวลาช้านานแล้ว นั่นคือสิ่งที่ทำให้ความจงรักภักดีที่เริ่มจะเลือนลางลงนั้นกลับคืนมาโดยสมบูรณ์²

สำหรับเรื่องที่ทำให้ทหารเกิดศรัทธาในตัวของพระองค์เจ้าบวรเดชก็คือ การที่ทรงลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ด้วยเหตุผลที่ว่าพระองค์ทรงถูกตำหนิว่ากระทำ ความผิด และไม่สามารถให้ความยุติธรรมแก่บรรดานายทหารภายใต้การบังคับบัญชาได้แล้ว พระองค์จึงจำเป็นต้องขอพระราชทานกราบบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหม³ ในเรื่องที่พระองค์เจ้าบวรเดชสั่งเลื่อนเงินเดือนนายทหารในชั้นยศเดิม 91 นาย และเพิ่มโดยเลื่อนยศ 231 นาย รวมเป็น 322 นาย แต่พวกที่เพิ่มเงินเดือนโดยไม่เลื่อนยศ 91 นาย

¹ เผ่า ศรียานนท์. (2516). "เหตุการณ์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ," ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย. หน้า 123.

² แหล่งเดิม. หน้า 124.

³ กระทรวงกลาโหม. (2468-2474). ข้าราชการกระทรวงกลาโหมออกและพักราชการ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 2.

นั้น ทางกระทรวงพระคลัง ให้งดจ่ายไว้ก่อนเพราะขัดกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องเกี่ยวกับการงดขึ้นเงินเดือนข้าราชการ โดยให้เลื่อนได้ถ้าตำแหน่งว่าง และการเลื่อนเงินเดือนขึ้นถือจ่ายตามตำแหน่งใหม่ได้ นอกเหนือจากนี้ให้งดการเลื่อนเงินเดือนทางฝ่ายทหารก็ให้อนุโลมตามนี้ด้วย¹ แสดงให้เห็นว่าพระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสที่พระองค์มีต่อกองทัพบก และอาจจะกล่าวได้ว่าพระองค์ทรงสร้างศรัทธาให้ทหารในกองทัพนับถือพระองค์ในฐานะเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ซึ่งพระองค์ก็ทรงทำได้สำเร็จในระดับหนึ่ง เพราะในระยะนี้กองทัพบกยังพร้อมที่จะรักษาพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์อยู่อย่างสมบูรณ์²

2.7 การดูดยภาพทหารในกองทัพ

ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยตกอยู่ในสภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำอย่างมาก จนกระทั่งต้องลดงบประมาณรายจ่ายภายในประเทศลงเป็นจำนวนมาก ซึ่งพระองค์ทรงมีความเห็นให้ตัดงบประมาณให้มากที่สุดเท่าที่จำเป็น แต่ให้เว้นกำลังทหารกับตำรวจเอาไว้ยังไม่ต้องตัดงบประมาณในส่วนนี้³ และในเรื่องนี้จำเป็นต้องดำเนินการอย่างระมัดระวัง เพราะมิฉะนั้นจะกลายเป็นว่าไปตัดงบประมาณส่วนอื่นมาให้กองทัพ ดังที่พระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินทรงเตือนว่า

... ต้องระวังการทำงานงบประมาณเหมือนกันเพราะว่าถ้ากระทรวงมหาดไทยลดเงินลง 5,000,000 บาท คลังลด 3,000,000 บาท พาณิชยและคมนาคมลด 4,000,000 บาท ถ้าทางทหารไม่ลดลงตาม ส่วนงบประมาณทหารจะขึ้นสูงมากจนดูไม่งาม จะเป็นว่าลดเงินไปให้ทหาร ไม่มีการ development เลย ...⁴

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบดีว่าหากมีการตัดทอนงบประมาณทหารจะต้องไม่ให้ได้รับผลกระทบกระเทือน มิฉะนั้นก็เลิกการทหารทหารเสียเลย เอาเงินมาเพิ่มให้กับตำรวจ และให้มีแต่ทหารจ้าง และทรงมีความคิดเห็นว่าการยุบพลทหารในหัวเมืองไม่มีอันตราย หรือการปลดนายทหารชั้นผู้ใหญ่ก็ไม่ใช่ไร แต่นายทหารชั้นกลางๆ และ

¹ กระทรวงกลาโหม. (2468-2474). *ข้าราชการกระทรวงกลาโหมออกและพักราชการ*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 2.

² เผ่า ศรียานนท์. (2516). *แหล่งเดิม*. หน้า 126.

³ กระทรวงกลาโหม. (2468-2475). *แก้ไขเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกเพื่อเข้าสู่ดูดยภาพ และเรื่องโครงการทหาร พ.ศ.2475*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 1.

⁴ แหล่งเดิม.

ชั้นผู้น้อยจะลำบาก¹ แต่การจะหลีกเลี่ยงเช่นนั้นไม่สามารถจะกระทำได้ ซึ่งแน่นอนว่าต้องนำความไม่พอใจมาสู่บรรดานายทหารเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ ความไม่พอใจของทหารยังเกิดขึ้นจากความเข้าใจว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนพวกเจ้านายให้มีตำแหน่งสูงและมีความสำคัญในการบริหารประเทศด้วย ซึ่งเป็นเครื่องแสดงถึงการระวังกษัตริย์เอาไว้ ในการนี้ทหารมีความเห็นว่า บรรดาเจ้านายที่ได้รับการแต่งตั้งนั้นมิได้เป็นผู้มีความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งแต่อย่างใด ซึ่งคณะผู้ก่อการปฏิวัติเห็นว่า "... สักแต่ว่าเป็นเจ้าละก็ตั้งได้โดยไม่จำกัดเสียเลย ..." ² เป็นเหตุผลที่พิจารณาได้ว่าทหารแบ่งแยกความรู้สึกของกองทัพออกจากความผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเคยมีอย่างเหนียวแน่นในช่วงก่อนหน้านี้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพยายามหลีกเลี่ยงการดูดยภาพข้าราชการทหารออกไม่ได้ แต่ก็แสดงให้เห็นว่าในระยะแรกที่พระองค์ขึ้นครองราชย์มานั้น พระองค์มีจุดประสงค์ที่จะทำนุบำรุงกองทัพอย่างเห็นได้ชัด และพระองค์ประสงค์ที่จะจัดงบประมาณของกองทัพลงแต่อย่างใด แต่โดยเหตุที่มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงหน่วยงานในกองทัพใหม่ในปี พ.ศ.2468 ทำให้มีการโยกย้ายและเปลี่ยนแปลงตัวข้าราชการจำนวนมาก ในการนี้ผู้ที่ถูกออกจากประจำการ มีจำนวนประมาณครึ่งหนึ่งของรายชื่อที่เสนอให้โยกย้ายและให้ถอดออก³

ในปี พ.ศ.2469 เจ้าพระยาบดินทร์เดชาอนุชิต ขอลาออกจากตำแหน่งเสนบดีกระทรวงกลาโหม พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้ง สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ขึ้นดำรงตำแหน่งแทนซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงต้องการฐานอำนาจที่ไว้วางใจได้ แต่นั่นคือการเริ่มต้นแห่งความผิดของทหารที่ว่า พระองค์ทรงสนับสนุนเจ้านายและกีดกันมิให้บุคคลสามัญได้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารระดับสูง เพราะในการดูดยภาพข้าราชการทหารออกนั้น บรรดาเจ้านายและพระราชวงศ์มิได้มีผู้ใดถูกดูดยภาพกันเลย ยกเว้นเป็นผู้มีความผิด เช่น ต้องคดี ทุจริตต่อหน้าที่ เป็นต้น⁴

¹ กระทรวงกลาโหม. (2468-2475). แก๊วเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกเพื่อเข้าสู่ดูดยภาพ และเรื่องโครงการทหาร พ.ศ.2475. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 1.

² พระยาทรงสุรเดช. (2516). "การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75 จากบันทึกพระยาทรงสุรเดช", ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย. หน้า 100.

³ กระทรวงกลาโหม. (2468-2474). ข้าราชการกระทรวงกลาโหมออกและพักราชการ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก / 2.

⁴ กระทรวงกลาโหม. (2468-2474). ถอดข้าราชการกระทรวงกลาโหม.(ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/2.

3. ผลของการสร้างเกียรติภูมิในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการดำเนินการเพื่อจะสร้างเกียรติภูมิในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้พระองค์จะทรงมีเจตนาในการสร้างให้ดีขึ้น แต่อุปสรรคที่สำคัญอยู่ที่งบประมาณซึ่งเป็นตัวจำกัดให้นโยบายที่พระองค์มีต่อทหารนั้นไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้การดำเนินงานบางอย่างเกี่ยวกับเกียรติภูมิ ยังเป็นการซ้ำเติมให้ทหารไม่เข้าใจในนโยบายของพระองค์มากยิ่งขึ้น แม้ว่าพระองค์จะทรงมีต้องการที่จะสร้างเกียรติภูมิให้กับกองทัพมากเพียงใดก็ตามก็ไม่สามารถจะทำได้สำเร็จ เพราะปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัญหาที่ทหารไม่เข้าใจได้ชัดเจนนัก และความไม่เข้าใจนั้นก็มีมากขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นความไม่พอใจ

อันที่จริงความไม่พอใจของทหารได้เริ่มสะสมมาตั้งแต่เริ่มต้นรัชกาลแล้ว ทั้งนี้เพราะผลประโยชน์ที่ทหารเคยได้รับลดน้อยลงไปเป็นอันมาก ทั้งเบี้ยเลี้ยง เงินเดือน แม้ว่าพระองค์เจ้าบรมเดชจะเข้ามาช่วยเหลือในเรื่องของเงินเดือนบ้างแล้วก็ตามก็ไม่สามารถทำได้สำเร็จตามเป้าหมายเพราะถูกระงับเสียก่อน ซ้ำยังจะต้องออกจากตำแหน่งไปอีกด้วย และยังถูกตำหนิจากองค์ประธานอภิรัฐมนตรีสภา ว่า “... ทำให้ทหารเห็นแก่เงินอย่างเดียว สอนให้โลกโดยวิธีป้อนต่าง ๆ ...”¹

ความเข้าใจผิดและข่าวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่ทหารทั้งหลายนั้น น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งในการรวมกลุ่มกันของบรรดานายทหาร เพื่อจะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และคณะทหารที่รวมตัวกับฝ่ายพลเรือนภายใต้ชื่อ “คณะราษฎร” ก็สามารถปฏิบัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ได้เป็นผลสำเร็จ

¹ ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงดำรงตำแหน่งนี้

¹ กระทรวงกลาโหม. (2468-2474). *ข้าราชการกระทรวงกลาโหมออกและพักราชการ*. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/2.

บทที่ 6

บทสรุป

สังคมไทยแต่โบราณมา มีพื้นฐานมาจากการกสิกรรม ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยการผลิตที่สำคัญประการหนึ่งคือ แรงงาน ซึ่งนอกจากจะมีความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ คือเรื่องของการผลิตแล้ว ยังมีความสำคัญทางด้านการเมือง เพื่อป้องกัน รักษาถิ่นที่อยู่อาศัย หรือประเทศ รวมทั้งยังเป็นตัวสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในสังคมด้วย จึงอาจถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างยิ่งในการดำรงอยู่ของอาณาจักร และในระยะเวลาต่อมา ยังได้มีความสำคัญทางการเมืองมากขึ้นไปอีก กล่าวคือ ผู้ปกครองสามารถใช้แรงงานดังกล่าวนี้เป็นฐานอำนาจในการปกครอง เพราะระบบการเกณฑ์แรงงานของสังคมไทย มีความผูกพันระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ในลักษณะที่เราเรียกกันว่า “ระบบอุปถัมภ์”

บรรดารัฐต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์ จะมีลักษณะร่วมกันอยู่ประการหนึ่ง คือการขาดแคลนแรงงาน ซึ่งสังเกตได้ว่า เมื่อมีการสงครามเกิดขึ้น มักจะมีการกวาดต้อนเชลยที่เป็นบุคคลในรัฐที่ทำสงครามแพ้กลับไปยังประเทศของผู้ชนะ ทั้งนี้มีสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งมาจากการที่ แต่ละรัฐมีจำนวนประชาชนน้อย ในขณะที่จำนวนที่ดินในการทำการเกษตรมีเป็นจำนวนมาก สุดท้ายเชลยพวกนี้ก็จะถูกกลืนหายกลายเป็นพลเมืองของประเทศนั้นไป

ในการศึกษาเรื่องราวการสร้างเกียรติภูมิในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น จำเป็นที่จะต้องศึกษาในเรื่องราวของการเกณฑ์แรงงานในระบบไพร่ เพราะการทหารไทยแต่โบราณมาผูกพันอยู่กับระบบการเกณฑ์แรงงานไพร่เป็นสำคัญ และอาจกล่าวได้ว่าระบบไพร่นั้นมีพัฒนาการมาจากรูปแบบการปกครองในลักษณะเดียวกับการทหาร กล่าวคือมีสายการบังคับบัญชาที่แน่นอน เพราะ ไพร่ทุกคนต้องสังกัดมูลนาย มิฉะนั้นจะไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในกรณีที่ไพร่ได้รับความเดือดร้อนจากการที่ไปมีเรื่องวิวาทกัน หากปรากฏว่าไพร่ที่ไปมีเรื่องวิวาทนั้นไม่มีสังกัดมูลนาย ก็จะไม่ได้รับความช่วยเหลือ ต้องจัดการเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นเอง เพราะตามกฎหมายระบุเอาไว้ว่า หากไพร่ที่สังกัดมูลนายได้รับความเดือดร้อนใจในเรื่องใดๆ ก็ตาม มูลนายจะต้องช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน จึงได้เกิดเป็นระบบอุปถัมภ์ขึ้น กล่าวคือ ในการปกครองแต่เดิมมาประชาชนทุกคนเป็นสมบัติประเภทหนึ่งของพระเจ้าแผ่นดิน แต่พระองค์ไม่สามารถที่จะปกครองดูแลได้อย่างทั่วถึง จึงได้มอบหมายให้บรรดาขุนนางหรือที่เรียกกันว่า “มูลนาย” ดูแลแทนโดยที่มูลนายผู้ได้รับมอบหมายหน้าที่ดูแลไพร่นี้อาจจะเป็นผู้ที่มีความดีความชอบ เพราะสมัยก่อนนั้นไม่มีผลตอบแทนการทำงานเป็นค่าจ้างรายเดือน แต่มูลนายสามารถที่จะแสวงหาประโยชน์จากบรรดาไพร่ที่ได้รับมานั้นแทน ซึ่งในการนี้มูลนายจะต้องมีหน้าที่ต่อไพร่ทั้งหลายด้วยการให้ความคุ้มครองตามกฎหมาย ระบบอุปถัมภ์จึงเกิดขึ้นด้วยเหตุผลนี้

สำหรับประเทศไทยการเกณฑ์แรงงานเพื่อใช้ในการทหาร จะแบ่งประชาชนออกเป็นหมู่เป็นเหล่า เพื่อให้สะดวกในการเรียกเกณฑ์แรงงาน ในยามที่บ้านเมืองสงบบรรดาไพร่พลจะแยกย้ายกันไปตามสังกัดกรมกองต่างๆ โดยแยกเป็นฝ่ายพลเรือน และฝ่ายทหาร แต่ในยามสงครามทุกกรมกองต่างเรียกระดมคนในสังกัดไปรวมตัวกันในรูปกองทัพ เท่ากับว่าทุกคนจะถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารกันทั้งหมดไม่มีการยกเว้น ดังนั้นการฝึกหัดทหารในลักษณะเช่นนี้จึงได้แต่จำนวนคนที่ให้มีมากเอาไว้ก่อน การฝึกหัดที่เป็นระบบตามแบบอย่างยุทธวินัยนั้นยังไม่มีทหารที่ได้ก่อนข้างจะขาดประสิทธิภาพอย่างมาก อย่างไรก็ตามนั้นเป็นการสู้รบกันในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น

จากหลักฐานที่พบปรากฏว่า แม้จะเข้าสู่ยุคที่ความทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกได้เริ่มแพร่กระจายเข้ามาอย่างรวดเร็ว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว แต่การทหารก็ยังคงขาดประสิทธิภาพอยู่ในระดับที่สูงพอสมควร มีหน้าซ้ำยังไม่เป็นที่นิยมในหมู่ประชาชนโดยทั่วไปอีกด้วย จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มปฏิรูปการทหารขึ้นจากปัจจัยที่สำคัญหลายประการ เช่น การคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกซึ่งทวีความรุนแรงถึงที่สุดในรัชสมัยของพระองค์ รวมทั้งความไม่มั่นคงในพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงหันมาปรับปรุงกองทัพเป็นการใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 ขึ้น

จากเหตุการณ์ ร.ศ.112 ทำให้ทราบว่าทหารของไทยไม่มีประสิทธิภาพเป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับกองทัพของประเทศตะวันตกจึงได้มีการปฏิรูประบบทหารให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น แม้ว่าจะมีอาจต่อสู้กับกองทัพของประเทศยุโรปได้แต่การสร้างทหารให้มีลักษณะที่มีประสิทธิภาพเช่นนี้ ก็ถือได้ว่ามีนโยบายในการที่จะปกป้องเกียรติภูมิของชาติเอาไว้ในระดับหนึ่ง

ในการปฏิรูปการทหารที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกระทำนั้นนอกจากจะสร้างทหารที่ทันสมัยแล้วในสถานการณ์ที่ประชาชนไม่รักความเป็นทหารแต่ประเทศชาติกำลังต้องการทหารเป็นจำนวนมากเพื่อฝึกหัดให้มีระบบ ความจำเป็นในการสร้างเกียรติภูมิจึงเกิดขึ้นและเป็นสิ่งที่จะต้องอยู่คู่กับกองทัพไทย ด้วยเหตุผลเริ่มแรกเช่นนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำเป็นต้องสร้างสิ่งจูงใจในการชักชวนให้บุคคลทั่วไปหันมาสนใจอาชีพทหารกันมากขึ้น ด้วยการมอบสิ่งที่จะทำให้ทหารสามารถภูมิใจในอาชีพของตนได้อย่างเต็มภาคภูมิ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เช่น การให้เงินเดือน การให้สวัสดิการ ที่นอกจากจะทำให้ทหารไม่ต้องเป็นกังวลในเรื่องการดำรงชีวิตส่วนตัวซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีวัตถุประสงค์ที่จะให้ทหารได้รับการฝึกหัดอย่างมีระบบระเบียบเพื่อสร้างประสิทธิภาพให้กองทัพนั่นเอง

หากพิจารณาถึงเหตุผลที่จะต้องบำรุงเลี้ยงดูทหารมิให้ต้องเดือดร้อนในเรื่องความเป็นอยู่ ก็อาจจะสืบเนื่องมาจากการที่ประเทศชาติต้องการทหารเป็นการเร่งด่วน ในขณะที่คนทั่วไป

ไม่นิยมที่จะเป็นทหารอาจด้วยความที่ไม่ชอบการฝึกอย่างหนักแล้วยังต้องหาข้าวของเครื่องใช้ส่วนตัวมาเองด้วย หากเลือกได้ย่อมจะไม่มีผู้ใดต้องการเช่นนั้นแน่ เพราะในสถานการณ์ที่ต้องใช้แรงงานในการรับราชการเหมือนกันแต่งานที่ทำผิดกัน ก็คงจะมีแต่ผู้ที่ต้องการงานเบาทั้งสิ้น ดังนั้นหากการฝึกทหารจะเป็นสิ่งที่พิเศษกว่างานด้านอื่นแล้วก็น่าที่จะมีผู้ต้องการเป็นทหารกันมากขึ้น เพราะข้าวของเครื่องใช้แม้แต่เครื่องแต่งตัวก็มีให้ แล้วยังแถมเป็นเครื่องแต่งตัวที่แตกต่างไปจากงานอื่นๆ อีกด้วย

การสร้างเกียรติภูมิในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นได้ทรงสร้างขึ้นพร้อมกับการปรับปรุงกองทัพ โดยได้ทรงปรับปรุงกองทัพในด้านต่างๆ เช่น การปรับปรุงให้ผู้นำกองทัพมีความรู้ความสามารถในด้านการรบที่ทันสมัยโดยการส่งให้ไปเรียนรู้ด้านยุทธวิธีการรบถึงในประเศยุโรป เพื่อจะได้เข้าใจถึงแนวทางการรบที่ชาวตะวันตกสร้างขึ้น และจะได้นำความรู้มาปรับปรุงกองทัพไทยให้มีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น โดยในระยะแรกทรงส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ ไปทรงศึกษาก่อนต่อมาจึงขยายลงสู่ระดับประชาชน นอกจากนี้ยังได้ทรงปรับปรุงด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ให้มีความทันสมัยเหมาะสมกับกองทัพที่ปรับปรุงใหม่ทั้งอาวุธปืนขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ แม้แต่กระสุนก็ให้มีการผลิตขึ้นใช้เอง

ในการปรับปรุงด้านกำลังพล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหาวิธีที่จะนำไพร่ที่หลบหนีราชการซึ่งมีเป็นจำนวนมากนั้นกลับเข้ามารับราชการอีกครั้งหนึ่ง ด้วยการประกาศรับสมัครไพร่ให้เข้ามาเป็นทหารสำหรับผู้ที่มิขมัวขาว หรือไม่สังกัดมูลนาย และจะไม่ลงโทษผู้ที่หนีการรับราชการทหารอีกด้วย ดังนั้น จึงมีผู้สมัครเข้ามาเป็นทหารกันเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงให้เข้ารับการฝึกหัดในวิชาการทหารด้านต่างๆ อย่างมีระบบทั้งยุทธวิธีการรบ การฝึกหัดจัดแถวการถืออาวุธการใช้อาวุธในลักษณะต่างๆ ซึ่งทำให้ทหารที่ได้รับการฝึกหัดเช่นนี้มีคุณภาพในระดับหนึ่ง ซึ่งแตกต่างไปจากที่เคยเป็นมาแต่ในอดีต นอกจากนี้ยังได้ปรับปรุงส่วนราชการเพื่อรองรับการขยายตัวของหน่วยงานด้านกองทัพอีกด้วย

สำหรับเกียรติภูมิที่กองทัพได้รับจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เห็นได้ชัดเจนมากก็คือ การให้เงินเดือนทหารทำให้ทหารไม่ได้รับความเดือดร้อนในเรื่องการจับจ่ายใช้สอยอีกต่อไป ในเรื่องที่อยู่อาศัยก็ได้มีการสร้างเป็นโรงทหารไว้สำหรับทหารได้อาศัยอยู่ไม่เดือดร้อน กับการเลี้ยงอาหารก็เป็นไปเพื่อให้ทหารไม่รู้สึกหิวหรือบางคนอาจจะทนหิวเพราะจะต้องฝึกหัดวิชาการทหารอย่างหนัก การปล่อยให้ทหารหิวจะเท่ากับเป็นอุปสรรคในการฝึกได้

ในส่วนของเครื่องแบบที่ทางราชการแจกให้กับทหารนั้นก็ได้พยายามสร้างให้มีรูปแบบที่แตกต่างไปจากอาชีพอื่นๆ กล่าวคือ ให้มีเครื่องยศประดับอยู่ในที่ที่สามารถมองเห็นได้เมื่อมีผู้พบเห็นว่าเป็นของแปลกก็จะถามไถ่ ผู้สวมใส่ก็สามารถตอบได้อย่างเต็มภาคภูมิเพราะเครื่องแบบที่ได้รับพระราชทานมานั้นมีประวัติความเป็นมาที่ชัดเจนและเป็นสิ่งที่แสดงถึงเกียรติภูมิที่ทหารรู้สึกภาคภูมิใจเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างธงชัยเฉลิมพลเพื่อเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ในการออกรบของกองทัพอีกด้วย และธงชัยเฉลิมพลนี้เองที่จะเป็นเครื่องแสดงถึง

ความสามัคคีให้เกิดมีขึ้นในกองทัพ เนื่องจากทหารทุกคนต้องรักษาธงชัยเฉลิมพลนี้ไว้ด้วยชีวิต ดังนั้นไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นก็ตามศูนย์รวมของกองทัพก็คือธงชัยเฉลิมพล แม้ว่าทหารในกองทัพจะต้องตายจนหมดแต่ยังจะต้องรักษาธงเอาไว้ให้ปลอดภัยให้ได้ แสดงให้เห็นว่านอกจากจะเป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีแล้วยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความจงรักภักดีอีกด้วย

เกียรติภูมิในอีกลักษณะหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นอยู่พอสมควรก็คือ ความซื่อสัตย์ จงรักภักดี และศักดิ์ศรีแห่งความเป็นทหาร ในเรื่องของความซื่อสัตย์ จงรักภักดี นั้นเป็นธรรมดาอยู่เองที่พระมหากษัตริย์ที่ไม่มีพระราชอำนาจในระยะแรกของการขึ้นครองราชย์จะทรงต้องการคุณสมบัติของทหารในลักษณะเช่นนี้ เพราะนั่นย่อมนำมาสู่การดำรงคงอยู่ในฐานะความเป็นพระมหากษัตริย์ต่อไปได้หรือไม่นั่นเอง ส่วนในเรื่องของศักดิ์ศรีแห่งความเป็นทหารนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้เป็นทหารโดยตรง เพราะศักดิ์ศรีในที่นี้จะเป็นตัวนำเอาความภาคภูมิใจมาสู่ผู้ที่เป็นทหาร ซึ่งจะส่งผลให้ทหารมีความคิดที่ยอมไม่ได้ที่จะให้ใครก็ตามมาลดความมีศักดิ์ศรีของตน ดังเช่นที่ปรากฏในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรณีที่มีการเขียนทหาร ซึ่งในตอนนั้นทหารเริ่มมีแนวความคิดที่ว่ายอมตายดีกว่าที่จะถูกเขียนหลัง เพราะเห็นว่าการถูกทำโทษเช่นนั้นเป็นเรื่องที่น่าอับอาย และเป็นสิ่งที่ทำให้ทหารเสียศักดิ์ศรีและพยายามที่จะกอบกู้ศักดิ์ศรีของตนขึ้นมา เช่น กรณีการเขียนทหารในปลายรัชกาลที่ 5 ก็เป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดกบฏ ร.ศ.130 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพระองค์ทรงเป็นผู้ที่ทำให้ทหารต้องถูกเขียนหลัง

แม้ว่าสวัสดิการต่าง ๆ ในกองทัพของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะยังคงมีอยู่เกือบครบถ้วนตามแบบอย่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งไว้ แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างทหารกับพระมหากษัตริย์ก็ยังคงติดอยู่ในใจของทหารจากกรณีการเขียนหลังนายทหารซึ่งในความคิดของทหารนั้นถือว่ารุนแรงมาก ดังนั้นกบฏ ร.ศ.130 ที่เกิดขึ้นโดยนายทหารกลุ่มหนึ่งจึงอาจกล่าวได้ว่า น่าจะเป็นปฏิกิริยาของทหารในความรู้สึกที่ว่า ตนเองถูกลดเกียรติภูมิลง จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความระแวงทหารเกิดขึ้นและพระองค์ก็ทรงแสดงออกด้วยการหันไปให้ความสนใจกับกองเสือป่าที่พระองค์ทรงตั้งขึ้นเอง โดยให้กองเสือป่ามีหน้าที่ต่าง ๆ เหมือนทหาร ซึ่งก็คือการที่ทำให้ทหารมีความคิดว่ากองเสือป่าเป็นกองที่เข้ามาแย่งหน้าที่หลักของทหารไป และนั่นทำให้ทหารไม่พอใจในกองเสือป่ามาโดยตลอด เพียงแต่ไม่มีเหตุการณ์รุนแรงเกิดขึ้นเท่านั้น

อย่างไรก็ตามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้เอง ทหารก็ได้รับเกียรติภูมิเพิ่มขึ้นโดยจะเป็นความตั้งใจพระทัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่จะสร้างเกียรติภูมิให้ทหารหรือไม่ก็ตาม แต่จากกรณีที่ไทยส่งทหารในกองทัพไปช่วยฝ่ายสัมพันธมิตรรบในสมรภูมิยุโรปและไทยเป็นฝ่ายชนะในสงครามด้วยนั้น ทำให้ทหารเห็นว่าตนได้กระทำหน้าที่ของทหารอย่างสมบูรณ์แล้ว ประกอบกับการที่ทหารกลับจากสมรภูมิแล้วก็ได้ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากประชาชน นับเป็นการไปทำหน้าที่ที่ไม่มีผู้ใดสามารถทำได้ดีกว่าทหารอีก

แล้ว ความเป็นเกียรติยศของทหารก็คือการที่ทหารได้ไปเดินสวนสนามได้เคียงบ่าเคียงไหล่กับ กองทัพระดับสากล อันมีประเทศมหาอำนาจหลายประเทศด้วยกันในการนี้ต้องถือว่าพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยถูกต้องแล้วที่เข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร เพราะหากพระองค์ทรงตัดสินพระทัยผิดพลาดก็อาจทำให้ทหารต้องรู้สึกสูญเสียเกียรติภูมิไปอีก ก็เป็นไปได้

สำหรับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มา จากสายทหาร เพราะพระองค์ทรงเล่าเรียนวิชาการทหารมาจากต่างประเทศ ดังนั้นจึงทรงมีจุด ประสงค์ที่จะพยายามสร้างเกียรติภูมิให้กับกองทัพเป็นอย่างมากด้วยเช่นกัน แต่พระองค์มีเงื่อนไข ที่สำคัญในเรื่องของเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้พระองค์ขาดปัจจัยที่สำคัญในการสร้าง เกียรติภูมิ เนื่องจากเศรษฐกิจที่ตกต่ำทั่วโลกส่งผลให้การเงินภายในประเทศตกต่ำลงไปอย่าง มาก ทำให้พระองค์ต้องใช้วิธีการดุลยภาพข้าราชการทหารออกประจำการเป็นจำนวนมาก ซึ่ง ย่อมจะต้องสร้างความไม่พอใจแก่บรรดานายทหารโดยทั่วไป เพราะนายทหารพวกนี้ได้รับการ ฝึกหัดให้มีวิชาชีพเป็นทหารแต่เพียงอย่างเดียว พร้อมกันนั้นก็ถูกฝึกให้เป็นผู้ที่มีความรักในศักดิ์ ศรีแห่งความเป็นทหารของตนเองด้วย เมื่อต้องถูกปลดประจำการก็ไม่สามารถไปประกอบอาชีพ อื่นได้ อาจกล่าวได้ว่าบุคคลกลุ่มนี้เป็นพวกที่มีศักดิ์ศรีอยู่ในตัวมาก หากไปประกอบอาชีพที่ทำ ให้ตนเองคิดว่าน่าอับอายก็จะไม่ยอมเป็นแน่ และย่อมจะเดือดร้อนรวมไปถึงครอบครัวด้วย ซึ่ง น่าจะส่งผลให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ทหารอย่างกว้างขวาง

ผลกระทบที่ทำให้ทหารซึ่งเป็นบุคคลที่สามารถหาเลี้ยงครอบครัวได้อย่างไม่เดือดร้อน กลับต้องมาทำให้ครอบครัวเดือดร้อนเช่นนี้ ย่อมต้องทำให้นายทหารกลุ่มหนึ่งไม่พอใจและได้ รวมกันเข้ากับฝ่ายพลเรือนในนามของ “คณะราษฎร” เข้าทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปก ครอง พ.ศ.2475 ขึ้น และหลังจากนั้นสถาบันทหารก็ก้าวเข้ามามีอำนาจในทางการเมือง นับเป็น การสิ้นสุดระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชอำนาจสูงสุดในประเทศลง

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าพระมหากษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์ทรงมีวิถีทางในการสร้างเกียรติ ภูมิให้กับกองทัพที่เหมือนกันอยู่สองประการคือ ความพยายามสร้างสำนึกในหน้าที่ที่ทหารต้อง รับผิดชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 จะเห็นได้ว่าทหารมีความภาคภูมิใจ มากที่สามารถผ่านการรบมาอย่างผู้ชนะ และความภาคภูมิใจที่ได้รับก็อาจจะนับว่าเป็นเกียรติ ภูมิที่ทหารน่าจะเห็นว่าเป็นเกียรติภูมิที่สูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่งด้วย อีกประการหนึ่งก็คือความมี ศักดิ์ศรีของทหารที่ไม่มีผู้ใดจะสามารถล่วงเกินได้ หากมีการล่วงล้ำความมีศักดิ์ศรีของทหาร เกิดขึ้นเมื่อใดก็ตามจะมีปฏิกิริยาจากทหารทันที ดังเช่นเหตุการณ์กบฏ ร.ศ.130 และการปฏิวัติ เปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ตีพิมพ์

กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.103). แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหารแต่เมื่อปีออกฉก 1246. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.

_____. (ร.ศ.106-111). เรื่องอาหารสำหรับเลี้ยงทหาร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 34.

_____. (ร.ศ.109-112). เรื่องจัดระเบียบกองทหารต่าง ๆ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

_____. (ร.ศ.109-111). เรื่องจัดการทหารบกเรือ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.

_____. (ร.ศ.112). ความเห็นหลวงศัลยทูตเรื่องจัดการทหาร ร.ศ.112. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 41.

_____. (ร.ศ.112). พระบรมมณูศาลทหารและกฎอัยการศึกและตั้งศาลทหาร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 37.

_____. (ร.ศ.112). พระพิเรนทรเทพมีความโหม่นัสในเรื่องทหาร ร.ศ.112. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 41.

_____. (ร.ศ.112). เรื่องกรมยุทธนาจออนุญาตใช้ตำราฝึกหัดทหาร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 34.

_____. (ร.ศ.112). หนังสือพระยาศรีราชเดโชไชยเรื่องเจ้าพระยาสุรศักดิ์เทียวกุดว่ามีความท้อถอยที่จะสู้กับฝรั่งเศส ร.ศ.112. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 41.

_____. (ร.ศ.113). เรื่องจัดราชการกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.

_____. (ร.ศ.114-116). เรื่องเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานรางวัลนักเรียนนายร้อยที่สอบไล่ได้ แลเพิ่มอัตรานักเรียนขึ้นเป็น 200คน. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 35.

_____. (ร.ศ.115). เรื่องข้อบังคับเจ้าพนักงานทหารเรือ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 34.

_____. (ร.ศ.116). เรื่องความเห็นสร้างอาวุธ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 6/1.

- _____. (ร.ศ.118). เรื่องกระทรวงกลาโหมขออนุญาตขายกระบี่ให้แก่นายทหาร.
(ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 11.
- _____. (ร.ศ.118). เรื่องหมื่นจำนงค์สิทธิ์บังเลขส่วยกรมช้างไว้ 2 กอง ร.ศ.118.
(ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 6/1.
- _____. (ร.ศ.119). เรื่องกรมหลวงประจักษ์สร้างเครื่องเหล็กสำหรับทำปืนและปัดตัน.
(ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.
- _____. (ร.ศ.119-120). ร่างกฎเสนาบดีเรื่องเลขหนีราชการ ร.ศ.120. (ไมโครฟิล์ม).
กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 1.
- _____. (ร.ศ.120). รายงานประชุมเรื่องทหาร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอ
จดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.
- _____. (ร.ศ.120-128). ตำแหน่งถ้านันดรศักดิ์ทหารบก. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ
: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 38.
- _____. (ร.ศ.121). ความเห็นที่จะจัดการแก้ไขการบกพร่องในกรมยุทธนาธิการ.
(ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 37.
- _____. (ร.ศ.122). จัดการทหารมณฑลอิสาน. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจด
หมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 37.
- _____. (ร.ศ.123). รายงานจัดการราชการในกรมยุทธนาธิการ. (ไมโครฟิล์ม).
กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 37.
- _____. (ร.ศ.125). กำหนดไม่รับคนชั่วร้ายเข้ารับราชการทหาร. (ไมโครฟิล์ม).
กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 36.
- _____. (ร.ศ.125). งบประมาณจัดการทหาร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจด
หมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 37.
- _____. (ร.ศ.126). ขนานนามกองทหารให้ลงระเบียบเป็น 10 กองพล.
(ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 37.
- _____. (ร.ศ.126-128). พระบรมมณูญและกฎอัยการศึกทหารบก ทหารเรือ.
(ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 37.
- _____. (2453). เครื่องสำหรับปืน ร.ศ.ยาว. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ. มร 6 ก/5.
- _____. (2453). จัดกองพลเป็นกองทัพบกตั้งแม่ทัพและนายทหารตำแหน่งสำคัญ
ต่าง ๆ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/3.
- _____. (2453). ตั้งตำแหน่งสมุหนมนตรี. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ. มร 6 ก/6.

- _____. (2453). ถวายเครื่องจอมพล. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/1.
- _____. (2453). ถวายเครื่องจอมพล และคทาจอมพลทหารเรือ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/7.
- _____. (2453). พ.ร.บ.ราชองครักษ์. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/6.
- _____. (2453). พ.ร.บ.สมุหมนตรี. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/6.
- _____. (2453). สภาการทัพ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/7.
- _____. (2453-2465). ขออนุญาตให้ข้าราชการทำการแทนในหน้าที่เสนาบดีชั่วคราว. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/7.
- _____. (2454). คำกราบบังคมทูลและพระราชดำรัสตอบเรื่องทรงรับเครื่องยศตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษของกรมทหารต่าง ๆ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/1.
- _____. (2454). ระเบียบยศข้าราชการทหารกระทรวงกลาโหมฝ่ายพลเรือน. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/4.
- _____. (2454-2460). ข้อบังคับยิงเป้าแข่งขันไล่หูลวงและเรื่องไล่หูลวง. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/2.
- _____. (2455). ความเห็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิศณุโลก เรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/1.
- _____. (2456). ความเห็นทูลกระหม่อมเล็กเรื่องเลิกยกเว้นการเกณฑ์ทหารแก่ข้าราชการ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.
- _____. (2457). พระราชกำหนดเครื่องแต่งกายทหารบก พ.ศ.2457. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/4.
- _____. (2454). เรื่องให้กำนันผู้ใหญ่บ้านเกลี้ยกล่อมทหารหลบหนีราชการสงครามทหาร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/1.
- _____. (2454). ให้มองสิเออร์ รัจยี เป็นผู้สอนภาษาอังกฤษแก่นายทหารชั้นสัญญาบัตร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/1.
- _____. (2454-2455). เรื่องมีผู้ส่งข่าวหนังสือพิมพ์ในกระทรวงกลาโหมและหลวงในกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/1.

- _____. (2455). ความเห็นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก เรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/1.
- _____. (2456). ปรับปรุงตำแหน่งหน้าที่ในกองทัพบก. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/3.
- _____. (2457). เลื่อนอายุคนที่จะเกณฑ์เข้ารับราชการทหารมีกำหนดตั้งแต่อายุ 21-22-23 ปี. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.
- _____. (2457-2462). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเรียบเรียงในการสร้างเรือรบและบำรุงราชนาวีสมาคม. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/6.
- _____. (2458). ยกเว้นผู้กำกับและรองผู้กำกับลูกเสือจากการเกณฑ์ทหาร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.
- _____. (2460-2466). ดั้งทูตทหารประจำประเทศยุโรป. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6ก/1.
- _____. (2461). ประกาศกระแสพระบรมราชโองการให้นับเวลารับราชการทวิคูณสำหรับผู้ซึ่งไปรับราชการสงคราม. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/2.
- _____. (2461). เรื่องเรียกคนกองเกินอัตรา และกองหนุนเข้าฝึกซ้อมวิชาทหาร "ประลองยุทธ". (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.
- _____. (2461). ส่งเงินแจกในการเลื่อนพระนามกรมไปอุดหนุนราชนาวีสมาคม. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/6.
- _____. (2461-2466). เรื่องสั่งปืนใหญ่, เล็ก, กับกระสุน. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.
- _____. (2461-2468). เครื่องหมายสำหรับผู้ไปราชการสงคราม. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2462). แก้ไขเพิ่มเติมพระราชกำหนดเครื่องแต่งตั้งตัวทหารบก พ.ศ.2462. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/4.
- _____. (2462). ขอพระบรมราชานุญาตให้ทหารเรือที่ไปราชการสงคราม ณ ประเทศยุโรปติดแถบเครื่องหมาย. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/7.
- _____. (2463). ประกาศยกเลิกอาญาโทษแก่ทหารบก. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/2.
- _____. (2467). ขอยกเว้นนักเรียนราชนาวีเสือป่า และนักเรียนพรานหลวงจากการเกณฑ์ทหาร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.

- _____. (2467). ขอยกเว้นสมาชิกเสือป่าที่จะไปในการซ้อมรบจากการระดมราชการทหาร. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.
- _____. (2468). ช้อป็นกลเข้ามาใช้ราชการเสือป่า. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/5.
- _____. (2468). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับตำแหน่งจอมพลทหารบกทหารเรือ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2468). เลิกและจัดกรมกองทหารบกเนื่องจากตั้งงบประมาณให้เข้าสู่ตุลยภาพ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2468-2470). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษและเรื่องติดเครื่องหมายกรมกองต่างๆ. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2468-2473). กรมทหารมหาดเล็ก. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2468-2475). แก้ไขเปลี่ยนแปลงราชการทหารบกเพื่อเข้าสู่ตุลยภาพ และเรื่องโครงการทหาร พ.ศ.2475. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2469). เรื่องเรียกปืนเล็ก ร.5 ที่พระราชทานแก่นายทหารคีน. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/4.
- _____. (2469-2470). จัตุราชการทหารบก. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2469-2473). นายทหารประจำพระองค์เจ้านายผู้ใหญ่. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2469-2474). การประชุมของกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 ก/1.
- _____. (2470-2471). สร้างเข้มเสนาธิปัตย์ให้แก่ทหารที่สอบไล่เสนาธิการทหารบกได้. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2471-2474). พระราชทานรางวัล ณ โรงเรียนนายร้อยทหารบก และกระบี่แก่นักเรียนทำการนายร้อย. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.
- _____. (2472). เงินค่าเศษอาหารของกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/6.
- _____. (2473). พระราชทานโล่และกระบี่สำหรับการยิงปืนแข่งขัน. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

_____. (2474). รวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม. (ไมโครฟิล์ม).

กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

_____. (2474). พิธีสาบานธง. (ไมโครฟิล์ม). กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 7 ก/1.

พิษณุโลกประชานาถ, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวง. (ร.ศ.130). ลายพระหัตถ์ทูลกระหม่อมเล็กกับพระราชหัตถเลขาที่มีไปมาเรื่องทหารกำเริบ. (ไมโครฟิล์ม).

กรุงเทพฯ : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 6 บ/69.

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

กรมศิลปากร. (2515). เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ.103. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

_____. (2505). กฎหมายตราสามดวง. กรุงเทพฯ : อรุณสภา.

ครอว์ฟอร์ด, จอห์น. (2515). เอกสารของครอว์ฟอร์ด. ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ แปล. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2458). พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ.2417 ถึง พ.ศ.2453). ใน กรมศิลปากรให้ประไพและพระยาราชพินิจชัย (อุไทยวรรณ, อมาตยกุล) พิมพ์แจกในการศพ อำพัน มารดา. หน้า 192-193. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

_____. (2502). "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี," ใน พระบรมราชาธิบาย และพระบรมราชาธิบาย เรื่องความสามัคคี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และปาฐกถาเรื่อง เงินตราสยาม ของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรี พระยาเทพรัตนนรินทร์ (เคลิ้ม ศรีไชยยันตร์) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 28 มกราคม 2502. หน้า 1-19. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.

_____. (2508). "จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน," ใน นายบุญถิ่น อัตถากร อธิบดีกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าทัศนภาส เกษมสันต์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 18 กรกฎาคม 2508. หน้า 1-97. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

_____. (2526). "พระบรมราชาธิบาย พระราชทาน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร และพระบรมราชาธิบาย เรื่องสามัคคี พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ใน คุณหญิงทัศนาวลัย ศรสงคราม พิมพ์ถวายเนื่องใน

ฉลองพระชันษาครบ 60 พรรษาของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้ากัลยานิวัฒนา พุทธศักราช 2526. หน้า 1-17. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จันทนิช.

_____. (2533). "พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานสมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต," ใน พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระเจ้าวรวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และพระโอรสและพระธิดา สมเด็จพระปิตุจฉา สุขมาลมารศรี พระอัครราชเทวี และพระประวดีฯ พิมพ์เนื่องในการพระราชทานเพลิงศพ พันเอก หม่อมราชวงศ์ถวัลย์มงคล โสณกุล ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันพฤหัสบดีที่ 20 กันยายนพุทธศักราช 2533. หน้า 18-19. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว.

ปาลเลกัวซ์, สังฆราช. (2506). เล่าเรื่องเมืองไทย. กรุงเทพฯ :

ลา ลูแบร์, เดอ. (2510). จดหมายเหตุลาลูแบร์. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. พระนคร : ก้าวหน้า.

สุเรนทราธิบดี, เจ้าพระยาพระเสด็จ. (2506). พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูล. พระนคร : อรุณสภา.

อุดมสมบัติ, หลวง. (2530). จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

เอกสารชั้นรอง

กรมศิลปากร. (2507). ประชุมพงศาวดารภาคที่ 23 ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

_____. (2516). สมเด็จพระปิยมหาราช. กรุงเทพฯ : อรุณสภา.

ขจร สุขพานิช. (2518). ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก. กรุงเทพฯ : อรุณสภา.

_____. (2519). ฐานันดรไพร่. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

จิตรภาวน์ สุทธาวาส. (2536). "ทหารกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475," ใน จารอดีต. หน้า 85-114. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กึ่งหัน.

จิราภรณ์ สถาปนะวรรณ. (2523). วิฤตการณ์สยาม ร.ศ.112.การเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า. (2522). เกิดวังปารุสก์ เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

_____. (2522). เกิดวังปารุสก์ เล่ม 2-3. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย 2411-2475. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.

- บัญชา แก้วเกตุทอง. (2522). การปฏิรูปการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- บัทสัน, เบนจามิน เอ. (2543). อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม = *The End of the Absolute Monarchy in siam*. แปลโดย กาญจณี ละอองศรี และคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- บุญธรรม อินทร์จันทร์. (2523). ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค). กรุงเทพฯ : สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ประยุทธ์ สิริพันธ์. (2524). ดวงหน้ารัฐบุรุษ. กรุงเทพฯ : นครชน.
- ประยูร ภมรมนตรี. (2518). ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. กรุงเทพฯ : เพ็ญอักษร.
- ประเสริฐ กาญจนะวณิช. (2539). "โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า," ใน สารานุกรมศึกษาศาสตร์. หน้า 719-722. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปิยะฉัตร ปิตะวรรณ. (2524). การยกเลิกระบบไพร่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ.2411-2453. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- เผ่า ศรียานนท์. (2516). "เหตุการณ์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ," ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย. หน้า 122-239. กรุงเทพฯ : สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. (2530). พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- ภาวดี มหาพันธ์. (2523). "การก่อกำเนิดและบทบาทของกลุ่มวิชาชีพทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ใน ทหารกับการเมือง วิเคราะห์เปรียบเทียบ. หน้า 113-144. บรรณาธิการโดย กุณา สุขพานิช และวุฒิชัย มูลศิลป์. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- _____. (2527). รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ (พ.ศ.2394-2475). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- มอฟเฟ็ต, แอ็บบ็อด โลว์. (2520). แผ่นดินพระจอมเกล้า. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- มัทนา เกษกมล. (2520). การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ชลบุรี: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.

มาคิอาเวลลี, นิโคโล. (2542). *เจ้าผู้ปกครอง = The Prince*. แปลโดย สมบัติ จันทรวงศ์.

กรุงเทพฯ : คบไฟ

ลิขิต ธีรเวคิน. (2535). *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิเชียร วชิรพาหุ. (2503). *ประมวลพระราชพิธี*. พระนคร : อาศรมอักษร.

วุฒิชัย มุลศิลป์. (2534). *การปรับตัวของไทยและจีนในสมัยจักรวรรดินิยมใหม่*. กรุงเทพฯ :

ต้นอ้อ.

เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ. (2514). *แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ*. นิจ ทองโสภิต แปล. กรุงเทพฯ :

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

สุจิต บุญบงการ. (2540). "การสร้างกองทัพตามแบบยุโรป", ใน *เอกสารการประชุมทางวิชาการ*

การชุดโครงการวิจัยเรื่องยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง. หน้า 1-24. กรุงเทพฯ : สยามสมาคมใน

พระบรมราชูปถัมภ์ และ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา ศิริไพล์. (2528). *พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง*.

กรุงเทพฯ : มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

สำนักงานสารนิเทศ. (2539). *พระคทาจอมทัพไทย*. กรุงเทพฯ : กองบัญชาการทหารสูงสุด

สำนักงานสารนิเทศ.

เหรียญ ศรีจันทร์ และเนตร พูนวิวัฒน์. (2517). *กบฏ ร.ศ.130*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ :

โครงการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย.

อมรตฤณารักษ์, จมีน. (2512). *เหตุผลที่รัชกาลที่ 6 ทรงประกาศสงคราม*. กรุงเทพฯ : อรุณ.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2538). *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่*

4-พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. (2527). *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325-2416=The*

Organization of Thai Society in The Early Bangkok Period 1782-1873. ม.ร.ว.

ประกายทอง สิริสุข และพรณี จัตรพลรักษ์ แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์. (2528). "คณะราษฎรกับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยด้านการทหาร," ใน

คณะราษฎรในประวัติศาสตร์ไทย. หน้า 1-37. กรุงเทพฯ : สำนักวิจัยและพัฒนา

กับคณะศิลปศาสตร์ วิทยาลัยเกริก.

ปริญญานิพนธ์

- จิตราภรณ์ ไชยกันทา. (2520). *การจัดราชการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2468-2477)*. วุฒยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ. (2519). *การปรับปรุงกองทัพบกของไทยตามแบบตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ.2394-2475*. วุฒยานิพนธ์ อ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- ภารดี มหำพันธ์. (2518). *การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. วุฒยานิพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- ยุภาพร เจือจินดา. (2527). *เสื่อป่า: โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง*. วุฒยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- ศรินันท์ บุญศิริ. (2523). *บทบาททางการเมืองและการเมืองของ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ*. วุฒยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- สมพล ศิลปวุฒิ. (2515). *บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง และผลที่ประเทศไทยได้รับ*. วุฒยานิพนธ์ กศ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- อัจฉราพร กมฺพพิศมัย. (2523). *กบฏ ร.ศ.130: ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการเมืองการปกครอง และกลุ่ม “ทหารใหม่”*. วุฒยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.

วารสาร

- แก้วแก้ว (นามแฝง). (2506, พฤษภาคม). “โองการแข่งน้ำ,” *ยุทธโกษา*. 70(12) : 5-10.
- ชูจิตร ไตรย์พีชน. (2529, 15 มกราคม). “วิวัฒนาการของกองทัพไทย,” *เสนาสนเทศ*. 24(7) : 14-26.
- เทวีกร (นามแฝง). (2539, 30 กันยายน). “ความสำคัญของธงชัยเฉลิมพล,” *เสนาสนเทศ*. 25(4) : 8-10.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2461, มกราคม). “โคลงภาษิตนักรบโบราณ,” *ดุสิตสมิต*. (ไมโครฟิล์ม). (7): 3.

ภาคผนวก

- ยุพา ชุมจันทร์. (2519, เมษายน-มิถุนายน). "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," *จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์*. 3(3) : 27-34.
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. (2519, มิถุนายน-กันยายน). "ระบบศักดินา," *วารสารธรรมศาสตร์*.
6(1) : 22-38.
- _____. (2542). "ระบบศักดินา," *วารสารประวัติศาสตร์*. 42-53.
- สำนักงานสารนิเทศ กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2534, มิถุนายน-กรกฎาคม). "เกียรติประวัติ
กองทัพไทย การพัฒนากองทัพในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์," *สี่เหล้า*. 1(9) : 54-55.
- สุนทรী อาสะไวย์. (2541, พฤศจิกายน-มกราคม). "องค์ความรู้ว่าด้วยระบบอุปถัมภ์ในสังคม
ไทย," *จุลสารไทยคดีศึกษา*. 14(2) : 26-29.
- เสรี ไชยสุด. (2505, ตุลาคม). "คทาจอมพลแห่งกองทัพไทย," *ยุทธโฆษ*. 70(5) : 89-92.

ภาคผนวก ก.
พระไอยการบานพะแนก

จกกล่าวมูลคดีวิวาท อันจะให้บังเกิดความด้วยแบ่งปันบานพะแนกหมู่ พะแนกชา
กันตามฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน โดยบาปมีในพระธรรมสาตราว่า คณวิภาค เปนต้นดังนี้ มี
อรรถาธิบายตั้งพรรณามาแล้ว

แต่นี้จะสืบสาขาคดีคือถึงความตามพระราชบัญญัติอันโบราณราช กระษัตริ์คำนึงตาม
คำภีร์พระธรรมสาตราเป็นบทมาตราสืบมาดังนี้

1

วันศุกร์เดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช ๑๐๒๕ ปี มเมียะนักษัตรวศก สมเด็จพระ
บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกพระที่นั่งศรีสุริยาดทิอำมรินทร์มีพระราช
โองการมาณะพระบันฑูลสุรัสสีหนาทดำรัสแก่ผู้เฝ้าทั้งปวงว่า มีพระราชกำหนดกฎหมายไว้แต่
ก่อนสืบๆ กันมา ให้เจ้าพญาแลพญาพระมหाराชครูพระหลวงเมือง เจ้าราชินิกุลขุนเมืองพัน
ทนายฝ่ายทหารพลเรือนสมในสมนอกสังกัดพันทั้งปวงให้ยื่นถ้อยพินทูลว่าหมู่ไพร่หลวง แล
ภักพวกลูกกำลังเลวไท เลวทาส ขึ้นไว้แก่พระสัสดีซ้ายขวา จงทุกหมู่ทุกกรมตามประเวณี
แต่ก่อน ถ้าแลเจ้าหมู่ฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน ผู้ใดมิได้ยื่นถ้อยพินทูลว่าแลบังหมู่ไพร่หลวง
ภักพวกลูกกำลังเลวไท เลวทาส มิเอามาใช้ราชการ แลเลือกไพร่หลวงซึ่งท่านมอบไว้ไป
ต่างหมู่ ต่างกรม ก็ดี จะเอาผู้นั้นไปโทษตามพระไอยการ แลให้พระสัสดีซ้ายขวาบังคับบันชา
ว่ากล่าวให้สำฤทธิ ตามพระราชกำหนดกฎหมายแลให้เจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวง เร่ง
พิจารณาหาไพร่หลวงทุกหมู่ทุกกรมแล้วให้ยื่นถ้อยพินทูลว่าขึ้นไว้แก่พระสัสดี ตามซ้ายตาม
ขวาให้สิ้นเชิงอย่าให้หลงเหลืออยู่ได้ ถ้าแลสืบไปเบื้องหน้า เจ้าหมู่ๆ ไตๆ กรมใดๆ เอาไพร่
หมู่ฝ่ายหมู่ลูกหลานหมู่ มาพิจารณาตามสามโนคร้ว แลผู้นั้นให้การว่าพ่อแม่พี่น้องญาตินั้น
เป็นหมู่ในกรมนั้น แลสมด้วยคำผู้นั้นให้การจึงให้คงหมู่ อยู่ตามหมู่ตามกรม ถ้าแลผู้ให้การ
ว่าพี่น้องญาตินั้น ต่างหมู่ ต่างกรม ต่างบ้าน ต่างอำเภอ ประการใดๆ คดีนั้น ให้พระสัสดี
พิจารณาดูถ้อยพินทูลว่า ตามคำผู้นั้นให้การ ถ้าแลพบชื่อพ่อชื่อปู่ชื่อลุง ชื่อตา ชื่อน้าอาว
ตามฝ่ายพ่อฝ่ายแม่แต่คนใดคนหนึ่ง สมดุหนึ่งคำผู้นั้นให้การจึงให้พระสัสดีแบ่งปันตามพระ
ไอยการบานพะแนก ถ้ามิสมดุหนึ่งผู้นั้นให้การ หาชื่อพ่อชื่อปู่ชื่อลุงชื่อตาชื่อน้าชื่ออาวในถ
้อยพินทูลว่ามิได้นั้น ด้วยผู้นั้นจะหลีกแก่ราชการผู้เป็นเจ้าแล แลผู้นั้นจึงให้การ ให้ผิดบ้าน
ผิดตำบลนั้นอย่าให้ฟัง แลให้พระสัสดีบังคับให้คงอยู่แก่เจ้าหมู่ผู้มีถ้อยพินทูลว่านั้นจงสิ้น แล้ว
ให้ไหมแลมีโทษแก่ผู้ให้การนั้นตามทาบบนัน ผู้หาถ้อยพินทูลว่ามิได้โดยพระไอยการ

อนึ่งถ้าเจ้าหมู่ใดกรมใดๆ วิวาทกันด้วยไพร่หมู่แลข้างหนึ่งว่ามีเถียบนก็ดี ข้างหนึ่งว่ามีแต่หางว่าวต่างเถียบนก็ดี ให้พระสัสดิบังคับให้แก่เจ้าหมู่ผู้มีเถียบนนั้น และผู้มีแต่หางว่าวต่างเถียบนนั้นมิให้ฟัง แลให้คงไพร่อยู่แก่เจ้าหมู่ผู้มีเถียบนหางว่าวก่อนนั้น

อนึ่งถ้ามีเถียบนหางว่าวด้วยกัน ปีเดือนวันคืนต้องกัน ข้างหนึ่งฝ่ายทหาร ข้างหนึ่งฝ่ายพลเรือน ให้พระสัสดิบังคับให้แก่เจ้าหมู่ฝ่ายทหารถ้าแลฝ่ายพลเรือนมีเถียบนหางว่าวแลข้างฝ่ายทหารหาเถียบนหางว่าวมิได้ให้พระสัสดิบังคับให้แก่ฝ่ายพลเรือนผู้มีเถียบนหางว่าว ถ้าแลเจ้าหมู่นั้นฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน ด้วยกันก็ดี มีเถียบนหางว่าวด้วยกัน แลปีเดือนวันคืนต้องกัน ให้พระสัสดิบังคับให้แก่เจ้าหมู่ผู้มีราชการหนักกว่าข้างหนึ่งนั้น ถ้าแลไพร่ทั้งสองคน ให้พระสัสดิบังคับให้แก่เจ้าหมู่ข้างละคน ถ้าแลมากกว่านั้นไปให้แบ่งปันตามพระไอยการบานพะแนก ถ้าแลนายฝ่ายแม่นั้นให้มีชื่อตาชื่อลุงชื่อน้า ถ้าแลนายฝ่ายพ่อนั้นให้มีชื่อปู่ชื่อลุงชื่อน้าในเถียบนหางว่าวนั้นจึงให้แบ่งปัน ถ้าแลหาชื่อข้างฝ่ายพ่อฝ่ายแม่ในเถียบนหางว่าวมิได้นั้นอย่าให้แบ่งปันให้แก่ฝ่ายข้างหนึ่งนั้นเลย

อนึ่งถ้าแลไพร่หมู่ใดกรมใดๆ หลบหลีกหนีราชการไปจากบ้านจากตำบลก็ดี แลเจ้าหมู่ยื่นเถียบนหางว่าวจำหน่ายไว้ก็ดีหนีในกองเถียบนก็ดี ดายหายเปนประการใดๆ ก็ดี แลเจ้าหมู่สืบสาวจับตัวได้ก็ดี เอาแต่พ่อแม่พี่น้องลูกเมียญาติคนใดคนหนึ่ง มาพิจารณาถามสามโนคร้ว แลผู้นั้นมาให้การว่าพ่อแม่พี่น้องลูกเมียญาติ แลผู้นั้นมิได้เปนหมุ่ นั้นกรมนั้น แลมิได้อยู่บ้านนั้นตำบลนั้น แลเจ้าหมู่อ้างให้ดูเถียบนก็ดีหางว่าวต่างเถียบนก็ดี มีชื่อพ่อชื่อปู่ชื่อตาชื่อลุงชื่อน้าอาวตามฝ่ายพ่อฝ่ายแม่ก็ดี พบชื่อแต่คนหนึ่งในเถียบนก็ดี ในหางว่าวต่างเถียบนก็ดี ให้เอาเปนสมข้างเจ้าหมู่ ถ้าแลผู้ให้การนั้นติดใจว่าผิดที่บ้านที่แขวงว่า สูงต่ำอายุศม์ว่าหาศักหมายมิได้ เปนประการใดๆ ก็ดี อย่าให้ฟังด้วยผู้นั้นจะหลีกหนีราชการผู้เปนเจ้า แลให้พระสัสดิบังคับให้ตั้งอยู่ในหมุ่ นั้นกรมนั้นจงสิ้น

อนึ่งเจ้าหมู่พิจารณาหาไพร่หลวงโดยกำหนดกฎหมาย แลมีผู้ใดๆ ว่ากล่าวแก่เจ้าหมู่ว่าเปนบ่าวไพร่ของผู้นั้นก็ดี ว่าเปนทาสของผู้นั้นก็ดีเปนหนี้ของผู้นั้นก็ดี แลว่ามุนนายใช้มาใช้ว่ากล่าวเปนประการใดๆ ก็ดี แลมายังยื่นว่าผู้ให้การนั้น มิได้เปนหมุ่ นั้นกรมนั้นหามิได้แลให้พระสัสดิเรียกเอาทานบนโดยคตินั้น แล้วจึงให้พิจารณาดูเถียบนหางว่าวตามคำผู้มาว่ากล่าว ถ้ามิสมด้วยทานบนผู้มาว่ากล่าวแลหาเถียบนหางว่าวมิได้นั้นให้ไหมโดยขนาดโจทไพร่หลวง แลผู้ให้การนั้นให้ไหมโดยระวางอำพรางตามพระไอยการ ถ้าแลสมด้วยทานบนผู้นั้นจึงให้ฟัง

อนึ่งถ้าแลเจ้าหมู่ทั้งสองฝ่าย แลผู้ให้การนั้นหาเถียบนหางว่าวมิได้ด้วยกันมีแต่ว่านเครือในหมุ่ นั้นกรมนั้น แลให้พระสัสดิเอาเรื่องราวขึ้น เข้ากราบทูลพระกรุณาแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว จะให้มีโทษแก่เจ้าหมู่ผู้มีเถียบนหางว่าวนั้น แต่ไพร่ที่หมายหมุ่ มากน้อยเท่าใด ให้คงอยู่ในหมุ่ นั้นกรมนั้นจงสิ้น

อนึ่งอย่าให้เจ้าหมู่ ฝ่ายทหารพลเรือนเอาไพร่หลวง ซึ่งท่านได้ใช้ราชการไปยื่นว่าเปนบ่าวไพร่ข้าของตน แลอย่าให้เจ้าหมู่ใช้ไพร่ทำการของตนดุจทาสแลให้สาทกลงตามพระ

ราชกำหนดกฎภูฎกาเก่าใหม่ ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระราชกำหนดกฎหมายไว้นั้น ให้ลงโทษ โดยโทษานุโทษ ๘ สถาน สถานหนึ่งให้ฆ่าเสีย สถานหนึ่งให้บริษัชบาดเอาตัวลงญาช้าง สถานหนึ่งให้ทวนด้วยลวดหน้า ๒๐ ที สถานหนึ่งให้เอาตัวออกจากราชการเป็นไพร่ สถานหนึ่งให้ไหม้จตุรคุณ สถานหนึ่งให้ไหม้ทวิคุณ สถานหนึ่งให้ไหม้ลาหนึ่ง สถานหนึ่งให้ภาคทัณฑ์ไว้ แลให้พระสัคดีซ้ายขวาแลเจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือน สมในสมนอกสังกัดพันทั้งปวงทำตาม พระราชกำหนดกฎหมายแต่ก่อนนั้นจงทุกประการ

2

วันสกุลเดือนแปดขึ้นสิบค่ำ จุลศักราช ๑๐๙๓ ปีกรตรีนิศก ด้วยพระหัตถ์ สมุห พระกระลาโหม รับพระราชโองการใส่เกล้าฯ สั่งว่า เลกฝ่ายกระลาโหมแลทหารโยธา ฝ่าย พลเรือนแลว่าทหารในกรมตพุ่นปันลูกหมู่วิวาทแก่กันนั้น ขุนวิจารณ์งานฟ้องให้กราบทูล พระกรุณาว่ามีพระไอยการ บทนี้ไว้ว่า

๑ มาตราหนึ่ง ผู้จะปันสำรสในฝ่ายทหารโยธาแลตพุ่นไซ้ ให้ปันโดยทำเนียม ทหารนั้น แต่ฝ่ายพลเรือนด้วยกัน พระเทพาผู้เป็นพระเพชบุรีพระสีกาสมุดพร้อมกันได้แบ่ง กันแต่ก่อนสืบๆ มา กรมช้าง กรมม้า กรมตพุ่น เปนทหารโยธา จะแบ่งปันลูกหมู่ที่ได้เลือก ฝ่ายพลเรือนแต่ข้าพระแลสมสงฆ์ตั้งพันหมู่ สิบสองก้านัลข้าส่วยสัพพัตยากร แต่ฝ่ายพลเรือน แลทหารโยธา ฝ่ายพลเรือนจะแบ่งปันบานพะแนกกับหมู่ ๔ ตำรวจแลทหารโยธาในซ้าย โยธา ในขวา อาสาหกเหล่าชายหญิงเปนทหาร ฝ่ายกระลาโหมได้เลือกสืบๆ มาแต่ก่อนนั้น ก็ให้ แบ่งปันบานพะแนกหมู่ทหารใน แม่เป็นหมู่ตพุ่นมีลูก ๔ คนทหารได้เลือกนั้น ลูกอายุได้ ฝ่ายทหารนั้น หญิงเด็กที่จะได้ฝ่ายตพุ่นนั้นสืบ แลชายที่จะได้ฝ่ายทหารสองคน ให้ปันแก่ตพุ่น คนหนึ่ง ครัวหนึ่งนั้นพ่อเป็นหมู่ทหารแม่เป็นตพุ่น มีลูก ๓ คนลูกอายุนั้นได้ฝ่ายพ่อหมู่ทหารใน แลอันดับนั้นให้แบ่งปันตามบานพะแนก

๒ มาตราหนึ่ง ชายทหารหญิงทหารสมรสด้วยกันเกิดลูกหญิงชาย แต่คนหนึ่งสอง คนขึ้นไปถึง ๑๑ ถึง ๑๒ คนก็ดี แลลูกอายุ ลูกเอื่อยก็ดี ลูกหวัปีให้ได้แก่นายฝ่ายแม่ กว่า นั้นให้ปันตามบานพะแนกเส้นโยง

๓ มาตราหนึ่ง ชายทหารได้ผู้หญิงทหารต่างกรมเป็นเมียเกิดลูก ๓ คนไซ้ให้สิทธิ แก่พ่อแม่ ถ้าเกิดลูก ๔ คนไซ้ ให้ปันแก่ฝ่ายแม่คนหนึ่ง เกิด ๕ คนให้นายฝ่ายพ่อแม่เลือก เอา ๓ คน ถ้าเกิดลูก ๖ คนให้ฝ่ายแม่เลือกเอาสองคน

๔ มาตราหนึ่ง ชายทหารได้ผู้หญิงพลเรือนเป็นเมีย เกิดลูกเท่าใดให้สิทธิแก่พ่อแม่

๕ มาตราหนึ่ง ถ้าแลผู้หญิงฝ่ายทหารแลได้ผู้ชายฝ่ายทหารต่างกรมเป็นผัวแลเกิดลูก สองคน ให้สิทธิแก่แม่แม่ ถ้าแลเกิดลูกสามคน ให้แม่แม่เลือกเอาสองคน แลให้นายฝ่ายพ่อ เลือกเอาคนหนึ่ง ถ้าแลเกิดลูก ๔ คนให้แม่แม่เลือกเอา ๓ คน ถ้าเกิดลูกมากกว่านี้ ให้ปัน โดยทำเนียมเลือกเอาหนึ่งแล

๖ มาตราหนึ่ง ผู้หญิงทหารไถ่ผู้ชายฝ่ายพลเรือนเป็นผัว เกิดลูกเท่าใดให้สิทธิแก่แม่มัน

๗ มาตราหนึ่ง ผู้ชายฝ่ายพลเรือนไถ่ผู้หญิงฝ่ายทหารเป็นเมีย ถ้าแลเกิดลูก ๓ คนให้สิทธิแก่พ่อมัน ถ้าเกิดลูก ๔ คนให้ปันแก่แม่มันคนหนึ่ง ถ้าเกิดลูก ๕ คนให้แบ่งปันให้แก่พ่อมัน ๓ คน ถ้าเกิดลูก ๖ คนให้นายฝ่ายแม่มันฝ่ายทหารเลือกเอาสองคน ถ้าเกิดลูกมากกว่านี้ ให้ปันโดยทำเนียมเลือกเอา

๘ มาตราหนึ่ง ผู้หญิงฝ่ายพลเรือนไถ่ผู้ชายฝ่ายทหารเป็นผัว เกิดลูก ๓ คนให้สิทธิแก่แม่มัน ถ้าเกิดลูก ๔ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาคนหนึ่ง ถ้าเกิดลูก ๕ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาสองคน ถ้าเกิดลูก ๖ คนให้นายฝ่ายแม่เลือกเอา ๔ คน ถ้าเกิดลูกมากกว่านี้ให้ปันโดยทำเนียมเลือกเอานั้นเถิด

๙ มาตราหนึ่ง ผู้ชายฝ่ายพลเรือนไถ่ผู้หญิงพลเรือนต่างกรมเป็นเมีย เกิดลูก ๓ คนให้สิทธิแก่นายฝ่ายพ่อมัน ถ้าเกิด ๔ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๓ คน ให้ฝ่ายแม่คนหนึ่ง ถ้าเกิดลูก ๕ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๓ คน ได้แก่นายฝ่ายแม่สองคน ถ้าเกิด ๖ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๔ คน ได้แก่นายฝ่ายแม่สองคน ถ้าเกิดลูก ๗ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๔ คน ให้ฝ่ายแม่ ๓ คน ถ้าเกิดลูก ๘ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๕ คน ให้ฝ่ายแม่ ๓ คน ถ้าเกิดลูก ๙ คน ถ้าเกิดลูก ๑๐ คนให้นายฝ่ายพ่อ ๖ คนให้นายฝ่ายแม่ ๓ คน ๔ คน

๑๐ มาตราหนึ่ง ผู้หญิงฝ่ายพลเรือนไถ่ผู้ชายพลเรือนต่างกรมเป็นผัว เกิดลูก ๓ คนให้สิทธิแก่นายฝ่ายแม่ ถ้าเกิดลูก ๔ คน ให้ปันให้นายฝ่ายพ่อคนหนึ่ง ถ้าเกิด ๕ คน ถ้าเกิด ๖ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาสองคน ถ้าเกิด ๙ คน ถ้าเกิด ๑๐ คน คนให้นายฝ่ายแม่เลือกเอา ๗ คนให้นายฝ่ายพ่อ ๓ คน

๑๑ มาตราหนึ่ง ชายฝ่ายทหารเอาทาสฝ่ายพลเรือนเป็นเมีย เกิดลูกด้วยหญิงทาสนั้น ๔ คนให้สิทธิแก่เจ้าแห่งข้าฝ่ายพลเรือน ถ้าเกิดลูก ๕ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาคนหนึ่ง ถ้าเกิดลูก ๖ คน ให้เจ้าข้าฝ่ายพลเรือนเลือกเอา ๔ คน ถ้าเกิดลูก ๗ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาสองคน ถ้าเกิดลูก ๙ คน ถ้าเกิดลูก ๑๐ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาสามคนให้เจ้าข้าฝ่ายพลเรือน ๘ คน

๑๒ มาตราหนึ่ง ผู้ชายฝ่ายพลเรือนเอาทาสฝ่ายทหารเป็นเมียเกิดลูก ๗ คนให้สิทธิแก่เจ้าทาสฝ่ายผู้หญิง ถ้าเกิดลูก ๘ คนให้เจ้าทาสฝ่ายหญิงเลือกเอา ๗ คน ถ้าเกิดลูก ๙ คน ถ้าเกิดลูก ๑๐ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๒ คน

๑๓ มาตราหนึ่ง หญิงไทสมรสด้วยชายทาสท่านเกิดลูก ๗ คน เกิดลูก ๘ คนก็ดี ให้ปันให้แก่เจ้าคน ๑ เกิดลูก ๙ คน เกิดลูก ๑๐ คนก็ดี ให้ปันให้แก่เจ้าผู้ชายสองคน

๑๔ มาตราหนึ่ง สมท้าวมพญาพระหลวงหัวเมือง ขุนหมื่นพันทนายฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน ทั้งปวงสมรสด้วยหญิงไพร่หลวง เกิดลูกชายหญิงเท่าใดใช้ ให้คงแก่หมูปริ่หลวงจงสันอย่าให้ปันเอาเลย ถ้าแลชายนั้นไพร่หลวงสมรสด้วยหญิงสมท้าวมพญาพระหลวงหัวเมืองขุน

หมื่นพันทนายฝ่ายทหาร ฝ่ายพลเรือน เกิดลูกชายหญิงเท่าใดใช้ ให้แบ่งปันตามพระราชก
หนดกฎบ้านพะแนก

๑๕ มาตราหนึ่ง ทาสแลทาสสมรสด้วยกันเกิดลูกชายหญิงณะบ้านเรือนเจ้าเงินก็ดี
แลบ้านเรือนพี่น้องเจ้าเงินก็ดี ลูกนั้นเท่าใดๆ ให้สิทธิแก่เจ้าทาสข้างผู้หญิงจงสิ้น

๑๖ มาตราหนึ่ง ชายพลเรือนสมรสด้วยหญิงพลเรือน เกิดลูกอายุห้าปีได้แก่นาย ฝ่ายแม่ ลูกเอื้อยห้าปีได้แก่นายฝ่ายพ่อ กว้านั้นให้ปันตามบานพะแนงเส้นโยง

๑๗ มาตราหนึ่ง ผู้มีศักดิ์แต่นา ๔๐๐ ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐ ถึงนา ๑๐๐๐๐ ก็ดี เอา ลูกหลานพี่น้องไพร่ฟ้าจำบ้านเป็นเมียเกิดลูกชาย เกิดลูกหญิง มากน้อยเท่าใดก็ดี อย่าปันเอา ลูกผู้มีศักดิ์มาเป็นไพร่เลย

๑๘ มาตราหนึ่ง ลูกหม้ออายุสมแต่ขวบหนึ่งไปจนแปดขวบ อย่าเอาบานพะแนงแบ่ง ปันเลย ตั้งแต่เก้าขวบขึ้นไป ให้เอาเข้าบานพะแนง ถ้าเข้าบานพะแนงแล้วตายตามโชกเจ้า หม้อนั้นเกิด

๑๙ มาตราหนึ่ง ไพร่โจทนายพิจารณาเป็นสัจจงเถยียนหางว่าวในโรงศัก ให้ทวน โดยสกัน ๕๐ ทีหมีสกัน ๒๕ ที แล้วคืนให้นาย สักหมายหมูไว้

3

๑ ชายทหารหญิงทหาร ชายพลเรือนหญิงพลเรือน เกิดลูกชายล้วน ให้แบ่งปันดังนี้

อ้าย	ญี่	สาม	ใส	จัว	ลด	เจด	แปด	เจ้า	จ้ง	นิง	สอง
	พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ
แม่		แม่		แม่		แม่		แม่		แม่	

๒ หญิงทหารชายพลเรือน สมรสด้วยกันเกิดลูกหญิงล้วน ให้แบ่งปันดังนี้

เอื้อย	อี่	อ๋าม	ไอ	อัว	อก	เอก	แอ	เอ	อ้ง
	พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ
แม่		แม่		แม่		แม่		แม่	

๓ ชายพลเรือนหญิงพลเรือน สมรสด้วยกันเกิดลูกชายหัวที่หญิงแกม ให้แบ่งปันดังนี้

อ้าย	เอื้อย	ญี่	อี่	สาม	อ๋าม	ใส	ไอ	จัว	อัว	ลก	อก
แม่											
แม่	พ่อ										
แม่	พ่อ	แม่									
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่								
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่							
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ						
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ					
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ				
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่			
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่		
แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ

๔ ชายพลเรือนหญิงพลเรือน เกิดลูกหญิงหัวที่ชายเกม ให้แบ่งปันดังนี้

อาย	อาย	อี่	ญี่	อ่าม	สาม	ไอ	ใส	อัว	จัว	อก	ลก
พ่อ											
พ่อ	แม่										
พ่อ	แม่	พ่อ									
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ								
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่							
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ						
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ					
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่				
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่			
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ		
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ

๕ ชายทหารหญิงพลเรือน สมรสด้วยกันเกิดลูกชายล้วน ให้แบ่งปันดังนี้

อาย	ญี่	สาม	ใส	จัว	ลก	เจด	แปด	เจา	จง	นิง	สอง
พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ	
	แม่		แม่		แม่		แม่		แม่		แม่

๖ ชายทหารหญิงพลเรือน สมรสด้วยกันเกิดลูกหญิงล้วน ให้แบ่งปันดังนี้

เอื้อย	อี่	อ่าม	ไอ	อัว	อก	เอก	แอ	เออ	อึง
พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ	
	แม่		แม่		แม่		แม่		แม่

๗ ชายทหารหญิงพลเรือน สมรสด้วยกันเกิดลูกชายหัวที่หญิงเกม ให้ปันดังนี้

อาย	เอื้อย	ญี่	อี่	สาม	อ่าม	ใส	ไอ	จัว	อัว	ลก	อก
พ่อ											
พ่อ	แม่										
พ่อ	แม่	พ่อ									
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ								
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ							
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่						
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	พ่อ	แม่					
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่				
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ			

อ้าย	เอื้อย	ญี่	อี่	สาม	อาม	ใส	ไอ	จัว	อัว	ลก	อก
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ		
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่

๘ ชายทหารสมรสด้วยหญิงพลเรือน เกิดลูกหญิงหัวทึบชายแถม ให้แบ่งปันดังนี้

เอื้อย	อ้าย	อี่	ญี่	อาม	สาม	ไอ	ใส	อัว	จัว	อก	ลก
พ่อ											
แม่	พ่อ										
แม่	พ่อ	พ่อ									
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่								
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ							
แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่						
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่					
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ				
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ			
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่		
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่

๙ หญิงทหารสมรสด้วยชายพลเรือน เกิดลูกชายล้วน ให้แบ่งปันดังนี้

อ้าย	ญี่	สาม	ใส	จัว	ลก	เจด	แปด	เจา	จง	นิง	สอง
แม่		แม่		แม่		แม่		แม่		แม่	
	พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ

๑๐ หญิงทหารสมรสด้วยชายพลเรือน เกิดลูกหญิงล้วน ให้แบ่งปันดังนี้

เอื้อย	อี่	อาม	ไอ	อัว	อก	เอก	แอก	เอา	อ้ง
แม่		แม่		แม่		แม่		แม่	
	พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ

๑๑ หญิงทหารสมรสด้วยชายพลเรือน เกิดลูกชายหัวทึบหญิงแถม ให้แบ่งปันดังนี้

อ้าย	เอื้อย	ญี่	อี่	สาม	อาม	ใส	ไอ	จัว	อัว	ลก	อก
แม่											
แม่	พ่อ										
แม่	แม่	พ่อ									
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่								

อ้าย	เอื้อย	ญี่	อี่	สาม	อาม	ใส	ไอ	จัว	อัว	ลก	อก
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่							
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ						
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่					
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่				
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่			
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่		
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ

๑๒ หุญทหารสมรศด้วยชายพลเรือน เกิดลูกหุญท้าวที่ชายแถม ให้แบ่งปันดังนี้

เอื้อย	อ้าย	อี่	ญี่	อาม	สาม	ไอ	ใส	อัว	จัว	อก	ลก
แม่											
แม่	พ่อ										
พ่อ	แม่	แม่									
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่								
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่							
พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ						
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ					
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่				
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่			
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ		
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ

ชื่อชาย	อ้าย	๑	เจด	๑	๑๒ ชื่อหญิง	เอื้อย	๑	อก	๑	๑๐
	ญี่	๑	แปด	๑		อี่	๑	เอก	๑	
	สาม	๑	เจา	๑		อาม	๑	แอก	๑	
	ใส	๑	จง	๑		ไอ	๑	เอา	๑	
	จัว	๑	นิง	๑		อัว	๑	อั้ง	๑	
	ลก	๑	สอง	๑						

๑๒
วัน ๗ + ๖ คำจุลศักราช ๑๐๙๓ ปีฉลูเบญจศก พระสุภาวະดีเอาเนื้อความซึ่งเจ้าหมื่น
แลสศดีวิวาทกันนั้นกราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เลกซึ่งตายแลหนีพิกลจริต พฤตมิช้เอแลมีรับ

สั่งเอาไปทำเถปียนนั้น ครั้นมีราชการสัคดีเอาเลขนั้นจ่ายตามจำนวนซึ่งเจ้าหม้อยื่นไว้นั้น เลขนั้นมิได้คงอยู่ จุจบาญชียื่นไว้หาไม่ได้ แลเจ้าหมุ่สมุหบาญชียจ้่าหน่ายล่งปีลงมา สัคดีฟังเจ้าหมุ่สมุหบาญชียได้จ้่างทครองแทนได้ความยากแค้น ต่อครบสิบขวบจึงได้ชำระบาญชียตั้งจ้่าหน่าย แลทำเถปียนรับไว้แลสัคดีจ้่าฟังนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสั่งว่าแต่นี้ไปเมื่อหน้า ถ้าเลขตายหนีพิกลจริต ให้สมุหบาญชียว่าแก่เจ้ากรมปลัดกรมในกรมนั้น แลให้เจ้ากรมปลัดกรมในกรมนั้นสืบสาวดู ถ้าจริงดูลหนึ่งถ้อยคำเจ้าหมุ่แลสมุหบาญชียจ้่าหน่ายแล้วใช้จ้่าให้เจ้าหมุ่แลสมุหบาญชียทำเป็นหนังสือทาบว่าเลขซึ่งตายแลหนีพิกลจริตนั้นอยู่บ้านนั้น ตำบลนั้น รูปพรรณนั้นสูงต่ำดำขาว บิดามานดาบุตรภรรยาแลตัวชื่อนั้น หนีตายพิกลจริตพดพิชี่เอปีนั้นเดือนนั้น ถ้าแลมีตายมีหนีเป็นพิกลจริตพดพิชี่เอ เจ้าหมุ่หากตั้งบาญชียจ้่าหน่าย แลแกล้งเกียดกันอำพรางไว้ ถ้าจับได้เปนสัจไซ้เลขตัวหนึ่งให้ไหมเอาแก่เจ้ากรมปลัดกรมสมุหบาญชียเจ้าหมุ่ คนหนึ่งเป็นคนสี่คน แล้วให้ปิดตราเจ้ากรมปลัดกรมแลสมุหบาญชียเจ้าหมุ่ ประทับกันสามดวงสี่ดวงตามมีตราจ้่านำ ถ้าหาตราจ้่านำมิได้ประทับหนังสือทาบนั้นแล้ว ถ้าเลขฝ้ายทหารให้เอาหมายรับสั่งแลหมายทาบนั้น มาว่าแก่พระธรรมไตรโลก ถ้าเลขฝ้ายพลเรือน ให้เอาว่าแก่พระสุภาวะดีแลซึ่งทาบนั้นก็ให้รับไว้ ให้พิจารณาดูก่อน ถ้าเห็นควรจึงส่งเลขนั้นไปตามรับสั่ง แลหมายเลขนั้นอย่าเพ่อส่งให้แต่อำเพอใจก่อน ถ้าเลขฝ้ายพลเรือนให้พระสุภาวะดีเอาเนื้อความไปว่าแก่สมุหะนายกว่าราชการที่มหาดไท ถ้าเลขฝ้ายทหารให้พระธรรมไตรโลกว่าแก่สมุหพระกระลาโหม ถ้าเห็นชอบด้วยแล้วจ้่าให้ทำตามบังคับมหาดไทแลกระลาโหมนั้น ถ้าแลเลขหมุ่ นั้นขัดสนเห็นจะสำเร็จในจักรีกระลาโหมมิได้ ให้เอาว่าแก่พระธรรมไตรโลกยพระสุภาวะดีเอาเนื้อความกราบบังคมทูลพระกรุณาฉลองฝ้ายทหารพลเรือน ถ้าพระธรรมไตรโลกพระราชสุภาวะดีป่วยเจ็บ ฝ้ายทหารให้หลวงเทพว่าแทน ฝ้ายพลเรือนให้สีกลาสมุคว่าแทน ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมประการใดจ้่าให้ทำตาม ถ้าแลเลขหมุ่ นั้นเจ้ากรมปลัดกรมเป็นตำแหน่งเฝ้าทูลอองทูลีพระบาทได้อยู่แล ให้เอาหมายนั้นกราบทูลพระกรุณาฉลองเอง ถ้าแลทรงพระกรุณาสั่งให้ส่งหมุ่ นั้นไป กะให้เจ้าหมุ่สมุหบาญชียแลทนายเจ้าหมุ่เอากฎหมายในรับสั่งนั้นไปบอกพระธรรมไตรโลกพระสุภาวะดีให้กฎหมายไว้เป็นพยานกันตามฝ้ายทหารพลเรือนทุกครั้ง

อนึ่งเลขซึ่งเจ้ากรมปลัดกรมแลนายหมวดสมุหบาญชียแลทนายเจ้าหมุ่ผู้พิจารณาสืบสาวได้เลขขึ้นใหม่ตำเถปียนนั้นครั้นแลเจ้าหมุ่สมุหบาญชียจะยื่นขอเถปียนไซ้กลัวสัคดีจะเอาเลขนั้นจ่ายจ้่าจะมียื่นบาญชียไว้แก่พระสัคดีจ้่าส่งตามพิจารณาได้มากแลน้อยนั้น อย่าให้สัคดีเอาเลขนั้นจ่ายแต่อำเพอใจก่อน ถ้าแลพระสัคดีเห็นว่าเลขหมุ่ นั้นพิจารณาได้มากจะเฉลี่ยเอาจ่ายราชการได้ ก็ให้สัคดีเอาเนื้อความกราบทูลพระกรุณา ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมประการใดจ้่าให้พระสัคดีทำตามซึ่งมีพระราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ถ้าแลเจ้าหมุ่สมุหบาญชียมิได้ทำตามกฎซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมนี้ต่อกรมสัคดีจะเอาเลขนั้นจ่ายแลเจ้าหมุ่จึงมาจ้่าหน่ายเลขนั้นอย่าให้พระสัคดีฟัง แล้วให้สัคดีเอาเนื้อความ

กราบทูลพระกรุณาเอาตัวเป็นโทษตามโทษานุโทษ ถ้าเล่ห์หนึ้นกรรมนั้นแลเจ้าหมื่นสมุบาญชียได้ทำดูหนึ่งกฏนี้แล้วแลพระสัตติมีฟังก็ให้เจ้าหมื่นแลสมุบาญชียเอาความไปร้องฟ้องลูกขุน ณ ศาลาแลมุนนายอะนาประชานเอาเนื้อความทูลพระกรุณาให้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท และจะเอาพระสัตติเป็นโทษตามโทษานุโทษแลให้พระสัตติช้ายขวาในนอกกฎหมายบอกแก่เจ้าพญาแลพญาพระหลวงเมือง เจ้าราชณิกุณขุนหมื่นเจ้าหมื่นแลสมุบาญชีย แลทนายฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวงจงทั่ว ถ้าแลบอกมิทั่วจะเอาสัตติเป็นโทษ ถ้าบอกทั่วแล้วผู้ใดมิทำตามพระราชกำหนดกฎหมายนี้ จะเอาตัวเป็นโทษ

5

๕ + ๑๑

วัน ๕ คำจุลศักราช ๑๐๘๖ ปีมะโรงจอกจะหมื่นเสมอใจราชรับพระราชโองการใส่เกล้าฯ สั่งซึ่งเจ้าหมื่นฝ่ายพลเรือนพิจารณาลูกหมื่นๆ ได้ว่าได้ทุกขยากไปเป็นทาสผู้มีชื่อ แลเจ้ากรมปลัดกรมสมุบาญชียนายหมวดผู้ใดผู้หนึ่งรู้เห็นด้วยว่าไพร่หมื่นนั้นทุกขยากแลให้เจ้ากรมปลัดกรมสมุบาญชียช่วยไ้คงหมื่นนั้นควร ถ้าแลเจ้ากรมปลัดกรมสมุบาญชียขัดสนอยู่แลกรมอื่นจะช่วยนั้นให้บอกกล่าวมุนนายผู้ใดผู้หนึ่งเป็นมั่นคงแลให้สมุบาญชียโอนบาญชียว่าไพร่ไปยากอยู่กรรมนั้นๆ ในพระโอัยการเก่านั้นว่าชอบให้เอาตัวผู้นั้นใช้ราชการเดือนหนึ่ง ใช้เจ้าเงินเดือนหนึ่งนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสั่งว่า เหนยากแค้นแก่ไพร่ผู้นั้นหนัก ด้วยที่ใช้เจ้าเงินอยู่นั้น เจ้าเงินจะได้ให้เข้าปลาอาหารกินอยู่ ครั้นที่รับราชการเดือนหนึ่งนั้นหาผู้ใดจะแต่งเสบียงมาให้กินมิได้ ข้างเจ้าเงินจะถือเปรียบว่าป่วยการเงินอยู่แล้วไม่ให้เสบียงมา ถ้าไพร่คนนั้นหนีไป ข้างเจ้าเงินดีใจ ด้วยจะได้เกาะกุมเอาผู้ขายแลนายประกัน แลข้างไพร่หลวงหากจะสูญไป แลแต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าแลไพร่หมู่ใดกรรมใดๆ ทุกขยากแลมุนนายหมื่นนั้นรู้เห็นเป็นสัจว่าไพร่หมู่ทุกขยากแลได้บอกกล่าวมุนนายรู้เห็นเป็นมั่นคงจริงใช้ ก็ให้ปันเป็นสามส่วน แลให้นายเอาใช้ราชการเดือนหนึ่ง ให้เจ้าเงินใช้เดือนหนึ่ง ให้ทำกินเป็นเสบียงเดือนหนึ่ง แลให้เจ้าหมื่นฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวงทำตามรับสั่งนี้ แลอย่าให้มุนนายหมู่ใดกรรมใดทำไว้เว้ไพร่มียากกว่ายากไพร่ยากกว่ามียาก แลเห่นแก่สินจ้างสินบนดัดแปลงบาญชียเสีย มีผู้ว่ากล่าวรู้เห็นเป็นสัจใช้ จะเอาตัวนายแลไพร่ผู้นั้นเป็นโทษโดยโทษานุโทษ ๘ สถาน ให้สัตติหมายบอกให้ทั่วทุกหมู่ทุกกรม

6

ด้วยฯ ๗ พณฯ สมุหพระกระลาโหมรับพระราชโองการใส่เกล้าใส่กระหม่อม สั่งว่าให้เจ้ากรมปลัดกรมสมุบาญชียฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวงให้เป็นใจเจ็บร้อนด้วยราชการ ให้เร่งพิจารณาสืบสาวเอาเลกซึ่งจำหน่ายไปต่างหมู่แลมีอัครดีพ่อ แม่ บอกว่าบวคเป็นเณรเป็นภิกขุ เลกซึ่งไปอยู่ต่างหมู่ให้เจ้ากรมปลัดกรมสมุบาญชียพิจารณาเอาตัวคืนมาให้คงหมู่จงได้ แลมีอัคร

คดีให้กระลาการพิจารณาให้แล้วแต่ใน ๓ เดือนอย่าได้ให้ขาดราชการ ให้เจ้ากรมปลัดกรมสมุ
 ภาณูชัยเอาลูกหมู่ซึ่งพ่อ แม่ บอกว่าเป็นเถรเปนภิกขุมาพิจารณาดูเป็นสัจว่าบวชอยู่ ก็ให้รำ
 เรียนสืบไป ถ้าเถร ภิกขุ ศีกพันขวบหนึ่งมีเมียก็ตีหาเมียมิได้ก็ดี ให้สมุภาณูชัยบวชขึ้นเป็น
 สะกนั้ใช้ราชการ ถ้าสมุภาณูชัยมิได้บวชขึ้นจะเอาตัวเปนโทษโดยโทษาณูโทษแปดสถาน ให้
 สัศดีหมายบอกให้ทั่วทุกหมู่ทุกกรม อย่าให้ขาดได้

หมายเหตุวัน ๖ ค่ำ จุลศักราช ๑๐๘๔ ปีชาน จัตวาศก

๓ + ๑๐

ภาคผนวก ข.
พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน

1

ศุภมัสดุ ๑๒๔๘ สุนัขสังวัจนระกาลปักษยทศมีตฤษีอาทิตยวาร พระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถกติลกผู้เป็นเจ้าเกล้าภูมณฑลสกลอาณาจักรอัคริโสดมบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวสถิตย ณ พระที่นั่งเบญจรัตน์มหาปราสาทโดยบุรพาพิมุข จึงเจ้าพญาธรรมาธิบดีศรีรัตนมลเทียรบาล กราบบังคมทูลพระกรุณาว่าพระอนุชาธิราช พระราชกุมาร พระราชบุตร พระราชนัดดา ท้าวนางพระสนมและจะไว้ศักดิ์ตั้งถา

2

จึงพระบาทพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการดำรัสตรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่าสมเด็จพะอนุชาธิราชทรงศักดินา ๒0000 พระเจ้าลูกยาเธอทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ลงอาชาติจำได้แต่ในกรม ถ้ามีกรมนา ๕๐๐๐๐ กรมนา ๔๐๐๐๐ ถ้าได้เฉลิมพระราชมลเทียรที่มหาอุปราชดำรงศักดินา ๑๐๐๐๐๐ ลงอาชาติประหารชีวิตริบราชบาทเข้าเฝ้านางกำนัลมิได้

พระอนุชา นา ๗๐๐๐ ลงอาญาได้แต่ตีจำ

พระเจ้าลูกเธอ สมเด็จพะเจ้า หลานเธอ นา ๖๐๐๐

ถ้ามีกรมทรงศักดินา ๑๕๐๐๐

พระเจ้าหลานเธอ นา ๔๐๐๐ ถ้ามีกรม นา ๑๑๐๐๐ ตีจำได้

หม่อมเจ้านา ๑๕๐๐

3

เจ้าพิเทหะราชา ๑ เจ้าอนุรุธเทวา ๑ เจ้ามหานามราช ๑ เจ้าราชาไชย ๑ ขี้ช้างค่ายตันเชือก นา ๑๐๐๐

เจ้าราชศรียศ ๑ เจ้าพรภูราชา ๑ เจ้าพงศรีหะบาท ๑ เจ้าชาติเดชะ ๑ เจ้ารามคบ ๑ ขี้ช้างคัมปลายเชือก นา ๘๐๐

เจ้านเรนราชา ๑ เจ้านราธิราช ๑ เจ้าเทพราช ๑ เจ้าเทวาริราช ๑ ขี้ม้าถือศักดิ์ นา ๘๐๐ หม่อมราชวงษ นา ๕๐๐

เจ้าราชาอุไทย ๑ เจ้าไพชณาเทพ ๑ เจ้ารามลัก ๑ เจ้าอัคระราช ๑ ไชลงกระบือ นา ๘๐๐

4

ท้าววรจันที่สมเด็จพะพี่เลี้ยง นา ๑๐๐๐ แม่เจ้า แม่นาง แลนางท้าวพระสนมเอกทั้ง ๔ คือ ท้าวอินสุเรนทร ๑ ท้าวศรีสุดาจัน ๑ ท้าวอินทรเทวี ๑ ท้าวอินทรเทวี ๑ ท้าวศศรีจุลา ลักษ ๑ นาคละ ๑๐๐๐ นางพระสนามสัตร์กำนัล นา ๘๐๐ สัตร์กำนัลแต่งเครื่องวิเศษ นา ๖๐๐ ขาวแม่พระสนมซึ่งยกพระราชทานให้เป็นภรรยาผู้มีบำเหน็จความชอบได้กระซังคานหาม นามชื่อแม่นางท้าว แม่นางไทย ให้เอาบันดาศักดิ์ถึงนาหัว นักพฤติชราฉลองพระโอษฐ์ทั้ง ๔ ท้าว ท้าวสมศักดิ์ ๑ ท้าวโสภณ ๑ ท้าวศรีสัจจา ๑ ท้าวอินสุรียา ๑ นาคละ ๑๐๐๐ บังคับบังชา บนที่ตัดสินสำเร็จราชการในพระราชสถาน แลท้าวทรงกันดาน นา ๘๐๐ บังคับบังชาคลังเงิน คลังทอง คลังพรรณผ้า คลังพรรณแพร เครื่องทองขาว เครื่องทองเหลือง ข้างในท้าวศรีสัจจา ได้บังคับบังชาจำโหล่นทวารบานไพฑูริยตรวจตรา หลวงแม่เจ้า นา ๕๐๐ ขึ้นท้าวศรีสัจจา จำ ก้อนแก้ว ๑ จำก้อนทอง ๑ จำราชภักดี ๑ จำศรีพรม ๑ ถือกัณฑ์นา ๔๐๐ นาง ขาวพระคลัง เสมียร ถือกัณฑ์นาคละ ๓๐๐ แลนางเฝ้าแก้ถือกัณฑ์นาคละ ๖๐๐ นางราชยานแห่แหน ๑ นาง ใช้กำนัลประจำการ ๑ นางทนายเรือน ๑ ถือกัณฑ์นาคละ ๒๐๐ ท้าวได้กระซังคานหาม นา ๔๐๐ พนักงานกลาง นา ๒๐๐ นางโหล่น นางนายประตู่ นาคละ ๘๐ นางเตี้ย ๑ นางค่อม ๑ นางเทย ๑ นางเผือก นาคละ ๕๐ หญิงตักน้ำ ๑ หญิงหามวย ๑ ดื่นคลัง ๑ นาคละ ๒๐

ท้าวอินสุรียาได้ว่าวิเศษกลาง วิเศษนอก ท้าวเทพภักดีของควา ๑ ท้าวทองพยของ หวาน ๑ ท้าวกีบม้า ๑ วิเศษกลาง ๓ นาคละ ๔๐๐ ท้าวยอดมณเฑียร ๑ พระอินกัลยา ๑ ท้าวมังสรี ๑ วิเศษนอก ๓ นาคละ ๔๐๐

5

พระพี่เลี้ยง พระนางนม พระอนุชาพระราชกุมารพระราชบุตรพระราชนัดดา นา ๔๐๐

แลพี่เลี้ยง นางนม ราชบุตรราชนัดดา นา ๒๐๐ สาวใช้ต่างกรม นา ๑๐๐

หญิงข้าต่างกรมเรือนนอก นา ๕๐ หญิงไพร่ราพ นา ๑๕

สมเด็จพะเจ้าลูกเธอ สมเด็จพะเจ้าหลานเธอ สมเด็จพะเจ้าลูกเธอ ศักดินา เจ้ากรม ๘๐๐ ปลัดกรม ๖๐๐

พระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าหลานเธอ ศักดินา เจ้ากรม ๖๐๐ ปลัดกรม ๕๐๐

ขุนต่างกรมนา ๔๐๐ หมื่นต่างกรมนา ๓๐๐ นายเวนมหาดเลกขอเฝ้าต่างกรม นา ๒๐๐ ปลัดเวร มหาดเล็ก ขอเฝ้า ต่างกรม นา ๑๕๐ มหาดเลกขอเฝ้าเลวต่างกรม นา ๑๐๐

6

จะหมื่นสาระเพชภักดี จะหมื่นศรีเสารัก ดันเชือก นาคละ ๑๐๐๐

จะหมื่นไวยวรรณาด จะหมื่นเสมอไธราช ปลายเชือก นาคละ ๑๐๐๐

นายศักดิ์นา นายฤทธ	นา	๘๐๐
นายสีท นายเดช	นา	๘๐๐
นายจำเรด นายจ่าง นายจ่าง นายจ่าง	นา	๖๐๐
นายกวด นานัน นายจัน นายจิตร	นา	๕๐๐
นายสนิจ นายเสนหา นายเลอาวท นายสุทจินดา	นา	๔๐๐
นายไชยชั้น นายชรรวิไชย นายพลพันธ์ นายพ่าย	นา	๔๐๐
มหาดเล็กเลว	นา	๒๐๐

7

เจ้าพญามหาอุปราชชาติวรของคภักดีบดินทรสุนทรเดโชไชยมหัยสุริยภักดีแสนอ
ญาราชถือศักดิ์นา ๑๐๐๐๐

8

เจ้าพญาจักรีศรีองค์รักษ์สมุหะนายกัณโถมหาเสนาบิณฑิตะไทยพิริบรากรมภาหุ ถือ
ศักดิ์นา ๑๐๐๐๐ เอกอุราชสีหตราพระราชสีห์ตราจักร

ขุนราชนิกุลนิตยภักดีปลัดทูลฉลองถือศักดิ์	นา	๑๐๐๐
หมื่นราชนิกุลนิตยภักดีปลัดทูลฉลองถือศักดิ์นา	นา	๘๐๐
หมื่นศรีสทเทพปลัดบาญชัยถือศักดิ์	นา	๖๐๐
ขุนราชพินิจใจราชปลัด ถือพระธรรมน	นา	๘๐๐
ขุนอายุจักรราชปลัดได้สำรวจ	นา	๘๐๐
ขุนบริณธราชปลัดนั่งศาลหลวง	นา	๘๐๐
ขุนเทพอาญาราชปลัดนั่งศาลราษฎร	นา	๘๐๐

หมื่นแก้วนใจแก้ว ๑ หมื่นแก้วใจหาร ๑ หมื่นยงพลภาย หมื่นย้ายพลแสน ๑ หัว
หมื่นทลงพิน ๔ คน ถือศักดิ์นา นาคล ๔๐๐

พันกานรราช พันจันทนุมาท พันภาณุราช พันพทุธนุราช นาคล ๔๐๐

หัวพันนายแก้วนคชสาร ๑ หัวพันนายชำนาญกระบวณ ๑ หัวพันนายควรรู้ภู ๑

หัวพันนายรัตตวรจสรพล ๑ นายเวรมหาดไท ถือศักดิ์นาคล ๒๐๐

ขุนราชอาญาสมุบาญชัยกรมมหาดไท ถือศักดิ์นา ๘๐๐

หัวปากฉลอไกรลาด หัวปากญอดเมืองมิง หัวปากกรงจอมเมือง หัวปากบุญชู ๔
คนนาคละ ๒๐๐

หลวงมหาอำมาตยาธิบดีพิริยะกาหะมหาดไท ฝ่ายเหนือ	นา	๓๐๐๐
หลวงราชเสนาปลัดทูลฉลอง	นา	๘๐๐
หมื่นศรีเสนาปลัดบาญชัย	นา	๕๐๐

หมื่นชำนาญการ หมื่นชำนาญการ หมื่นดุรงค์พิทักษ์ หมื่นรักษณรนา นาคล ๔๐๐
 พันอะนาปะทานเวนช้าง ๑ พันสกคธราชเวนคล ๑ พันพิศณรราชเวนม้า ๑ พันวิจารณ์
 จักรเวนทาง ๑ หัวพันมหาดไทนอก นาคล ๒๐๐

หลวงจำแสนบดีศรีบริบาลเจ้ากรมมหาดไทฝ่ายพะล้ากัง นา ๒๔๐๐ ขุนสุริยามาตปลัด
 ขวา นา ๖๐๐ ขุนกะเชนทรามาตปลัดซ้าย นา ๖๐๐ หมื่นจันทรามาต นา ๔๐๐

หลวงวาสุเทพเจ้ากรมมหาดไทตำรวจภูธร นา ๑๐๐๐

ขุนพิศณรปลัดขวา ถือศักดินา ๖๐๐

ขุนเพชอินทราปลัดซ้าย ถือศักดินา ๖๐๐

หลวงเพชอุเทพเจ้ากรมมหาดไทตำรวจภูบาล นา ๑๐๐๐

ขุนมหาพิไชยปลัดขวา ถือศักดินา ๖๐๐

ขุนแสงสท้านปลัดซ้าย ถือศักดินา ๖๐๐

หลวงเสนาภักดี นา ๘๐๐ หลวงอนุชิตพิทักษ์ นา ๘๐๐ หลวงอนุรักษผู้เบศ นา ๘๐๐

เกนเมืองรังเมืองนราชนา ๑ เกนเมืองรังเมืองอุไทยธานี ๑ เกนเมืองรังเมืองยศ
 สุนทร ๑ เกนเมืองรังเมืองเทพราชธานี ๑ นาคล ๔๐๐

หมื่นชำนาญนายกองช้างเลื่อย นา ๒๐๐ หมื่นอินนายกองช้างกอ นา ๒๐๐

วัน ๖ + ๗ คำปีระกานักสัตวอรรธก ด้วยพระศรีมะโหสถรับราชโองการใส่เกล้าฯ

๙

สั่งว่า คนเรวดเดิรตราในกรมมหาดไทพระราชทานชื่อไว้ เป็นคนในยศ พันจบเมืองท้าว ๑ พัน
 ท้าวไกรจักร ๑ นาคล ๒๐๐

นายริบเรรววด ๑ นายยวดเทียมลม ๑ นายฝ่ายใจคิด ๑ นายจิตรใจคน ๑ นาย
 ผยองเวหาศ ๑ นายผาดเวหา ๑ นายลิ่วแล่นลัด ๑ นายทัตเทียมลม ๑ นายสุตสากล ๑
 นายคลสาคร ๑ นายชำนาญหะณุมาร ๑ นายชำนาญไวรยาบ ๑ นายเทียวทุกด้าว ๑ นายท้าว
 ทุกแดน ๑ นายสวัสดิ์เมืองแมน ๑ นายแสนเมืองจบ ๑ นายตรลอดไตรภพ ๑ นายตรหลบ
 เวหา ๑ นายสุตแดนฟ้า ๑ นายล่าแดนดิน ๑ ๒๐ คน นาคล ๑๕๐

ขุนสุวรรณพิจิตรจางวางนา ๔๐๐ พนักงานหนึ่ง

ช่างดอกไม้เพลิง

ขุนแก้วเจ้ากรมขวา ขุนทองเจ้ากรมซ้าย นาคล ๓๐๐ หมื่นช้าง นาคล ๒๐๐ พัน
 ช้าง นาคล ๑๐๐ ช้างเลว นาคล ๕๐

หมื่นทิพ หมื่นเทพ หมื่นราม หมื่นจิตร หมื่นอินท เกรียดนาคล ๒๐๐

พนักงานปีพาท ขุนไฉนยไพเราะห์ นา ๒๐๐ นายวงสีคน นาคล ๕๐ นายเลว
 นาคล ๓๐

ไม้ต่ำสูง ขุนทหารวิเศษ เห็น หมื่นเห็นเวหา เหาะ นาคละ ๒๐๐

หมื่นเสนาะภูบาล เจ้ากรมขวา หมื่นโวหารพิรมย เจ้ากรมซ้าย นาคล ๔๐๐

นายโรง	นา	๒๐๐
ยีนเครื่องรอง นางเอก	นาคล	๑๐๐
ยีนเครื่องเลว นางเลว	นาคล	๘๐
จำอวด	นา	๕๐

9

พญาอินทราธิบดีศรีวิไชยบริรักษ์โลกาภรณ์ท้าวพระนครบาลบตีอะ
ไภย พริยบรา กรมภาหุใช้ตราขี้สิงห์ มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือพวงดอกไม้ ถือศักดิ
นา ๑๐๐๐

ขุนเพชรปานิปลัดทูลฉลอง	นา	๑๐๐๐
ขุนจำเมืองนังศาล	นา	๘๐๐
ขุนพัศดีซ้าย ขุนพัศดีขวา ปลัดตรวจคุก	นาคล	๘๐๐
ขุนสรวัดสำหรับตรวจผู้ร้าย	นา	๕๐๐
ตรวจขวาได้ตรวจความมีคู่	นา	๒๐๐
ขุนเพชรดาราชปลัด	นา	๑๐๐๐

หลวงอินทราธิบดีศรีราชรองเมืองเจ้ากรมกอง กระเวนขวา นา ๑๐๐๐

ขุนหมื่นกองกระเวนในกรุง ขุนนิสารบุรีนา นา ๔๐๐ หมื่นนิสารบุรีนา นา ๓๐๐ ขุน
วิจารณ์นา นา ๔๐๐ หมื่นวิจารณ์นา นา ๓๐๐

ขุนหมื่นกองกระเวนนอกกรุง ขุนจำนงบุรีนา นา ๔๐๐ หมื่นจำนงบุรีนา นา ๔๐๐ ขุน
ละครภักดี นา ๔๐๐ หมื่นละครภักดี นา ๓๐๐

ขุน ๔ คน นาคล ๔๐๐ หมื่น ๔ คน นาคล ๓๐๐

ขุนเทพเจ้ากรมกองกระเวนซ้าย นา ๑๐๐๐

กองกระเวนในกรุง ขุนภักดีผู้ดล นา ๔๐๐ หมื่นภักดีผู้ดล นา ๓๐๐ ขุนกระเวน
รักษา นา ๓๐๐ หมื่นกระเวนรักษา นา ๓๐๐ กองกระเวนนอกกรุง ขุนไชยบุรีบาล นา
๓๐๐ ขุนแผ้วผู้ดล นา ๔๐๐ หมื่นแผ้วผู้ดล นา ๓๐๐

ขุน ๔ คน นาคล ๔๐๐ หมื่น ๔ คน นาคล ๓๐๐

ที่วิเศษ ๔ ขุนกลาง นา ๔๐๐ หมื่นวิเศษ นา ๔๐๐ หมื่นสนิท นา ๓๐๐ หมื่นฉณะ
นา ๓๐๐ หมื่นจำ นา ๒๐๐

นายบโทน ๓ พันจำ นา ๑๐๐ หัวสิบ นา ๕๐

หมื่นนาฏนา ๒๐๐ พันนาฏนา ๑๐๐ หัวสิบนา ๕๐ ประแดงจันเสมียรตรา นา ๖๐๐
ขุนเทพนรายสมุบาญชัยได้เรียกส่วยหัวเมือง ส่วยแขวงจังหวัด จ่ายการโยธา นาคล ๖๐๐

ขุนทรบาล นา ๕๐๐ จุนโลกบาล นา ๕๐๐ ขุนระบาล นา ๕๐๐ ขุนระนิบาล
นา ๕๐๐ ๔ คน ทำมรงถือตรา นาคล ๓๐๐

ออกญาพลเทพราชเสนาบดีศรีไชยณพรัตนกระเสตราธิบดีอภัยพิริบรากรมภาหุได้ใช้

ตรา ๙ ดวง ถ้อยศักดิ์นา ๑๐๐๐๐

หลวงประชาชีพรราชปลัดทูลฉลอง	นา	๑๐๐๐
ขุนทิพโกชนกันดานนากลาง	ถ้อยศักดิ์ นา	๖๐๐
ขุนวิสุทโกชนบำเรอหะศักหลังฎีกาให้จ่าย	นา	๔๐๐
ขุนราชกรมตำราเขียนเจียง	นา	๖๐๐
ขุนโกชนชากรขระระนิราชการปลัดนั่งศาล	นา	๘๐๐
หมื่นทิพรักษา หมื่นเทพรักษา	นาคล	๔๐๐
หลวงทะนาบดีศรีพัทคะเนศวร	นา	๘๐๐
หมื่นทิพโกชน หมื่นอัตะเนตร ปลัด	นาคล	๔๐๐
หมื่นรัตทิพ หมื่นรัตเทพ ๒ คน	นาคล	๔๐๐
ขุนนานาถสมุบายชัย	นา	๖๐๐
ขุนสำเร็จศักหลังฎีกา	นา	๘๐๐
ขุนโคกระวินพิทธิ จ่ายนมจ่ายเนย ขุนราชประกาศร จ่ายนมจ่ายเนย	นาคล	๖๐๐
หมื่นเทพพิทักษ์	นา	๕๐๐
หมื่นสวัสดิโชติ	นา	๕๐๐
หมื่นรุทธอักษรเสมียรตรา	นา	๖๐๐
เสมียรธำมะยาเขียนกฎหมาย	นา	๔๐๐
หลวงพิพิทสาธิตเจ้ากรมฉาง	นา	๑๔๐๐
ขุนเทพโกษาบาญชัยกลาง	นา	๖๐๐
ขุนชนะจ่ายเข้าเปลือก	นา	๖๐๐
ขุนวิสุทโกชนเข้าตัน	นา	๖๐๐
หมื่นโกชนวิสุทศักหลังฎีกา	นา	๔๐๐
หมื่นศรีทิพโกชนสำหรับเข้าสาร	นา	๔๐๐
ขุนไกรรักษาได้จ่ายงา	นา	๖๐๐
หมื่นยศรักษาได้จ่ายหนัง	นา	๔๐๐
หมื่นกระเศรฐพะนักงานลำเลียง	นา	๔๐๐
หมื่นโกชนชากรนั่งสาร	นา	๔๐๐
หัวพันได้เรียกเข้า	นา	๒๐๐
หมื่นราชกันตำราเสมียรปลงกฎเข้า	นา	๓๐๐
หัวปากแจกกฎหมาย	นา	๒๐๐
หมื่นเทพสมุบายชัย	นา	๖๐๐

11

ออกพญาศรีธรรมราชเดชะชาติอำมาตยานุชิตพิพิรัตนราชโกษาธิบดีอะภัยพิริย
 บรากรมภาหุ ตราบัวแก้ว ถือศักดิ์นา ๑๐๐๐๐

พระพิพัทโกษาราชปลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

ขุนพิณใจเกราชปลัดนังสาร นา ๘๐๐

ขุนรักษาสมบัติจำบำเรอหัตถ์หลังฎีกาให้จ่าย นา ๘๐๐

ขุนราชอากรขอนิจราชการบาญชียกกลาง นา ๘๐๐

ขุนเทพราชสมุหะอากร นา ๖๐๐

ขุนยิสารทพยากรสมุบาญชีนา นา ๖๐๐

ขุนทิพโกษา นา ๘๐๐

ขุนทนต์ได้แจกเบี้ยหวัด นา ๖๐๐

ขุนหมื่นขึ้นขุนศรีราชอากร ๘ คน นาคล ๓๐๐

ขุนหมื่นขึ้นแก่ขุนเทพราช ๑๓ คน นาคล ๓๐๐

ขุนสมบัติบดิกลองชนะสุด ขุนหมื่น ๔ คน นาคล ๖๐๐

ขุนแก้วอายัดทะนายโกษา นา ๖๐๐

ขุนอักษรเสมียรตรา นา ๖๐๐

พระจุลราชมนตรี นา ๑๔๐๐

ขุนราชเศรษฐีปลัดได้ว่าแขกประเทศฉวา แขกประเทศมลายูอังกฤษ นา ๘๐๐

หลวงราชมนตรีเจ้าท่า ได้ว่าแขกประเทศอังกฤษ แขกประเทศญวน แขกประเทศ
 ฝรั่งเศส นา ๘๐๐

หมื่นพินิจวาที หมื่นศรีทรงภาษา หมื่นสัจวาที หมื่นสำเรจวาที ล่าม ๔ คน นาคล
 ๓๐๐

หมื่นทิพวาจา หมื่นวาจา ล่ามภาษาอังกฤษ ๒ คน นาคล ๓๐๐

หลวงนนทเกษเจ้าท่าได้ว่าพราหมณ์เทศ นา ๘๐๐

หมื่นสัจจะวาจา หมื่นสัจวาที ล่าม ๒ คน นาคล ๓๐๐

หลวงโชติกรราชเศรษฐี เจ้ากรม ถือศักดิ์นา ๑๔๐๐

หลวงเทพภักดีเจ้าท่าได้ว่าวิสันดา นา ๖๐๐

ขุนทองสื่อ ขุนทองสมุท จินลำนนายอำเพอ นา ๖๐๐

ขุนรรวาทีล่ามฝรั่งเศส นา ๓๐๐

ขุนราชาวะดี ขุนรักษาสมุทร ล่ามกะปิตัน นา ๓๐๐

ขุนวิสุทสาครล่ามแปลนายสำเภาปากน้ำ นา ๔๐๐

นายเรือปาก ๔ วาขึ้นไป จินแขกฝรั่งเศสสำเภาใหญ่ นา ๔๐๐

นายเรือปากกว้าง ๓ วาเศษ นา ๒๐๐

จุนจู นายสำเภา นา ๔๐๐

ตันหน ดูทาง ลำด้า บัญชีใหญ่ สำเภาใหญ่ นา ๒๐๐ สำเภาน้อย นา ๑๐๐

ปันจู ซ่อมแปลงสำเภา ได้กังซ่าย ได้กังขวา ๒ นายท้าย นาคล ๘๐

ชินเตงเถาซ่าย ชินเตงขวา ๒ บัญชีกลาง อาบั้น กระโดงกลาง จงกว่า ใช้คนทั้งนั้น เด็กข้อ ได้วาระวางบันทุก อากิ่ง ช้างไม้สำเภา นา ๕๐

เอียวก่ง บูชาพระ ตัวเลี้ยว ว่าสายเหลียวกับเสาท้าย ลำบั้นกับเสาหน้า นา ๓๐
ชมพู่ เทาเต้ง ว่าสมอ ฮู้เตี้ยว ทอดตึง อิดเซียร์ ยี่เซียร์ ลด จับกะเถา กวาดสำเภา เบี้ยบัน
จ่ายกับเข้า ชินเตง ๑๘ คนทนายจุนจู ลำด้า ปันจู นายรอง ๗ คนได้วางคนละ ๑๖ นา
๒๕

พระศรีพิพัทธนะโกษา	นา	๓๐๐๐
หลวงรัตนโกษา	นา	๘๐๐
ขุนพิบูลสมบัติ	นา	๖๐๐
ขุนสวัสดิโกษา	นา	๖๐๐
หมื่นสมบัติบดี	นา	๓๐๐
หมื่นทณรัตน์	นา	๓๐๐
ขุนคลัง ขุนศรีคงยศ เจ้ากรมคลังป่าจาก	ถือศักดิ	นา ๖๐๐
หมื่นพิทักษ์นาว่า ปลัดกรม	นา	๔๐๐
ขุนวิสุทธิสมบัติ เจ้ากรมคลังวังไซ	นา	๖๐๐
หมื่นพิบุรรมสมบัติ ปลัดกรม หมื่นไชนาว่า ปลัดกรม	นาคล	๔๐๐

12

ออกพญาธารมาธิบดีศรีวิชัยพงษวงษภักดีบดินทรเดโชไชยมะไหยสุริยาธิบดีศรีรัตน
มลเกียรติบาล อัครมหาเสนาะปติอภัยพิริบรากรมภาหุ

หลวงบำเรอภักดี	นา	๑๐๐๐
หลวงรักษมณเฑียร	นา	๑๐๐๐
จะหมื่นจงรักษาองค์พระตำรวจวังซ้าย	นา	๘๐๐
จะหมื่นจงภักดีองค์พระตำรวจวังขวา	นา	๘๐๐
นายประภาษมณเฑียร นายเสถียรรักษา ปลัดวัง	นาคล	๖๐๐

นายจันมณเฑียร นายศรีเถียรภักดี นายยี่สาร นายจำเนียรภักดี นายพิบุรรบริหาร
นายพิมารบริรักษ์ นายรัศบรียง นายจำนงภักดี นายชำนาญบริหาร นายชำนาญมณเฑียร
นายสวัสดิภักดี นายสวรรณภักดี ประแดงก้อนทองขวา ประแดงเกยดาบซ้าย นา ๔๐๐
๑๒ คน นาคล ๔๐๐

ขุนยศเสสวะราชสมุบาณูชัย

นา ๖๐๐

ขุนศรีราชบุตรศาลมรฎก ๑ ขุนอินอาชาวัง ขุนพรมสุภานรคบาลวัง ๑ ขุนเทพสุภา		
แพ่งวัง ๔ คน นาคล ๘๐๐		
ขุนอักษรเสียรตรา	นา	๖๐๐
หลวงรัตนกร เจ้ากรม	นา	๑๐๐๐
ชาวที่พระบันทม ขุนหมื่นอนรรักราชา ๑ ขุนศรีราชาอากาศ ๑ ปลัดกรม ๒ คน นาคล ๖๐๐	หมื่นในกรมชาวที่ นาคล ๔๐๐ กำนันที่พระบันทม นาคล ๒๐๐	
หลวงพิพิทมณเฑียร เจ้ากรม	นา	๔๐๐
ขุนพิมารมณเฑียร ปลัดกรม	นา	๓๐๐
หมื่นในกรม	นาคล	๒๐๐
ออกพระราชฤทธานนพะหลภักดีศรีรัตนมณเฑียรบาลวังนอก	นา	๓๐๐๐
ออกพระนทเสนเสนาบดีศรีรัตนมณเฑียรบาลวังนอก	นา	๓๐๐๐
ขุนทิพไพชน ๑ ขุนสกลมณเฑียร ๑ ปลัดวังนอก	นาคล	๖๐๐
หมื่นสกลพิมาน ๑ หมื่นภักดีบริยง ๑ หมื่นจ้านงรักษา	นาคล	๔๐๐
ขุนจันพิมารชาวทอ ๑ ขุนจันพิมารชาวอ่าง ๑	นา	๖๐๐
ขุนกำแพงบุรี ขุนศรีวังราช การขาดกวาดหนามในพระราชวัง	นา	๖๐๐
หมื่นทิวาทิต	นา	๔๐๐
พันทิวา พันท่ามะรักษา	นาคล	๒๐๐
ขุนราชพิมาร เจ้ากรมพระอุภิมรมาทยาน	นา	๑๐๐๐
พันเงิน พันทอง คุมเครื่องแต่งเครื่อง	นา	๓๐๐
ขุนศรีสยมพอรชาวน้ำสรง	นา	๖๐๐
หมื่นสุนธ พะนักงานพระสุคนธ	นา	๔๐๐
หมื่นเทพสีชาวเสื่อ หมื่นจักภักดีชาวเสื่อ	นา	๔๐๐
หมื่นจิตรพัทชาวม่าน หมื่นราชมงคลชาวม่าน	นา	๔๐๐
หมื่นราชพิจิตรชาวเบาะ หมื่นยศไสยาศน์ชาวพรม	นาคล	๔๐๐
หลวงมหามณเฑียร เจ้ากรม	นา	๑๐๐๐
ขุนวิเศศ ปลัดกรม	นา	๘๐๐
กรมแสงสรรพยุทธ์พลับพลาไชยหมื่นราชประสาท	หมื่นราชประการ	หมื่นพิมาน
มงคล หมื่นนนทฤ ชาวพระพลับพลาไชย นาคล ๔๐๐		
ขุนแสงสารภาท ขุนแสงเบญจาวุธ ขุนแสงสาภะยุท ขุนแสงศรีอาวุธ ขุนยุทยาตรา		
ขุนคชนาถภักดี ชาวพระแสง สรรพยุทธ์ ๖ คน นาคล ๕๐๐		
หมื่นขันไชศรี หมื่นสิทธิรัก หมื่นทาทรยุท	นาคล	๔๐๐
ขุนพัทธาพอนชาวไหน ขุนสุนทรโกไสยชาวไหม	นาคล	๕๐๐
ขุนพงษ์พระเทพบิดร ขุนบาลข้าพระเทพบิดร	นาคล	๖๐๐

ขุนทิณบรรณาการ ขุนทานธารกำนัล สวดคำหลวง	นาคล	๖๐๐	
ขุนอินอัคเนศวร เจ้ากรมฉางเข้าบาตร	นา	๑๖๐๐	
ขุนเทพจุลา ปลัดกรม	นา	๖๐๐	
หมื่นโกชน์สมบัติ พนักงานจ่ายเข้า	นา	๔๐๐	
พันพิทักษ์วรามัน พันรักษาราดิรามัน	นา	๒๐๐	
ตำรวจวังใช้ซ้าย ๖ ตำรวจวังใช้ขวา ๖ ๑๒ คน	นาคล	๑๐๐	
ตำรวจเวรบาญชัยซ้าย ๔ ตำรวจเวรบาญชัยขวา ๔ ๘ คน	นาคล	๑๐๐	
พระราชนุชิตเจ้ากรมสวนหลวงขึ้นกรมวัง	นา	๖๐๐	
หมื่นทิพผล หมื่นทิพอุทยาน	นาคล	๒๐๐	
พระธรรมเสนา เจ้ากรม	นา	๓๐๐๐	
ขุนทิพผลเทียร ขุนเทพผลเทียร ปลัดซ้ายขวา	นาคล	๖๐๐	
นายหัวสิบเข้าพระ	นา	๕๐	
ออกญาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีศรีสุภะราชพิริยภาหุ ถือกักดินา		๑๐๐๐	
ขุนธรรมเสนาราชปลัดทูลฉลอง	นา	๘๐๐	
ขุนศรีปชานนท ปลัดนั่งสาร	นา	๖๐๐	
ขุนในกรม	นา	๓๐๐	
หมื่นในกรม	นา	๒๐๐	
เลวในกรมธรรมการ	นา	๘๐	
สังกะรี			
หลวงธรรมรักษา เจ้ากรม	นา	๑๐๐๐	
ขุนธรรมมาธิบดีราชปลัดทูลฉลอง	นา	๖๐๐	
ขุนศรีธรรมลังกา ปลัดนั่งสาร	นา	๔๐๐	
หมื่นในกรมสังกรี	นาคล	๒๐๐	
ขุนพรหมภักดีศรีธรรมการสมุบาญชัย	นา	๒๐๐	
เลวในกรมสังกรี	นาคล	๘๐	
ออกพระศรีมะโนราชภักดีศรีปลั้ววัล	นา	๑๐๐๐	ขั้นที่
หลวงราชชาชนภักดี	นา	๕๐๐	ขั้นที่
ปลัดจ่านุชิต ปลัดพิพิท ปลัดมระกฎ			ขั้นที่
หลวงศรีมะโนราชภักดีศรีองคเทพรักษาองค			ขั้นที่
รักษาองครักษ์ ๒ คน	นาคล	๑๐๐๐	
ออกญาอะไภยสุระเพลิง จางวางขวา	นา	๑๒๐๐	
ออกญาดำเกิง จางวางซ้าย	นา	๑๒๐๐	
หลวงอัคเนษร เจ้ากรมขวา	นา	๑๐๐๐	

หมื่นกังษรปลัดกรมขวา หมื่นกังษรปลัดกรมขวา หมื่นกังษรปลัดกรมซ้าย หมื่นกัง
ษรปลัดกรมซ้าย นาคล ๘๐๐

ขุนจำนงษรสิทธิ ข้าย ๑ ขุนพินิจสรศักดิ์ ขวา ๑ ขุนราชสาตร ข้าย ๑ ขุนอาจอาวุธ
ขวา ๑ ๔ บัญชียกกลาง นาคล ๖๐๐

ขุนเสน่ห์สรชิตนายเวรกำนัน ขุนเสน่ห์อาวุธนายเวรกำนัน นาคล ๔๐๐

หมื่นณรงค์พินาศ ๑ หมื่นอาจารย์ฤทธ ๑ หมื่นสิทธิสังหาร ๑ หมื่นชำนาญอัคนี ๑
หมื่นศรีษรศักดิ์ ๑ หมื่นไกรษรยุทธ ๑ ๖ นายเวรกำนัน นาคล ๓๐๐

กำนันพระแสงปืน ๑๒ คน นาคล ๒๐๐

ขุนทนายเลือกปืน ๒ หมื่นทนายเลือกปืน ๒ นาคล ๔๐๐

ขุนทนายเลือกปืน ๑๖ หมื่นทนายเลือกปืน ๑๖ นาคล ๒๐๐

พันทนายเลือกปืน ๙๘ คน นาคล ๑๐๐

นายโพรง ๔ คน นาคล ๑๐๐

ขุนสารวัดสมุบายชัย นา ๓๐๐

หมื่นภักดีประแดง นา ๒๐๐

หลวงวิเศษจางวาง นา ๔๐๐

ขุนช่างปืนในกรม ๓ คน นา ๓๐๐

หมื่นช่างในกรม ๕ คน นา ๒๐๐

หัวสิบในกรมช่างปืน ๒๙ คน นา ๕๐

ช่างเลว นา ๕๐

พระอุไทยธรรม เจ้ากรม ศักดินา ๕๐๐๐

หลวงราชโกษาปลัดทูลฉลอง นา ๑๐๐๐

หลวงทิพรักษาปลัดเครื่องต้น นา ๘๐๐

ขุนราชวงษา พนักงานเครื่องเบดเสร์ ขุนราชพิมล พนักงานเครื่องเบดเสร์ ขุนพิ
พัฏษิต พนักงานพระภุษา ขุนพิพิทภุษา พนักงานพระภุษา ขุนพิพัฏษิต พนักงานพระ
มาลา ขุนพิพิทภุษา พนักงานพระมาลา นาคล ๖๐๐

หมื่นทิพสมบัติ หมื่นราชสมบัติ หมื่นทณทิพสมุบายชัย นาคล ๔๐๐ กำนัลพระ
ภุษา กำนัลพระมาลา นาคล ๒๐๐

ประแดงราชภักดี นา ๓๐๐ นายโพรงเลว นาคล ๑๐๐ หมื่นนายโพรง นา ๒๐๐
นายโพรงเลว นาคล ๑๐๐

ขุนวรรณภาษา พนักงานสอดศรีเครื่องต้น ขุนประชาเทพ พนักงานสอดศรีเครื่องต้น
นาคล ๔๐๐

หมื่นวรรณพิจิตร พนักงานย้อมศรีเครื่องต้น นา ๓๐๐

หมื่นสุคนธ์ ปลัดเจ้ากรม พนักงานพระสุคนธ์มูรธาภิเศก นา ๓๐๐

หมื่นบุญ หมื่นชุม รองพนักงานพระสุคนธ์	นา	๒๐๐
หมื่นเทพศ พนักงานกลั่นน้ำมัน	นา	๒๐๐
ขุนจิตรทราพอน เจ้ากรม	นา	๘๐๐
หมื่นไชยาพอน	นา	๖๐๐
หมื่นจิตรพัตรา หมื่นภูษาสาร หมื่นโกษาพิจิตร หมื่นพิพิทสาฎก หมื่นกาสิกพัตร		
หมื่นรัตกำพล ช่างสะนะ ๖ คน นา ๒๐๐ เลว ๕๐		
หมื่นชำนาญโกไสย	นา	๘๐๐
จีน ช่างสะนะ หมื่นพิมลภูษิต หมื่นชำระภูษิต	นา	๖๐๐
นายเวรรักษ์ นายครุฑา นายประหม่านันตี นายเอระกะปี ช่างขุนพราหมเทศ		
นาคล ๕๐		
ขุนสำเร็จพระขรรค์ เจ้ากรมแสงต้นขวา ช้าย ขุนสรรพาวุธ เจ้ากรมแสงต้นขวา		
ช้าย นาคล ๘๐๐		
หมื่นทิพสุคนธ์ ปลัดกรมแสงต้นขวา ช้าย หมื่นเทพะเทพ ปลัดกรมแสงต้นขวา ช้าย		
นาคล ๖๐๐		
หมื่นช่างในกรม พนักงานพระแสงต้น	นา	๒๐๐
นายพำนันพระแสงต้น	นาคล	๒๐๐
เลวในกรมพระแสงต้น	นาคล	๕๐
ออกพระอินทราทิตพิพิทราชรักษาสมุหะพระสนมช้าย	นา	๓๐๐๐
ขุนราชบำเรอห์ปลัดกรม	นา	๘๐๐
หมื่นตุมใจอาจ หมื่นฟาดเพลิงล่า	นาคล	๖๐๐
นายบุญภักดี นายมีใจภัก	นาคล	๔๐๐
หมื่นสกลณราสมุบาญชัย	นา	๖๐๐
ออกพระจันทราทิตพิพิทราชรักษาสมุหะพระสนมขวา	นา	๓๐๐๐
ขุนรักษานาถปลัดกรม	นา	๘๐๐
หมื่นโถมสงคราม หมื่นตามใจไทย	นาคล	๖๐๐
นายสวัสดิภักดี นายสีนักรัตว	นาคล	๔๐๐
หมื่นฉะน่านันสมุบาญชัย	นา	๖๐๐
พระเนาวรัชโชติขัตติยธรรมธาเศรษฐีช้าย	นา	๓๐๐๐
หลวงอินทมูลบาทเศรษฐี	นา	๑๖๐๐
ขุนพิบุรณสมบัติเศรษฐี ขุนไชยภักดีเศรษฐี ขุนชะดินวิวันเศรษฐี ขุนโกชภานิช		
เศรษฐี นา ๖๐๐		
พระศรีวิโรทเศรษฐี พระศรีธรรมบาลเศรษฐี ขวา	นาคล	๑๖๐๐
ขุนพิณใจเศรษฐี ขุนพัฒสมบุรเศรษฐี ขุนสิทธิสมบัติเศรษฐี ๓ คน นาคล ๖๐๐		

13

ออกหลวงมงคลรัตนมนตรีศรีสมุหะษาระภาภอรใน	นา	๒๔๐๐
ขุนวิสุทโกษาปลัดทูลฉลอง	นา	๘๐๐
ขุนมหาวิสุทปลัดนั่งศาล	นา	๖๐๐
ขุนวิสุทสมบัติบาญชัยกลาง	นา	๕๐๐
หมื่นพรหมวิจารณ์สมุบาญชัย	นา	๔๐๐
ขุนในกรม	นาคล	๓๐๐
หมื่นในกรม	นา	๒๐๐
พันในกรม	นา	๑๐๐
ออกหลวงอินมมนตรีศรีจันทร์กุมารสมุหะษาระภาภอรนอก	นา	๒๔๐๐
ขุนศรีสาคร ปลัดทูลฉลอง	นา	๘๐๐
ขุนศรีสุพรรณราชปลัดนั่งศาล	นา	๖๐๐
ขุนอัมเรนมลตรีศรีสมุหะบาญชัยกลาง	นา	๕๐๐
หมื่นศรีรัตนากอรสมุบาญชัย	นา	๔๐๐
ขุนในกรม นา ๓๐๐ หมื่นในกรม นา ๒๐๐ พันในกรม นา	นา	๑๐๐

14

ออกพระราชสุภาวดีศรีสจะเทพณรายสมุหะมาตยาธิบดีศรีสุเรนทาเมศวรพระสุรัสวดี
กลาง ถือศักดิ นา ๕๐๐๐

ขุนพิไชยเสนาปลัดขวา ทูลฉลอง ขุนโยธาบริบาลปลัดซ้าย ทูลฉลอง	นาคล	๘๐๐
ขุนวิสุทเสนี ขุนศรีกระดานพล ปลัดนั่งศาล ๒ คน	นาคล	๖๐๐
ขุนศรีพลภัก ขุนรักพลพยุห์ ๒ คน	นาคล	๖๐๐
ขุนราชเมธาสัตติฝ่ายเหนือ นา ๕๐๐ เสมียรตรากลาง	นา	๔๐๐
ออกพระเทพาศรีเทพณรายสมุหะเจ้ากรมพระสัสดิซ้าย ถือศักดิ	นา	๓๐๐๐
ขุนอัมรภักดีราชปลัดทูลฉลอง	นา	๑๐๐๐
ขุนพรหมราชประยาปลัดนั่งศาล	นา	๘๐๐
กุมภางแดงจุลาเทพภักดีศรีกันตดานพลทหารขึ้นฝ่ายซ้าย	นา	๖๐๐
กุมภางแดงเบญจาทิการียขึ้นฝ่ายซ้ายนอกทั้งปวง	นา	๖๐๐
ขุนอินเสนาสัสดิฝ่ายเหนือ นา ๖๐๐ เสมียรตราสัสดิซ้าย	นา	๔๐๐
ขุนกำกับด้าน ขุนกำกับเดิรตรา ขุนกำกับเรือ ในกรม	นา	๔๐๐
หมื่นเดิรตรา หมื่นรักษาหอ หมื่นเรือกัน ในกรม	นาคล	๓๐๐
เมืองร้างในกรมสัสดิซ้าย	นาคล	๔๐๐
พันในกรมสัสดิซ้าย	นาคล	๑๐๐

ออกพระศรีสุเรนทราธิปไตยวิริยพรมเทพราชมาตยาธิปไตยศรีกลาสมุดพระสุริยวิวัฒนา
เจ้ากรม ถือศักดิ นา ๓๐๐๐

ขุนอัมรินทร์รักษาราชนครินทร์	นา	๑๐๐๐
ขุนอินวิเชียรปลัดบาญชียั้งศาล	นา	๘๐๐
กมุฎาแดงธาราภาษชาติการีศรีกันดารพลฯ เรือนขึ้นฝ่ายขวา	นา	๖๐๐
กมุฎาแดงเสนาภูษาการีศรีกันดารพลทหารขึ้นฝ่ายขวา	นา	๖๐๐
กมุฎาแดงธารมาธิการี ขึ้นฝ่ายขวานอกทั้งปวง	นา	๖๐๐
ขุนพรหมเสนาสัคดีฝ่ายเหนือหน้า	นา ๖๐๐	เสมียรตราสัคดีขวา นา ๔๐๐
ขุนกำกับด้าน ขุนเดิรตรา ขุนรายเรือ ในกรมสัคดีขวา	นาคล	๔๐๐
หมื่นเดิรตรา หมื่นรักษาคอ หมื่นเรือกัน ในกรมสัคดีขวา	นาคล	๓๐๐
พันในกรมสัคดีขวา	นาคล ๑๐๐	เมืองรังในกรมสัคดีขวา นาคล ๔๐๐
นักการในกรมสัคดีซ้าย นักการในกรมสัคดีขวา	นาคล	๘๐

15

พระเพทราชาธิปไตยสุริยาภิชาตีสุริยวงของคสมุหะ พระคชบาลจางวางขวา นา ๕๐๐๐
พระสุรินทราชนาธิปไตยศรีสุริยศักดิ์สมุหะพระคชบาลจางวางซ้าย นา ๕๐๐๐
หลวงกำแพงรามภักดีศรีสุริยชาติสมุหะพระคชบาลขวา นา ๓๐๐๐
หลวงราชวังเมืองสุริยชาติสมุหะพระคชบาลซ้าย นา ๓๐๐๐
หมื่นคชสิทธิ์ปลัดกรมพระคชบาลขวา หมื่นคชศักดิ์ปลัดกรมพระคชบาลซ้าย นาคล ๘๐๐

ขุนสิทธิกันธอนันตพระคชสาตรครูข้างขวา	นา	๖๐๐
ขุนศรีไชยทิตติสิทธิพระคชสาตรครูข้างซ้าย	นา	๖๐๐

นายมหาณูภาพขวา ๑ นายปราบไตรภพซ้าย ๑ นายจบคชสินขวา ๑ ทรงบาท นาย
กะริณประสิทธิ์ซ้าย ๑ ทรงบาท นายฤทธกุลชรวา ๑ สารใหญ่ นายบวรไอยราชซ้าย ๑ สาร
ใหญ่ นายเทพาจร ๑ จำลอง นายอักษรเทพ ๑ จำลอง ท้ายข้างต้นเชือก ๘ คน นาคล ๖๐๐

พลายนายเสพกะเซน ๑ พลายนายกะเรนทภักชา ๑ พังนายมหาจักรัตขวา ๑ พัง
นายสวัสดิคชฤทธซ้าย ๑ พลายนายจิตชลักษณ์ ๑ พลายนายจักคชศรี ๑ พังนายศิริคชแก้วน ๑
นายแม่คชสาร ๑ พังนายบาลกิริอาจ ๑ พลายนายบาลกิริอาจ ๑ พลายนายราชกิริย ๑ พัง
นายจำนงกิริรักษ ๑ พังนายภักคิกิริกัน ๑ พลายนายชำนาญคชกาน ๑ พลายนายชำนาญคช
ผจง ๑ พังนายจำนงคชผจง ๑ พังนายจำนงคชเลิศ ๑ นายรองท้ายข้าง ๑๖ คน นาคล ๔๐๐

ขุนทรงศักดิ์ ๑ เจ้ากรมเชือกขวา ซ้าย ขุนทรงสิทธิ ๑ เจ้ากรมเชือกขวา ซ้าย นาคล

๖๐๐

หมื่นศรีสิทธิบาท ๑ ปลัดกรมเชือกขวา ซ้าย หมื่นราชสิทธิกัน ๑ ปลัดกรมเชือกขวา
ซ้าย นาคล ๔๐๐

หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐

พันในกรม นาคล ๑๐๐

หม่อไชยศักดิ์ขวา หม่อไชยสิทธิซ้าย เจ้ากรม นาคล ๔๐๐

หม่อ นาคล ๔๐๐

หม่อไชยฤทธขวา หม่อไชยรงซ้าย ปลัด นาคล ๓๐๐

หมอยอดศรี หมอยอดสัก หมอยอดรัก หมอยอดรวม หมอศรีทณ หมอศรีเทพ
หม่อจำเรือนกัน หม่อจำเรณูเกียด หม่อพลอด หม่อพลอิน หม่อบุญท้าว หม่อบุญไท
หม่อจำเรณูจัก หม่อจำเรณูจัน หม่อบุญไช หม่อบุญโชติ หม่อไกรยวด หม่อไกรย้ง
หม่อไกรมิ่ง หม่อไกรแมน หม่อไชยพัค หม่อไชยเพช หม่อไชยเดช หม่อไชยदन หม่อศรีนาถ
หม่อศรีนนท นาคล ๒๐๐

หมื่นจำศรีณรรคช ๑ สมุบาญชัยซ้าย ขวา หมื่นจำคชภักดี ๑ สมุบาญชัยซ้าย ขวา
นาคล ๔๐๐

หม่อพัคตโนด

ขุนไชยพาทจางวาง นา ๔๐๐

ขุนโลกวิจิต เจ้ากรมขวา ๑ ขุนโลกวิไชย เจ้ากรมซ้าย ๑ นาคล ๓๐๐

ขุนสาตรคชไกร ปลัดกรมขวา ๑ ขุนไชยปาคัก ปลัดกรมซ้าย ๑ นาคล ๒๐๐

หมื่นคงคชบาล ๑ สมุบาญชัยขวา ซ้าย หมื่นคงคชบาลรักษา ๑ สมุบาญชัยขวา

ซ้าย นาคล ๑๐๐

หมื่นหมอดัว ๔ นาคล ๑๐๐

พันหมดในกรม นาคล ๘๐

หม่อเลวในกรม นาคล ๕๐

ขุนหมื่นได้คุมช้างซ้าย ขวา เปนนายกองนอกให้

ขุนบาลหัตดิน ขุนกะรินรักษา นายกองคุมช้างอาษา นาคล ๖๐๐

หมื่นคชภักดี หมื่นศรีคชลักษ ปลัดกองคุมช้างอาษา นาคล ๔๐๐

ขุนคชษรสิน ขุนกระรินษรศักดิ์ นายกอง คุมช้าง คุมปืนใหญ่ นาคล ๖๐๐

หมื่นนาถษรศรี หมื่นกีรชไชย ปลัด คุมช้าง คุมปืนใหญ่ นาคล ๔๐๐

ขุนคชกุญชร ขุนราชกะเสน นายกอง คุมช้าง บรรทุก นาคล ๖๐๐

หมื่นบาลหัตถี หมื่นศรีราชพล ปลัด คุมช้าง บรรทุก นาคล ๔๐๐

ขุนทิพราชาขวา ขุนเทพราชาซ้าย นายกอง คุมช้าง ประเทียม นาคล ๖๐๐

หมื่นคชบริบาล หมื่นวิจารณ์าเคนท ปลัด คุมช้างประเทือง นาคล ๔๐๐

ขุนคชกะรินนายกอง ขุนสวัสดิ์นายกอง คุมช้างมหาโต นาคล ๖๐๐

หมื่นคชพิไชย หมื่นไกรนาเคน ปลัด คุมช้างมหาดไท	นาคล	๔๐๐
ขุนพรหมคชบาล นายกอง คุมช้าง ปืนใหญ่ขาว	นาคล	๖๐๐
หมื่นวิจารณ์นาเคน ปลัดกอง คุมช้าง ปืนใหญ่ขาว	นาคล	๔๐๐
หมื่นกะเชนรักษา นายกอง คุมช้างปืนใหญ่ ช้ายสิ้นช้าง	นา	๖๐๐
หมื่นกะเชนทร ปลัดนายกอง คุมช้างปืนใหญ่ ช้ายสิ้นช้าง	นา	๔๐๐
พญาอนันตโยทัง เจ้ากรมโฆลงขวา ๑ พญาอนันตจ๋อสูเจ้ากรมโฆลงซ้าย ๑	นาคล	๔๐๐

๔๐๐

ขุนวิไชยมนตรีปลัดกรมขวา ๑ ขุนศรีสิทธิกัน ปลัดกรมซ้าย	นาคล	๒๐๐
ชีพหลักคอรสมุบาญชัยคนขวา ๑ ราชาทเวสมุบาญชัยซ้าย ๑ ขุนชำนาญสมุบาญชัย		
ช้างขวา ๑ ขุนศรีคชเคนสมุบาญชัยข้างซ้าย ๑ ขุนวิไชยจ้านางจางวางโฆลงขวา ๑ ขุนวิไชย		
สงครามจางวางโฆลงซ้าย ๑	นาคล	๑๕๐

นายโฆลงขวา ๑ นายโฆลงซ้าย ๑	นาคล	๑๐๐
นายกองโฆลงขวา ๑ นายกองโฆลงซ้าย ๑ นายตรวจโฆลงขวา ๑ นายตรวจโฆลงซ้าย		
๑ พันปลัดโฆลงขวา ๑ นายปลัดโฆลงซ้าย ๑ ผู้เร่โฆลงขวา ๑ ผู้เร่โฆลงขวา ๑ ผู้เร่ขวา		
ซ้าย ๑ ผู้คุมโฆลงขวา ๑ ผู้คุมโฆลงซ้าย ๑	นาคล	๕๐
สมุบาญชัยขวา ช้าย	นาคล	๘๐
บาญชัยขวา ช้าย	นาคล	๘๐

ขุนศรีสงครามเจ้ากรมขวา ๑ ขุนพิไชยบุญจรเจ้ากรมซ้าย ๑	นาคล	๖๐๐
ขุนจ่าคชรักษาปลัดขวา ๑ ขุนจ่าคชกอนปลัดซ้าย ๑	นาคล	๖๐๐
ขุนสาระวัดในกรม	นาคล	๓๐๐
หมื่นในกรม	นาคล	๒๐๐
พันในกรม	นาคล	๑๐๐

16

ออกญาศรีสุริยะภาะหะสมุหะพระอัครราชพิริยะภาหะ	นา	๓๐๐๐
กรมม้านัน		
หลวงทรงพลราชสมุหะเจ้ากรมพระอัครราชขวา	นา	๒๔๐๐
หลวงปราบพลแสนสมุหะเจ้ากรมพระอัครราชซ้าย	นา	๒๔๐๐
หมื่นนุทพิไชยปลัดขวา หมื่นไกรเพชปลัดซ้าย	นาคล	๘๐๐
หมื่นชำนาญบาล หมื่นชำนาญภูเบศ เจ้ากรมม้านันขวา ช้าย	นาคล	๘๐๐
นายม้าจูงขวาซ้าย		
พันทรงพลพาล พันชานพลแสน ปลัดกรมม้านันขวา ช้าย	นาคล	๖๐๐

นายแมนมนีรัตน์ นายกันต์ศวรรราช นายชาตรงค์ นายอาศัศตร นายนิกรอัศเดช
นายวิเศศมนโนไมย นายไกรภาชี นายศิวสินทพ นายจบสรสิน นายอินสธาระลี นายม้าจูง ๑๐
คน นาคล ๔๐๐

หมื่นจำสวัตรรักษา หมื่นจำอัศวราช สมุบาญชัย นาคล ๓๐๐

พันเจ้าปลัดหมู่ขวา ๑ พันเจ้าปลัดหมู่ซ้าย ๑ รักษาขวา ๑ รักษาซ้าย ๑ นาคล ๕๐
ม้าเกราะทอง

เมืองรายสารวัด จำทนายม้า ขวา ๕ ซ้าย ๕ ๑๐ คน นาคล ๑๐๐

หัวปากถือหมายขวา ๑ ซ้าย ๑ ๒ คน ผู้ดาษรักษาเครื่องขวา ๓ ซ้าย ๓ ๖ คน
หมื่นหม่อมม้าต้นขวา ๒ ซ้าย ๒ ๔ คน นาคล ๑๐๐

หัวสิบดพุ่มม้าต้นขวา ๒ ซ้าย ๒ ๔ คน นาคล ๓๐

เมืองศรีสินทพชาติ ขุนราชตุงค เกราะทองขวา ซ้าย ขุนตุงคเสนี ขุนศรีมะโนไม
เกราะทองขวา ซ้าย ขุนวิจิตรอาชาไนย ขุนพิไชยอัศตร เกราะทองขวา ซ้าย

ขุนกันต์ศวรรราช ๑ ขุนชาติสารถิ ๑ ขุนวิไชยอัศเดช ๑ อาษาเกราะทองขวา นาคล
๔๐๐

ขุนวิเศศอัศตร ๑ ขุนศรีกันต์ ๑ ขุนชาติอาชาไนย ๑ อาษาเกราะทองซ้าย นาคล
๔๐๐

ขุนณรงค์วิไชย ๑ ขุนไกรสินทพ ๑ เกราะทองขวา ซ้าย นาคล ๔๐๐
ม้าเกราะทอง

ขุนสุรินรงค์ ๑ ขุนเพชรสงคราม ๑ นาคล ๔๐๐

ขุนภักดีณรงค์ขวา ขุนปฐิทธิสงครามซ้าย นาคล ๔๐๐

ขุนในกรมม้าเกราะทองขวา ๕ ซ้าย ๕ ๑๐ คน นาคล ๔๐๐

หมื่นในกรมม้าเกราะทองขวา หมื่นในกรมม้าเกราะทองซ้าย นาคล ๒๐๐

พันหม่อมในกรมม้าขวา พันหม่อมในกรมม้าซ้าย นาคล ๘๐

ฟ้า ๑๒ พญาแสนหลง ๔ นาคล ๒๐๐

กรมม้าแข่งใน ขึ้นตำรวจใน

หลวงพิไชยมนตรี เจ้ากรมม้าแข่งในขวา ๑ ซ้าย ๑ หลวงศรีอัศเดช เจ้ากรมม้าแข่ง
ในขวา ๑ ซ้าย ๑ นาคล ๘๐๐

หมื่นจำคำขวา ๑ หมื่นจำก้อนทองซ้าย ๑ นาคล ๒๐๐

หม่อมเมืองนางขวา หม่อมแสนจอก ซ้าย นาคล ๘๐

หมื่นม้าคอยเพลิงในกรมม้าแข่งในขวา หมื่นม้าคอยเพลิงในกรมม้าแข่งในซ้าย นาคล
๒๐๐

กรมม้าแข่งนอก ขึ้นตำรวจนอก

หลวงวิสูตรอักษร เจ้ากรมม้าแข่งนอกขวา เจ้ากรมแข่งนอกซ้าย หลวงสุนทรสิทธิ์ เจ้า
กรมม้าแข่งนอกขวา เจ้ากรมแข่งนอกซ้าย นาคล ๒๐๐๐

ขุนภาชีชาติ ปลัดกรมม้าแข่งนอกขวา ปลัดกรมม้าแข่งนอกซ้าย ขุนราชอาชาไนย
ปลัดกรมม้าแข่งนอกขวา ปลัดกรมม้าแข่งนอกซ้าย นาคล ๘๐๐

หมื่นจำสุมบุญชัยขวา หมื่นจำสุมบุญชัยซ้าย นาคล ๓๐๐ หมื่นแก้วหมอขวา ๑
หมื่นแก้วหมอซ้าย ๑ หมื่นจันทสรหมอขวา ๑ หมื่นจันทสรหมอซ้าย ๑ นาคล ๘๐

ล่ามขวา ๑ ล่ามซ้าย ๑ นาคล ๘๐ หัวสีบขวา ๑ หัวสีบซ้าย ๑ นาคล ๓๐

17

พระเพชไพไชยจางวาง กรมล้อมพระราชวัง นา ๕๐๐๐

หลวงเทพบริบาลปลัดจางวาง นา ๘๐๐

พระพิเดชสงคราม เจ้ากรมเขื่อนเพชรล้อมพระราชวัง นา ๑๖๐๐

หลวงรามรักษาปลัดกรมขวา นา ๘๐๐

หลวงพหลเดช ๑ หลวงยี่สารสรเดช ๑ หลวงสิทธิพลไชย ๑ หลวงอภัยพลชาญ ๑
๔ คน นาคล ๘๐๐

กรมล้อมวัง ขุนวิสุทผลเดช ๑ ขุนไกรพลชาติ ๑ ขุนณรินพินาศ ๑ ขุนชนะ
พลขัน ๑ ขุนรามรณฤทธิ์ ๑ ขุนแผ้วฤทธิ์ ๑ ขุนไวยวิจิตร ๑ ขุนกำแหงสิงหนาท ๑ ขุน
ไชยรณทฤท ๑ ขุนสำรวจขวา ๑ ขุนทิพภักดี ๑ ขุนเทพภักดี ๑ ๑๒ คน นาคล ๖๐๐

หมื่นชนะสงคราม ๑ หมื่นสำรวจ ๑ ๒ คน นาคล ๔๐๐

พันชนะเมืองมาร ๑ พันปไยรณรม ๑ พันแสนพลสิทธิ์ ๑ พันศวรรณชิต ๑ พันยง
รณราย ๑ ๕ คน นาคล ๒๐๐

พันรองกำบังฤทธิ์แก้ว ๑ พันรองร่อนพลกาย ๑ พันรองจะนนเดช ๑ พันรองพลอา
ษา ๑ พันรองปราบอริยพัต ๑ ๕ คน นาคล ๒๐๐

ขุนกำแหงพลภัก สมุขาญชัย นา ๖๐๐

หลวงรามพิไชยเจ้ากรมเขื่อนชั้นล้อมพระราชวังซ้าย ตรารปคนถือศร นา ๑๖๐๐

หลวงอโภัยพิทักษ์ ปลัดกรมล้อมพระราชวังซ้าย นา ๘๐๐

หลวงพิพิทพลขัน ๑ หลวงชนะไพริน ๑ หลวงรงวิจิตร ๑ หลวงวิเศษขรยง ๑ หลวง
วิเศษสรไกร ๑ ๕ คน นาคล ๘๐๐

ขุนสันสุริยง ๑ ขุนจงใจรบ ๑ ขุนราชรณชิต ๑ ขุนฤทธณศักดิ์ ๑ ขุนฤทธเดชะ ๑
ขุนอำนาจอัคนี ๑ ขุนพลแก้ว ๑ ขุนวิเศษพลไกร ๑ ขุนจำนงฤทธเดชะ ๑ ขุนตำรวจ ๑ ขุน
จ่ากลาง ๑ ขุนหาร ๑ ๑๒ คน นาคล ๖๐๐

หมื่นชนะสงคราม ๑ หมื่นสำรวจ ๑ ๒ คน นาคล ๔๐๐

พันธะเมืองมาร ๑ พันปไยรณรม ๑ พันแสนพลสิทธิ ๑ พันศรรณชิต ๑ พันยง
รณราย ๑ ๕ คน นาคล ๒๐๐

พันรอกำบังฤทธิแก้ว ๑ พันรอร่อนพลกาย ๑ พันรอนจะนั้นเดช ๑ พันรอนพลา
ษา ๑ พันรอนปราบอริยพัค ๑ ๕ คน นาคล ๒๐๐

ขุนกำแหงพลภัก สมุบาณชัย นา ๖๐๐

หลวงรามพิไชยเจ้ากรมเขื่อนขันธ์ลอม พระราชวังซ้าย ตรารูปคนถือศร นา ๑๖๐๐

หลวงอโยพิทักษ์ ปลัดกรมลอมพระราชวังซ้าย นา ๘๐๐

พลวงพิพิทพลขัน ๑ หลวงชนะไพริน ๑ หลวงรงวิชิต ๑ หลวงวิเศษชรวง ๑ หลวง
วิเศษศรไกร ๑ ๕ คน นาคล ๘๐๐

ขุนสันสุริยง ๑ ขุนจงใจรบ ๑ ขุนราชรณชิต ๑ ขุนฤทธนรงค์ ๑ ขุนฤทธเดชะ ๑
ขุนอำนาจอัครนี ๑ ขุนพลแก้ว ๑ ขุนวิเศษพลไกร ๑ ขุนจ้านงฤทธเดชะ ๑ ขุนตำรวจ ๑ ขุน
จ่ากลาง ๑ ขุนหาร ๑ ๑๒ คน นาคล ๖๐๐

หมื่นตำรวจ ๑ หมื่นตำรวจกลาง นา ๔๐๐

พันชำนาญเมืองแมน ๑ พันจบไกรแดน ๑ พันจบรณรงค์ ๑ พันสิทธิพลไชย ๑
พันฤทธรรณรบ ๑ พันรอนแสนพลกาย ๑ พันรอนอริยพัค ๑ พันรอนแก้วฤทธิพล ๑ พันรอน
ชนะพลขอน ๑ พันรอนย้ายพลพัน ๑ พันรอนกลาง ๑ ๖ คน นาคล ๒๐๐

ขุนรักษาพลแสนสมุบาณชัย นา ๔๐๐

18

พระศรีมโหสถราชแพทยาธิบดีศรีเครื่องรักษา เจ้ากรมแพทยาหน้า นา ๑๖๐๐

ขุนราชแพทยา ปลัดทูลฉลอง กรมแพทยาหน้า นา ๖๐๐

ขุนพรหมแก้ว ปลัดนั่งศาล กรมแพทยาหน้า นา ๔๐๐

พระศรีศักราช แพทยา ธิบดี ศรีองค์ รักษาเจ้า กรมแพทยาหลัง ตราเทพยดาถือปะคำ
นา ๑๖๐๐

ขุนรัตแพทยาปลัดกรมทูลฉลอง กรมแพทยาหลัง นา ๖๐๐

ขุนศรีแก้วปลัดนั่งศาล กรมแพทยาหลัง นา ๖๐๐

พันในกรม นาคล ๑๐๐

ออกญาแพทยาพงษาวิสุทธาธิบดีอะไภยพิริยลบรรณภานุจางวางแพทยาโรงพระ
โอสถ นา ๒๐๐๐

ออกทิพจักรเจ้ากรมหมอยาขวา นา ๑๔๐๐

ออกพระสิทธิสาร เจ้ากรมหมอยาซ้าย นา ๑๔๐๐

หลวงราชนิทาน ขวา ปลัดทิพจักร นาคล ๘๐๐

หลวงราชพรมา ซ้าย ปลัดทิพจักร นาคล ๘๐๐

หลวงสิทธิพรมา ช้าย ปลัดสิทธิสาร	นาคล	๘๐๐
หลวงเทวพรมา ขวา ปลัดสิทธิสาร	นาคล	๘๐๐
ขุนในกรมหมอยา นาคล ๔๐๐ หมื่นในกรมหมอยา นาคล ๒๐๐		
พันในกรมหมอยา	นาคล	๑๐๐
ขุนทิพโอสถ ขุนประเสริฐโอสถพนักงานเครื่องต้น	นาคล	๖๐๐
หัวหมื่นเครื่องต้นหมื่นทิพโอสถ หัวหมื่นเครื่องต้นหมื่นเทพโอสถ นาคล		๔๐๐
พันพนักงานเครื่องต้น	นาคล	๓๐๐
ขุนกุมารเพช ขุนกุมารแพทย ขุนกุมารประสิทธิ ขุนกุมารประเสริฐ หมอกุมาร		
ขึ้นหลวงราชนิทาน นาคล ๔๐๐		
พันมีชื่อเครื่องพระราชทาน ๔ พัน โรควินาศ ชาดประไลย โรคประไลย ไกร		
โอสถ นาคล ๒๐๐		
ขุนอมอน สมุบาญชัย	นา	๔๐๐
หลวงราชรักษา เจ้ากรมหมอนวดขวา ช้าย หลวงราช เจ้ากรมหมอนวดขวา ช้าย		
นาคล ๑๖๐๐		
ขุนภักดิ์องค ปลัดกรมขวา ช้าย ขุนองครักษ์ ปลัดกรมขวา ช้าย นาคล		๘๐๐
หมื่นแก้วรเลือก หมื่นวาโยวาด หมื่นวาโยนาศ หมื่นวาโยไชย นาคล		๖๐๐
ขุนในกรม	นาคล	๔๐๐
หมื่นในกรม	นาคล	๒๐๐
พันในกรม	นาคล	๑๐๐
พันหมอ	นาคล	๑๐๐
นายพะโรง	นาคล	๘๐
ขุนราชเนตรเจ้ากรมหมอยาตา ขวา	นา	๘๐๐
ขุนทิพเนตรเจ้ากรมหมอยาตา ช้าย	นา	๘๐๐
ขุนในกรม นาคล ๔๐๐ หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐ พันในกรม	นา	๑๐๐
หลวงสิทธิแพทยเจ้ากรมหมอวรรณโรค	นา	๘๐๐
ขุนมหาแพทยปลัดกรมขวา ขุนสาระแพทยปลัดกรมซ้าย	นาคล	๖๐๐
ขุนไชยแพทย	นา	๔๐๐
ขุนในกรม นาคล ๔๐๐ หมื่นในกรม นาคล ๒๐๐ พันในกรม นาคล ๑๐๐		

พระมหाराชครูพระครูมหิธรรมราชสุภาวดีศรีวิสุทธิคุณวิบูลธรรมวิสุทธิพรหมจารียาธิ
 บดีศรีพุทธาจารย์ นา ๑๐๐๐๐
 พระราชครู พระครูพิเชดษรราชธิบดีศรีธรรม นา ๕๐๐๐

พระธรรมสาครราชโหราจารย์ ปลัดมหิธร	นา	๓๐๐๐
พระอภัยปรีชาธิบดีโหราจารย์ปลัดพระครูพิเชต	นา	๓๐๐๐
พระญาณประกาศอธิบดีโหราจารย์	นา	๓๐๐๐
พระศรีสังกอรอธิบดีโหราจารย์	นา	๓๐๐๐
ขุนไชยอาณามหาวิสุทธิปรีชาจารย์ ขุนจินดาพิรมยพรมเทพวิสุทธิวงษาจารย์ นาคล		
๑๕๐๐		
พระมหाराชครูพระราชประโรหิตาจารย์ราชสุภาวดีศรีบรมหงษ์ของคบุรีโสธมพรม		
ญาณวิบูลลิลสุจริตวิวิธเวทยพรมพุกทอาจารย์	นา	๑๐๐๐๐
พระราชครูพระครูพิรามราชสุภาวดีศรีเวทจุทามะณีศรีบรมหงษ์	นา	๕๐๐๐
พระเทพราชธาดาบดีศรีवासเทพปลัดพระราชครูประโรหิต	นา	๓๐๐๐
พระจักปानीศรีลิลวิสุทธิปลัดพระครูพิราม	นา	๓๐๐๐
พระเกษมราชสุภาวดีศรีมณฑาดูลราช เจ้ากรมแพ่งกระเซม	นา	๓๐๐๐
ขุนสุภาเทพ ๑ ขุนสุภาพาน ๑ ปลัดนั่งศาล	นาคล	๔๐๐
ขุนหลวงพระไกรศรีราชสุภาวดีศรีมณฑาดูลราช เจ้ากรมแพ่งกลาง	นา	๓๐๐
เจ้ากรมแพ่งกลาง	นา	๓๐๐๐
ขุนราชสุภา ๑ ขุนสุภาไชย ๑ ปลัดนั่งศาล	นาคล	๔๐๐
พระครูราชพิทธิจางวาง	นา	๑๐๐๐
พระครูอัศฎาจารย์เจ้ากรม	นา	๘๐๐
หลวงราชมณี ปลัดกรม	นา	๖๐๐
ขุนพรมไสมย ครูไล่ช้างช้า	นา	๔๐๐
ขุนธรรมณะรายสมุบาญชัย	นา	๓๐๐
ขุนไนกรม นา ๓๐๐ หมื่นไนกรม นา ๒๐๐ พราหมเลวรักษาเทวสถาน นาคล		
๕๐		
พระอิศวรธิบดีศรีสิทธิพทุทะบาทจางวาง	นา	๑๐๐๐
หลวงสิทธิไชยบดี เจ้ากรม	นา	๘๐๐
หลวงเทพาจารย์รองพระดำรับขวา หลวงอินทราไชยไชยาธิบดีศรียศบาทรองพระ		
ดำรับซ้าย นาคล ๖๐๐		
ขุนไนกรมพทุทธิบาท นา ๓๐๐ หมื่นไนกรมพทุทธิบาท นา ๒๐๐		
ประแดงราชมณี	นา	๒๐๐
20		
พระราชภักดีศรีรัตนราชสมบัติพิริยภาหะ	นา	๕๐๐๐
หลวงสุนทรพิมลปลัดราชภักดี	นา	๘๐๐
พระราชสมบัติ เจ้ากรม	นา	๑๐๐๐

หลวงเทพรัตนิน ปลัดกรม หลวงพิพิทสมบัติ ปลัดนั่งศาล นา ๖๐๐
 ขุนไชยศสมบัติ พนักงานเงิน ขุนพลศักดิ์ พนักงานเงิน ขุนมไหสวรรค์ พนักงานทอง
 ขุนพลสิทธิ พนักงานทอง ขุนทิพวิจารณ์ พระคลังใหญ่ ขุนเทพวิจารณ์ พระคลังใหญ่ ขุนอภัย
 สมบัติ พระคลังใหญ่ ขุนสุรินสมบัติ พระคลังใหญ่ ขุนพรหมสมบัติ พระคลังใหญ่ ขุนทิพรัตน
 สมบัติ พระคลังเดิมเก่า หมื่นรัตนสมบัติ พระคลังเดิมเก่า นาคล ๔๐๐

หมื่นสิทธินากร พระคลังเดิมกลาง ขุนวิเศษสมบัติ พระคลังเดิมกลาง ขุนพอรสมบัติ
 ขุนอักษรเสมียรตรา หมื่นจำสุมบาญชัย นาคล ๔๐๐

หมื่นจำสุมบาญชัย นา ๔๐๐

ขุนสัสมเร่ง หมื่นทิพ หมื่นเทพ นาคล ๒๐๐

พันส้านพลไชย พันไกรธาวุท นาคล ๑๐๐

พนักงานเงินเลว ๖ พนักงานทองเลว ๖ ๑๒ นาคล ๕๐

พนักงานกะโถนขันน้ำ ๑๒ นาคล ๕๐

หลวงเทพนจารย์ นา ๖๐๐

หลวงวิเศษรงนา นา ๖๐๐

หลวงณะรินทาพอน หลวงภักดีรงนา นาคล ๔๐๐

ขุนอินมังกุฎ ขุนพิจิตรจนา ขุนลังกาพิมล ขุนจำเนียรจนา ขุนทัศนาวีเขียน ขุน
 สุพรรณรัศมี นาคล ๓๐๐

หมื่น ๑๘ คน นา ๒๐๐

นายเตา ๑๐ คน นา ๑๐๐

เลว ๑๒๙ คน นา ๕๐

พระศรีไกรลาศราชเศรษฐี เจ้ากรม นา ๓๐๐๐

ขุนแก้วไกรลาศ ปลัดกรมขวา ข้าย ขุนอินไกรลาศ ปลัดกรมขวา ข้าย นาคล ๖๐๐

หมื่นในกรมช่างเงิน ๒ คน นาคล ๒๐๐

นายเตา ๑๐ คน นา ๑๐๐

รองเตา ๖ หล่อลาด ๑๓ ลาด ๑๙ หล่อ ๑ เลว ๒๕ นาคล ๕๐

21

หลวงแก้วฤหะรัตนบดีศรีราชพิพัฒน์นากรเจ้ากรมพระคลังสวน นา ๑๐๐๐

ขุนวิสุทธินากร ปลัดกรม ขุนพิพัฒน์นากร ปลัดกรม นาคล ๔๐๐

ขุนศรีสำรวดพนักงานเรียกหมากรอก นา ๒๐๐

หมื่นสารวัด นา ๒๐๐

ขุนนายระวาง หมื่นนายระวาง นาคล ๒๐๐

นายอากร นายสมภักษร นายขนอน กำนันตลาด นาคล ๒๐๐

22

พระราชโสมไหสุริยาธิปไตย เจ้ากรมพระคลังในซ้าย	นา	๓๐๐๐	
จะหมื่นราชสมบัติปลัดกรม	นา	๘๐๐	
ขุนศรีรัตนราชบาญชัยกลาง	นา	๖๐๐	
หมื่นภาชนะ เจ้าพนักงานใหญ่ หมื่นสุคน เจ้าพนักงานใหญ่	นาคล	๔๐๐	
หมื่นเจ้าพนักงานรอง ๘ คน หมื่นนายเวร ๔ คน หมื่นในกรม ๑๔ คน	นาคล		
๒๐๐			
ประแดงศรีรักษาสมุบาญชัย	นา	๔๐๐	
หมื่นช่างในกรม	นาคล	๒๐๐	
ช่างเลวในกรม	นาคล	๕๐	
พระสมบัติบาลเจ้ากรมพระคลังในขวา	นา	๓๐๐๐	
จะหมื่นราชนาคา ปลัดกรม	นา	๘๐๐	
ขุนยิสาร พนักงานขอนทรง	นา	๖๐๐	
ขุนวิสุทธราชบาญชัยกลาง	นา	๖๐๐	
ขุนในกรมพระคลังใน ๘ คน	นาคล	๔๐๐	
หมื่นในกรมพระคลังใน ๑๕ คน	นาคล	๒๐๐	
ประแดงราชภักดี สมุบาญชัย	นา	๔๐๐	
พระราชประสิทธิ์พิพิทสมบัติพิพัทธราชภักดีเจ้ากรมพระคลังวิเศษนา		๓๐๐๐	
ขุนสีทิพ ภักดีจำบำเรอราชปลัดกรมขวา ซ้าย ขุนสีเทพ ภักดีจำบำเรอราชปลัด			
กรมขวา ซ้าย	นาคล	๔๐๐	
ขุนทิพ ภักดี ขุนเทพ ภักดี	นาคล	๔๐๐	
หมื่นในกรม	นาคล	๒๐๐	
ประแดงทิพรักษาสมุบาญชัย	นา	๔๐๐	
ขุนสุวรรณไชยเจ้ากรมช่างรัก	นา ๓๐๐	ขุนพรมเจ้ากรมช่างมุก	นา ๓๐๐
หมื่นรักษาราชปลัดกรมช่างรัก	นา ๒๐๐	หมื่นรจนาปลัดกรม	นา ๒๐๐
ช่างรักเลว	นา ๕๐	ช่างมุกเลว	นา ๕๐
พระสุพริตเจ้ากรม		นา	๑๕๐๐
จะหมื่นวิสูตรสมบัติ ปลัดกรมขวา ซ้าย		จะหมื่นรัตนโกษา ปลัดกรมขวา ซ้าย	นาคล
๘๐๐			
ขุนในกรม ๑			
หมื่นบาญชัยกลางในกรม หมื่นในกรม		นาคล	๒๐๐
เลวในกรม		นาคล	๕๐

23

ออกพระศรีภริยาปรีชาเสนาบดีศรีสารลักษณ์	นา	๕๐๐๐
ขุนมหาสิทธโฆหาร ปลัดนั่งศาล	นา	๑๖๐๐
หมื่นเทพกระวี ๑ หมื่นทิพกระวี ๑ ๒ คน	นาคล	๖๐๐
นายเทียบมราช ๑ นายราชสาร ๑ นายชำนาญโฆหาร ๑ นายชำนาญอักษร ๑ ๔		
คน นาคล ๔๐๐		
หมื่นจำพลภักดีศรีไตรลักษณ์สมุขานิชัย	นา	๖๐๐
อาลักษณ์เลว	นาคล	๒๐๐

24

กรมชาวที่ใหญ่		
พระพิพิทไธสุรยจางวางชาวที่ซ้าย	นา	๑๐๐๐
หลวงเทพสมบัติเจ้ากรม	นา	๘๐๐
ขุนพิพิทรักษาปลัดกรม	นา	๖๐๐
ขุนชำนาญพิรม ๑ ขุนศรีภุช ๑ หมื่นพิบูลสมบัติ ๑ หมื่นพิรมภักดี ๑ หมื่นอนุชิต ๑		
หมื่นสนธิ์ผู้บาล ๑ หมื่นนะรินภักดี ๑ หมื่นผู้เบญนุรัก ๑ หมื่นศรีภุช ๑ หมื่นภักดีบันจง ๑		
หมื่นวิเศษ ๑ ๔ คน นาคล ๔๐๐		
ชาวที่เลว	นา	๒๐๐
พระพิบุรไธยสวรรค์จางวางชาวที่ขวา	นา	๑๐๐๐
หลวงพิพิสมบัติเจ้ากรม	นา	๘๐๐
ขุนนะรินทรรัก ปลัดกรม	นา	๖๐๐
ขุนภักดีผู้บาล ๑ ขุนจ้านงราชา ๑ ขุนสุเรนวิชิต ๑ ขุนวิสูตรรักษา ๑ ขุนพินิจราชา		
๑ ขุนชำนาญผู้บาล ๑ นาคล ๕๐๐		
หมื่นจ้านงรักษา ๑ หมื่นราชาบำเรอ ๑ หมื่นจำเรณูบริรักษ์ ๑ หมื่นชำนาญรักษา ๑		
๔ คน นาคล ๔๐๐		
ชาวที่เลว	นาคล	๒๐๐

25

พญาธรรมปรีชาจางวางราชบัณฑิตยา	นา	๑๐๐๐
พระวิเชียรปรีชาเจ้ากรมราชบัณฑิตย	นา	๘๐๐
หลวงราชาภิรม ๑ หลวงอุดมจินดา ๑ หลวงเมธาธิบดี ๑	นาคล	๖๐๐
ขุนสุนทรโฆหาร ขุนญาณวิจิตร ขุนวรโฆหาร ๓ คน	นาคล	๔๐๐
ขุนหมื่นในกรมราชบัณฑิตย	นา	๓๐๐

หมื่นธรรมนรา สมุบาญชัย	นา	๓๐๐
ราชบัณฑิตยเลว	นา	๒๐๐

26

พระโหราธิบดี เจ้ากรมโหรหน้า	นา	๓๐๐๐
ขุนโชดปลัดกรม	นา	๘๐๐
ขุนในกรมโหรหน้า	นาคล	๔๐๐
หลวงโลกทีป เจ้ากรมโหรหลัง	นา	๑๖๐๐
ขุนเทพกรปลัดกรม	นา	๘๐๐
ขุนในกรมโหรหลัง ๖ คน	นา	๔๐๐
หมื่นในกรมโหรหลัง ๖ คน	นา	๓๐๐
เลว	นา	๒๐๐
ประนินทิน ๓ คน	นา	๒๐๐

27

ขุนเสนานนเจ้ากรมอาษาวิเศษขวา	นา	๘๐๐
หมื่นนุชิตสงครามปลัดกรมเรือ หมื่นกำแหงสงครามปลัดกรมบก ๒ คน	นา	๖๐๐
หมื่นทิตลโยธาสุมุบาญชัย	นา	๔๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศษบก ๙ คน	นาคล	๒๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศษเรือ ๖ คน	นาคล	๒๐๐
พันหัว ๖ พันท้าย ๖ ๑๒ คน	นาคล	๑๐๐
หลวงพลอาไสยเจ้ากรมอาษาวิเศษซ้าย	นา	๘๐๐
ขุนรณฤทธิพิไชยปลัดกรมเรือ ๑ ขุนรามรณฤทธิปลัดกรมบก ๑ ๒ คน	นาคล	

๖๐๐

หมื่นเสนาสงครามสมุบาญชัย	นา	๔๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศษบก ๙ คน	นาคล	๒๐๐
หมื่นในกรมอาษาวิเศษเรือ ๖ คน	นาคล	๒๐๐
พันหัว ๖ พันท้าย ๖ ๑๒ คน	นาคล	๑๐๐
หลวงเทพโยธาเจ้ากรม	นา	๘๐๐
ขุนราชมนตรี	นา	๔๐๐
ขุนเทพ ขุนทิพ สมุบาญชัยขวา ซ้าย	นาคล	๓๐๐
หมื่นในตะพุ่น ๓ คน	นาคล	๒๐๐
ผู้คุม ๒	นาคล	๕๐

28

ขุนช้าง	นา	๓๐๐
หมื่นช้าง	นา	๒๐๐
พันช้าง	นา	๑๐๐
ช้างเลว	นา	๕๐
นายร้อย	นา	๒๐๐
ปลัดร้อย	นา	๑๐๐
หัวสิบ	นา	๓๐
ไพร่หัวงาน	นา	๒๕
ไพร่มีครว	นา	๒๐
ไพร่ราพ	นา	๑๕
ไพร่เลว	นา	๑๐
ยาจก วรรณพิภก ทาส ลูกทาส	นา	๕

ภาคผนวก ค.
รายงานประชุมเรื่องทหาร
(30 พฤศจิกายน-30 ธันวาคม 120)

วันที่ ๓ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๐

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายรายงานประชุมทหารที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าจัดเมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายนนั้น จะบกพร่องแห่งใดบ้างขอพระบารมีปกเกล้าฯ เปนที่พึง

ที่ข้าพระเรียงแล้วต้องคัดเองตลอด ในวันรุ่งขึ้นก็ไม่มีเวลาเลย ถูกไปการต่าง ๆ ตลอดวัน มีเฝ้ามูมโผแล้วหอธรรมสังเวชแล้ววังบูรพาติดต่อกันไป ได้ทำเต็มวันเมื่อวานนี้ พอค่ำก็ลงครั้นตัวเปนไข้เสีย (ไม่ทราบว่ามีนี้กำล่อไรไม่เคยจับไข้บ่อย ๆ เลย) พึ่งได้มาสำเร็จเข้าวันนี้เอง

เรื่องอื่น ๆ ตามพระราชหัตถเลขาวันก่อนแล้ววันนี้ จะได้รับใส่เกล้าฯ จัดการตามพระบรมราชกระแสทุกประการ- ถ้าวันนี้สบายดีอยู่คงจะได้มาเฝ้าทูลละอองฯ สังเกตว่าติดไต่ปีไรเดอหลายชั่วโมงเข้าที่คอบวมออกจะตึง ๆ ขึ้น บางทีจะเปนไข้ด้วยเหตุนี้ แต่หวังด้วยเกล้าฯว่าจะไม่สู้กระไรนัก

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเดชะ

พิทยลาภพฤฒิธาดา

รายงานประชุม

วันที่ ๓๐ พฤศจิกายน รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๐ เวลา ๔ ทุ่ม ๑๐ นาที เสด็จออก
ประทับณพระที่นั่งราชกรัณฐสภา ผู้ที่โปรดเกล้าให้มาประชุมคือ

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช	๑
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ	๑
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ	๑
พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช	๑
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิยลาภพฤติธาดา	เป็นผู้จดยางงานระเบียบการ

ที่ปรึกษาเรื่องจัดการทหาร

มีพระบรมราชกระแสว่า ความมุ่งหมายที่ให้ประชุมกันวันนี้เพื่อจะปรึกษาด้วยเรื่องทหาร ใน
เมืองเราทหารที่เป็นมาแต่ก่อนใช้เกณฑ์ทำลองดูทีหนึ่ง ไม่ได้จัดให้เป็นแบบแผนมั่นคง
อย่างใด ทำแต่พอเป็นตัวอย่างทหารขึ้นไว้ ครั้นเราทำต่อมาก็ทำตามอย่างเก่าเป็นแต่
ขยายให้ใหญ่ออกไปบ้าง แต่ถึงเช่นนั้น ก็เป็นการเกณฑ์ซึ่งมีที่พร่องที่หมดอยู่เสมอ จึง
นับว่าไม่เป็นแบบแผนอันดีได้

ก็ในเมืองเรา มักมีผู้คิดกันโดยมากกว่าการทหารไม่สำคัญ ทำแต่อย่างเกณฑ์เช่นแต่
ก่อนก็พอแล้ว เพราะถึงจะจัดอย่างไร ที่จะจัดให้สู้เมืองอื่นได้ จริง ๆ ก็ไม่ได้อยู่เอง ถึง
โดยจะต่อสู้ได้ชนะคราวหนึ่งก็คงทับถมมามากอีกจนชนะไม่ได้ เช่น เมืองทรานสวาล ซึ่ง
เขามีคนกล้าหาญแข็งแรงมาก ถึงกระนั้นที่ยังต่อสู้กับอังกฤษอยู่ทุกวันนี้ ผลที่สุดก็ในจะ
ต้องแพ้อังกฤษซึ่งมีกำลังมากกว่าอยู่เอง แม้ว่าถ้าเราจะมีทหารไว้มาก ๆ ส่งไปป้องกัน
รักษาเขตแดนข้างในให้มั่นคงคนศัตรูไม่สามารถจะหักเข้ามาได้ ถ้ามันมาทางปากน้ำเรา
ก็สู้ไม่ได้เช่นคราวศก ๑๑๒ อีกประการหนึ่งบ้านเมืองของเรามีนาๆ ประเทศมาปกครอง
คนของเขาได้ ถ้าเราจัดการทหารเข้า จะทำให้คนของเราไปเป็นคนต่างประเทศมาก
เพราะฉะนั้นการทหารไม่มีประโยชน์อะไรเป็นแต่ดอกไม้ออกจางสำหรับประดับบ้านเมือง
ดูเล่นงามๆ เท่านั้น ไม่ใช่โครงแลรากของบ้านเมือง การที่สำคัญนี้ถ้าจัดการบ้านเมือง
ให้ดี การปกครองดี ๆ เปิดเผยการค้าขายให้เจริญ มีการรถไฟ อิริเกชั่น และอื่น ๆ ให้ทวี
ยิ่งขึ้นจะเป็นหนทางป้องกันบ้านเมืองดีกว่าทางทหาร เพราะเมื่อเราจัดการบ้านเมืองของ
เราให้เจริญอยู่ แลบำรุงการค้าขายให้ปรากฏแล้ว ก็จะไม่มีความยากเหตุเอิบเอื่อมเขามา
บีบคั้นได้ ความคิดเช่นนี้มีอยู่โดยมาก ไม่เป็นแต่คนชั้นเก่า ๆ เท่านั้น ถึงนักเรียนที่ไป
เรียนมาแต่ยุโรปก็เห็นกันเช่นนี้ชุกชุมเป็นความเห็นข้างส่วนพลเรือนอย่างหนึ่ง ฝ่าย
ความเห็นข้างพวกทหารเห็นว่าเมืองเราทุกวันนี้เหมือนตั้งอยู่ในหม้อหั่วไม้ ถ้าเราไม่เตรียม
พลองไว้สู้พวกหั่วไม้บ้าง พวกหั่วไม้ก็ย่อมมีใจกำเริบมารังแกร่าไป ถึงโดยจะสู้ให้ชนะ

จริง ๆ จะไม่ได้ทำให้เป็นแต่พอให้พวกหัวไม่รู้ว่าพลองของเราก็มียู่ ถ้าจะเข้ามารังแกคงจะเจ็บบ้าง ดีกว่าที่จะยอมหนึ่งให้เขารังแกได้เฉย ๆ ก็ความเห็นส่วนข้างพลเรือนนั้นเมื่อแต่ก่อนเมืองไทยเรายังเงิบไม่สู้ปรากฏนักแลยังไม่มียุทธันใดในเมืองจีน ความเห็นพลเรือนเช่นนั้นก็ใช้ได้มาบ้าง แต่บัดนี้การบ้านเมืองเราก็เปลี่ยนแปลงไป การในโลกก็เปลี่ยนแปลงไป โลกนี้ทุกวันนี้มักนิยมแต่จะบีบคั้นผู้ที่ไม่มีกำลัง เช่นเมืองจีนแต่ก่อนก็ไม่มีการไปรบกวานขอไร่นัก ตั้งแต่รบกับญี่ปุ่นแพ้ญี่ปุ่นลง ชาติต่าง ๆ เห็นว่าไม่มีอะไรจะป้องกันอันตรายของตัวได้ก็รวมกันเข้าไปทำต่าง ๆ เป็นตัวอย่างอยู่ ส่วนในเมืองเรานั้น ถึงว่าการทั้งปวงเราได้จัดทำให้เจริญขึ้นจนชาติต่าง ๆ จะยกเหตุผลว่าตั้งอยู่ไม่มีประโยชน์อันใดแก่เมืองเองฤๅแก่ผู้อื่น จะล่วงเข้ามาแซกแซงโดยหาเหตุว่าจะมาช่วยจัดการนำความดีไปบำรุงให้บ้านเมืองเจริญขึ้น เพราะเราไม่สามารถจะบำรุงบ้านเมืองของเราเองได้เช่นนั้น ก็ไม่เป็นช่องที่น่าจะเป็นไปได้จริงอยู่ เพราะเราได้จัดการบ้านเมืองของเราให้ดำเนินไปสู่ความเจริญอยู่เสมอ แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่เป็นเครื่องป้องกันความเบียดเบียนของชาติอื่นที่จะข่มเหงได้ แท้จริงเมืองเราเวลานี้ก็ได้ถูกแบ่งแล้ว อังกฤษกับฝรั่งเศสได้แบ่งเมืองเราเอาชาติละซีก เหลือแต่เอ็งกลางให้เราไว้โดยคิดว่าเราพอจะมีกำลังรักษาเอ็งกลางนั้นได้ จะได้เป็นลัทธิแลกกันการกระทบกันในระหว่างสองชาตินั้น ก็ถ้าเรานิ่งเฉยอยู่จนเขาเห็นชัดว่าเราไม่มีกำลังพอที่จะรักษาแม้แต่เอ็งกลางอันนั้นไว้ได้ จนข้างหนึ่งเห็นว่าทั้งไว้ก็ข้างหนึ่งก็จะมาเอาเอ็งกลางเป็นของเขาเสีย ก็คงจะมาหาเหตุขอไรต่าง ๆ เพื่อจะให้ได้เปรียบข้างตนโดยเขาไม่เชื่อว่าเราจะรักษาเอ็งกลางไว้ได้เช่นนั้นก็มีแต่เราจะยับเยินไปทุกที เมื่อคิดเทียบกับเมืองที่เป็นเอ็งกลางเช่นเรา ชนิดเมืองเบลเยียม เมืองฮอลันดแลสวิตเซอร์แลนด์เหล่านั้น ถ้าชาติใหญ่ ๆ ที่อยู่ริมนั้นจะยกเข้าไปตีเอา ก็คงต้องได้หากอาไศรยสัญญาที่ชาติต่าง ๆ เห็นว่าควรจะต้องตั้งไว้เป็นเมืองเอ็งกลางเพราะมีกำลังพอรักษาตัวได้ จึงได้ทำสัญญากัน ถ้าชาติใดจะตีเอาเช่นนั้นก็ต้องหยุดยั้งให้ชาติต่าง ๆ ยินยอมด้วยก่อนจึงจะเอาได้ ก็ถ้าเราจะเชื่อสัญญาที่อังกฤษกับฝรั่งเศสได้ทำกันไว้ว่าจะไม่ล่วงเข้ามาในเอ็งกลางของเรานั้นแล้วจะเฉยเสียไม่ตัดกำลังของเราให้เขาเห็นว่าเราสามารถจะรักษาเอ็งกลางของเราไว้ได้เช่นนั้น ก็คงทำให้เขาหมดความเชื่อเข้าทุกที เราจำจะต้องจัดการให้มีกำลังไว้เหมือนเมืองเหล่านั้นบ้างให้พอที่เขาจะเชื่อเราได้ กำลังเมืองเราทุกวันนี้หย่อมเต็มที ยกตัวอย่างได้เมื่อใกล้ ๆ นี้เอง เช่นเมื่อเสด็จพระราชดำเนินหัวเมืองเหนือครั้งนี้มีการในหัวเมืองแหลมมลายูซึ่งน่าจะต้องการส่งทหารออกไปสัก ๕๐๐ ฤๅ ๑๐๐๐ เท่านั้นก็เกือบจะชักไม่ออก มีแต่ต้องชักจากบางกอกไป ทางนี้ก็คงพ่องอยู่เสมอ ถึงในเมืองลาวเมื่อมีการอันใดขึ้นก็เป็นเช่นนี้เหมือนกัน จึงทรงพระราชดำริเห็นว่าเป็นเวลาที่ควรจะต้องจัดการให้มีกำลังไว้ให้พอแก่การ การทหารทุกวันนี้แม้มีการอันใดขึ้นจะเกณฑ์กองทัพบกไปอย่างแต่ก่อนคนหนุ่มผ้าเขียวจะให้ไปรบเช่นเคยมาก็ไม่ได้เสียแล้ว เป็นการผิดสัญญาที่เราได้เข้ากับเมืองทั้งปวงไว้ เพราะฉะนั้นต่อไปจะเกณฑ์กองทัพบกอย่างเก่าก็ไม่ได้

จึงเห็นว่ากำลังพระนครก็เป็นอันสิ้นไปกว่าแต่ก่อนอีก จึงจำจะต้องคิดจัดแบบแผนวิธีจัด
แลปกครองทหารขึ้นไว้สำหรับบ้านเมือง อีกประการหนึ่งแต่ก่อนนี้ถ้าเราจะจัดก็คงเป็นการ
ยากกว่าเดี๋ยวนี้ เพราะการปกครองเวลานั้นยังกระจัดกระจายอยู่ จะไปต้อนจับคนตั้งจับ
เปิดจับไต่ก็ยาก การภาษีอากรแต่ก่อนก็ไหลเประอยู่ แต่เดี๋ยวนี้การปกครองก็ดีขึ้นแล้ว
การภาษีอากรก็ดีขึ้น ควรจะลงมือจัดการได้ตามเงินที่เราจะมีเหลือจ่ายการอื่นที่จำเป็น
แล้ว ไม่ใช่ว่าจะคิดจัดให้เป็นการใหญ่โตในที่เดียว คงต้องจัดตามทุนที่มีพอจัดได้ แต่
เป็นการจำเป็นจะต้องคิดจัดเสียในเวลานี้ ทรงหวังพระราชหฤทัยว่า พระราชดำริห์อันนี้
คงจะได้รับความอุดหนุนจากพลเรือนในเรื่องที่จะจัดหาคนเจ้าเป็นทหารนั้น ให้เป็นแบบ
แผนอันดีเป็นรูปขึ้นไว้ ให้เสนาบดีกระทรวงกระลาโหม กับเสนาบดีกระทรวง
มหาดไทยปรึกษากันดูว่าจะควรจัดอย่างไร

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ รับสั่งว่าควรต้องจัด แต่วิธีที่จะจัดอย่างไรนั้นยาก ได้ทรงคิดมาหลายอย่างแล้ว
ยังไม่เห็นทางสำเร็จ เพราะว่าถ้าการควบคุมพลเมืองยังคุมกันเป็นหมวดหมู่อยู่เช่นทุกวันนี้
ถึงจะจัดอย่างไรก็คงเป็นอันลองทำเล่นดังกระแสนพระราชดำริห์ทุกอย่าง

มีกระแสตอบไปว่า ทุกวันนี้กำลังบ้านเมืองเรานับว่าหมดแล้ว ถ้ามีการอะไรขึ้นจะให้ผู้ใหญ่บ้านไป
เที่ยวเกณฑ์คนให้มารบอย่างแต่ก่อนก็ไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าไม่มีเวลาไหนที่เราจะ
เคี้ยวคว้างเช่นเดี๋ยวนี้ เพราะกำลังทหารทั้งเมืองมีแต่เพียง ๔๐๐๐ ๕๐๐๐ เท่านั้นที่
จะใช้รบได้จะพอเพียงอะไร พลเรือนจะใช้รบอย่างแต่ก่อนก็ไม่ได้ผิดสัญญา ตั้งแต่เข้า
สัญญากับชาติต่างๆ ในเรื่องนี้มาแล้ว ทรงรู้สึกเปลี่ยนเปล่านั้นมาก

กรมหลวงดำรงกล่าวว่า ได้คิดเป็นในเรื่องนี้เต็มตามกระแสพระราชดำริห์ทุกประการ และยัง
เคยคิดเห็นไปอย่างอื่น นอกจากที่ว่าควรจะมีทหารเลย แต่กรมหลวงดำรงทรงเห็นผิด
กับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าเรื่องคนไม่เห็นยาก เพราะคนอยู่ในพระราชอาณาเขตหมดจะเอา
เมื่อไรก็ได้ ที่ยากนั้นแต่เพียงผลของการที่เอาคนมาแล้วจะเป็นอย่างไรบ้าง แม้ว่าถ้าจะ
ประกาศออกไปว่าให้คนในเมืองใดเมืองหนึ่งเป็นทหารทั้งหมดเช่นนี้ก็อาจจะให้เกิดขบถ
ในที่นั้นๆ เมืองนั้นร้างหมดได้ จึงคิดว่าการที่จะจัดนั้นเรื่องเงินเป็นสำคัญ ถ้าจัดการดี
โดยพลั้งจะไม่ให้ทหารเดือดร้อน ให้เงินเดือนให้มากก็จะได้ทหารมาก แต่เงินจะไม่มี
จ่ายเพราะฉะนั้นจำต้องจัดโดยวิธีให้ถูกเงินด้วย แต่ถ้าให้ถูกเงินนักจนทหารไม่มีสุขจนทน
ไม่ได้ก็ไม่สำเร็จเหมือนกัน จึงควรจัดแต่ตามทางกลาง คือต้องมีทหาร แต่จัดอย่างถูกๆ
เงิน อาไศรยเลี้ยงน้ำใจให้คนรู้แน่ๆ เข้ามาเป็นทหารแล้วจะต้องรับราชการอยู่เพียงมี
กำหนดเท่านั้นแล้วจะได้พ้นจริง ๆ อีกอย่างหนึ่งต้องเลี้ยงทหารให้พอทนอยู่ได้ คือเงิน
การอยู่เวรเดี๋ยวนี้ทำให้คนเหล่านั้นถึงฉิบหายเป็นการทนไม่ได้จริง ๆ คิดว่าถ้าจัดให้เข้า
รับราชการเพียงปีหนึ่งแล้วได้ออกไป แลเวลาที่คนมาอยู่รับราชการนั้นต้องให้มันได้พอ
กินอย่าให้ต้องขาดทุนเช่นนี้ จะไม่เป็นการเลืบทน แต่จะกล่าวชัดว่าให้เท่าใดจะพอนั้น
ต้องเรียนเสียก่อนจึงจะกล่าวได้ แต่ที่ยากเท่านั้นยังมีอยู่อีก ถ้าการที่จะกล่าวนี้เป็นการ

กล่าวโดยเจียบ ๆ เฉพาะให้รู้แต่ในที่ประชุมนี้แล้ว ขอกล่าวว่าเช่นทหารเรือ การที่คนในเมืองที่เป็นทหารเรือจะต้องเป็นทั้งหมดนั้นไม่เป็นการเดือดร้อนแล้ว ได้ลองสอบถามผู้ว่าราชการเมืองเหล่านั้น ได้ความว่าการที่เดือดร้อนกันแต่ก่อนว่าต้องเป็นทหารทั้งหมดนั้นเป็นอันไม่มีแล้ว ที่มันรู้สึกเดือดร้อนอยู่เวลานี้เรื่องการบังคับบัญชา กล่าวคือทอดน้ำมัน เป็นเหตุเพราะนายไม่ดีบ้าง เพราะธรรมเนียมของกรมมันไม่ดีบ้าง จึงทำให้คนท้อถอยมาก การอันนี้โดยจะจัดการแก้ไขก็ไม่ใช่ว่าการเหลือวิสัยจะจัด ถ้าจัดให้ความกดขี่หมดไปได้ความเดือดร้อนก็เบาบาง สิ่งที่ยากอย่างยิ่งนั้นในเรื่องจัดหานายที่จะบังคับการให้ดี ส่วนที่จะจัดเอาคนเป็นทหารนั้นผ่านพลเรือนไม่มีขัดขวางอย่างใด แต่ถ้าจัดเข้าผลจะเป็นอย่างไรนั้นต้องเป็นธุระของทหารที่จะรับผิดชอบ กล่าวคือ การค้าขายจะตกไปบ้างเป็นต้น ขอให้ช่วยกันคิดให้ดีในวิธีที่จะจัดแลเงินที่จะจ่ายอย่างไร แลการที่จะเอาคนมาทำอย่างไร แลการบังคับบัญชาอย่างไรให้ตลอดเป็นแบบแผนเสียก่อน

มีพระราชกระแสว่า ส่วนเรื่องเงินนั้นยังไม่ควรจะคิดในเวลานี้ ถ้าเงินไม่มีแล้วก็เป็นอันจัดไม่ได้ อยู่เอง เวลานี้ขอให้คิดเรื่องแบบแผนที่จะจัดคนเป็นทหารนั้นเสียก่อน การบังคับบัญชาอย่างไรนั้นเป็นหน้าที่ของทหารจะคิดต่อไป แต่ในขั้นต้นนี้เป็นส่วนข้างพลเรือนจะคิดในเรื่องวิธีจัดคนเข้าเป็นทหาร

กรมหลวงดำรงกล่าวว่า ถ้าการบังคับบัญชาไม่ดี คนเดือดร้อนแตกไป ลงท้ายจะโทษพลเรือนว่าไม่ส่งคนให้จะลำบาก

สมเด็จพระเจ้าฯ ขอให้กรมหลวงดำรงกล่าวว่าวิธีจัดจะเอาอย่างไร

กรมหลวงดำรงกล่าวว่า ตามความเห็นกรมหลวงดำรงเห็นว่าคนอายุ ๑๘ ปี ให้เข้ารับราชการประจำเป็นทหารอยู่ปีหนึ่งแล้วยกเป็นริเลฟ แลคนที่รับราชการทหารแล้วไม่ต้องเสียส่วยต่อไป วิธีที่จะจัดนั้น ไม่ต้องมีทหารประจำไว้มาก แต่เวลาต้องการให้เรียกได้มาก

มีพระราชกระแสว่า รับราชการประจำปีหนึ่งจะน้อยนักกระมัง สักสองปีจะดี

กรมหมื่นนครไชยศรีว่า ถ้าต้องการทหารประจำน้อย ริเลฟมากเช่นนั้น ให้ประจำรับราชการเพียงปีหนึ่งจะได้คนมาก เพราะได้คนเปลี่ยนเพิ่มจำนวนเข้ามาทุกปี แล้วชี้แจงต่อไปว่าที่ทหารรู้สึกเดือดร้อนนั้น สำคัญมากเรื่องที่เป็นหมู่ไม่เสมอหน้ากัน บางหมู่ต้องเป็นทหาร บางหมู่ไม่ต้องเป็น อันนี้เป็นการที่เดือดร้อนข้อที่ ๑ กับเรื่องที่ต้องมาเข้าเวรไม่มีที่สุดนั้นเป็นข้อที่ ๒ เป็นข้อเดือดร้อนมากอยู่ ๒ ข้อนี้ กรมหลวงดำรงว่าถึงที่อยู่ก็เดือดร้อน

มีพระราชกระแสว่า ถ้าการเกณฑ์เข้ารับราชการประจำแต่น้อยเวลาเพียงปีหนึ่งเท่านั้นแล้ว จะต้องรู้จำนวนคนเสียก่อนอย่าไม่ว่าจะได้มาพอทยอยกันให้เพียงพอแก่ความต้องการอย่ากรมหลวงดำรงว่า ถ้าจะสำรวจจำนวนเสียก่อนเช่นนั้น เป็นอันเกี่ยวกับเรื่องทำบาญชีสามโนครวัพลเมืองคงเป็นอันไม่ได้จัดสำเร็จได้ การที่ติดเวลานี้สำคัญแต่เรื่องหาคนใช้ไม่ได้

กรมหมื่นนครไชยศรีว่า จะมาหาคนเสียก่อนคงไม่ได้จัดเหมือนกัน เห็นว่าสิ่งที่เดือดร้อนของทหาร ๒ อย่างเช่นกล่าวแล้ว กับเรื่องต้องมารับราชการไกลจากถิ่นของดอนอีกอย่างหนึ่งที่เป็นข้อเดือดร้อนของทหาร ส่วนการที่มุลนายกตชีอันใดนั้นคงจะจัดแก้ไขได้ กรมหลวงดำรงยังยืนอยู่ว่าที่จะจัดไม่สำเร็จเพราะจะหานายทหารที่บังคับการดี ๆ ให้พอจะไม่ได้ เป็นสำคัญกว่าอย่างอื่น

กรมหมื่นนครไชยศรีว่า ถ้าจะจัดพร้อมกันทุกมณฑลทั่วพระราชอาณาเขตเช่นนั้น ก็คงจะทำได้ด้วยเอง

มีพระราชกระแสว่า ที่จะจัดทีเดียวทั้งหมดก็ไม่ได้ด้วยเอง ถึงที่กำหนดว่าคนอายุ ๑๘ ปี จะต้องมารับราชการเป็นทหารเช่นนี้ถ้าจะเอาเข้ารับราชการทั้งหมด เราก็คงไม่ไหวด้วยเอง แต่ข้อที่กรมหลวงดำรงกล่าวว่าให้เข้ารับราชการปีหนึ่งแล้วยกส่งให้ไม่ต้องเสียต่อไปนั้น เป็นวิธีดีอันหนึ่งที่ได้กล่าวในวันนี้ให้เป็นการตกลงได้ ส่วนคนที่กำหนดอายุ ๑๘ ปี ให้เข้ารับราชการนั้นควรกำหนดว่า เป็นต้นว่าในมณฑลหนึ่งมีคนอายุควรรับราชการได้ ๕๐๐๐ คน เราจะต้องการแต่ ๑๐๐๐ ที่จะเอาเข้ารับราชการปีหนึ่งแล้วไม่ต้องเสียส่ง ที่เหลือจากเลือกแล้วก็คงให้เสียส่งไปตามเดิมเป็นอันตกลง

กรมหลวงดำรงกับกรมหมื่นนครไชยศรีกล่าวถึงทหารในมณฑลนครราชสีมาที่จัดอยู่แล้วนั้น เห็นว่าควรแก้ไขเรื่องที่อยู่กับให้มีเงินจ่ายให้พอจะดีขึ้น

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ว่า การที่จะจัดเช่นตกลงกันนี้ จะยากแต่ในมณฑลกรุงเทพฯ

กรมหลวงดำรงว่า ทหารในกรุงเทพฯ ควรจะจัดเอางานเป็นสำคัญ คัดคนที่ดี ๆ ให้เงินเดือนแรง ๆ มีไว้เพียงสองสามกองเท่านั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเห็นชอบด้วย กรมหลวงดำรงกล่าวต่อไปว่า ในกรุงเทพฯ ถ้าจะจัดให้สำเร็จต้องเอาชั้นดี ๆ ลงเสียก่อน ตั้งแต่พระเจ้าลูกเธอและหม่อมเจ้าลงไป แลยังเห็นต่อไปว่าถ้าจะถึงเวลาที่จริงจัง ๆ โรงเรียนนายร้อยกับโรงเรียนราชการที่มหาดไทยจัดอยู่เดี๋ยวนี้จะต้องเป็นโรงเรียนเดียวกันสอนทั้งการทหารและการพลเรือนด้วยกัน นักเรียนจำต้องมีเวลารับราชการทั้งสองอย่างก่อน ต่อไปจึงแยกไปตามส่วนอย่างเดียวกับโรงเรียนพิเศษของรัสเซีย

กรมหมื่นนครไชยศรีกล่าวต่อไปว่า ที่ทหารเดือดร้อนนั้นมีอีกอย่างหนึ่ง คือเรื่องไม่มีที่ยกเว้น เช่นคนมีมารดาแก่เป็นลูกคนเดียว ถ้าคนที่มีที่ค้าขายใหญ่ต้องถูกมาประจำการเป็นทหารเสียไม่มีใครปฏิบัติมารดา ถ้าเสียการค้าขายหมด เช่นนี้เป็นที่เดือดร้อนมาก กรมหลวงดำรงว่า เรื่องใช้ทหารเป็นกุลีอีกอย่างหนึ่งทำให้คนสิ้นรักทหาร กรมหลวงเทวะวงษ์แลกรมหมื่นนครไชยศรีรับรอง

กรมหลวงดำรงว่า การบังคับบัญชาทหารในที่ไกลตาเห็นมีการที่ควรจัดอีกอย่างหนึ่ง คือให้มีผู้ตรวจตรา เช่น อินสเปกเตอร์ ใช้นายทหารเก่า ๆ ชั้นสูง ๆ เช่น กรมหมื่นอดิศร เป็นต้น ให้ออกไปตรวจทำรายงานขึ้นว่าการทหารแห่งใดบังคับบัญชาเลื่องดูกันเป็นอย่างไร แลให้มีอำนาจได้สวนที่จะมีใครมาร้องว่าทหารไปเที่ยวข่มเหงเขาได้ด้วย

กรมหมื่นนครไชยศรีรับรองเห็นชอบด้วย แต่ต้องให้ใช้คนที่สามารถจะตรวจตราได้จริง ๆ และต้องให้ผู้นั้นขึ้นในทหาร เดียวนี้กรมหมื่นนครไชยศรีก็ต้องรับหน้าที่เป็นผู้ตรวจนี้ด้วย

กรมหมื่นนครไชยศรีกล่าวต่อไปว่า การที่จะจัดอย่างใหม่นี้ ที่จะจัดได้ในเวลานี้ มณฑลนครราชสีมา มณฑลราชบุรี กับมณฑลอิสานอีกมณฑลหนึ่งพอจะจัดเรื่องกำหนดอายุ ๑๘ ปีเข้ารับราชการ แลเรื่องให้มีที่ยกเว้นได้ กรมหลวงดำรงรับรองว่าจัดได้ แต่ขอให้ร่างเป็นวิธีที่จะจัดการอย่างไรขึ้นเสียก่อน ให้เห็นว่าจะไม่เป็นที่เดือดร้อนแล้ว ลงมือจัด มณฑลนครราชสีมาที่เดียวได้ ทั้งเสนาบดีมหาดไทยแลข้าหลวงเทศาภิบาลคลจะอุดหนุนจนเต็มกำลัง แล้วกล่าวต่อไปว่าในมณฑลนครราชสีมา นั้น ถ้าได้จัดเรื่องที่อยู่แลการบังคับบัญชาแลมีวิธียกเว้นได้ดีแล้ว แลเมื่อคล้งยอมให้จ่ายเงินสำหรับจัดการนี้แล้วก็ เป็นอันจัดได้ที่เดียว แต่ในมณฑลราชบุรีนั้นจะมีที่ลำบากเรื่องข้าเจ้าบ่าวขุนนาง จะต้องคิดเสียให้ตลอดก่อน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ถ้าจะจัดจริง ๆ แล้วเรื่องข้าเจ้าบ่าวขุนนางก็ต้องละลายไปเองไม่ยากอันใด

กรมหลวงดำรงถามถึงนักเรียนนายร้อยเดี๋ยวนี้ได้มีเวลารับราชการอย่างนายสิบ คือได้อยู่กับทหารบ้างฤาไม่ กรมหมื่นนครไชยศรีว่าได้อยู่เป็นอย่างนักเรียน ถ้าจะบังคับให้อยู่ปนกับทหารจะไม่มีใครสมัครเป็น กรมหลวงดำรงเห็นว่าควรให้มีเวลาได้อยู่ปะปนกับทหารบ้างก่อนที่จะได้เป็นนายร้อย เพราะกรมหลวงดำรงเอง แลกรมขุนพิทยลาภแลเจ้านายที่เป็นทหารมาก่อน ได้รับประโยชน์จากการที่ได้อยู่ปะปนกับทหารได้รู้การที่ทหารอยู่กัน มีสุขทุกข์อย่างไรมาเป็นประโยชน์ในการชำนานมาก

กรมหมื่นนครไชยศรีกล่าวว่า การทหารเวลานี้ที่รื่องกันมากเรื่องทหารในมณฑลอิสานแลอุดร จะควรทำอย่างไร

กรมหลวงดำรงว่า ขอให้รอไว้อย่าเพ่หัดทหารในมณฑลเหล่านี้เลย จะคิดจัดโดยวิธีตำรวจ

ภูธรเสียก่อน แล้วไปจึงเอาเข้ารูปได้ง่าย

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ กล่าวว่า หัวใจของทหารนั้นมียู่สามมณฑล คือ มณฑลกรุงเก่า นครไชยศรี ปาจิณบุรี กรมหมื่นนครไชยศรีรับรอง

กรมหลวงดำรงถามว่า ถ้าจะจัดในสามมณฑลนั้น กระทรวงกลาโหมพร้อมแล้วฤา ไม่ในการที่จะจัดนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเห็นว่าถ้าจะจัดให้ได้ก็ต้องเลิกวิธีเลข ใช้เก็บเป็นส่วยเสียก่อนจึงจะจัดได้ เพราะความลำบากติดด้วยวิธีควบคุมเลขอย่างเก่ายุ่งเหยิงมาก

มีพระราชกระแสว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นวิธีเก็บเงินค่าราชการเลขฉบับหนึ่ง โปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนพิทยลาภอ่านในที่ประชุมใจความว่า จะขอแบ่งการเก็บเงินค่าราชการเลขจากเจ้าหมื่นเป็นสองตอน จัดจำนวนตั้งแต่ศก ๑๒๐ ต่อไปให้เร่งรัดให้ได้จริง ๆ ตอนหนึ่ง ส่วนค้างเก่าตั้งแต่ศก ๑๑๙ ขึ้นไปจัดวิธีเร่ง ถวายยอมให้ส่งเลขเป็นไพร่หลวงพระราชทานเงินค่าราชการที่ค้างให้อีกหลายวิธีตามเหตุที่จะเป็นเฉพาะเรื่อง

กรมหลวงดำรงกล่าวว่า ขอคัดค้านความเห็นอันนี้ เห็นว่าถ้าจะจัดการทหาร ความเห็นนี้ก็ไม่
ต้องกับการ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ รับสั่งว่า ถ้าจะจัดการตั้งปฤชากันวันนี้แล้ว ความเห็นนี้เป็นอันใช้ไม่ได้อยู่
เอง แต่ถ้ายังไม่จัดการอย่างใดใหม่ ก็ทรงเห็นว่าต้องจัดตั้งนี้ ถ้าจะปล่อยไปอย่างเดิม ยิ่ง
ค้างทับถมไปอีกก็ปีก็แปลว่าเงินหลวงสูญไปเสมอ

กรมหลวงดำรงว่าจะต้องจัดการอย่างใดให้เอาแต่อย่างหนึ่ง ถ้าจะเก็บเป็นส่วยตามมณฑล ต้อง
เลิกระบบเดิมเจ้าหมื่น ถ้าจะให้คงมีเจ้าหมื่นไว้ต้องเลิกการเก็บส่วยตามมณฑล จะจัดป
กันทั้งสองอย่างไม่ได้ แต่กรมหลวงดำรงเห็นว่าที่ยุ่งยากทุกวันนี้เพราะเรื่องเจ้าหมื่น ถ้า
เลิกเจ้าหมื่นน่าจะเป็นเก็บส่วยตามมณฑลแล้ว แม้เงินในมณฑลเดียวที่เก็บได้ก็มากกว่า
เงินที่กรมพระสุรัสวดีเก็บได้จากเจ้าหมื่นทั้งหมดเสียแล้ว ทุกวันนี้คนซื้อมือขาวที่ไม่มีเจ้า
หมื่นมีมาก ถ้าจะคิดรวมคนในร้อยคนคงจะมีคนที่เป็นคนไม่มีหมื่นกว่า ๘๐ คน จึงเห็นว่า
เก็บเป็นส่วยให้เสมอหน้ากันดีกว่าเก็บตามเจ้าหมื่นอย่างเดิม ทั้งจะได้สิ้นความยุ่งยาก
เรื่องคนเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งกรมหลวงดำรงจะต้องถวายเป็นฎีกาอีกรำไปจนกว่าจะเลือก
ใครเป็นผู้ใหญ่บ้านก็เลือกได้

แล้วกรมหลวงดำรงถามกรมหมื่นนครไชยศรีว่า การที่จะจัดให้มีที่ยกเว้นไม่ต้อง
เป็นทหารได้นั้นต้องเข้าใจว่าผู้ที่เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นอันจะได้ยกเว้นไม่ต้องเป็น
ทหารฤาไมใช่

กรมหมื่นนครไชยศรีว่า คนที่จะคัดเอาเข้าเป็นทหาร มณฑลเป็นผู้ส่งเอง ก็เท่ากับเป็นอันยกเว้น
เพราะแล้วแต่จะส่งใครมาเป็น สุดแต่ให้เต็มตามที่ทหารต้องการเท่านั้น

กรมหลวงดำรงว่า ถึงการที่จะเก็บส่วยตามมณฑลก็ต้องยกเว้นพวกกำนันผู้ใหญ่บ้านไม่ต้องเสีย
ส่วยเหมือนกัน จะมีลำบากในเรื่องเก็บส่วยนี้ก็แต่เรื่องข้าเจ้าปาวขุนนางมูลนายจะเดือด
ร้อน เพราะจะเรียกมาใช้การในตัวอย่างแต่ก่อนไม่ได้ ตัวไพร่เสียส่วยแล้วไม่ต้องมีม
นายอันใดอีก ถ้ายังมีมูลนายอยู่หัวเมืองรีบเก็บไม่ได้ รีบเก็บได้แต่ว่าต้องไม่มีที่ยกเว้น
อันใด เก็บเสมอหน้ากันหมด ส่วนทหารที่ยกเว้นก็ต้องจ่ายตราภุมให้ หัวเมืองจะเก็บ
ทั่วหน้ากันจะส่งเงินตราภุมให้ก็ตาม นอกจากตราภุมแล้วเป็นไม่ต้องยกเว้นอันใดอีก
ถึงผู้ที่พ้นราชการทหารแล้วก็ต้องมารับตราภุมทุกปี จะได้เป็นโอกาสสำหรับรดมคนได้
ง่ายด้วย ถ้าจะจัดทหารแห่งใด จะต้องจัดวิธีเก็บส่วยให้ลงแบบไม่ต้องฟังตัวสิบยกฤอัน
ใดอีก ให้ฟังแต่ตราภุมอย่างเดียวเช่นนี้เสียก่อน เมื่อคนต้องเสียส่วยทั่วกันหมดไม่มีที่
ยกเว้นเช่นนั้น แล้วลงมือจัดการทหาร ใครได้รับราชการทหารครบกำหนดแล้วได้ออก
ไปทำมาหากินไม่ต้องเสียส่วยตอนให้เห็นความเย็นทางเป็นทหาร การทหารคงสำเร็จได้
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ รับสั่งว่า ที่สำคัญอยู่ที่ใน ๓ มณฑล คือ กรุงเก่า นครไชยศรี ปาจิณบุรี ถ้าใน ๓
มณฑลนี้ยังไม่ได้ประกาศเลิกเลขไปเก็บเป็นส่วยอย่างมณฑลราชบุรีแล้ว ต้องนับว่าเป็น
อันยังไม่ได้จัดการทหาร กรมหมื่นนครไชยศรีรับรอง

กรมหลวงดำรงว่า ในมณฑลราชบุรีเพิ่งจัดขึ้นใหม่ยังไม่แน่ใจว่าจะเป็นความสำเร็จๆไม่ ขอรอฟังดู
จนสิ้นปีก่อน เมื่อราชบุรีสำเร็จได้จึงค่อยขยายมณฑลอื่นอีกต่อไป กรมหลวงดำรงสง
ไสยว่าในมณฑลราชบุรีจะยังไม่เรียบร้อยได้เพราะไปลำบากเรื่องข้าเจ้าบ่าวขุนนาง
สมเด็จพระที่นั่งฯเห็นว่า เรื่องข้าเจ้าบ่าวขุนนางนั้น เมื่อกล่าวมูลนายจะเดือดร้อนจะพระราช
ทานเงินอุดหนุนให้แก่เจ้านายข้าราชการแทนกำลังที่ได้ใช้เลขอยู่ในเดี๋ยวนี้ จะคิดพระราช
ทานตามศักดินาทุกอย่างก็ตาม ยิ่งดีกว่าจะปล่อยให้เจ้าหม้อยู่เช่นบัดนี้ ขัดขวางแก่
การที่จะจัดหลายอย่าง

กรมหลวงเทวะวงษ์เห็นว่าไม่จำเป็นต้องพระราชทานอันใดอีก จะจัดอย่างไรก็จัดได้ที่เดียว

กรมหลวงดำรงถามกรมหมื่นนครไชยศรีว่า ที่จะจัดอย่างใหม่ เอาคนหนุ่มเป็นทหารรับราชการ
ประจำปีหนึ่งแล้ว จะให้ออกเป็นริเลฟต้องเข้าเวรอยู่อีกกี่ปี กรมหมื่นนครไชยศรีว่า ๕ ปี
กรมหลวงดำรงเห็นด้วยว่าถ้าต้องรับราชการเพียงเท่านี้ไม่เดือดร้อนอันใดเป็นอันสำเร็จ
แต่ต้องทำที่ละมณฑล แลต้องเตรียมตัวให้รู้ไว้ด้วยว่าเงินส่วยที่จะเก็บจากตัวคนนั้นต่อไป
จะหมด จะไม่มีคนเก็บ

มีพระราชกระแสว่า ที่จะจัดที่ละมณฑลนั้นถูกแล้วทรงรับรองด้วย แต่เรื่องเงินนั้น ในชั้นต้นเรา
จะจัดแต่น้อยก่อน จะไม่สู้กระไรนักพอจะทำได้

กรมหมื่นนครไชยศรีว่า ในสามมณฑลคือ กรุงเก่า นครไชยศรี ปาจิณนั้นต้องจัดพร้อมกัน
มีพระราชกระแสว่า เมื่อตกลงเป็นอันจะจัดเช่นนี้แล้ว ต้องคิดเสียว่าจะจัดมณฑลใดบ้างจะต้อง
จ่ายอย่างใดบ้าง ต้องคิดให้เสร็จก่อนที่จะลงมือจัด

แล้วมีพระราชกระแสต่อไปว่า เมื่อตกลงวิธีที่จะจัดอย่างใดเช่นนี้แล้ว ยังทรงมี
เรื่องอื่นที่จะกล่าวในบัดนี้อีก คือเรื่องกำลังสาตราวุธ

สมเด็จพระที่นั่งฯว่า เรื่องนี้เกี่ยวกับเงิน

กรมหลวงดำรงว่า ข้อต้นเห็นควรต้องคิดทำปัสถานเอง เพราะทหารเราทุกวันนี้ได้ยิงปืนน้อยนัก
การรบทุกวันนี้สำคัญที่ยิงปืนแม่นเป็นอย่างยิ่ง

กรมหมื่นนครไชยศรีว่า ในเวลานี้จะต้องคิดว่าในมณฑลนครราชสีมาที่จะลงมือจัดได้เดี๋ยวนี้
จะมีทหารประจำสักเท่าใดจะได้เป็ะทางดำริห์ในเรื่องอาวุธได้

กรมหลวงดำรงว่า สัก ๕๐๐ จะพอดี สมเด็จพระที่นั่งฯทรงเห็นว่า สัก ๘๐๐ กรมหลวงดำรงว่าถ้า
มีเงินจ่ายแล้วมีมากกว่านั้นก็ได้ แล้วถามว่าตามที่จัดอยู่เดี๋ยวนี้ ในมณฑลนครราชสีมา
ให้ทหารอยู่ประจำนานเท่าใด กรมหมื่นนครไชยศรีตอบว่า ๓ ปี กรมหลวงดำรงว่าที่จะ
จัดต่อไปให้มาอยู่ประจำครั้งแรกปีหนึ่ง แล้วออก ต่อไปต้องมาเข้าเวรเพียงปีละเดือน
หนึ่งอีก ๕ ปี เป็นพันราชการเช่นนี้เห็นพองามดี สำคัญอยู่แต่เรื่องนายทหาร จะหายาก
เท่านั้น

กรมหมื่นนครไชยศรีว่า ส่วนที่จะจัดในมณฑลนครราชสีมาที่มานั้นเรื่องนายเป็นรับได้ ไม่เป็นไร

มีพระราชกระแสว่า เครื่องแต่งตัวทหาร แลอาวุธนั้นต้องเตรียมให้พอ สำหรับเวลาที่มีเหตุที่ต้อง

เรียกคนริเลิฟมารับราชการต้องมีจ่ายให้พอ กรมหมื่นนครไชยศรีรับรอง
กรมหมื่นนครไชยศรีถามว่า ทหารในมณฑลอิสานแลอุดรนั้นจะตกลงอย่างไร

กรมหลวงดำรงว่าไม่ควรจะเลิก ให้คงมีต้องแต่งอยู่เช่นนั้น

กรมหมื่นนครไชยศรีว่า ที่กล่าวกันมากอยู่ในเวลานี้ ก็เพียงที่ต้องไปประจำอยู่หลาย ๆ ปี ลำบาก
มาก กรมหลวงดำรงว่าควรจะให้พลกรมหมื่นสรรพสิทธิขึ้นไปให้ทรงจัด การให้มีทหารแต่
พอขึ้นชื่อว่ามีไว้ก่อน คงจะตลอดได้ แล้วปรารภต่อไปถึงมณฑลอุดร พระองค์เจ้าวัฒนา
จัดทุกวันนี้ยังกระร่งกระแรงอยู่ แล้วมีพวกที่เรียกว่านักเรียนทหารอะไรอีกพวกหนึ่ง ซึ่ง
กรมหลวงประจักษ์เกลี้ยกล่อมเข้าไว้ จึงวิตกว่ากรมหลวงประจักษ์จะได้ไปรับสัญญา
พวกนั้นไว้อย่างไรบ้างก็ไม่แจ้ง ถ้าการที่ท่านรับสั่งไว้อย่างไร ไม่เป็นไปได้สมดังสัญญา
ไว้ จะทำให้คนเข็ดจนเลยจัดการทหารต่อไปจะไม่สำเร็จ แต่ส่วนทางเชียงใหม่นั้นเจ้า
อินทวโรรสหนักมากเพราะยังไม่เข้าใจว่าจะจัดอย่างไร อาศัยรายที่ต้องแนะนำชี้แจงดี ๆ
คงสำเร็จได้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า การที่จะจัดนั้นสำคัญที่ให้เราจัดเหมือนกันทุกแห่งแล้วคงสำเร็จได้
กรมหลวงดำรงว่า ที่แรกพอประกาศออกไปว่าจะต้องเป็นทหารทั้งหมดคนคงแตกหักหนึ่ง แต่
ก็ต้องทนเอา แต่คงไม่เป็นไรนักเพราะได้อาศัยรายการที่เก็บส่วยทั่วหน้ากัน คนที่ได้รับ
ราชการทหารแล้วไม่ต้องเสียส่วยเป็นเครื่องให้คนนิยมต้อนรับเป็นทหารได้
ในที่สุดจึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนพิทยลาภรวบรวมข้อความที่ได้ไปถูกษาดกลงกันในวันนี้ มี
ข้อความที่ควรเก็บใจความได้ดังนี้

๑ การทหารจำจะต้องจัดให้เป็นแบบแผนวิธีมั่นคง จะเริ่มจัดไปตามเงินที่จะมีพอ
จัด

๒ วิธีที่จะจัดนั้น ในขั้นต้นจะต้องเลิกวิธีเลขที่เก็บเงินค่าราชการตามเจ้าหมู่เสีย ใช้
เก็บเป็นส่วยตามมณฑล

๓ การทหารนั้นจะได้จัดไปที่ละมณฑล ในขั้นนี้จะจัดในมณฑลนครราชสีมาได้
ก่อนเพราะเก็บส่วยกันอยู่แล้ว ต่อไปจะได้จัดในมณฑลราชบุรี ซึ่งกำลังจัดการเก็บเป็น
ส่วยอยู่ ต่อไปจะได้จัดการเลิกวิธีเลขที่เก็บส่วยแล้วจัดการทหารในมณฑลกรุงเก่า นคร
ไชยศรี ปาจิณบุรี ทั้งสามมณฑลอีกคราวเดียวกัน

๔ วิธีจัดการทหารนั้น บรรดาคนในมณฑลใดที่จะจัดเป็นทหาร มีกำหนดใน
ระหว่างอายุตั้งแต่ ๑๘ ปี ถึง ๒๐ ปี จะต้องเป็นผู้สำหรับเลือกเข้ารับราชการทหารทั้ง
หมด แล้วแต่มณฑลใดจะต้องการมีทหารประจำเท่าใด มหาดไทยจะจัดส่งให้พอ ส่วนผู้
ที่เหลือจากที่เลือกเป็นทหารแล้วให้คงเสียส่วยต่อไป แต่จะเลือกเข้าที่หลังต่อไปปีใดก็
เลือกได้

๕ ส่วนคนที่เลือกเข้าเป็นทหารนั้น จะต้องอยู่ประจำรับราชการชั้นแรกปีหนึ่ง ออกไปออกเป็นรียเฟต้องเข้าเวรปีหนึ่งระหว่างเดือนหนึ่งฤาสองเดือนไปอีก ๕ ปี เป็นปลดราชการไม่ต้องเข้าเวร ต่อมีการสำคัญที่จะรวมเรียกเมื่อใดก็เรียกได้

๖ บรรดาผู้ที่ได้รับราชการทหารแล้ว ต่อไปไม่ต้องเสียส่วย แต่ต้องรับตราฎมทุกปี จะได้ส่งตราฎมให้แก่เจ้าพนักงานเก็บส่วยแทนเงิน

๗ จะต้องคิดวิธียกเว้นผู้ที่ควรยกเว้นจากราชการทหาร เงินมารดาแก่ผู้มีบุตรคนเดียว ถ้าคนที่ทำการค้าขายใหญ่อยู่เป็นต้น

๘ ส่วนทหารจะต้องจัดในเรื่องนายทหารแลที่อยู่ของทหารกับทั้งอัตราเงินเดือนแลการบังคับบัญชาให้ดีขึ้น อย่าให้คนเดือดร้อนได้

๙ จะต้องยกเว้นไม่ใช้ทหารทำการกุลี

๑๐ จะจัดจัตนายทหารเก่าที่เป็นคนชั้นสูงแลสามารถ ให้เป็นผู้ไปเที่ยวตรวจทำรายงานยื่นต่อกรมทหารว่าการทหารแห่งใดบังคับบัญชาเลี้ยงดูกันเป็นอย่างไร แลให้มีอำนาจไต่สวนคดีที่มีผู้มาร้องกล่าวโทษทหารได้ด้วย ผู้ตรวจนี้ให้ขึ้นอยู่ในกรมทหาร

๑๑ จะต้องจัดให้มีเครื่องแต่งตัวแลอาวุธไว้ให้พอจ่ายในเวลาที่จะรวมคนรียเฟฤากองหนุนเข้ามาด้วยประมาณจะต้องมีปืนในชั้นนี้ราว ๒๐๐๐๐

๑๒ จะดำริห์จัดการทำปัสตันเอง ให้กระทรวงกละลาใหม่ไปคิดประมาณปัสตันจะต้องใช้ราว ๕ เท่าจำนวนคนประจำ

๑๓ ส่วนทหารในกรุงเทพฯ นั้นจะต้องจัดคัดคนที่ดี ให้เงินเดือนแรง ๆ มีไว้แต่เพียงสองสามกองแลจะเริ่มเอาคนชั้นผู้ดีลงไปเป็นทหารก่อน ต่อไปจะรวมโรงเรียนนายร้อยกับโรงเรียนราชการมหาดไทยเป็นอันเดียวกัน ผีกัห้ราชการทั้งทหารแลพลเรือนรวมกัน

๑๔ ทหารในมณฑลอิสาน อุดร ภายัพ ให้คงมีทหารไว้ก่อนตามวิธีจัดทหารในมณฑลนครราชสีมา มหาดไทยจะจัดคนส่งให้เป็นทหาร

๑๕ ให้เจ้านาที่ไปคิดกำหนดการ กำหนดตำบล แลกำหนดเงินที่จะจัดตามความที่ตกลงกันนี้ทีเดียว เมื่อมีเงินพอจะจัดในมณฑลใดได้จะได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ลงมือจัดทีเดียว

กรมหลวงดำรงขอให้อัดไว้ด้วยว่า การที่จะจัดในการส่งคนเป็นทหารนี้ บางที่กระทรวงมหาดไทยจะต้องขอขึ้นเงินในงบประมาณบ้าง

มีพระราชกระแสต่อไปว่า เมื่อเป็นการตกลงกันเช่นนี้แล้ว ขอให้ที่ประชุมเสนาบดีช่วยอุดหนุนในเวลาที่จะตรวจงบประมาณทหารด้วย เพราะคลังคงต้องกดงบประมาณทหารมาก ขอให้ตั้งใจช่วยให้สำเร็จอย่าให้ต้องตัดนัก

กรมหลวงดำรงกล่าวว่า ยังการทหารเรืออีก จะต้องจัดแก้ไขมาก แต่รอไว้จัดเวลาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอจะได้ความอุดหนุนของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเป็นกำลังมาก

มีพระราชกระแสต่อไปว่า ยังอีกข้อหนึ่งซึ่งทรงรอไว้ยังไม่ได้ดำริส แต่เป็นการที่จำจะต้องดำริห์ ด้วยเหมือนกัน คือ เรื่องการรักษาปากอ่าวของเรา เดียวนี้เป็นอันเรือรบทุกชาติเข้ามาได้ พันป้อมต่าง ๆ ที่มีอยู่ได้แล้ว โดยจะมีเหตุการณ์อะไรขึ้นเรือรบมันมาจ่ออยู่หน้าสถานทูต ของเขาเสียแล้ว จะจัดแก้ไขประการใดได้บ้าง

กรมหลวงเทวะวงษ์วสวัตติ์ต่างกล่าวว่า ข้อนี้ไม่สู้กระไรนัก เพราะในตอนฝั่งแม่น้ำ เจ้าพระยานี้ยังไม่สู้มีการที่น่ากลัวนัก

มีพระราชกระแสว่า ควรต้องคิด เพราะเหตุว่าถ้าจะมีคอเวอนเนอไรที่พุ่งเข้าประสงค์จะชู่เรา ส่งเรือรบเข้ามาส่วนเรือรบมาทำการเลย ๆ ไปฝ่ายเราจะตั้งตั้งจนถึงมีเหตุต่อสู้กันขึ้นฤ ฝ่ายเขาเข้ายึดเอาไว้แล้ว แท้จริงก็คงจะไม่ยึดเอาทีเดียวได้ แต่การที่จะให้ออกไปนั้น ต้องมีผู้อื่นนั้นก็คงมาลือไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ไปจากเราอีกต่อไป อยู่ในฐานเข้าเนื้อเราเสมอ แต่ถ้าเห็นว่ายังไม่ควรคิดในคำวันนี้ก็ตามเกิดขอแต่ให้จำไว้ไปคิดแก้ไขมาสำหรับจะ ได้ปรึกษากันในคราวต่อไปแต่ขอให้เข้าใจว่า การอันนี้เป็นข้อสำคัญมาก เพราะทาง ปากอ่าวนี้รักษายากมาก

กรมหลวงเทวะวงษ์วสวัตติ์กล่าวว่า ชาติอื่น ๆ มีสัญญาชัดเจน แลสัญญาฝรั่งเศส หลวมมาก เมื่อมี การที่จะห้าม ถ้าพูดไปก็ไม่งาม เป็นอันเหมือนหนึ่งเราห้ามเกินไป เพราะเรือรบลำหนึ่ง สองลำจะทำอะไรได้ แลเขามีการพูดกันว่าเขามารักษาผลประโยชน์ของคนในบังคับเขา อะไรต่าง ๆ ได้ด้วย

กรมหมื่นนครไชยศรีว่า การที่เรือรบเข้ามาก็เพื่อจะชู่แสดงอำนาจเท่านั้น จะทำอะไรจริง ๆ ก็ไม่ได้ ๆ แต่ชู่เช่นคราวก่อนเท่านั้น

มีพระราชกระแสว่า รู้แล้วว่าจะทำอะไรจริง ๆ ไม่ได้เป็นแต่ตั้งใจเข้ามาชู่เท่านั้น แต่เมื่อเห็นว่า เราไม่มีเครื่องป้องกันต่อสู้ได้เลย ใครจะหวังได้ว่าจะไม่ทำการเลยไปได้บ้าง ก็ถ้ามันทำ เลยไปแล้ว ถึงจะปลดเปลื้องภายหลังอย่างไร ๆ เราคงต้องเข้าเนื้อเข้าไปไม่มากนักน้อย ขอให้ดำริห์ทางแก้ไขไว้ แต่การที่ได้ประชุมตกลงกันเท่าในคำวันนี้เป็นที่พอพระราช หฤทัยมากอยู่แล้ว ยังไม่ทรงเร่งให้ปรึกษาเรื่องนี้ในคำวันนี้ต่อไป เป็นแต่ขอให้จำไป คิดหาทางแก้ไขมาปรึกษากันในคราวหน้าเถิด

เลิกประชุมเวลา ๗ ทุ่ม ๑๕ นาที

ภาคผนวก ง.
รายงานจัดราชการในกรมยุทธนาธิการ
(26 ต.ค. 123)

ที่ ๔๓/๑๐๑๕๓
ศาลายุทธนาธิการ
วันที่ ๒๖ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ใน
ราชการกรมยุทธนาธิการ ร.ศ. ๑๒๒-๑๒๓ ที่ได้ดำเนินการอยู่แล้ว กับทั้งเหตุผลแลความดำริห์
ที่จะเริ่มจัดการต่อไป

๑. ในกรมยุทธนาธิการกลางได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีรองผู้บัญชาการขึ้นอีก
ตำแหน่งหนึ่ง นายพลตรีพระยาสิทธิราชเดโชไชยเป็นผู้ลงพระเดชพระคุณในตำแหน่งนี้ ได้
เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ดำริห์และอำนวยการก่อสร้าง ทั้งสรรพการที่เกี่ยวข้อง
กับจัดสถานที่ต่าง ๆ แลเป็นหน้าที่ตรวจคดีความที่ศาลทหาร ได้พิจารณาปรึกษาโทษมาแล้ว ใน
ความซึ่งจะต้องนำเสนอผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการกับทั้งเป็นหน้าที่ตรวจแลอำนวยการแทนผู้
บัญชาการกรมยุทธนาธิการในสิ่งซึ่งควรแล้วเสร็จไปได้โดยง่าย แลในการเบ็ดเล็ดซึ่งจะสำเร็จ
ไปได้โดยเร็ว เป็นทางสะดวกขึ้นในวิธีปกครองเป็นอันมาก แลเป็นทางสะดวกในราชการทหารบก
ที่คิดเพิ่มพูนให้ใหญ่ยิ่งแลมีการมากขึ้นเช่นที่เป็นจริงอยู่ด้วย เพราะเปิดโอกาสให้ผู้บัญชาการ
กรมยุทธนาธิการ ได้มีช่องและเวลาดำริห์ทางการและระเบียบการที่จำเป็นต้องจัดวางขึ้นแลใช้
เวลาความคิดติดเนื่องอยู่เสมอ ไม่ต้องไปเสียเวลาเสียในทางเบ็ดเล็ดเล็กน้อย ดำริห์การที่สำคัญ
ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการจัดทหารทั่วทั้งพระราชอาณาจักร นับว่าการที่ได้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้มีรองผู้บัญชาการขึ้นนี้เป็นประโยชน์ในกรมยุทธนาธิการยิ่ง

๒. กรมปลัดทัพบก มีหน้าที่ระเบียบการปกครอง แลการทะเบียนราษฎรคนบาญชีนาย
ทหาร การเปลี่ยนตำแหน่งตั้งตำแหน่งและบำเหน็จความชอบ ทั้งการหนังสือโต้ตอบและคำสั่ง
ทั่วไป มีหน้าที่สำคัญนักในกรมยุทธนาธิการ

หน้าที่ดังกล่าวมาแล้วนี้ เดิมจัดอยู่เป็น ๓ แผนก

(ก) แผนกสมุหบาญชีใหญ่ ซึ่งมีหน้าที่ในการทะเบียนราษฎรคนตลอดจนการปลดหักแล
ออกใบอนุญาตต่าง ๆ กับมีสาขาออกไปตามมณฑลหัวเมือง ในแผนกข้าหลวงทหารบก ใน
แผนกนี้ถ้ามณฑลใดที่ไม่มีกรมทหารตั้งอยู่ ข้าหลวงทหารบกก็มีหน้าที่สำหรับติดตามคนซึ่งหลบ
หนีอยู่มอยู่ในมณฑลนั้น แลจัดการชำระหมู่ส่งทะเบียนพที่ชำระใหม่มายังสมุหบาญชีใหญ่ ถ้าเป็น
มณฑลที่มีกรมทหารตั้งอยู่ ก็ต้องทำการต่าง ๆ อย่าง ๆ เดียวกันกับสมุหบาญชีใหญ่ทุกประการ

เป็นแต่เฉพาะสำหรับมณฑลนั้นมณฑลเดียว แล้วจึงต้องทำทะเบียนนั้นแยกส่งมารวมเก็บที่สมุห
 บาญชีใหญ่ด้วย

(ข) แผนกเวอร์หนังสือมีหน้าที่ในการหนังสือโต้ตอบทั้งท้องตราแลคำสั่ง รวมทั้งการแบบ
 ธรรมเนียมการปกครองซึ่งได้มีข้อบังคับหรือได้จัดให้มีข้อบังคับขึ้นนั้น

(ค) แผนกเวอร์มีหน้าที่ในการบาญชีแลปฎินายทหารชั้นสัญญาบัตร ทั้งรวบรวมบาญชีคน
 ตั้งแต่งตำแหน่งยศ หรือเปลี่ยนหน้าที่แลบำเหน็จความชอบ กับรับใบสมัคแลได้สวนเรื่องผู้สมัค
 เปนนักเรียนนายร้อยตลอดบาญชีทะเบียนนักเรียนนายร้อย

3. ครั้นเมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้ข้อบังคับลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. ๑๒๒ ขึ้นใน
 บางมณฑล หน้าที่กรมปลัดทัพบกมีเพิ่มขึ้นเปนแผนกใหญ่อีกแผนกหนึ่ง ซึ่งต้องจัดระเบียบการ
 ทั้งนี้ ทั้งการหนังสือโต้ตอบแลคำสั่งก็ทวีมากขึ้น คือ ร.ศ. ๑๒๑ มี ๑๒๐๐๐ ฉบับเศษ ร.ศ. ๑๒๒
 มากขึ้นเปน ๑๕๐๐๐ ฉบับเศษ แลถ้าจะเทียบถึงปีแรกที่ข้าพระพุทธเจ้าเข้ามารับราชการเมื่อ ร.
 ศ. ๑๒๖ ซึ่งมีหนังสือโต้ตอบไปถึง ๖๐๐๐ ฉบับก็พอจะเป็นเครื่องสังเกตได้ ว่าวิธีการของทหาร
 บกขยายตัวขึ้นเท่าใดแลงานมากขึ้นเท่าใด ทั้งเมื่อระลึกถึงการทั้งนี้ในกรุงเทพฯ ก็ได้ใช้ตกลงกัน
 เสียด้วยปากเปนอันมาก ซึ่งแต่เดิมมักใช้เป็นหนังสืออยู่นั้น ย่อมจะเห็นความเหน็ดเหนื่อยของ
 ราชการทหารในแผนกนี้โดยแท้

ใช้แต่เท่านั้น เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเลขส่วยฝ่ายพระราชวังบวรฯ
 มาสมทบเปนทหาร การชำระเลขหมู่นี้ เดิมข้าพระพุทธเจ้าได้หวังในกระทรวงกลาโหมเปนอัน
 มาก ที่จะให้ได้ตัวคนมาฉลองพระเดชพระคุณในกรมทหารที่เดียว การก็หาสำเร็จเช่นมาทหมาย
 ไม่ มีเรื่องยุ่งๆ โกงๆ แลติดขัดในเรื่องที่จะได้ตัวคนหมู่นี้มาฉลองพระเดชพระคุณตลอดมา การ
 ยังตกหนักอยู่ในแผนกปลัดทัพบกซึ่งจะต้องกระทำการนั้นอีกชั้นหนึ่งจึงได้รับใส่เกล้าใส่กระหม่อม
 จัดให้นายพันเอกพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ เปนข้าหลวงพิเศษชำระเลขหมู่นี้เข้าเปนทหารเปน
 แผนกหนึ่งเท่านั้นตากหาก คนซึ่งในบาญชีมี ๓๐๐๐๐ คนนั้น เมื่อก่อนนายพันเอกพระยาศักดาภิ
 เดชวรฤทธิเข้าทำการ ซึ่งได้คนแล้วไม่ถึง ๒๐๐๐ นั้น แลสังเกตดูเหมือนจะได้โดยยากแลช้า ก็
 ค่อยๆ เล่าขึ้นโดยที่นายพันเอกพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิรับได้คนมารวมทั้งสิ้นในเมื่อเวลาเป
 ่นาทีอยู่นั้นอีกประมาณ ๓๐๐๐ คน บัดนี้นายพันเอกพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิได้ถึงแก่กรรมไป
 เสียแล้ว หน้าที่ยังคงตกหนักอยู่กับกรมปลัดทัพบกอีกก้อนใหญ่

โดยสังเกตเห็นการที่เปนมาเช่นนี้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้รับพระราชทานจัดระเบียบกรม
 ปลัดทัพบกขึ้นใหม่ให้สมกับหน้าที่ๆ มีมากขึ้น ทั้งนี้รวมขึ้นอยู่ในกรมปลัดทัพบก คือนายพันเอก
 พระยาวรเดชศักดาบุษเปนผู้ฉลองพระเดชพระคุณในตำแหน่งนี้ แผนกที่ ๑ มีหน้าที่ร่าง, เขียน,
 แผนกที่ ๒ มีหน้าที่เก็บแลรับหนังสือ แผนกที่ ๓ มีหน้าที่รวบรวมพระราชบัญญัติข้อบังคับแลแบบ
 ธรรมเนียมทหารบก แผนกที่ ๔ มีหน้าที่บาญชีนายทหารปฎินายทหารแลเรื่องผู้ที่สมัคเข้าเป็น
 นักเรียนนายร้อยตลอดทั้งการย้ายตำแหน่งเลื่อนยศแลบำเหน็จความชอบ กับแผนกสมุหบาญชี
 ใหญ่ คงให้เป็นไปตามเดิม

ตามที่ได้จัดการมาแล้วดังนี้ การก็ได้ดำเนินโดยเรียบร้อยเร็วขึ้น แต่ในหน้าที่กรมนี้นี้ยังมีการหนักอยู่มาก โดยเหตุที่ต้องมีการจุกจิกเล็กน้อยที่ต้องสั่งให้เสร็จไปในวันหนึ่งนั้น แม้แต่ข้าราชการในกรมนี้นี้ได้ฉลองพระเดชพระคุณสำเร็จไปโดยตลอดมาก็เพราะโดยความอุสาหไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย แต่กระนั้นก็หาเวลายากที่จะดำริห์การวางระเบียบการอันสุขุมในแผนกของตนให้เจริญยิ่งขึ้น โดยที่ต้องทำการที่บังเกิดขึ้นโดยปัญจุบันเสียเต็มๆวันตลอดจนถึงกลางคืนก็มี

จึงได้รับพระราชทานเริ่มดำริห์การที่แยกการในกรมปลัดทัพบก ออกไปตั้งขึ้นเป็นกรมหนึ่งอีก คือยกแผนกสมุหบาญชีใหญ่ข้าหลวงทหารบก แลหน้าที่ข้าหลวงพิเศษ ซึ่งเดิมนายพันเอกพระยาศักดาภิเดชวรฤทธิได้กระทำมานั้น แลเป็นแผนกพลทั้งสิ้นนั้น มารวมขึ้นเป็นกองกายทัพ ขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ ส่วนกรมปลัดทัพบก ให้คงมีอยู่แต่การหนังสือแลแผนกระเบียบการข้อบังคับแบบแผนในการปกครอง การคงจะดีขึ้นอีกได้ยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ เพราะถ้าการหนังสือแลระเบียบการเรียบร้อยเร็วขึ้นได้เท่าใด การอื่นๆก็คงจะต้องดำเนินตามที่ได้มีคำสั่งแลวางระเบียบไว้นั้นโดยเร็วขึ้นได้เช่นนั้น

๓ กรมยกรบัตรทัพบก มีหน้าที่ในการเบิกจ่ายเงินสิ่งของ เครื่องอาวุธยุทธรภัณฑ์ แลการโยธาพาหนะ การโรงแลสรรพหนังสือบาญชีที่เกี่ยวข้องในการทั้งนี้ ได้จัดอยู่เป็น ๕ แผนก

(ก) แผนกเงิน มีหน้าที่ในการเบิกจ่ายเงินทั้งปวง

(ข) แผนกยุทธอาภรณ์ มีหน้าที่ในการเบิกจ่ายเครื่องแต่งตัว แลเครื่องสำหรับตัวทหาร

(ค) แผนกยุทธภัณฑ์ มีหน้าที่เบิกจ่ายอาวุธและสิ่งเครื่องใช้ต่างๆ

(ง) แผนกเวอร์โรง มีหน้าที่ในการก่อสร้างซ่อมแซมสถานที่ต่างๆ แลมีหน้าที่ในการเครื่องใช้สำหรับห้องแลโรง ทั้งรักษาซ่อมแซม และซ่อมแซมไปด้วย

(จ) แผนกพาหะ มีหน้าที่จัดคนซ่อมทำรักษายานพาหนะ

ในหน้าที่การทั้งนี้ ส่วนการเงินตามมณฑลหัวเมืองได้มีเจ้าพนักงานสำหรับเบิกจ่ายอยู่ที่กรมทหารมณฑลนั้น แลเบิกเงินที่คลังมณฑลนั้นเอง เว้นแต่ที่เป็นการพิเศษบ้างบางอย่างซึ่งต้องเบิกจากกรุงเทพฯ แต่ยอดบาญชีใหญ่ของการใช้จ่ายเงินนี้ ควรรวบรวมอยู่ในหน้าที่เวอร์เงินนั้น แลรับความแนะนำอำนวยการจากยกรบัตรทัพบก ในขณะนี้ซึ่งนายพันเอกพระสุนทรพิมลเป็นผู้รับราชการในตำแหน่งนี้ ส่วนหน้าที่อีก ๔ แผนกนั้นโครงของการที่เป็นมาแล้ว ไม่พอกับวิธีการที่ได้จัดทหารมณฑลขึ้นเป็นกรมใหญ่ๆ จึงได้รับพระราชทานจัดการเพิ่มเติมขึ้น คือ ได้จัดตั้งกรมสรรพยุทธขึ้น มีหน้าที่ในการเก็บรักษาเครื่องสรรพยุทธทั้งปวง กรมสรรพยุทธนี้ขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ นายพันโทพระกัณภัยบาทว์ ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในตำแหน่งนี้ ส่วนการในหน้าที่เวอร์ยุทธอาภรณ์ คงมีอยู่แต่การจัดหาแลจัดทำส่งให้แก่กรมสรรพยุทธกับส่วนซึ่งไม่เกี่ยวกับสรรพยุทธนั้น มีเครื่องทหารซึ่งจะต้องทำโดยต้องวัดตัวแลจ่ายเมื่อแล้วเสร็จโดยทันที อย่างเช่นเครื่องเต็มยศ เป็นต้น ก็มีหน้าที่พอดีสมควรกับตำแหน่งอยู่แล้ว กรมสรรพยุทธที่ตั้งขึ้นนี้ ความประสงค์เพื่อจะได้รวบรวมเก็บรักษาเครื่องสรรพยุทธไว้ให้พร้อมพอจ่ายได้หลาย

หมื่น ตามจำนวนที่จะได้กำหนดไว้ในวันที่มีราชการและการรวบรวมรักษานั้น คือผ่อนของเก่าออกจ่ายรับของใหม่เพิ่มขึ้นไว้ให้ตามจำนวนอยู่เสมอ กับทั้งได้เป็นผู้ตรวจสอบสิ่งของเหล่านั้น ให้ถูกต้องแลแข็งแรงตามแบบอย่าง ได้เป็นทางป้องกันความไม่ทั่วถึงต่าง ๆ ของเจ้าพนักงานซึ่งเป็นผู้จัดหาจัดทำนั้นขึ้นได้อีกส่วนหนึ่ง บัดนี้กรมสรรพยุทธ์ได้จัดการขึ้นในสถานที่ศาลายุทธนาธิการ ซึ่งการได้ดำเนินอยู่แล้ว คือ ได้จัดระเบียบการแลที่เก็บรักษา กับได้มีเครื่องต่าง ๆ อยู่แล้วประมาณที่จะจ่ายได้ในปลายศกนี้ ๒๐๐๐๐ คน แลยังกำลังจัดส่งแลทำอยู่ต่อไป การจัดหาแลจัดทำเครื่องสรรพยุทธ์นี้ ได้ตกลงกับกระทรวงมหาดไทยให้เทศาภิบาลที่สามารถจะจัดการได้ ช่วยจัดการให้นักโทษในมณฑลนั้นจัดทำตามตัวอย่าง โดยทุนของกรมยุทธนาธิการแต่ไม่ต้องเสียค่ากระทำ เวลานี้ได้ลงมือทำอยู่แล้วคือที่มณฑลนครไชยศรีทำเสื้อกางเกง มณฑลราชบุรีทำหม้อเข้าแลกะตักน้ำ มณฑลนครราชสีมา จะได้ทำเสื้อสำหรับทหารมณฑลนั้นแลมีดพร้าสำหรับทหารด้วย แต่การที่ทำนี้ยังเพิ่งเริ่มทำทดลองอยู่ ส่วนซึ่งจะต้องใช้โดยเร็วก่อนนั้นยังต้องสั่งแลจัดหาอยู่อย่างเดิมไปก่อน

การแพนกวเริง ตามที่เป็นอยู่ก็ได้ทำการได้แต่เพียงการก่อสร้างแลการซ่อมแซมแต่ในเฉพาะมณฑลกรุงเทพฯ เท่านั้น การก่อสร้างซึ่งเป็นการใหญ่หรือในมณฑลหัวเมืองตามที่ได้ดำเนินมาแล้วนั้นก็โดยได้นายพลตรีพระยาสิทธิราชเดโชไชยรองผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการจัดการในการเหล่านี้ แลตามที่ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งกรมยุทธโยธาขึ้นอีกกรมหนึ่งแล้วนั้น การในส่วนนี้ได้เป็นการเรียบร้อยสดวกดีขึ้นเป็นอันมาก ส่วนในหน้าที่เวรโรงนั้น ยังคงมีอยู่แต่การซ่อมแซมเบ็ดเตล็ด กับจัดหาแลจัดทำเครื่องใช้สำหรับการในโรงอาหาร สำหรับกรมแลกองทหารบกทั่วไป แลทั้งยังคงมีหน้าที่เรื่องรวบรวมรักษาซ่อมแซมเดิมอยู่อย่างเดิม มีหน้าที่พอดีกับตำแหน่งอยู่แล้ว กรมยุทธโยธาซึ่งได้จัดขึ้นแล้วนั้นเป็นกรมขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ นายพันเอกพระยาสมิทธสรพรการได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในตำแหน่งนี้ มีหน้าที่ในการก่อสร้างต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ แลหัวเมือง ได้กระทำการเป็นการติดต่อเนื่องกันมาจากการที่นายพลตรีพระยาสิทธิราชเดโชไชยรองผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการได้จัดเป็นเค้าเรื่องมาแล้ว แต่ได้เพิ่มพนักงานขึ้นแลรวมอยู่ในหัวหน้าแห่งเดียวกัน เป็นการได้ลงระเบียบเรียบร้อยแลเร็วขึ้น ส่วนการที่ได้จัดทำแล้วแลยังทำอยู่หรือที่จะจัดทำอย่างใดต่อไปนั้นจะได้กล่าวในแพนกมณฑลต่าง ๆ ต่อไป

แพนกยุทธภัณฑ์ ซึ่งรวมอาวุธอยู่ในแพนกนี้ด้วยนั้น ก็เป็นแต่บาญชีเบิกจ่าย ส่วนอาวุธนั้นได้เบิกจ่ายในทันทีจากกรมแสงสรรพาวุธกระทรวงกลาโหมอาวุธซึ่งมีเก็บรักษาอยู่ที่เวรนี้มีแต่ปืนไก้แลกระสุนปืนไก้โดยเหตุที่รวมเป็นเครื่องเดียวกัน กับเครื่องสายคาดมีกล้องสองแลกระเป่าสำหรับเป็นเครื่องสนาม ส่วนสิ่งของต่าง ๆ ที่ต้องจัดหาจ่ายในหน้าที่เวรนี้ ยังเป็นการลำบากอยู่มาก เพราะต้องจัดหาซื้อในเวลาตามความต้องการ การจัดซื้อนั้นก็แล้วแต่จะมีของอยู่ในท้องตลาดอย่างไร แต่เวลานี้ยังไม่มีโอกาสจะจัดการอย่างใดในแพนกนี้

ส่วนแผนการพาหนะในหน้าที่เวรพาหนะซึ่งได้จัดการอยู่แล้วนั้น มีแต่พาหนะเรือ การที่ได้จัดมีเรือขึ้นแล้วบ้างดังนี้ เป็นการสะดวกขึ้นในการซึ่งต้องส่งทหารแลส่งสิ่งของต่างๆตามมณฑลซึ่งต้องไปโดยทางเรือ เพราะเรือที่กรมทหารเรือก็ไม่มีพอกับที่ความต้องการใช้ ได้อาศัยเรืออยู่เป็นพื้นก็แต่เรือไฟใช้จูงเรือบรรทุกเหล่านี้ แต่เรือบรรทุกซึ่งมีอยู่ในเวรพาหนะแล้วนี้ถ้ามีการมากก็ไม่พอใช้ ต้องหาเช่าเรืออื่นเพิ่มเติมอยู่เสมอ เรือเหล่านั้นมักเป็นเรือเก่าชำรุดไม่เรียบร้อย แลไม่ได้ส่วนกับการบรรทุกต้องเปลืองเรือมาก ทั้งค่าเช่าก็แรงเปลืองเงินมาก การหาเช่าก็ไม่ใคร่สะดวกได้เร็ว ซึ่งพาหนะเรือที่กรุงเทพฯนี้ ยังจะต้องขยายการให้เพียงพอต่อไปพอสมควร ส่วนตามมณฑลหัวเมืองดังเช่นมณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลกซึ่งต้องใช้เรืออยู่เสมอตลอดจนการตรวจการตามสาขา หรือตามมณฑลต่างๆซึ่งต้องใช้เรื่อนั้น ก็ยังต้องรับเรือจากกรุงเทพฯไปสำหรับใช้ หรือนุญาตให้จัดหาขึ้นในพื้นที่นั้นบ้างเล็กน้อยเพราะยังได้จัดกองพาหนะขึ้นไม่ซึ่งจะต้องจัดการต่อไป แลที่มณฑลนครสวรรค์มณฑลพิษณุโลกนั้นศกนี้ได้จัดให้มีเรือไฟน้ำขึ้นขึ้นสำหรับมณฑลละลำ ได้ใช้ประโยชน์ในการเดินทางในมณฑลนั้นแลสาขาของมณฑล และการเนื่องกันกับมณฑลกรุงเทพฯค่อยสะดวกขึ้นเร็วขึ้นได้มาก

ส่วนพาหนะทางบกนั้น ในมณฑลกรุงเทพฯ ยังไม่สมควรมี แต่ตามมณฑลหัวเมืองนั้น จำเป็นจะต้องจัดให้มีสำหรับเฉพาะในการที่จะเดินทัพคราวแรกได้ทันที เมื่อต่อไปจึงใช้พาหนะเกณฑ์ ส่วนพาหนะสำหรับปืนใหญ่นั้น เป็นการจำเป็นแท้ที่จะต้องจัดขึ้นโดยเฉพาะให้เป็นการเรียบร้อยแลสะดวกในการปืนใหญ่ แต่มณฑลใดจะใช้พาหนะอย่างไรสำหรับปืนใหญ่นั้น เวลาที่กำลังจัดการทดลองอยู่ ดังเช่นมณฑลนครราชสีมาได้ลองจัดใช้โคแลม้า โคไม่ค่อยจะมีกำลังมีกล้าเร็ว แลไม่ค่อยจะสะดวกหลายอย่าง ม้านั้นใช้ได้แต่จะหามาใหญ่ก็ไม่ได้มาก เวลาจึงได้คิดจะทดลองใช้ช้าง ได้มีเงินสำหรับการนี้อยู่แล้ว ๒๔๐๐ บาท กับได้ขอให้พระเจ้าน้อยยาเธอกรมทุนสรรพสิทธิประสงค์ช่วยทรงจัดการซื้อช้างอยู่แล้ว ซึ่งต้องการมาทดลองสัก ๑๒ เชือก

รวมบรรดาการทหารพาหนะทั้งหลาย ที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งนี้ ตามรูปเดิมซึ่งได้มีอยู่แล้วนั้นเป็นอันไม่เพียงพอกับการที่จะต้องจัดแลต้องใช้ สมควรต้องจัดกองพาหนะให้มีขึ้นทุกมณฑลกับต้องตั้งกรมพาหนะในกรมยุทธนาธิการกลางขึ้นอีกกรมหนึ่ง มีหน้าที่ดำริห์แลตรวจการรวบรวมระเบียบกองทหารทั่วไป

๔ กรมเสนาธิการทหารบก แต่เดิมเมื่อแรกตั้งกรมนี้ขึ้น ร.ศ. ๑๑๗ ได้ดำริห์ที่จะจัดการวางในแผนกซึ่งเนื่องด้วยการเตรียมรบตลอดจนการศึกษาวิชาของทหาร แลระเบียบการข้อบังคับแลวิธีการฝึกหัดทหารนั้น แบ่งหน้าที่เป็น ๒ เวน คือ เวนรายงานกับเวนแผนที่ และมีกรมยุทธศึกษาและโรงเรียนทหารขึ้นอยู่ในความอำนวยการของกรมเสนาธิการนั้นด้วย การก็ได้ดำเนินมาในขณะที่ข้าพระพุทธเจ้ารับฉลองพระเดชพระคุณเป็นเสนาธิการอยู่นั้นโดยสะดวก เพราะขณะนั้นทหารบกไม่ได้ขยายการให้ใหญ่โตขึ้นไป จึงได้รวบรวมการไว้ได้ดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว กระนั้นก็ดีได้รู้สึกในส่วนของกรมเสนาธิการแท้คือ แผนกรายงานและแผนกแผนที่ยังไม่ได้จัดการไปให้เป็นทีเพียงพอสมกับหน้าที่ ได้จัดการเพียงชั้นกรมยุทธศึกษาและแผนกโรงเรียน

ทหารบกเท่านั้น ซึ่งขณะนั้นเป็นแผนกสำคัญให้เจริญยิ่งขึ้นดังปรากฏมาแล้ว เมื่อข้าพระพุทธเจ้าออกจากตำแหน่งเสนาธิการ มาฉลองพระเดชพระคุณในตำแหน่งผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ ก็ยังคงได้เฝ้าอยู่ใน ๒ แผนกนี้เป็นพื้น ส่วนการในกรมเสนาธิการก็ทิ้งเลือนลอยมา เพราะยังไม่มีตัวฉลองพระเดชพระคุณ จนกระทั่งเมื่อนายพลตรีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิจได้เสด็จเข้ามาทรงรับตำแหน่งเป็นเสนาธิการทหารบก จึงได้ทรงอำนวยการวางระเบียบที่จะจัดกรมเสนาธิการขึ้นให้สมกับความมุ่งหมายในชั้นเดิมนั้นคือแบ่งกรมเสนาธิการออกเป็น ๓ แผนก

แผนกที่ ๑ มีหน้าที่จะร่างแลวางแผน สำหรับการตรวจต่าง ๆ ทั้งภายในแลภายนอกพระราชอาณาเขตแลอำนวยการสืบข่าวแลการตรวจต่าง ๆ คือกำหนดหน้าที่ให้แก่ผู้ที่จะออกตรวจหรือสืบสรรพการทั้งปวง ควบคุมแลตรวจตราให้ราชการดำเนินไปโดยถูกต้อง แลรวบรวมสรรพรายงานที่ได้ตรวจแลสืบมาได้ ซึ่งเป็นที่เชื่อถือได้แน่นอนนั้นมองให้แก่แผนกที่ ๒

แผนกที่ ๒ มีหน้าที่ดำริห์วางแผนในแผนกพิไชยสงคราม แลรับรายงานคนที่ได้ตรวจแลสืบมาได้จากแผนกอื่น ๆ มารวบรวมร้อยกรองเป็นเล่มสมุดบาญแผนกเรียงลำดับอักษรสำหรับให้พลิกค้นหารายงานต่าง ๆ ในเวลาที่ต้องการทราบได้โดยเร็ว ทั้งเรียบเรียงสรรพวิธีชุมพล รดมพล แลเกณฑ์พลในเวลาสงคราม การเดินทาง เดินทัพ และการประลองยุทธ ตลอดจนการร่างคำสั่งต่าง ๆ ซึ่งการทั้งนี้พึงต้องใช้อำนวยการตรวจแลการพิมพ์สรรพข้อบังคับที่ต้องใช้ในแผนกนี้ด้วย

แผนกที่ ๓ แผนกนี้เมื่อมีผู้อำนวยการโดยสามารถเช่นนี้ ก็ได้บังเกิดประโยชน์เห็นทันตา แลหน้าที่กรมเสนาธิการต้องจัดขยายตัวขึ้นทั้ง ๓ แผนก งานในกรมเสนาธิการมีมากขึ้นแลใหญ่ขึ้นที่ได้กระทำมาแล้วในสมัยนี้ คือพิมพ์ข้อบังคับในการที่เนื่องด้วยการสงครามต่าง ๆ แลสัญญาณเมืองแขก ตลอดจนวางระเบียบการเตรียมพลรวมพลแลเดินพลทหารในขณะที่จะบังเกิดเหตุโดยที่ใด ๆ ส่วนการแผนกแผนที่ก็ได้ขยายการออกไปเป็นอันมาก คือจัดให้มีพวกพนักงานออกไปตรวจทำแผนที่ในแผนกทหาร ได้กระทำการในมณฑลนครราชสีมาเป็นพื้นแลที่อื่น ๆ ซึ่งตามเวลาอันจำเป็น ได้พิมพ์แผนที่ ๆ ได้สำรวจ มาขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ในราชการหลายฉบับ ซึ่งแม้จะรอให้กรมแผนที่ทำแล้ว คงไม่ทันกับความประสงค์ แลไม่สมกับสมัยเป็นแท้

ส่วนแผนกรายงานก็ได้ตรวจระยะทางเดินทางในมณฑลพายัพ มณฑลปาดังบุรีเป็นต้น กับได้จัดการสืบข่าวต่างประเทศขึ้น ได้มีรายงานรวบรวมขึ้นเป็นแผนกด้วย เป็นประโยชน์ในทางดำริห์การอีกชั้นหนึ่ง

แต่ขณะนี้จะหานายทหารผู้มีความรู้พอที่จะกระทำการดังกล่าวมาแล้วในกรมนั้นให้ตลอดได้โดยยาก เพราะไม่มีความชำนาญแลการฝึกฝนพอ จึงได้จัดให้มีนายร้อยที่ว่องไวมาสำรองราชการในกรมเสนาธิการ เพื่อศึกษาวิชาทหารชั้นสูงขึ้นไปกว่าที่สอนอยู่ที่กองโรงเรียนทหารบก แลเพื่อจะได้รับความแนะนำในหน้าที่ของกรมเสนาธิการ ให้กระทำกิจอันนี้ได้โดยคล่องแคล่วขึ้นกว่าที่จะหาได้ในหมุนายทหารสามัญ

การทั้งนี้ได้ดำเนินมาโดยตลอด กระทำให้บังเกิดมีหน้าที่ในกรมเสนาธิการยิ่งกว่าแต่ก่อน
 เป็นอันมาก จึงได้ยกแผนกโรงเรียนทหารบกแลกรมยุทธศึกษาขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ
 เสีย เพื่อให้เสนาธิการมีเวลาดำรงจัดการในแผนกอันสำคัญนี้ดียิ่งขึ้น ซึ่งแผนกทั้ง ๒ ที่ยกมานี้
 เป็นการเลี้ยงเด็กหยุกหยิกแลมีภาระมากอยู่ควรจะมีอิสระได้ยิ่งขึ้น แลกรมเสนาธิการก็จะ
 ได้มีโอกาสเวลาดำรงการอันประณีตได้โดยสะดวก มาภายหลังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด
 กระหม่อมให้นายพลตรีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต เสด็จไปฉลอง
 พระเดชพระคุณในตำแหน่งผู้บัญชาการกรมทหารเรือ แลทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นายพลพ
 ตรีหม่อมชาติเดชอุดมมาฉลองพระเดชพระคุณในตำแหน่งอันสำคัญยิ่งนี้ อาไศรย์เหตุที่มี
 ระเบียบการในกรมเสนาธิการดีขึ้นแล้ว ดังเช่นที่เสนาธิการก่อนได้ทรงจัดมา การจึงได้ดำเนิน
 มาตามรอยนั้นโดยสะดวกจนทุกวันนี้

การติดขัดที่ยังอยู่ก็ในเรื่องที่จะหาคนเฉลียวฉลาดว่องไวแลคนที่รู้ภาษาต่างประเทศ
 ฉลองพระเดชพระคุณในกรมนี้ให้พอเท่านั้น

๕ กรมแพทยทหารบก ในการแพทย์นี้เดิมหาได้มีแพทย์ไม่ มีแต่แพทย์อยู่ประจำตาม
 กรมทหารการรักษาพยาบาลตามกรมทหารนั้นมีแลพนักงานไม่พอกับคนไข้ ครั้นต่อมาจึงได้จัด
 ตั้งกองพยาบาลขึ้นในมณฑลกรุงเทพฯ บรรดาทหารตามกรมที่ป่วยไข้มีอาการจะไม่หายใน ๗
 วัน ได้ส่งไปรักษาที่กองพยาบาล การที่ดำเนินมาแล้วดังนี้ได้เป็นการสะดวกแลคนไข้ได้รับความ
 สุขมากขึ้น แต่ระเบียบการรักษาพยาบาลแลการทั้งหลายยังไม่ได้ลงระเบียบดีทั่วไปทั้งใน
 กรุงเทพฯแลหัวเมือง เพราะเหตุยังไม่ได้รวมอยู่ในหัวหน้าแพทย์แห่งเดียวกัน ทั้งการรักษา
 พยาบาลแลสำหรับราชการสนามก็ยังไม่ได้เริ่มจัดขึ้นประการใดไม่

ครั้นศก ๓๗ นี้ตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ตั้งกรมแพทยทหารบกขึ้นตรงต่อ
 กรมยุทธนาธิการ มีหน้าที่จัดระเบียบการและการทั้งปวงในการแพทย์ สำหรับราชการสนามแล
 การประจำโดยธรรมดาแลตรวจตราบังคับบัญชาการพยาบาลในกองพยาบาลแลกรมกองทหาร
 บกทั่วไป คือนายแพทย์ใหญ่หม่อมปี่เป็นผู้ฉลองพระเดชพระคุณในตำแหน่งนี้

การที่ได้ทำมาแล้ว คือในมณฑลกรุงเทพฯ ได้ตรวจจัดการโรงพยาบาลสถานที่พยาบาล
 ต่างๆ แนะนำวิธีป้องกันความไข้ในสถานที่ทหารทั้งปวง กับตรวจผู้ซึ่งราชการทหารต้องการ
 ทราบอาการป่วยแลกำลังร้ายดังเช่นผู้ที่เข้ารับราชการใหม่หรือป่วยลาแลปลดพิการเป็นต้น
 แลช่วยในการรักษาโรคทหารแลรักษาพยาบาลนายทหารทั้งเจ้าพนักงานซึ่งมีหน้าที่ราชการใน
 กรมทหารบกตลอดถึงบุตรภรรยา ตามที่กรมยุทธนาธิการได้สั่งให้ไปรักษาพยาบาลนั้น

ส่วนระเบียบการได้จัดยาแลเครื่องใช้ในการแพทย์ เป็นอัตราจ่ายสำหรับตามกรมทหาร
 กับได้จัดระเบียบไข้ยาแลวิธีการรักษาพยาบาล แบบรายงานในการทั้งนี้ แลระเบียบการแนะนำ
 สั่งสอนแพทย์ แต่อัตรายาแลเครื่องใช้สำหรับราชการสนามนั้น ยังกำลังจัดแลทำตัวอย่างซึ่งนับ
 ว่าการทั้งนี้ได้ดำเนินมีประโยชน์มาก แต่ยังไม่เป็นการเรียบร้อยพร้อมได้ เพราะเพิ่งได้เริ่ม

จัดการทั้งนี้ขึ้นในศกนี้ กับยังมีความตระหนกอยู่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งยังหาแพทย์ไม่ได้พอกับที่จะต้องใช้ราชการ

๖ สารวัดปีน มีหน้าที่ซ่อมอาวุธ แลตรวจแนะนำในการรักษาอาวุธ กับทำกระสุนปืนนายพันตรีหม่อมเจ้าเศรษฐศิริเป็นผู้รับราชการในตำแหน่งสารวัดปีน

ตามการที่ได้ดำเนินมาแล้วนั้น ได้รับอาวุธตามกรมกองทหารมาซ่อมทำอยู่เสมอ แลได้ตรวจแนะนำวิธีการรักษาอาวุธ ซึ่งในศก "๙" นี้เห็นได้ว่า อาวุธตามกรมแลกองทหารได้เป็นระเบียบเรียบร้อยดีขึ้นมาก ส่วนการทำกระสุนปืนนั้น ได้จัดทำอยู่แต่กระสุนสำหรับซ่อมรบ แลกระสุนสำหรับฝึกหัด แต่ยังไม่ใคร่จะทันกับความต้องการใช้ เพราะมีเครื่องมือแลพนักงานน้อย ไม่สมกันกับจำนวนทหารที่ได้ขยายการมณฑลต่าง ๆ ขึ้น แต่การแพนกนี้จะได้ลงระเบียบเรียบร้อยเป็นประโยชน์ดี ต่อเมื่อได้ตั้งโรงทำกระสุนขึ้น ซึ่งจะต้องรวมอยู่ในแพนกเดียวกันและการที่จะตั้งทำโรงกระสุนขึ้นนั้น เป็นสิ่งซึ่งจำเป็นจะต้องมีขึ้นให้ได้โดยเร็วเป็นอย่างยิ่ง

๗ กองโรงเรียนทหารบก เดิมเมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ ขึ้นอยู่ในความอำนวยการของกรมเสนาธิการทหารบกครั้งเมื่อ ร.ศ. ๑๒๒ ซึ่งได้ขยายการในกรมเสนาธิการทหารบกมากขึ้น ทั้งในส่วนกองโรงเรียนทหารบกก็ได้มีจำนวนนักเรียนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน โดยเหตุ ๒ ประการนี้ จึงได้เปลี่ยนให้ผู้บังคับการกองโรงเรียนนายทหารบกขึ้นตรงต่อกรมยุทธนาธิการ นายพันโทพระสุรเดชรัตนชาติได้รับราชการอยู่ในตำแหน่งผู้บังคับการในเวลานี้

ส่วนจำนวนนักเรียนคงมีมากขึ้นอยู่เสมอ ซึ่งมีอัตราอยู่ ๔ กองร้อย แต่ได้มีจำนวนนักเรียนถึง ๕๐๐ เศษ เกินอัตราตั้ง ๑๐๐ คน โดยที่ได้มีคนนิยมมากขึ้นในราชการทหาร แลเมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ นั้น นักเรียนมีอัตราเงินเดือนคนละ ๔ บาท ตามที่มีจำนวนนักเรียนมากขึ้น ได้แบ่งอัตราให้ผู้ซึ่งเข้าใหม่อยู่ในชั้นต่ำได้รับแต่เดือนละ ๒ บาท กว่าจะได้เลื่อนขึ้นชั้นสูง ครั้น ร.ศ. ๑๒๓ นี้เห็นด้วยเกล้าฯ ว่า การที่ได้รับอยู่เพียงเดือนละ ๔ บาท ๒ บาทนั้น ก็ไม่เป็นผลสำหรับตัวนักเรียนอย่างใดนัก ทั้งความบำรุงการกินอยู่หลับนอนแลเครื่องแต่งตัวนั้น ราชการก็ได้จัดบำรุงสมควรกับเกียรติยศนักเรียนนายร้อย แลเป็นกำลังพอกับที่จะรับราชการตลอดไปได้เป็นอันดี จึงได้ตัดไม่ต้องมีเงินเดือนต่อไปด้วยกันทั้งสิ้น คงมีเงินเดือนอยู่แต่ที่นักเรียนผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าห้องเรียนแลหัวหน้านักเรียน ซึ่งเทียบชั้นนายสิบ แลตามที่ได้ตัดเงินเดือนแล้วนี้ ก็หาได้กระทำให้เป็นที่ยกย่องแก่ผู้ซึ่งจะสมัครเป็นนักเรียนไม่ ได้มีผู้สมัครอยู่เสมอมานานเท่านี้ แต่ตามที่มีผู้เข้าสมัครเป็นนักเรียนอยู่เสมอทุก ๆ ปีเช่นนี้ ผู้ซึ่งต้องออกจากนักเรียนก็มีอยู่เสมอเหมือนกัน คือ ออกโดยสอบไล่ได้บ้าง โดยป่วยบ้าง โดยมีความผิดบ้าง ดังนี้ เป็นต้น

นักเรียนซึ่งได้ออกเป็นนายทหารเมื่อ ร.ศ. ๑๒๒ คือได้เลือกคัดผู้ที่มีความรู้สูงออกมารับราชการ ในคราวซึ่งต้องส่งนายทหารไปรับราชการปราบผู้ร้ายมณฑลพายัพเสียมาก จึงต้องคัดนักเรียนออกมารับราชการที่กรุงเทพฯ ๒๔ คน โดยได้สอบไล่แต่เป็นพอสังเขป ครั้นปลายปี ร.ศ. ๑๒๒ สอบไล่ได้อีก ๑๘ คน ใน ร.ศ. ๑๒๓ นี้ ได้จัดการสอบไล่กลางปีให้ออกเป็นนายทหารได้อย่างเช่นสอบไล่สิ้นปีได้นักเรียนออกมารับราชการอีก ๒๔ คน ตามที่มีจำนวนนักเรียนมากแลได้

นักเรียนออกรับราชการยังน้อยอยู่นั้น เพราะนักเรียนชั้นต่ำมีอยู่มาก โดยเหตุผู้ซึ่งสมัครเข้าเป็นนักเรียนนั้นยังต้องสอบวิชาสามัญอยู่ด้วย แลในระหว่างเป็นนักเรียนอยู่นั้นมักจะประพฤติการคนองมีเหตุอยู่บ่อยๆ เพราะเป็นด้วยกำลังคนองแลมีจำนวนคนมาก แต่ก็ได้ลงโทษโดยแรงอยู่เสมอ แม้อย่างไรก็ดีในราชการทหารบกก็มีห้องมาก ในการที่จะได้นายทหารจากโรงเรียนทหารบก

แลตามที่ยังไม่ได้นักเรียนออกรับราชการพอกับความต้องการ ทั้งนายทหารก็ยังขาดอัตราอยู่มากดังนี้ จึงได้จัดให้รับนักเรียนขึ้นในโรงเรียนขึ้นในกองโรงเรียนทหารบกอีกแผนกหนึ่ง เรียกว่านักเรียนสำรองราชการ รับแต่ผู้ซึ่งมีวิชาหนังสือไทยประโยค ๒ บริบูรณ์มาแล้ว นักเรียนพวกนี้กระทรวงธรรมการได้จัดนำมาสมัครโดยมาก ที่มาสมัครเองก็มีบ้าง การศึกษานั้นได้ตั้งต้นศึกษาแต่วิชาทหารอย่างเดียว เพราะมีวิชาสามัญมาแล้ว ในส่วนวิชาทหารก็ได้ตั้งหลักสูตรแต่เฉพาะวิชาซึ่งต้องใช้โดยเร็วก่อน เพื่อจะให้ออกรับราชการได้ในกำหนดที่ได้ศึกษาอยู่ปีหนึ่ง แต่นักเรียนสำรองราชการนี้เป็นผู้ซึ่งมีอายุเป็นคนกรรจ์แล้วทุกคน แลมักจะมีครอบครัวแล้วบ้าง จึงต้องให้ได้รับผลประโยชน์เป็นการช่วยอุดหนุน เงินเดือนเดือนละ 30 บาท

เมื่อปลายปี ร.ศ. ๑๒๒ สอบไล่ได้ 34 คน เมื่อกลางปี ร.ศ. ๑๒๓ สอบไล่ได้ ๑๒ คน

นักเรียนสำรองราชการที่ได้ออกรับราชการแล้วนั้น ความประพฤติแลความบังคับบัญชาปกครองตลอดจนการฝึกหัดแลการสั่งสอนทหารไม่ค่อยจะดี เพราะเป็นผู้มีวิชาทหารต่ำกว่านักเรียนนายร้อยโดยมาก แต่ทางหนังสือแลรายงานใช้ราชการได้ดี จึงต้องเลือกบรรจุเข้าอัตรารับราชการในหน้าที่ซึ่งต้องใช้หนังสือมากแลมีหน้าที่การฝึกหัดด้วย เมื่อได้ฝึกฝนไปแล้วคงจะใช้ได้แข็งแรงต่อไป แลมีประโยชน์ที่มีคนนิยมเข้าสมัครอยู่เสมอทั้งมีทางที่จะได้นายทหารมากขึ้นโดยเร็วทันกับสมัยที่ต้องการ

ส่วนการก่อสร้างโรงเรียนใหม่ที่ถนนราชดำเนินนั้น ได้ทำถาวรแล้วคือ โรงที่อยู่ ๒ หลัง โรงกายกรรม ๑ หลัง โรงประกอบอาหาร ๑ หลัง กับกำแพงแลรั้วรอบ กับโรงพยาบาลแลที่อยู่พนักงานชั่วคราวได้แบ่งนักเรียนไปอยู่แล้ว ๑ กองร้อย ที่ยังกำลังทำถาวรอยู่อีกในปีนี้เป็น โรงที่อยู่ได้อีก ๑ กองร้อย อีกนอกจากนี้จะได้จัดทำในจำนวนเงินศกนาคต่อไป

ตามที่ได้รับพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาในข้อราชการของกรมยุทธนาธิการมาแล้วนี้ ได้กล่าวเพียงแต่เฉพาะในราชการของกรมกลาง ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่อำนาจการปกครองแลวางระเบียบการเท่านั้น ยังไม่ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาตลอดไปจนถึงวิธีการพลกำลังหรือความเรียบร้อยหรือความต้องการในส่วนกองทหาร ซึ่งจัดแยกออกเป็นมณฑลแล้วนั้น โดยเหตุที่จวนเวลาที่ข้าพระพุทธเจ้าจะได้กราบถวายบังคมลาขึ้นไปตรวจราชการมณฑลพายัพ ซึ่งเป็นโอกาสอันดีที่จะได้ตรวจทหารได้หลายมณฑล เมื่อกลับมาแล้วจึงจะได้รับพระราชทานทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรายงานในส่วนกองทหารแลมณฑลทหารที่จะได้จัดตั้งขึ้นไว้แล้วนั้นต่อไป

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

จิระประวัติวรเดช
ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ

ที่มา : กระทรวงกลาโหม. (ร.ศ.123). รายงานจัดราชการในกรมยุทธนาธิการ. (ไมโครฟิล์ม). หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. มร 5 ก ม้วนที่ 37.

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวจิตติมา สุวรรณชาติ
วันเดือนปีเกิด	26 พฤศจิกายน 2510
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	41/1 ถนนสุรพันธ์ ซ. 2 ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี 76000
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	สถาบันราชภัฏเพชรบุรี
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2528	มัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนเบญจมเทพอุทิศ
พ.ศ. 2532	ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์ศิลปะ) จากมหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2544	ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร